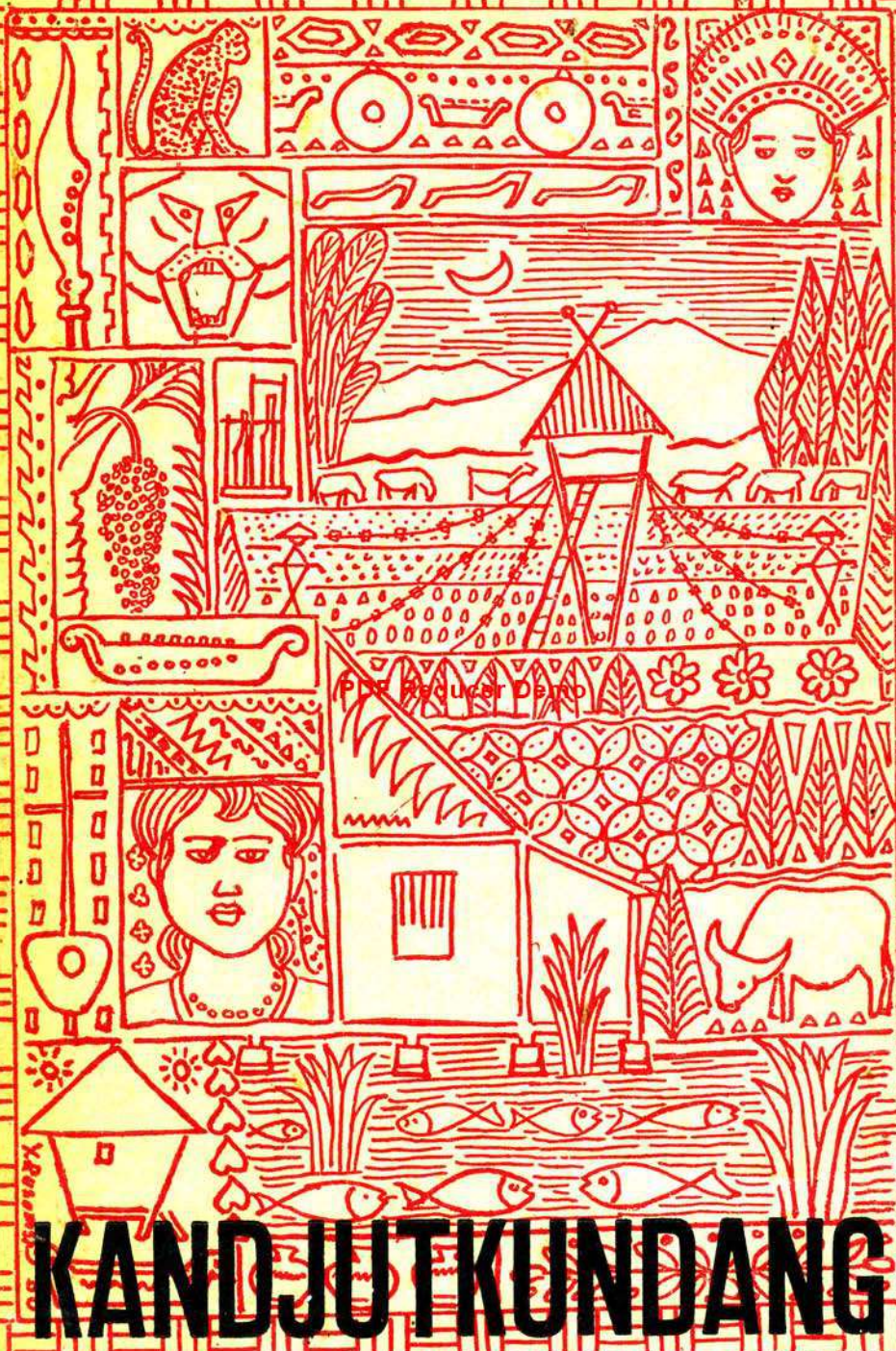

KANDJUTKUNDANG

Kelik Perpustakaan
S. H. P. I

KANDJUTKUNDANG

13/8-1969

Rp 700/-

KANDJUTKUNDANG

Prosa djeung Puisi Sunda sabada Pěrang

DIPILIH BARTA DISUSUN KU :

Ajip Rosidi

DJEUNG

Rusman Sutiasumarga

DIPAPAESAN 8 GAMBAR DJEUNG 16 VIGNET
EU JUS RUSANSI

DJAKARTA 1963

P.N. Balai Pustaka

Dikaluarkeun ku:
Dinas Penerbitan Balai Pustaka

Dirjita di
Balai Pustaka

B. P. No. 2124

tiak nu ngarang ditangtungan ku Undang²

Rp. 600, —

Pembacaan di J. R. Retensi

*Wantu wantu sindir mah sasindir,
wantu-wantu basa mah sadasa,
ngan beda nu lepiraos,
tjatur ki djuru pantun,
djuu pantun anu bérbudi,
pantun ti Padjadjaran,
nu ti luan pajakan,
njao p'ausicunana,
sindir lidji 'di mana waliwis mandi,
mandi di panggugangan*

*Panggugangan panggugangan kuring,
panggugangan panggugangan urang,
urang nu keur ngalalakon,
lalakon nu keur ngalun,
pada-pada boga pamanggih,
pada boga tjerita,
pada boga galur,
gok amprok djeung sasamana,
mararantun aja nu pait nu anis,
baralik kari ngaran.*

*Kalipah Apo (R.H. Muhammad Syeh)
Tina Dangdaoggula Laut Kidul*

BURLUKA

Basa Djipang datang, kasusastraan Sunda anu tadina keur meudieuhna morontod, ngadadak lejn lir tangkal ditigas sirung, malah bangun rek ngarangrangan da pada uuring galkeun. Kumaha teu rek pada naringgalkeun: segala ka-giatan ditudjukeun keur kapentingan Asia Tinar-Baja. Supada praktis djeung ekonomis, salaja dieung keajaan mangsa pa-rang, sang sudara tua teh lajang nenggalan kudu basa be-tour di sakuliah karutuan Indonésia. Ari anu lafir nia ot-basa Malaya anu dina taun 1928 ku para nomongan dilahir-dieunglmazek diadi basa Indonésia. Keurkeun nia nia pa-nomoesan basa katut kasusastraan daerah, malilah mada-lah dieung kontortilik kontortilik paritadit beumang di-selaunkan henton di ere kasempetan h'na.

[illegible]

susumbarna oge, magar teli basa daerah kudu ditumpës, dëmi gëmblēngna përsatuan Indonesia, tjénah.

Tapi di sagigireun eta, aja oge djalma anu insap kana harti utjapan Émpu Tantular anu kiwari dipake moto lambang nagara Republik Indonesia, anu unina : *Bhinneka Tunggal Ika*, hartina : nadyan bola-beda tapi mangrupa katunggalan dina lüdjï beungkeutan anu tohaga. Mimitina mah djalma-djalma anu mraktekkeun eta moto ku djalma ngahuripkeun deui kabudayaan daerah téh, kalah ka diaranggap gundam, ngimpi téngange ereng-erengan. Malah aja anu teu euleum-euleum njebutkeun : kakitangan van Mook, provincialistis, sukuitis, daerahistis, sempit, pëmëtjah-lëläh, malah cëpi ka pënghunat përsatuan pisan. Utjapan-utjapan kita teli babakuna djolma ti para djalma anu masih kenoh lürup dina sumanggët ngagëdur anu mawatna hënteu bisa mikir kalawan objektif djéung asak-timbang-taradju.

Nu rek narulis dina basa Sunda, loba anu asa-asa, sieun bisi énja diadi pëmëtjah-bëläh atawa kakitangan van Mook. Djalma-djalma anu pidunya, ku lantaran hënteu aja érongan bakal meurang kauntungan-keuntungan finansial lamun nulis dina basa Sunda, tungtungna milih nulis dina basa Indonesia, anu ambahan djéung pasarna leuwih djëmbar.

Ngutjap anhur alhamdulillah, rehna dina keajaian anu sakitu beuratna téh (babakuna psikologis), aja djalma-djalma anu teumeung-lubang ku djalma nioba-nioba nealuarkeun madjalah-madjalah niadiaan bakat-bakat anu bakal rénung. Ku hajoh diasong-asong mah, mürniti tjul-tjël nu ngarora oge narulis dina basa Sunda. Djadi di sagigireun anu nëruskeun latjak baheula téh, rea nonoman anu lelengkah-halu nulis dina basa Sunda, énja ari éujana mah keabotan para sépuh téh, magar basa Sunda barudak kiwari ramidjud. Tapi kajataan jen barudak ngora kiwari daraek narulis dina basa Sunda bari hënteu ngingëtkeun mutung-ruginan keur dirina pribadi, mangrupa bukti anu moal bisa ditolak, jen basa katut kasusastraan Sunda niamdharémpen mangsa-balebat anu rek nepro ka beurang, djadi moal nguguran.

Rönungna pérhatian djeung kapértjajaan ti barudak kiwari kana basa katut kasusastran Sunda téh, lir labirna baji anu bakal néruskeun latjak karuhun anu disangke muguran. Nja ku lantaran mingel eta bebandingan pisan, ieu buku anu mangrupa antologia sastra Sunda sabada pérang dingaranan *Kandituhundang*. Nutur talari karuhun, diabang-baji anu kakara gubrag ka dunja dibahanan sabangsa radjut nu disebut *kendituhundang*, dieusi ku mangrupa-rupa kias djeung tarekah ngarah mahala-mahaju, ngadjaubkeun mamalana, ngadeukeukeun mahatuna, malar hirup-hurip luhur-baglus.

Maksud ieu antologia ge nja kitu pisan : kabidji mangrupa dokumentasi keur cnak-intin sampurnaun kabereup, dumeh beunang disebutkeun kasusastran Sunda sabada pérang mah gélarna ngan dina madjalah-madjalah djeung surat kabar bac. Aja eta oge anu mangrupa buku, tapi leumpang diwang ku rana. Ari surat kabar djeung madjalah téa umumna ngan sapoe (munu harian) atawa sabulan (mun mangrupa), pangbilana sabulan (mun madjalah-bulan bulanan). Énteu laa kawas buku anu bisa di'rangén dihande hade. Tah karangan karangan anu ku na nirsun dianggap hade sarta aja hartina keur kamékanan djeung sadjarah kasusastran Sunda dikumpulkeun dihidjikeun dina ieu buku.

Kadua : dina mililana karangan-karangan, boh prosana boh puisina keur ieu buku téh, nu nirsun babeluna ngabeuratkeun kana kadar-sastrana, djadi maksud téh keur kékél si diabang kuméléndang di pawéanangan, supaja satihara sadar milu nētōpkeun ukuran kasusastran Sunda anu kiwari masih katjida samarna.

Djudul *Kandituhundang* ditambah ku katōrangan „prosa djeung puisi sastra Sunda sabada pérang”, anu netelakeun watēs-watēs ambahanana. Waktuua diwatēsna ngan ti sémér sabada pérang répi ka taun 1949 katompornakeun. Kurang-leuwih ngurung waktu sapuluh taun.

Katōrangan „prosa djeung puisi” dijénbar pisan, meh ngawéngku sagala lapangan sastra. Pedahal dina kanjataanana mah, ngan sababaraha wangunan sastra wae anu dimuat dina

ieu buku téh. Dèmi sababna, babakuna mah nya ku lantaran kagiatan kasusastraan Sunda sabada pèrang téh henteu dina sakabéh wangunan-sastra. Roman upamana, anu dina mangsa-mangsa saméméh pèrang mah tjujahi sarta njékél pérangan anu katjida pentingna, ngan hidji dua wae anu kaluar sabada pèrang. Eta ge boga ari digolongkeun kana hasil sastra anu ditulis kalawan kasadaran njastra mah. Kitu deui drama. Anu loba téh ngan sadiak, tjarpon, dangding, sketsa djeung panincungan. Esei djeung kritik (sastra) mah, kurang pisan dina basa Sunda téh.

Maksud anu njusun, kadjaba ti tjarpon, sémपालan roman, panincungan djeung sketsa téh, kana prosa oge rek diasupkeun esei. Tapi sanggenana adalawan : djeung pihak pènérbit, aia kateusalajuan : pihak pènérbit ngarasa kaabotan upama esei diasupkeun kana ieu antologia. Nja tuluy ngokot dialan-téngah : esei dikumpulkeunana téh na deui bae, maksud mah masili dina seri ieu keur : laram naréng *Kandjuksandang* rek disusul ku *Tidungbungung* ngamuat esei djeung kritik.

Ari anu disebut puisi ku nu njusun, henteu ngan sémét sadiak wae, tapi oge uruwéurkeu dangding. Ieu het téh pérélu pisan dietiskeun, sahiji sok aia sababna sah-saneka ti urang Sunda anu boga anggepan ieu dangding mah wangunan sastra saméméh pèrang, ari sadjak wangunan sastra sabada pèrang. Boh sadjak boh dangding, duanana ge ngan saukur wangunan, anu duanana bisa digolongkeun kana puisi atawa ngéran. Sadiak djeung dangding satjara wangunan, duanana oge njanrek dina dunia kasusastraan sabada pèrang. Ngan handjakabna téh, lolobana dangding anu diumukkeun dina mangsa sabada pèrang ieu, nuun sémét malikan deui kaendahan basa saméméh pèrang, anu ayeuna mah karasana henteu spontan, sabab geus mangrupa lise anu mati.

Sakumaha anu kapikabur di luhur, dina rékth kamperan-kamperan ieu ieu luhur, anu njusun ngabentukkeun kana aljen sastra, dijadi lain ngan wungkul loba wangunan. Sarta dina naradja ayeuna hasil sastra anu dipilih geusan ieu luhur nu njusun ngabentukkeun kana kasahian ideu djeung

wangunannya, djadi kaaslian eni djeung wadati. Ieu kaaslian
teh kudu lahir kalawan dijalar, djadi lain diidjeuman.

Dina wilih djeung nempatkeun karangan², eu njusun sa-
tjara sadar, halang nemberekeun kamékaru sastra Sunda
sabada pérang nu organis supaja ku sing saba bae nu watja
bisa kacunteungkeun (nadian henteu kungsi nuturkeun ka-
mékaran sastra Sunda sabada pérang ge)

Sumbér anu digunakeun nja eta madjalah² djeung surat-
kabar-suratkabar Sunda anu kungsi (masih keneh) aja (ajeu-
na) antarana: *Kiwari, Warga Sunda, Panghegar, Sipata-
hoenan, Tjandra, Mungle, Siliwangi, Panglajang, djeung Ka-
lawarta Lembaga Basa djeung Sastra Sunda*

Ka para Pangasuh madjalah/surat kabar anu kasébat di
luhur, nu geus ngabantu ku djalan mere alamat² pangarang
nu ngalantarankeun na njusun bisa budayan langsung
dieu ng dinnina, capatésna di deui dibatuk an reuwi² nuhan.
Nja kitu deui ka para pangarang nu geus ngawidian ngamuat-
keun hasil sastrana bari di nyanan ku tatéwar tatéwar nreun-
naan arandjeuman tréwéat hima da. Handjabal henteu
sadala panyarang kag londa alaratan. Tieu di djeung eta,
aja sababaraha pangarang anu henteu kungsi katjukjuruk ala-
matna, atuh henteu kungsi disigpakeun widina, kitu deui
bioreapina ore ten bisa kahirukéan.

Ka para kantianitira anu geus nandean péréhatian djeung
ngabantu satelah polah dina waktu nengarap ieu antologia
antarana ku kérés nandakeun berendeng² madjalah/surat-
kabar nu dipérbekeun babakana ka Sdrk. M. A. Salim,
Sdrk. O. Hidayat, Sdrk. Atje Bastaman, Sdrk. Moh. Koordis,
ka Sdrk. R.A.H. kum henteu diwidji wilih, nu njusun nga-
bantekeun nuhan anu teu aya hira-hira.

Parnepokas: batur nuhan teh ka Sdrk. Alatrohaedi djeung
Sdrk. K.S. Bastaman anu geus marbutan neungan babas² djeung
nangugé² keun anu sastrana mah nemberekeun nreun-
dinnina deui ku kadi naskah nu kengki; sarta bisa diadju-
keun ka Pénchit.

Bandung 2 December 1959

A. R.
R. S.

E U S I

	Katja		Katja
BUBUKA	7	KLARA AKUSTIA (A.S.	
PANGATEUR	17	DHARTAJ	139
TJARAKA	29	Poe anja	140
Neangan	30	Lagu	142
Patjul	50	Kidung Sundajana	144
M.A. SALMUN	57	Takalna Anepaken	145
Tukang Rampe	58	KIS. WS	146
SJARIF AMIN (MOH.		Ajatna mangsana	147
KOERDIE)	70	Ngipri	149
Sabot Balangah	71	Manoboro	150
Geus Laas	74	Napsu	152
Neangan Lebaran	77	Tekad	153
KURDI NATAMIHAR-		Gumelar	154
DJA	80	Sareupna di Padesan	
Dasar Milk	81	Sunda	155
K.T.S.	81	PA. NANJA	156
Simar	85	Tepang dent	157
Rek Naon	86	E. PERMANA	165
Gandrung	87	Noda	166
KI UMBARA	88	Pamaboken	173
Murahing Pangeran	89	Sj. BASTAMAN	178
Sapardjang Djakan	90	Tapu	179
IDA N. LAB	96	Si Likur	181
Aja „lagdja" teu dau-		RACHMAN OM.	182
lat	97	Hana	189
RUSMAN SUTIASU-		GILA S. SUMARNAPU-	
MARGA	103	IRA	197
Papatjangan	104	Embat-embat	199
M.O. KOESMAN	110	Rik p	199
Dai likur taun katu-		R.A.T.	204
kang	111	Eana kuring mata-mata	
LTUY T. SONTANI	117	musuh	205
Sangkuriang	118	Man Sal	215
Gambar	119	IAN BIE HUN	227
Si Kabajan dina pocan		Di meunara mvdjid Sya-	
Lebaran	125	hada	228
Saag Kuriang (fr)	123	Rondjean djeung Ku-	
		ring	229

Katja	Katja
Tangtungan 230	Tjinta 325
PRIJATNA AFIATIN ... 231	Ladahi di Tegalpati ... 326
Kasapondok Kasopan- djang 232	KUSNADI (EDI) PRA- WIRASUCMANTRI 338
TIEN WIRADIKUSU- MAH 241	Sangkuriang 339
Ka mana „koring“ nu kuring 242	Sukabumi 341
J. NIRMALA 243	KS WIDJAJA 342
Nini 244	Kaur na Indit ti heula ... 343
Djumaaban 249	Tjarta di sisi ombak ... 344
ATI WR 254	Balik 345
Modjang, saling, katja- pi 256	JUS RUSAMSI 355
Sakadar Katineung 257	Pening d. kampung 356
Angan Pakidulan 259	Pasundan 357
Tjarean Pocan 261	Banlang 359
Tel pon 265	Saptapat abad 360
TINI KARTINI 269	Kasmoman 361
Ulingraun 270	WAIYU WIBISANA 362
Surat 271	Sambutan Sababak ... 363
Djurig 281	Papadul 365
ILASAN WAHYU ATMA- KUSUMAH 287	Papadjen 366
Sangkuriang 289	Pangbatikan 367
Sadjak Tjinta 290	Tjarta nu sama 368
SAHURI 291	Haliman 369
Ka mana? 292	Di Empat 377
Rek tepi ka mana? ... 293	LUJI TARMIDDI 391
Meupeus Keujang 301	Hjar Mundjur 392
Arép-arépeun 309	Penting 394
SAJUDI 316	Randa 395
Neangan 317	SURACHMAN R.M. 401
Panglatikeun 318	Leak-leak di Basisir ... 402
Longser 319	Prabu Mandura tapa ... 403
Katumbiri 320	Imahjaji 404
Indung djeung anak ... 321	Bandu Bapa Koler 405
Omh 322	Elegi Pamangkas 406
Langit tjeudeum 323	Lagu Paturaj 407
Hudjan 324	Tjinaat Indung 408
	Robson Crusce 409
	Samagana 410
	Indu Koring 411
	UNUS SUR 412

Katja	Katja
Sanggens dalapaa taun... 413	nan 444
HENJOAN WANGSASEN-	APIP MUSTOPA 451
DJAJA 418	Dosa 452
Aranda Ikarim 419	Elegi 453
KARDJO WANGSANT-	Dofa 454
MADJA 425	Angin Bulan Mei 455
Roh 426	SEPONSUMINAR 456
Pilar Djapari 427	Kosongna Kandang si
ESON SUMARDI 428	Manis 457
Mush 429	Panjo Tadjug 462
Angin Peuting 430	AJATROHALDI 469
AJIP ROS-DI 431	Pananggal 470
Djaute Arkidam 432	Imah 471
Tanah Sunda 433	Bulan 472
Keur Toto 436	Peuting 473
Uwir beuki ngololan ... 439	Lundahjdi 474
Katambiri 440	Leutung 475
Djati Watagel 442	Leutung 476
ODJI SETIMAN AR ... 443	Bulan Mgintap 477
Leupasna hidji baro-	

PANGANTEUR

Dina njanghareupan hasilsastra-hasilsastra sabada përang, babakuna beubeumangan nu ngarora, aja dua sikëp anu patu-kangtonggong: anu nganggap ajana hidji kamunduran sarta ku lantaran kitu njëbutkeun jen kasusastran Sunda sabada përang teh keur ngalanglajung, djeung anu nganggap ajana balobat anu madju ka beurang sarta ku lantaran kitu hënteu narima anggapan jen kasusastran Sunda sabada përang teh ngalanglajung. Dina Simposion Sastra Sunda anu diajakeun di Djakarta dina bulan April 1955, M.A. Salmun (salah saurang pangarang sanemehi përang anu masili kenel aktif), njëbutkeun jen kasusastran Sunda kiwari (maksudna mah lasusastran Sunda sabada përang) teh keur lësu, aja dina kamunduran. Ieu pamadëgan teh disanggah ku Achdiat K. Miliardja anu njëbutkeun jen kasusastran Sunda sabada përang teh hënteu keur ngalanglajung, malah sabalikna: njanghareupan padjar anu gumawang.

Alësan-alësan anu nganggap kasusastran Sunda sabada përang keur ngalanglajung, babakuna mah didadasarkeun kana dua sabab. Sabab nu kahidji ku lantaran dina mangsa sabada përang beumang disëbutkeun euweuh buku hasil sastra Sunda anu anjar kaluar. Kadua, ku lantaran basa Sunda anu diparake ku para pangarang Sunda anu ngarora gëde teuing kapangaruhan ku basa djeung kasusastran Indonesia. Di sagigireun eta dua sabab, loba kenel alësan-alësan pikeun

ngeuweuhkeun atawa sakurang-kurangna : ngabaekeun kana hasilsastra-hasilsastra Sunda sabada pérang.

Alésan anu kahidji saénjana mah lain alésan anu bisa ditarima. Lain alésan anu asup-akal. Alésan euweuhna buku tjiptaan sastrawan Sunda ngora anu kaluar, saénjana mah lain masalah kasusastraan, tapi masalah pénérbitan djeung nu kitu mah aja hartina soteh pikeun djalma-djalma nu kang tjatét statistik anu radjin ngitung ti mangsa ka mangsa. Sa- nadjan saeutik pisan, malah mah euweuh nu kaluar mang- rupa buku, tapi dina madjalah-madjalah djeung surat kabar, kagiatan kasusastraan Sunda sabada pérang, boh djumlah (kwantitatif) boh adjen (kwalitatif) hénteu aja di sahan- dapeun djaman samemehi pérang, mangsa tjeujahna roman- roman (pitjisan).

Alésan anu kadua dipadjukeun ku djalma-djalma anu ka- ngeungeunahan teuing hirap dina hidji kaajaan bari hénteu hajang neuleuman situasina. Eta djalma-djalma tea dina nangtukeun ahus-gorengna basa Sunda, make ukuan djeung babandingan basa Sunda samemehi pérang, mangsa mara- nehanana sakola di Iskola Radja, diléndo bari diljas-tutupi, disarung bari dijelma. Keur maranehanana mah basa Sunda teh mangrupa madak-unuk anu létip-kétjapna teu meunang patjorok. Rasa basana geus mati ku padika-padika warisan ti Matarani népi kana basa teh hénteu nganggap gambaran espresi rasa djeung pikiran manusa, tapi sabangsa tembok anu ngadingding di sakurilingna sarta unggal djalma anu wani ka luar tina eta tembok, teu meunang ampun deui dianggap „dawa“, „mamala“, „tukang ngaruksak“ drrd. Atuh dina njanghareupan hasilsastra oge, siképnana teh nja sikép mantri pulisi anu ngadjaga sakitan bari mamawa tja- mėti ngintip-ngintip suguu aja kasalahanana, atawa sikép djuragan guru njanghareupan hasil-hasil ulangan muridna : patlot beureum sajagi keur njoretan nu salah. Ari sastra satjara salah sabidji wangunan geusan manusa ngamani- fectasikeun séni mah, hénteu bahartieun.

Kitu deui kajataan jen para pangarang nu ngatoro tea

nulis dina basa Sunda teh kadjurung ku kanjaah, katjinta djeung kadendeuh anu taja linggana kana basa Sunda (anu keur manehna samanehmeun mah loba rugina manan untungna tibatan lainun nulis dina basa Indonesia anu ambahannana-leuwih djember djeung djaminan finansialna leuwih gēdo) mah, tara nēpi ka katiten ku djalma-djalma anu kabisana ngan njoret-njoretkeun patlot beureum kana kasalahahan-kasalahahan tatabasa djeung undak-usuk basa Sunda bae. Kanjataan jen lamun di antara pamuda Sunda anu kakara sawawa dina mangsa atawa sabada Djēpang aja nu boga kadaek nulis dina basa Sunda teh, istuning kadjurung ku gēdena kanjaah djeung katjintana kana basa Sunda wungkul. Kanjataan jen maranehanana mah (beda pisan djeung djalma-djalma anu hirup sagēnērasi atawa dua gēnērasi saheula-eunana) beunang disebutkeun hēnteu kungsi meunang pangadjaran basa Sunda anu rada bēnēr. Sarta lamun maranehanana ngagunakeun basa Sunda, basa anu digunakeunana teh istuning basa beunang mulungan bari ulin djeung papada baturna. Sabab barudak Sunda anu kakara sawawa sabada Djēpang mah, lain wae hēnteu ngalaman hirup dina hidji lingkungan hirupkumbuh Sunda anu masih weuteuh, tapi oge meh hēntu kabagian pangadjaran basa Sunda di sakolana. Da sanadjan aja oge pangadjaran basa Sunda dina daptar-pangadjaranana, make diembel-embelan ku „mun aja guruna”. Sédēngkeun hēnteu unggal sakola kabēnēran boga guru basa Sunda.

Kitu deui lingkungan hirupkumbuhna, beda pisan pasipatan djeung kasémanana lamun seug ku urang dibandingkeun djeung lingkungan hirupkumbuh Sunda dua atawa tilupuluh taun somemehna. Dina djero duapuluh taun pangahirna, babakuna sanggeusna Djēpang datang djeung sabada revolusi, pakumbuhna Sunda ngalaman parobahan anu katjida gēdena. Ieu parobahan teh hēnteu ngan ukur dina widang sosial-ekonomi wae, atawa dina widang politik djeung tatapradja wungkul, tapi oge njoko kana widang-widang rohanialna. Rasa kaséman beuki ipis, sabalikna rasa

kabangsaan Indonesia beuki kandél beuki kandél wae.

Ku ajana pidato-pidato anu langsung, radio, surat kabar-surat kabar, pangumuman-pangumuman resmi, buku-buku batjaan djeung pangadjaran anu muke basa Indonesia ka djero pakumbuhuan Sunda, pangaruh basa Indonesia teu bisa dieuvenhkeun. Di sakola-sakola, oge sakola-sakola rajat, basa luluguna lain basa Sunda, tapi basa Indonesia. Pangaruhna atra katingal: lain wae këtjap-këtjap Indonesia, loba ngareum-beuj basa Sunda barudak Sunda kiwari, tapi babakuna mah djalan-pikiranana oge kapangaruhan deuih ku djalan pikiran basa Indonesia.

Ku lantaran eta salah pisan lamun urang neumbleuhkeun kasalahan ka diri barudakna sorangan. Jen basa Sunda barudak Sunda kiwari henteu „bérésih“, tapi „ramidjud“, lain ku lantaran barudakna teu hajang teu ramidjud, tapi mangrupa hasil tina hidji kaajaan anu teu bisa disingkahen. Sabab, sabab-musabab anu ngalantarankeumana teh dina widang anu aja di luareun kahajang djeung kakawasaan barudakna sorangan. Ieu kaajaan teh gambaran sakumna masarakat Sunda anu keur ngalaman parobahan anu katjile gedena. Parobahan tina djiwa sadaja-daja kana djiwa sawawa anu teu sudi diatur ku batur. Parobahan tina djiwa anu pasif kana djiwa anu aktif-kreatif.

Ieu parobahan teh seénjana mah mangrupa budangna deui djiwa aktif tur kreatif anu bageula kungsi kapibanda ku karuhun Sunda, njeeta djiwa anu kungsi ngahasilkeun djiwa badag saperti Sang Kuriang, Si Kabayan, Lutung Kasarung, Mundinglaja Dikusumah, lagu-lagu Dégung, lagu-lagu Tjiandjuran, ibing topeng. Djiwa Sunda anu kungsi ngalahirkeun H. Hasan Mustapa.

Pengaruh basa djeung alam-pikiran Indonesia djeung barat lain kudu disingkahen, tapi kudu disanghareupan kalawan teuncung-ludeung.

Mun urang njoreang kana sadjarah Sunda, urang insap, jen mangguing pikeun urang Sunda mah konfrontasi tjara kieu teh lain anu mimiti. Karuhun Sunda bageula geus nem-

bongkeun kateuneungan dina njanghareupan mangrupa-rupa pangaruh ti luar : ti India, ti Djawa, ti Arab, sarta hasilna oge salilana nembongkeun jen djiwa Sunda teh miboga kamampuh pikeun ngajakeun sintesa anu harmonis. Djiwa Sunda salilana teuneung-ludeung ngajakeun konfrontasi djeung djiwa sarta alam pikiran anu beda pisan pasipatanana. Eta konfrontasi salilana hasilna ngagambarkeun jen djiwa Sunda henteu pareum, henteu kasoran ku anu mangaruhanana, tapi kalawan harmonis ngalébur anu mangaruhanana jadi bandana pribadi.

Ti India urang Sunda meunang pangaruh mangrupa agama-agama djeung kapértjajaan-kapértjajaan, tapi di sagigireun batara-batari djeung dewa-dewi anu dimpor ti India tea, tétép susunan Sunda mah dipageuhan : Sunan Ambu, Sang Rumanuhun, Para Budjangga, Para Pohatji. Kapértjajaan anu geus njanampak di Sunda samentek Hindu, njacta kapértjajaan ka pangaran nu esa, tétép hurip, henteu tuturuli jadi tilu (trimurti). Ti urang Djawa urang Sunda meunang pangaruh témbang, tapi lagu-lagu Tjandjuran mah mangrupa hasil kreasi djiwa Sunda anu djénbar sarta asli. Ti urang Arab urang Sunda narima agama Islam, tapi H. Hasan Mustapa ngan bisa lahir djeung hurip di lingkungan djiwa Sunda, sabab audjeunna mah mangrupa djiwa kreatif dina tradisi Sang Kurier djeung Si Kabayan. Kalawan pageuh djeur djero, H. Hasan Mustapa nandjeur ka bumi tempat bali geusanna ngadjadi, njacta bumi Sunda.

Kiwari Sunda njanghareupan pangaruh babakuna ti barat sarta kalawan sadar nempatkeun dirina dina lingkungan persatuan Indonesia. Lamin urang pértjaja kana djiwa Sunda anu geus ngalahirléun H. Hasan Mustapa, urang teu kudu ringrang-léwang sieun Sunda ngan tinggal ngaran. Dina djero lingkungan persatuan Indonesia, Sunda bakal nembongkeun djiwa anu aktif sarta kreatif kalawan sadar jen hirup di tengah-tengah dunja moderén.

Memang pikun djalma-djalma anu dijiwana mati ku padika-padika djeung aturan-aturan mah, ieu parobahan teh

matak longkewang: gendjongna tembok-tembok anu ngadingding ngawatésan di sakuriling bungkingna. Ku lantaran saumur-umur geus biasa teuing nendjo tembok-tembok ngadiga hareupeun, atuh dina njaksian runtuhna tembok-tembok anu bakal mukaun kabebasan teh ngan baluas djeung hariwang nu aja. Nja njelatkeun jen pakumbuhian Sunda kiwari teh ngalanglajung, sarta kasusastraan Sunda anu djadi saksi anu harip dina kahidupan djeung hirupkumbuh Sundana oge ngalanglajung deuih. Enja ari anu ngalanglajung tea mah aja, tapi ngan Sunda anu diiwana epeスメー bae, njaeta Sunda sadaja-saja, sabab dina lingkungan Sunda kabaharup mah moal aja ténpat pikeun manusa-manusa anu diiwana kakungkung ku padika-padika moti djdjiemman batur. Demi hirupkumbuh Sunda djaga, nja ditangtukeun ku Sunda-kiwari anu ajeurna rönung hudang deui tea. Pikeun diiwa anu kiwari niaring tur sadar mah, kasajaan kasusastraan Sunda kiwari teh djadja-uhun tina ngalanglajung, malah: balebat mapag padjar hibar tēbeh wetan!

KASUSASTRAN Sunda sabada pērang. babakuna mangrupa hasil sastra dina wangunan tiarpon djeung sadia anu dimuat dina madjalalah-madjalalah djeung surat kabar. Wangunan tiarpon, geus populer ti mangsa samemeh pērang benci. Tapi kelanggahanana dina dunja kasusastraan Sunda sabada pērang, diarah leuwih penting dina mangsa samemeh pērang. Lamun baheula mah tiarpon teh ngan wungkul mangrupa hiburan batinan bari ngeliat di sagigireun wangunan roman anu leuwih handél sarta leuwih pandjang, kiwari mah beunang disebutkeun njékél monoreli wangunan prosa. Roman meh henteu katinraul muntil Kadieba ti tiarpon, wangunan prosa anu tiujah tina madjalalah-madjalalah djeung surat kabar Sunda sabada pērang teh, njaeta panimbang djeung sketsa. Loba sketsa anu humoristis ngagambarkeun kasajaan masarakat Sunda kiwari. Beunang Sahuri, Jatna Nirmala, E. Pērmāna djeung lian-lianna plastis pisan ngagambarkeun marupa Sunda anu hirup di djero masarakat anu geus bado

pisan pasipatan djeung masarakat Sunda anu sok kapanggih ku urang dina buku-buku Moh. Ambri upamana.

Kadjaba ti Sjarif Amin, beunang disébutkeun taja deui anu nulis panineungan anu antéb-léléb, daria (seriesus) sarta seukeut ngahudang alam katukang anu nantjéb dina ati. Panineungan-panineunganana Sjarif Amin teh saénjana mangrupa panineungan ka alam Sunda sameneuh pérang ti hidji djalma anu sadar kana parobahan waktu djeung kaajaan. Sakilat-sadjorelat djiwana ngawawaas njorog alam anu ngan kari wangwangan.

Anu natak reugreug njoeta beuki lobana esej djeung kritik ditulis dina kasusastraan Sunda sabada pérang. Sanadjan H. Hasan Mustapa nulis esej-esej anu hurade pisan, tapi ku lantaran henteu loba anu kungsi nōpi ka masarakat, beunang disébutkeun pangaruhna kana kagiatan para pangarang Sunda sameneuh pérang henteu pati loba. Beuki lobana nu narulis esej dina mangsa sabada pérang, nembongkeun kamadjuan urang Sunda dina bab panikiran. Sastra teh lain wangkul pikeun suka-suka ngalibur bari ngabod'og, tapi hidji wangunan paranti manusa njuktiruk aingna katut bēbēnēran-bēbēnēranana.

Kritik beunang disébutkeun henteu dikonal ku duaja kasusastraan Sunda sameneuh pérang, babakuna kritik-sastra. Kiwari geus mimiti aja nu ngabaladah ieu lapangan. Sanadjan reaksina masih pinuh ku prasangka, tapi ajeuna urang Sunda geus mimiti wateh kana adjen-inadjen dina widang sastra djeung seni.

Kitu deui mimitina mah reaksi masarakat kana wangunan sadjak dina basa Sunda, mungga geundjeung. Loba pisan urang Sunda anu ngarasa kaabotan wangunan sadjak dikunakeun dina basa Sunda, sabab maranehanana nganggap ieu raungguhing pikeun urang Sunda mah nja dangdang wangunan puisi anu geus diwariskeun ku karuhun sarta loba dianggap seni djeung laramat. Saénjana mah sameneuh pérang oge, Rd. Moned Sastrahadiprawira ngagunakeun wangunan sadjak dina bukuna Mantri *Djero*,

tapi harita mah (bisa djadi ku lantaran henteu mandiri tea), taja reaksi ti masarakat.

Sabada perang anu ngamimitian deui mulis wangunan sadjak teh Kadir Tisna Sudjana anu biasana make inisial K.T.S. Ku pangaruh tina kasusastraan Indonesia, eta wangunan teh gancang populer, babakuna mah di kalangan nu ngarora. Tapi henteu euseuheun anu mere reaksi njanggah: nja timbul polemik anu kapapaulangan meh dina unggal madjalah.

Polemik anu mimiti di sabudeureun taun 1952, antara djaba anu njujut di satukangeun sandiasma Ki Sunda djeung Kiwa Wiriasasmita, leuwih dikenal Ki. Ws. djeung saparakantjana. Ieu masalah haneut deui dina taun 1955 antara Wahyu Wibisana saparakantja djeung Juju Juliaty saparakantjana.

Leuwih gancang lantaran mawa sagala pémilihan kana hak hirupna wangunan sadjak dina polemik tea, njeuta kanjataan beuki tjeujalina sadjak-sadjak anu ditjiptakeun ku nu ngarora. Ieu hal nembongkeun, ieu wangunan sadjak beuki populer sarta beuki dipikarésép ku urang Sunda.

Tapi merang antara produktivita djeung kwalita henteu salilana aja kasalujuan dina karnaljuan-karnadjuanana. Henteu babeh sa-tyak tea népi kana talap anu miboga adjen sastra. Kakalutan uluran ti para rédaktur madjalah dina njanghareupan hasil-sastra, njababkeun sadjak-sadjak anu maténg dimuat baréng dieung sadjak-sadjak anu teu adjenan. Ukuran sastra Sunda Ila teuing ngukuhon adjen-inadjen lahiriah kajening purwakanti dieung keendahan basa anu teu eusian. Ku lantaran geus biasa teuing njanghareupan dangding, ukuran sastra ugan népi kana minuhan henteuna papagon-papagon anu geus langka, anu mangrupa padika mati. Dina mere-adjen kana dangding, anu diadjenan teh hal-hal wangunan wangkul: naha eta dangding teh njukupan patokan-patokan kajaning diumrah éngang unggal padalisan sarta vokal éngang panungtung unggal padalisan dieung diumrah padalisan dina unggal pada. Nja ku lantaran eta pisun dangding lain dianggap wangunan manifestasi seni, tapi mangrupa

karadjinan ngeusian patokan-patokan anu geus ditangtukeun.

Memang henteu kabéh dangding mangrupa hasil karadjinan. Aja sastrawan-sastrawan anu insap kana hartina padika-padika dangding anu lain mangrupa tudjuan puisi, tapi ngan wungkul panjari kana kaendahan-kaendahan wangunan. Mun seug urang matjaan dangding-dangding II. Hasan Mustapa bakal ngarasa jén pikeun eta budjangga mah dangding téh teu kurang teu leuwih ngan wungkul wangunan paranti andjeunna ngalahikeun kéri-téging atina. Aturan-aturan dangding pikeun andjeunna mah henteu reata ngagokan. Dangding-dangdingna ngagulujur kaluar kalawan spontan, henteu mati katalian ku padika-padika. Malah mun pérlu mah, sama sekali henteu ngukuhkeun eta padika. Leuwih sa-éngang malah népi ka dua-tilu éngang téh mangrupa hal anu biasa dina dangding-dangding H. Hasan Mustapa mah.

Leuwih teuing éngang téh sakapeung mah terpaksa sarta daek-teu-daek kudu dilakukeun ku para ahli tembang Tjiandjuran, djustru ku lantaran disalujukeun djeng lagu. Dina dangding „Eling-eling masing eling” (pupuh Asmarandana benging R. A. Brata-tiwidjaja) pada anu kahirup padalisian anu kalima anu tjeuk patokan dangding mah kudu tudjuh éngang, ku lantaran mun tudjuh éngang téh matak kagok nembangkeunana, nja padalisian anu unina „Jamun kasasar lampah” téh didjadikeun dalapan éngang: „lamun kasasar nja lampah”.

Tapi sanajan para ahli tembang Tjiandjuran, leur kapentingan lagu wani jalar tina patokan-patokan dangding, rereana nu ngadarangding mah résép nalikung-marah ku eta patokan-patokan. Keur kapentingan eusi henteu wani ngajakeun parobahan.

Dina sadjak leumpang disebutkeun kaendahan-kaendahan lahiriah téh henteu atra njata mangrupa patokan tjara dina dangding.

Sanajan Kis. Ws. (1953) dina ngabela bakhirup sadjak dina kasusastran Sunda, njebutkeun jén wangunan sadjak téh asli wangunan sasira Sunda pituin, bari njebutan tjonto-

tjonto tina tjaritapantun djeung kawih barudak, tapi ari sadjak-sadjakna sorangan mah djélas pisan nembongkeun pangaruh tina sadjak-sadjak basa Indonesia sabada pérang. Usaha néruskeun talari karuhun Sunda sajérti dina puisi buhun kakara dilakukeun ku Sajudi, tilu-opat taun sanggeusna Kis. Ws.

Sadjak-sadjak Sajudi mangrupa usaha néruskeun djiwa karuhun Sunda dina tradisi puisi pantun djeung djangdjawokan luri mandjeur kana kahirupan sapopoe mangsa kiwari. Babandingan-bebandingan djeung kaendahan basa buhun dihirupkeun deni bari djeung dibere tafsiran katut warna anu moderén dihawu ka djéro lingkungan hirup kiwari. Dina sadjak-sadjakna Sajudi nembongkeun jen énja-énja wawuh sarta diadjak mesamoan ka téngah-téngah hirup moderén.

Usaha neangan sarta nafsiran djiwa Sunda buhun disalulukeun djeung kahirupan kiwari, katenibong dina lobana tafsiran-tafsiran kana djiwa Sang Kuriang. Utuy T. Sontani sanggeusna nulis sadjak *Sangkuriang*, masih ngarasa hénteu sugéna nja sababaraha keli deni nulis drama *Sang Kuriang*. Lain wae dina basa Sunda, tapi oge dina basa Indonesia. Dina esejna *Kakajaan Batin Ki Sunda* Utuy mere tafsiran anu orisinal kana djiwa Sang Kuriang djeung Si Kabayan, njacta minangka djiwa nu katjida darimana di sagigireun djiwa anu résép heureuj sarta nganggap jen mungguhing hirup di dunja euweuh nanaon, atawa num ngagugakeun istilah Utuy mah : geus teu nanaon ku nanaon.

Kadjabana ti Utuy, masih boba keneh sastrawan anu njolajol mere tafsiran anu mandiri kana tokoh Sang Kuriang, upamana Kusnadi Ps., Hasan Wahyu Atmakusumah djsb. babakuna dina wangunan sadjak.

Kitu deni kadjabana ti Sang Kuriang, tokoh-tokoh sastra Sunda buhun kajaning Istung Kasarung, Dajang Sumbi, Sunan Anlat djsb. meunang sorotan djeung intèrpretasi anjar ti para sastrawan Sunda kiwari.

Ieu usaha téh saénjana mah gambaran hudangna deni djiwa Sunda dina alam kahirupan kiwari. Arinsap, jen dina ne-

angan panandjeuran teh taja deui iwal ti kana kabudajaan Sunda buhun bari djeung henteu mopohokeun kanjataan-kanjataan hirup kiwari.

Kainsapan kana ieu hal, geus ngahasilkeun hidji badan pangulik budaja (studi-kleub) anu aja di sakurilingum madjalah *Kiwari* anu oge make ngaran B.P.B. *Kiwari*. Para anggota B.P.B. *Kiwari* insap kana harti djeung tempat kabudajaan Sunda dina lingkungan kabudajaan Indonesia anu hurip di tengah-tengah kabudajaan dunja. Oge maranehanana insap, jen kabudajaan nasional Indonesia teh bakal lahir sarta diwangun tina kanjataan-kanjataan anu kiwari njampak dina kahirupan masarakat Indonesia sorangan. Dēmi kanjataan-kanjataan tea, nurutkeun B.P.B. *Kiwari* mah aja dua rupa :

1. Jen Indonesia teh kungsi meunang pangaruh ti luar (deungeun), sarta eta pangaruh teh diterima ku masarakatna, malah loba anu geus asa kana banda sorangan ;

2. Jen Indonesia teh diwangun ku lingkungan-lingkungan kabudajaan daerah anu geus boga sadjarah sarta geus njantel dina ati para anggota masarakat eta daerah.

Nja tina ieu kanjataan-kanjataan pisan nurutkeun B.P.B. *Kiwari* mah kabudajaan Indonesia teh diwangunna. Ku kituna, B.P.B. *Kiwari* mah lain wae ngaku kana hak hirup kabudajaan daerah dina lingkungan persatuan Indonesia, tapi oge malah ngarodjong sarta aktif ngamadikeunana.

LAMUN urang nalingakeun hasilsastra-hasilsastra, pangpang-na puisi, beunang nu ngarora, karasa pisan jen orientasi para sastrawan nu ngarora teh babakuna ka kasusastraan Indonesia atawa dunja (ngaliwatan lawang Barat). Sanajan énja di luhur geus disebutkeun jen dina usaha neangan tempat ngadég, loba sastrawan-sastrawan anu malikan deui hasilsastra-hasilsastra Sunda buhun, tapi karasa pisan jen henteu unggal sastrawan ngora Sunda meunang kasempetan pikeun neuleuman sarta matja hasilsastra-hasilsastra Sunda buhun.

Ieu hal teh, lain bae disababkeun ku lantaran memang hasil sastra Sunda luhur tea masih bener mangrupa kasusastraan-lisan sarta ku lantaran eta hese njukrukna, tapi oge anu geus dijatétkeun (babakuna mah beunang usaha C.M. Pleyte, urang Walanda, sarta dimuatkeun dina madjalah-madjalah anu dikaluarkeun ku Bataviaasch Genootschap anu ajeuna dilandi djadi Lembaga Kebudayaan Indonesia) hese neanganana, sarta praktis teu bisa diindjeun, kadjaba ti perpustakaan Musieum (L.K.I.), sédengkeun henteu unggal sastrawan natangga djeung musieum.

Loba keneh pisan tjaritapantun-tjaritapantun anu tatjan katjatétkeun, sarta lanum urang ningal jen bauki lila beuki kurang wae djurupantun, pérélu pisan ieu tjaritapantun baru-baru dituliskeun. Lain eta wae : dalah anu geus dijatétkeun oge pérélu dijitak deui ngarah bisa kabatja ku gènérsi sabada pérang. Kita deui bako-buku hasil sastra Sunda anu kurang kaluar samemeh pérang sarta adjenna bisa dipértanggung-djawabkeun, pérélu dikaluarkeun deui.

Ieu usaha teh katjida péntingna, babakuna pikeun ngimhangan orientasi anu loba teuing njawang ka luar.

Nu leuwih djauh : supaja aja kasempetan pikeun gènérsi kiyari djeung nu bakal datang mere intèrpretasi djeung mere-adjen kana beubeunangan karuhun Sunda. Njoreang ka anu geus kalivat teh, mere perspektif pikeun njawang ka anu baris disorang.

Bandung, Désémber 1959.

A.R.
R.S.

TJARAKA

Sandiasnana. Ngaran benerna : Wiranta. Keur leutik Tahja atawa Ojo. Dilahirkeun di Kawungluwuk, Tjonggeang (Sumedang) dina taun 1902.

Sakolana di Sakola gupérnemen 3 tahun sarta tamat kalawan ngantungan diploma ti kelas IV dina taun 1911.

Djadi guru dina taun 1917 sarta meunang udjian Wekling (Kweckeling), népi ka dina taun eta keneh diangkat djadi Wekling di Sakola Kelas II Kalapanunggal (Sukabumi). Dina taun 1918 meunang udjian Gurubantu di Sukabumi. Sanggeus ngalaungan surat-kabar *Kacem Moeda* (Bandung), mimiti nulis. Taun 1921 lulus udjian "Klein Ambtenaar" sarta taun 1922 meunang diploma Boekhouding A. 1923, kaluar djadi guru sarta terus digawe djadi Asisten Boekhouder di Karawang.

1925 pindah ka Bandung djadi Rédaktur Mingguan Sunda *Soerapati* sarta kungsi dihukum sataun lantaran persdelict tina artikéla : *Tan Malaka Dibuang*.

Kungsi dibuang ka Boven-Digoel ti taun 1927 - 1931. Népi ka taun 1940, samulangna ti Digoel aktip di kalangan pasurat-kabaran : *Klauw-Po* (Bandung), *Sinar Paoendan*, *Matahari* (Semarang), *Keng Po*. Kungsi ngamudi mingguan Sunda *Bidjaksana*, muka Romans-Bureau *Mantili* di Bandung.

Népi ka 17 Agustus 1945 ti djaman Djéjang lantaran disangka Komunis, ditangkép ku pamarentah Djéjang. Aktip berdjuaug 1945-1948, di wewengkon Tjiandjur, 1949 balik deui djadi guru.

Buku-na ditulis dina basa Indonesia djeung basa Sunda : *Buron dari Boven-Digoel* ; *Ir. Sukarno* ; *Handjakal Djadi Aweue* ; *Isukan Kuring Digantung*. Ku Penerbit Kiwari Bandung, taun 1963 dikeluarkeun buku kumpulan tjarponna *Neangan*.

Karangan-karanganana dimuat dina *Sunda*. Kungsi meunang hadiah kadua suembana tjarpon nu diujakeun ku Lëmbaga Basa Djung Sarta Sunda taun 1953.

Dina ieu buku dimuat tjarponna :

NEANGAN
PATJUL

Neangan

RĒBUN-RĒBUN hudang, moro pukul 7 digawe.

Pukul 2 mulang, dahar reureuh.

Reup peuting sare.

Isuk-isuk hudang deui. Kita djeung kitu, bulak belik saban poe, 23 djari, saban minggu, saban bulan, mangtaun-taun.

Kudu hudang. Kudu moro pukul 7, kudu digawe, kudu dahar, kudu sare, djeung sababaraha kudu deui, lalakon hirup djero sapoe-sapeuting.

Hirup tungkul kana kudu, disenglér ku waktu.

Kuring nanja ka kuring: „Naha kitu kuduna hirup kuméléndang di dunja teh? Bét hirup diuréd ku waktu, dihalangan, teu jasa sakarép ingsun. Tuh manuk, hiber kakalajangan di buana pantja-tengah. sakalajangna, sakarépna, mun eun-teup di mana tjlégna, mun njajang di mana daekna. Euweuh nu geureuh, taja nu njaram, taja nu open mérédika!”

Kuring hilit sanggeusna diidinan perlop.

Rek ka mana? Duka teuing. Intjah teu diajar ti tadina, teu puguh nu ditudju, rek ka mana bae andjogna, sugan mah rek muturkeun indung suku bae tjara nu pundung.

Rek naon? Duka teuing. Kawasna mah rek nurutan manuk.

Sarung polekat, kopeah make nulu diasupkeun kana rangsél, kabéhéran make boga keneh rangsél unat bérdojang baroto. Djaba ti eta teh, make didjéljélan ku bèbékélan dahareun. ti antarana kornet, sardentjis dua kaleng, malah roko mah make mawa aja lima bungkusna. Ternuos wadah tjai teu tinggaleun.

Pamotretan disorendang tjara Wartawan-potret.

Djog andjog ka stasion, meuli kartjis, sarta teu kungsi lila kareta-api teh geus ngaleong.

Kéréténging hate, barang kuring népi ka pangeureuman kareta-api leutik, di tengah-tengah antara pasir djeung pasir, sanggeusna kareta-api ngaliwatan djalan nu pungkai-pangkai, lét lajang wana.

Sanadjan kartjis tatjan nēpi ka tēmpat nu ditudju oge, da harita hajeng turun, da hajang nuturkeun kahajang tea, ah, turun bae.

Djut turun mangyih djalan satapak ka tonggolkeun, kuring leumpang mapaj-mapaj djalan suni.

Leumpang antara kēbon djeung kēbon, nandjak mudun mapaj reuma ngurilingan pasir.

Panon-poc rek nōngahan poc, nongtoreng nodjo kana beungeut, kesang laut-leut, Lēt ngarasa beurat babawaan sakitu teh, moal leuwih ti sapuluh kilo.

Di tēngah-tēngah reuma nu harita keur meudjeuhna digarap, kuring nendjo tangkal ngarunggunuk bangun iuh.

Kuring reureuh, diuk njanghundjar lambar, ngarasakeun hareudang katēbak angin ngahiliwir, tiis njētjēp sumarambah ka saluar awak.

Nendjo ka tonggoh, pasir bulistir, leutjir kawas tonggong nu keur tungkul matjul.

Rēntul di dieu di ditu, nu keur digarawe, nu djauh djiga tunggul hirup, badigir teu dilaradju, di alam nu sakitu nongtoreng panasna. Kesang ngutjur, njaktjlakan, ka luar ti saban bulu badan, njiraman taneuh, nambahan gēmuk lamun tapak patjul geus waktuna dipēlakan.

Djongdjon tēngtrēm ajēr, teu hoream ku lēga, teu sungkan ku panas, ngētjruk tungkul, teu galideur ku kaajaan sa kurilingna.

Sakali, pamotretan kuring ditjētrekkeun.

Kuring kurah-koreh muka bēbēkēlan, sasarap ku lēlēnpēr. Ana torodjol teh berudak aja limana, nu panggēdena kira-kira umur 10 taun, malah nu saurang mah ngais budak nu kakara salann amurna.

Manéhna ngariung ka kuring sanggeusna digupajan supaja dareukeut.

Arulutud, ngan nu panggēdena nu make tjalana teh, nu mawa budak leutik tea. Tjénah mah keur ngasuh da ēmana keur mantuan bapana ngarag djukut.

Sanggeus ku kuring dibagi roti sakeureut sewang, eta ba-

rudak teh dipotret, ngadjar. Nu saurang mah dipotretna
teh meungpetman beungeut.

Kesang geus tuas, rangsél diberesan, kuring indit deui di-
tuturkeun ku barudak.

Henteu terus nonggoh, tapi mipir pasir, sarta waktu kuring
ti mumunggang turun ka lëbak, barudak teh teu terus miluna,
tapi ngadjar njaléngir nandjo kuring sosorosodan dina
lamping.

Di antara pasir djeung pasir nu bulistir, ngotjor walungan
leutik, tjaina tjanembrang herang. Sapandjangna walungan
teh ngadjar sababaraha kotakan, umpak-umpak, nu harita
pareua keur gumunda.

Dina tępungan suku pasir djeung pasir, kokotjoran
walungan tea. katendjo ku kuring aja batu gëde namprak,
sartat deukeut eta batu gëde teh aja tangkal loa ngarung-
gunuk.

Kabita bangun gëmah, djiga nu hajang didiukan eta batu
lempar teh. Kuring eureun, gek diuk, atub rangsél dilaan,
diteundeun di gigireun.

Lëga, neudjo alam narawangan, teu tjara di kota, asa
heuri, asa leutik, sundëk-sundul, deukeut deudeuleuan.

Tanggah, da kapindingan ku-tonggong pasir, katendjo,
djanh ngalumbuk, gunung sëmu paul.

Ngalirik ka gigir, ka sisi² walungan, galëngan ting raring-
kël, rajang tuturus katjang djeung djaat.

Beh tonggoh sacutik, kira-kira aja linawëlas metër ang-
gangna aja pantjuran tjaina ngagëlënggëng, diauban ku
tangkal nu ngarojom ngiuhon tampian.

Ana disidik-sidik, bët aja nu keur mandi, ngojok, ngutjur
kana pantjuran.

Sorangan, nangtung sakadar dituruban ku samping, ti luhur
nëngah tonggong, ti landap luhareun tuur. Pernahna ka
kuring mah nekangan.

Mekprekan dangdaunan, kawasna mah daun kamalandi-
ngan. Pek dikasajkeun ka saluar awakna, meureun minangka
sahana mun tjara urang kota mah.

nu ngagorobas, nja eta taneuh nu ditenggorkeun ku kuring.
„Aduh!” Manehna ragrag kana kotakan, boboko nu di-
eusian beas meunang ngisikan teh lesot tina leungeunna.
beasna awur-awuran.

Kuring buru-buru luntjat, rek mulungan.

Kasampak teh keur ugil-ugilan bae tatjan basa hudang.
Ku kuring dipangku, didjungdjungkeun sina nangtung.

Ret manehna nendjo ka kuring, atuh kuring nendjo ka
manehna.

Ajeuna mah kuring nendjo sidik kana beungeutna. Lain bae
awas kana beungeutna wungkul, tapi sidik sapuratina sakur
nu aja dina beungeutna, panonna, irungna, biwirna, sungut-
na, pipina djeung gadona. Teu djauh ti sangkaan, tjatur-
rangga kolot teh tetela bënërna, lamun pangawakan kitu
kudut kitu, moal salah beungeutna oge kitu.

Modjang ngora keneh pisan geuning, nuun lele tea mah
keur meudjehna kameuheur, kakara 15 taun kawasna.

Manehna ngabétéan, kuring pirem.

Bari ngagosokan leungeun nu pinuh ku leutak, manehna
tungkul, tuluj luak-luak, meureun neangan bobokona.

Ku kuring bobokona dipangujokotkeun.

Njeh manehna imut saeutik, bari nampunan boboko.

Leos indit, teu basa teu tjajita, sumawonna ngamuhunkeun
mah, malah leumpangna teh gagantjangan.

Kuring olohok mata simeuteun.

Kira-kira gaus rada djauh, beh tonggoh, manehna ngarera
njeh imut deui, leos, lés loka ka rana njalingkerna.

Kuring buru-buru balik kana batu lempar urut njerangkeun
tadi tea, top rangsél, top pamotretan, gadjléng, leos rek nu-
turkeun.

Mapaj djalan satapak nu lidig, népi ka tempat waktu tadi
teu kanjahoan ka mana leosna tea, tērus dipapaj tēpus, ana
andjog teh geuning aja lēmbur dina lēngkob.

Dipapaj unggal imah, kabéh kosong, meureun tatjan da-
ratang ti pagaweanana.

Kabënëran imahna di lémbar eta teh teu loba, sabéla-

imah, atuh kukurilingan unggal imah sугan aja na muka pantona, sугan kapanggih nu tadi, tapi wéleh rek ka saha nja nanjakeun, taja budak-budak atjan.

Tungtungna, kuring diuk di hidji tépas, njarande kana tihang, teu puguh ngaler-ngidulna.

Imah nu didiukan tépasna teh, hidji imah nu panggédena. Satukangeun imahna aja leuit, belu dituna aja kandang munding.

Ku bawaning teu puguh tjalak, maksud teh rek ngabahuheuhaj, nangkarak, na ari ngareret, bét nu tadi datang, tapi sampingna nu djéblog ku taneuh unu labuh tea, ajeuna mah ngan baseuh wungkul, kawasna moah ngalingkér térus balik ka tja ngumbah nu djéblogna.

Manehna kageteun nondjo kuring geus aja di tépas, térus ka pipir imah, sup ka panto dapur moah ieu pisan.

„Nji! Nji!” tjeuk kuring, „Ieu teh bari Njai?”

„Sumuhun!” djawabna, bari térus asup ka dapur.

Kuring teu wani térus ngadog, nja balik deui bae ka tépas, gek diuk deui.

Teu lungsi lila, panto ti tépas ka imah dibuka. Djol manehna kaluar bari mawa samak, térus disamparkeun.

Ajeuna mah geus njisiran, dibadju sagala, atuh sampingna meke nu tuhur.

„Angkat ka mana bapa?” tjeuk kuring.

„Di sawah!” térus asup deui ka imah, teu kadenge sora-sorana deui.

Sabot ngarép-ngarép sугan daek ngéjol deui, djorodjoj hate kuring nanja : „Naha ieu budak awewe teh perawan, atawa randa, atawa boga salaki?”

Pertanyaan nu moal bisa dijawab ku kuring, da puguh budak awewena oge bangun ngadédempes bae di djero.

Udud geus sababaraha kénjotan, geus beak sigaret aja ti luno, bét teu daek ngéjol deui budak ieh.

Ari kurunjung teh aja laloki kolot, tjalana sontog hideung pinuh ku taneuh, sukuna baraseuh, kawas nu tas bébérésih, sarta diiring ku budak awewe tea.

„Moal salah bapana, da piraku ari salakina mah geus sakitu kolotna.”

Kuring buru-buru nangtung, njatueurkeun ka manehna.

„Bapa, abdi teh kumawantun teu aja nu kagungan bu mi”

Tatjan kungsi tamat kuring ngomong, bapa teh geus nga djawab : „Nuhun bae, kersa linggih mah, bapa !”

Kuring hareugeueun, naha djéléma nu sakitu kolotna bét njébut bapa, da meudjeulna mah njébut udjang.

„Bapa teh Santara ?” manehna ngomong deui.

Sadjongdjongan kuring ngahuléng, naha nu matak disebut Santara, tapi kuring kaburu ingét, ngeh kuring imut.

„Abdi mah sanes, djéléma biasa bae” tjelek kuring.

Eta meureun sapaélah kuring mako papakean sarwa-hedjo tjara téntara, padahal papakean kuring mah harita teh deulipepe tea, henteu hedjo-hedjo teuing.

Manehna asup ka imahna, tarta teu kungsi lila, djeul datang deui bari mawa oélas nu dieusian bako mode katut damu kawungna.

„Njai, geura nabeur tja buru-buru hauran tamu” manehna nitah.

„Bapa teh, teu ras aya atoh aya katatamuhan teh, Bade aya pikérsaceun maon stuning ka lémbur sangkur teh ?”

„Ah, teu kédah reuwas-reuwas, abdi mah édja ulin bae hajang térang pilémburan.”

„Ti mana atuh panglinggihan teh ?”

„Abdi teh ti kota” bari ngareret kana erbedjo geuning harita teh geus pukul 4 sore. „Kumaha bapa, abdi teh tangtos ka wéngian.”

„Atuh maun bae nu aya bapa mah, kersa rumupateun make koléni sagala mah, mung nja kitu”

Budak oweve teh datang njedorkeun panambud djeung tja tjangkir.

Kuring ngareret ku djuru panon, géréntés hate ngomong. „Gendis, tapi aya bedana djeung geulis kota teh ari si Njai

mali, kawasna dasar budak gawo, ramona teh teu marêtjut tjara ramo geulis-kota."

"Njai, éma geus datang ? leuih, bedjakeun ka éma, njaje-gikeun tuangeun, djeung meunjit hajam kituh !"

Ajeuna kuring njaho utéh, jen eta budak awewe teh anakna, tapi naha randa atawa parawan ?

Djol awewe kolot njampeurkeun, harampoj diuk, pok ngo-mong : "Aeh haturan, bapa !"

Eta geus pok deui bae nyebut bapa, atuh bari kalamas kelemes kuring ngadjawab : "muluu, ilu !"

Manehna diukna teu lila, törör pamitan deui, rek ka dapur tjénah.

Babawaan kuring kocot djeung sardentje tea dipasrahkeun ka éma. Basana teh : "Euleuh lauk kaleng !"

Loba pertanjaan bapa ka kuring, babakuna nanjakeun ku-maha kaajaan di kota, malah make nanjakeun keur usum naon tjénah di kota teh.

Kuring pémisi rek ka tjai, peuning ka tjajana teh salëmbur eta imah ka tempian urut tadi tea.

Saban imah katendjo ngarëbul, sarta kadenge ajeuna mah sora rea djëlëma di imah-imah teh, malah barudak oge loba di buruan arulin, atuh nu ka tjai ngabrul.

Peuting geus mimiti reup-reupan, sarta waktu kuring datang ti tjai, kasampak si njai djeung émana keur sasajagian dahareun.

Di têngah imah, dina samak rubak, ngadjar sababaraha piring, ti antarana aja goreng daging hajam, sambël djeung lalab katjang djeung tjitjipir teu tinggaleun, rupana ari babawaan kuring mah hënteu disuguhkeun.

"Tuang oge, bapa, ma'lum di kampung, mangga atuh njaug-gakeun" tjeuk éma.

Teu kungsi ngadua kalian, kôdémék kuring dahar, da atuh poe eta mah dahar sengu teh kakara hirita.

Kuring dahar teh dibarëngan ku bapa.

Rengse dahar kuring pindah deui ka tépas, sarta teu kungsi lila, sawang-sawang tatangga pada daratang, lain boe lala-

kina tapi awewena oge katut anakna dibawa. Datangna teh henteu lengoh, aja nu mawa beuleum sampeu djeung gula kawung, aja nu mawa tjau ambon, aja nu mawa buras, kabéh disodorkeun, basana teh hajang katuang ku tamu.

Kuring duriung, atuh teu bisa-bisa oge, malah tara ngobrol lila-lila teh, harita mah maksakeun maneh, tangtu mun di bandungan ku tukangna njarita mah, obrolan kuring teh moal teu ngaler-ngidul. Mimiti njaritakeun kaayaan di kota leos kana agama, terus kana tatanen, pendekna sagala di tjaritakeun. Sanajan kitu, duka kumaha kaanggapna, kabéh pada ngabandungan, djigana teh taja nu teu résépeun.

Népi ka pukul sabelas kuring ngobrol teh, sarta sanggeusna tatanan teranga maruleng, kuring diangkir ka djéro imah.

Di djéro imah, di sisi bilik, kuring nendjo kasur ditilaman ku samak sulam djeung anggél galède teu disarungan.

„Geura tulém, bapa” tjelek émana, bari mundjuk kana kasur tea.

Teu ngadua kalian deui, kuring terus ngagelehe.

Sadjéroning ngagelehe, hate kuring nanjakeun si-Njai, naha geus sare kitu atawa ka mana.

Bét terus rasa, teu kungsi lila djol mawa samping kébat.

„Ieu keur kampuk!”

Bari ditampenan, kuring rada lila méntjrong, tapi budak teh terus balik deui ka kamar, teu émbol-émbol deui.

Barato djaman ngungsi ngalaman mondok di kampung. Ti harita mah kakara ajeuna ngarandapan deui.

Tiis tjeuli, djempling taja dedengean saperti di kota, nu kadenge ngan sora djangkrik djeung bangkong.

Nangkarak bongkang sakitu tas tjape, naha bet teu geura reup sare. Lémbotan bet asap ka kamar leutik nu aja di djéro imah eta, kumalajang kana panendjo tadi ti beurang, di tjai, keur mandi, keur leumpang dina galéng, labuh ti gulbrag kana kotakan, dipungku, imut.

„Njahé ajeuna mah” tjelek hate kuring „si-Njai teh teu boga salaki”

TINA sêla-sêla bilik rantêng tjahaja panon-poe asup ka djêro imah, ari ret kana erlodji sihareng harita teh geus pukul sapuluh beurang.

Kuring kabeurangan.

Di imah sêpi, waktu kuring hudang teh. Naha pribumi warare kenéh kitu? Ditondjo panto ka têpas masih kenéh ditulakan, ngan panto ka dapur, tulak kaina geus nangtung gigireun panto, sarta barang kuring ngadeukeutan panto bêt aja sora nu karatak-kêrôték di dapur. Ana breh teh geuning si Njai njeungan.

Manéhna ngalieuk, ku kuring ditanja : „Ari bapa djeung Énta ka mana Njai ?”

„Tos ka sawah tadi oge endjing-endjing.”

Kuring rek ngomong deui, tapi teu tulus, sarta teu kaharti na matak teu têrus ngomong, da kalah ka balik deui ka denkeut urut sare, gek diuk sila tutug.

„Nja buruh, nja patani, geuning isuk-isuk teh bêt arindit ka pagawean. Hirup keur digawe atawa digawe keur hirup?” timbul géréntés hate kuring bari ngénjot udud, „..... aja bedana, ari buruh mah digawena teh dikurung ku waktu, ari patani mah sadaekna.”

Si Njai datang mawa tetenong, diasongkeun ka kuring.

„Naon eta teh, Njai ?” tjeuk kuring

„Tuangeun.” djawabna.

„Tuang ?”

„Sumuhun.”

„Atjan sibeungeut-sibeungeut atjan atuh.” tjeuk kuring bari têrus njekot anduk rek ka tjai leula.

Pukul sapuluh geus rek dahar, teu biasa, da biasana Énta mulang ti pagawean pukul dua tea, kapan dahar oge aja waktuna, mungguh kaum buruh mah, sabalikna patani mah daharna teh lain make waktu, tapi kawasna teh di mana lapar di dinja dahar.

Énja bae, lain di imah si Njai bae geus sêpi teh, tapi selêmbur eta mah geus taja budak nu tjeurik-tjeurik atjan, kawasna mah tinggal si Njai bae sorangan

di lembur téh, kito oge mameh apa semah, nje kuring
di pasir geus réntul deui bae tjara kamari, djéléma-djéléma,
pela digarawe, sarta di sangsug sauruna ngéblar haseup deuing
ku barudak dipiga nu leutik bar og beureum.

Balik ti rias kanyarak ti lina, teu satapanan di lila
nunggutan tetanung dahareun teu.

Rari mutikaman nu dina bédé bédé, kuring oge
reret ka si Nini Manéhna kanyarak.

„Ari Nini geus boga baluk?” geuk kuring, sateu-
Teu ngahawah, kalah ka kumana-betemes.

„Lamun teu ngahawah, sandana teu boga” geuk, has-
kuring.

„Nini atos ka kota?”

„Parantos?”

„Sabareha kali?”

„Dua kali.”

„Récép di kota téh?”

Manéhna ngabéuk.

„Nini dack upama anjeun ngabéuk?”

Ngabéuk deui bae.

Ditilik dibulak-balik, sepi budi, oge ulah nu ketembong,
bogoheun, boh upapna, boh tingkahna nu ngawadjarita, bédé-
djeung gambaran djero hate kuring, estuning sababana.
Nendjo nu teu bangun sono, tiisat nu raja guam, bédé djeung
talatjak modjang kota, bédé mutak nambahan sari gadirana,
ati beuki katadji, raga dji ka si Nini punda kana wangwangan
pikiran kuring.

Katendjo ku kuring, tina ku baruaning sakundeung-
deung direret, polahna teu puguh tanggeutna njeu manggar
badju, biwirna rapét, beungeutna sému beureum, dji-
nu airbék, tapi lain natak ngurungan manéhna, kalah ka
nambahan tjahaja nu saumur kuring rasaan kakara
harita nendjo sipat-sipat wanita nu pahareup-hareup djeung
pria.

Kuring réndér mutak téh nembéuk ka kota manggutan
wanita, goh panyarak, gadiraleuk, pahareup-hareup, tam-

nutupna mah make dibarèngan ku njampajkeun leungeun kana taktakna.

Ku kuring kadenge lalaunan pisan, tjénah „kumaha bapa-éma.”

Sugan ngan sakitu pibasaeanana, tapi kuring geus ngarasa bungah.

Sakali deui kuring ngutjapkeun „kumaha” bari ditompokeun lalaunan kana tjeulina.

Aneh bét ajeuna mah didjawabna teh ku gogodég.

Kuring bingung, ditjoba sakali deui ngutjapkeun „kumaha”

Kalah ngabéïëm pisan.

Kuring beuki bingung, mangkaning hate bét djadi ngagètér.

„Nji, akang ajeuna kudu mulang ka kota, haju atuh anteur ka sawah ka éma djeung ka bapa.”

Naha manehna stoh atawa teu atoh kuring rek balik teh, kuring teu bisa naksir, da kalah ka manehna nangtung térus ka djéro imah, sarta katendjo ku kuring, manehna ngen-
tepkeun tetenong tea dituruban, térus ka énggon bét njokot karembong, ditiungkeun.

Ku kuring kaharti, meureun ngadjak ka sawah tea.

Térus maen pireu, sagala hal ngan ku kira-kira nendjo ulat djeung kédep mata.

Manehna ka luar, atuh kuring nuturkeun.

„Éngke atuh, ulah gantjang teuing leumpang teh” tjeuk kuring.

Manehna ngan ngareret, térus deui bae leumpang, sarta lamun kasusul, manehna eureun djeung njimpang, djiga nitah ti heula ka kuring.

„Pek bae ti heula, ngan ulah gantjang teuing” tjeuk kuring.

Manehna indit deui, kuring pandeuri.

Leumpangna gantjang sakitu dina galéngan leutik teh, djodjorelatan bari ngadjingdjing samping.

Kira-kira geus saparapat djani, ti kadjauhan keneh katendjo bapana keur djongdjon matjul, ari émana duka keur na n da keur kurah-koreh sisi galéngan.

Diog andjog ka saung, kuring eureun, da si Njai oge eureun

di dinja. Sarta sanggeusna kuring diuk, manehna indit deui ngabedjaan bapana.

Teu kungsi lila bapana datang njampeurkeun ka saung, malah émana oge datang diiringkeun ku si Njai.

„Parantos tuang?” tjeuk émana.

„Parantos, éma!” djawab kuring.

„Nuhun atuh.”

„Abdi teh bade pamitan, éma, bapa!” tjeuk kuring.

„Bade uih? Éntong uih ajeuna kagok, sae endjing bae endjing-endjing.”

„Kagok kumaha, bapa?”

„Ajeuna atos téngah dintén, kapan ti Légonknjenang ka djalan agéng teh tébih, lalakon tilu djam angkat, atuh ka halteu nja kitu keneh, djadi emutan bapa mah sae endjing bae, sapérkawis supados aja nu djadjap, da moal uninga djalananna oge, kaduana atuh njandak-njandak tjau kangge oleh-oleh ti kampung.”

Kuring ngahuléng, kawas énja kituna teh, malah babakuna mah ku ajana pangandég bapa teh, bét atoh asa diaku, tangtu ku sapeuting deui ngendong, sapeuting eta djeung namatkeun poe ieu kuring bisa nendjo si Njai.

„Upami kitu mah sumuhun!”

„Sumuhun kitu, sae kulém deui bae. Upami endjing bade mulih atuh bapa bade ngadjurungan si Aspien ngadjadjapkeun ka halteu atanapi ka djalan agéng bilih bade kana beus mah.”

Si Njai ngadenge kuring rek ngendong deui, ngadak-ngadak ngalieus mitjeun beungeut, naha atohéun atawa kumaha kuring teu bisa nérka.

„Djung atuh émana geura mulang bae ka dituh, tjau nu dipujujeum mangkukna pipir leuit tea ludang, tjandakeun ka kota.”

Émana diiring ku si Njai terus mulang, ari kuring mah djongdjon bae di saung, da sanadjan diadjak oge ku émana, kuring mérékétkeun ninggalkeun manéh. Atuh bapana leos deui ka sawah.

Ngandjénul di saung sorangan, këséi tina diuk ténus nangtung, nendjo sakoriling sampalan, nu dipélakan ku tangkal tian djeung tiwa, sélang-sélang heuleuran saung djeung taleus.

„Béké! hirup bapa tani. Hasil keuang bapa tani. Ti barang oge dipélakan, sanggeusna dipatjul, diungguan, diacara, di longkakan, mangbulan-bulan, bekata bisa kaale, katéda, sesana didjual ka kota, ladangna dipeke meuli badju djeung samping atawa meuli ujah djeung tarasi, sakur nu teu djadi dina taneuh. Dibandingkeun djeung hirup kuring, digawe tempo-tempo teu kudu ngahuarkeun kesaug, sabulan sakali geus narima hasil tanaga, djeung leuwih rea pangadjina diukur ku duit. Bapa tani . . . tukang njipta dahareun tapi masih rea tina mangrupi dahabereun nu tetan ngarasa kadahar, urang kota, di pasar tempat pangumpulan dahabereun mangrupa-rupa ti mana mana, bisa meuli djeung bisa ngadahar.”

Kuring nempatkeun ka bapa ti Njai nu teu djongdjon patjul rek paritatan balik ti heula ka rémbur.

„Mangga bae atuh geura aih, bapa meuli ka kapalang” deuk bapa.

Kuring leumpang mapai galeng, nu ngerti bapa kajaan hirup patani, bét paingan taung barisiek patani sanggeusna sakola émbung balik djadi petani, da geuning kitu kaja-anana

Datang ka rémbur, kuring diuk di tépat, sarta teu kungsi lila si Njai mawa teko djeung tian mani ngarangkad, tjan anbon sasikat, mun di kota meureun lima rupiaean mah.

Bari ngarangkong njahot tjan, kuring nendjo ka si Njai bét teu imut-imut atjan.

Ku sakitu, dina bate geus djadi pikiran, sagala laku kuring bét dianggap „sépi” bae. Manehna teu basa teu tjarita loos bae ka imah deui.

Kuring ngagelebe, bét teu kanyahoan deui si Njai mawa anggél sadua-dua. Sot anggél loos deui bae.

Bari ngagemun ngaler-ngidul, teu kanyahoan bét kasarean, da ari inget teh lét geus deukeut ka nuqut.

Beur, penting deui, teu béd a tjara penting tadi bae diwaring ku semah tatangga, padahal ari mangguh hate mah ngarasa teu gélah dikitu-kitu téh, leuwih ngeunah lamun harita ngarung téh sakadar bapa, éma djeung si Njai. Atuh ku kituna, sanadjan hari teu purun. kapaksa ngobrol deui bae, tapi harita meh lolobana ngan narima panenja bae aja nu nandakeun kumaha harga beas di kota, kumaha n penting ramena kumaha kajaan toko toko, pendekna sagala ditandakeun

Kabéhérén paku sapuluh téh, tatangga geus pada mulang

Teu kuat sila kila-kila, tungtungna kuring ngageleha hari mebut pantén ka bapa

„Bapa saréng éma téh urdas? kédah angkat ka kota ka abdi”
tjeuk kuring

„Mangga, nomoni paréng, ari ka di mana parantos panen”
djawab bapa

„Hah atuh lara lareh, mangkarong ujenna uémbe matpat”

„Moal landi, giréng ka tudjuhna oge panen. Kapan ari parantos panen mah atuh ngatur ngimut beas kitan saréng leumpangna”

„Entong séfian kikitunan bae atuh bapa

„Hih, atuh parantos ému lumbréhan, urang kagayang mah”

„Beh deui bae entong ngantesan panen beula, keon bae tung kikitunan. Tah abdi téh di Djalan Guntur no. 76, gampang turun ti statoon téh kana betja bae, tukang betja mah tangtos téréngéun.”

„Tjatét Njai ka dinjah bié urang ka kota!”

Si Njai esup ka kamar meureun rek ujokot kértas djeung patlot. „Geuning si Njai téh bisaun nulis” tjeuk dina djero hate kuring.

„Pantén bae, supados gampang naroskeun, saha djénéngan téh?”

„Abdi? Pun Andria?”

„Tah, Njai pek tjatét sakalian djeung djénénganana.”

„Teu aja patlotna” djawabna.

Kuring ujokot blokket tret kuring nulis adres sorangan

sarta dipasrahkeun ka bapa. Ku bapa ditampunan bét terus disina diampihan ku si Njai.

Si Njai matja tulisan kuring, sarta terus disélapkeun dina bilik.

„Kumaha aeh, sanes Santara ?”

„Abdi mah sanes Ten... Santara”. Kuring imut.

„Sumuhun ! Kumaha parantos sabaraha hidji putra ?”

„Alhamdulillah, bapa, abdi mah teu atjan gaduh indung budak-indungbudak atjan.”

„Geuning ! Naha atuh ?”

„Teu atjan paréng bae pangintén, bapa !”

„Atuh saréng saha bae di bumi téh ?”

„Dikawulaan ku indung keneh bae abdi mah, bapa !”

„Sumuhun ! Dupi rama djuménéng keneh ?”

„Aja bérékah sadajana araja keneh.”

Si Njai ditendjona, ngadenge wangkongan kuring djeung bapana, katendjo panonna buringhas, duka kumaha pihartunana,

„Atuh da ari urang kota mah, komo paméget” tjeuk émana „di istri oge tara laki-rabi anom-anom.”

Mimiti si Njai ngolesed asup ka kamar, ditumbu ku émana, sarta teu kungsi lila bapana oge ngagoleah di téngah imah. Kitu deui kuring, sora beuki leutik, meh teu puguh nu diwangkongkeun, tungtungna salmah eta djémpe teu kadenge naon-naon.

Ingét-ingét isuk geus pakul tudjuh deui bae.

Kuring buru-buru ka tjai, sarta sanggeusna terus dangdan.

Ari ka luar kasampak, bapa, éma djeung Aspian katut tanggungan geus sajagi, kitu oge tjénah kudu dahar heula, da si Njai keur sasadiaan.

Sareresna dahar, kuring pemitan bari sasalaman ka bapa djeung éma.

„Bral Aspian, djadjapkeun sing népi ka halteu” tjeuk bapana.

Kuring indit. Tapi sadjéroning indit, panon duanana teu wéleh luak-lieuk, hate tumanja, naha ka mana ari si Njai, ti tadi ti barang tas njadiakeun dahareun teu katendjo deui.

Sadjeuroning leumpang kitu keneh bae, terus mudun mapai djalan huma, tétép djadi ingetan.

Kira-kira geus leumpang saparapat djamna, kuring ngareret ka tonggoh, bét si Njai katendjo ngadianténg sorangan nendjo ka kuring handapeun tangkal kai.

„Mang, mangga bae ti pajun, abdi puguh aja nu kating-galeun” tjeuk kuring ka mang Aspian,” tapi angkatna laluanan nja mang !”

Kuring ka tonggoh deui, sarta kira-kira sepuluh métér deui anggongna ti si Njai, kuring masangkeun potret, terus di-tjötrekkeun.

Katendjo ku kuring si Njai njarande kana tangkal kai, ku kuring disampeurkeun.

Barang geus deukeut, si Njai ngabanggék, leungeunna ngahalangan tarangna.

Bét bimbang piomongeun, naon atuh nu kudu diomongeun, kalah ka leungeun kuring njabak taktakna.

„Ka mana Njai tadi téh ?” tjeuk kuring.

Teu ngadjawab.

Kusivél kuring ngodok saku tjajana, njekot netés, ingén dina djero nates téh aja potret kuring. Eta potret ku kuring dibikeun . . . „Tah ieu potret akang, pek ampihan, mang hung panjangtiang.”

Ngadenge kétéap „panjangtiang” bari nampunan eta potret manéhna mélong kana potret bari siga aja nu dipikiran.

„Naon atuh Njai ?”

Manéhna ngareret kana beungeut kuring, sarta teu lila tungkul deui.

Kuring ngahuléng, manéhna ngahuléng, da ari mungguh dina hate mah hajang nurutan tjara dina bioskop, geuning ari rek papisah, tapi bét teu tega. Sakadar tanda papisah leungeun si Njai duanana ku kuring ditjékél. Tjeuk kuring . . . „Njai ditinggalkéun, akang tangtu maal lila bakal ka dieu deui.”

Kuring ngaleos, bari ngelesotkeun leungeunna, sarta saban sababaraha langkah kuring ngalieuk ka manéhna, nu

Teu kungsi lila karetaapi datang, kabënëran lowong, atuh diuk teh tuméminah, sabangku njeorangan.

Bari njarande, ngaléujépan lalampahan dua poe dua peuting, neangan lowong tina hirup nu piauuh ku kudu, breh kalangkangna si Njai keur imut handapeun tangkal kai.

Neangan teh ngan ukur népi ka meunang ... nineung, teu luput dikurung waktu antara sénéang djeung bingbang.

Tina *Madjalah Sunda* no. 11 djeung 12
taun ka III, 20 djeung 30 April 1954.

Patjui

WANTJI pětjat sawéd ... Minangka djam ajeuna mah.

Manehna ngarti jen dimana waktu geus nintjak kana pětjat sawéd, nja eta ngudaran sawéd munding tina beuheungna anggër saban poe, kira-kira antara pukul salapan.

Pa Alhiam geus rada lila diuk dina galéng, sanggeusna manehna ngarutjat sawéd djeung wulukuna.

Reureuh, ti isuk médu népi ka wantji eta, mیدهur-mیدهur mundingna bari ngawih njékélan buntut wuluku.

Lieuk deui lieuk deui bari ngarenghap, naha nu biasana dina wantji kitu teh, émbuna barudak sok geus datang nganteuran, tapi ajeuna : „aja naon tea ieu teh make élat”, tjek Pa Alhiam ngomong sorangan.

Ngalangeu, tapi baréng pisan djeung renghapna ambékan humandeuar, ari ngareret : „tuh geuning datang !”

„Puguh ge aja surat ti Bandung élat soteh, neangan budak nu bisa matja, da hajang njaho unina”.

Manehna teh boga anak dua. Nu hidji lalaki djeung nu hidji deui awewe. Duanana ngalumbara di Bandung. Atuh nu lalaki djadi Kopral T.N.I. djeung nu awewe djadi pama-djikan pradjurit II.

Teu kaampeuh ku beuteung, geus pohara hajang dieusian, sanadjan ambuna barudak njaritakeun aja surat oge, Pa Alhiam teu ngomong naon-naon, anggur njokot loboko kedjo tina aisanana.

„Naon deungeunna, maati euweuh sambél-sambél atjen ?” omongna rada njeuneu.

„Kapan eta dibungkus, sambél. Djeung eta pais kini-kini meunang njahr kamari tea ti balong. da laukna mah laleutik keneh. keur bibit.”

Rupana handeueul pedah élat, masih ngabagégél keneh dina hatena, da sakeudeung-sakeudeung rot nginum tina batok lantaran kabuhulan.

Rupana handeueul pedah élat, masih ngabagégél keneh

herang keur ngagugunbur kedjo supaja ulah sarépét teuing.

Pamadjikanana teu ngadjawab, terus diuk sidengdang bari nendjokeun keupeul-huap aya-up kana sungut salakina.

„Naon tjénah surat téh?” tjek Pa Alhiam bari neureuj kedjo sagède éndog méri beumaug ngeupeul-ngeupeul.

„Pagu! .. lah, nja eis atuh!”

„Heueuh maon nja eta atuh téh?”

„Si Njai pėpėgatan djeung salakina.”

„Iah! Pėpėgatan?”

„Tjek aing oge ti bareto .. éntong disakolakeun barudak téh!”

Pamadjikanana olohok teu ngarti, naha urusan pėpėgatan disambarukeun djeung sakola.

„Heueuh .. geura tendjo tih, pagawean batur geus ngang-
ler, ari urang masih ngawuluku keneh. Taun ieu mah kaboler
geura ... Da manehna nu kitu tea mah, hajoh barudak sina
sakola.”

„Kapan ambeuh pintér naha anak deungeun-deungeun.”

„Pintér! Naon pintér? Buktina mah kolot ditinggalkeun
Njawah kaboler. Tuh tendjo si Dantėn mani kuru kitu, kurang
parab. Da teu kawawa sagala ku sorangan mah, mana umur
ngolotan, tanaga beuki kurang?”

Pamadjikanana sanggeus meresan urut dahar ngais bobo-
kona, kėntjling mulang.

„Éngke tėngah poe kirin kulub sampeu make gula nja!”

Teu didjawab.

Sanadjan kitu dina nganteuran tėngah poe téh teu burung
dikirin kulub sampeu djeung gula kawung.

„Lamun si Udjang teu sakola mah, neureun ngabantuan
matjulen sisi galėngna. Atuh si Njai bisa ngabantu maneh
nganteuran-nganteuran bae mah djeung popolah ... eta eta
make disakolakeun!”

Pamadjikanana ngabėtėn bae, asa bėnėr asa salah eta
omongan salakina kina téh. Kalah terus bae balik.

Ampir duar magrib Pa Alhiam datang ka imahna bari nga-
oringkeun munding manggul singkal.

Mundingna ditjangtjang deukeut leuit bari tĕrus neker ngahurungkeun durukan. Haseupna ngĕlun ngarah panjing-lar rambĕtuk nu sok ngarongrong kana awak munding.

Keur tjingogo, manehna ngareret kana bilik leuit, aja patjul tjungkĕdang njĕlap kana iga leuit : „... patjul si Udjang.”

Geus lila njĕlapna dina iga leuitna teh. Eta bae satungtung anakna djadi Tĕntara, da ari keur sakola keneh mah sok daek ngabantu-bantu.

„Harianeun ..., mun ieu patjul aja nu bogana mah, meureun moal gahgar sawah teh ... Taun ĕngke mah nu sabeulah kapaksa kudu ditĕngahkeun ka batur, da moal katanagaan. Ah, mun teu sakola mah si Udjang teh moal ninggalkeun kolot ...”, manehna ngahulĕng.

Sila tutug bari udud bako mole, diuk dina kulit ĕmbe, geus lila teu lemek teu njarek, ngarasakeun tjape sapoe djĕput tas digawe, sakitu hareupeunana aja pamadjikanana diuk sila-djawa bari sungutna teu eureun-eureun njapek seupah djeung njiduhkeun luah kana tampolong kuningan.

Memeh ngomong ngarahuh heula : „Manehna ! kumaha surat teh ?”

„Itu suratna dina ĕrak”, djawab pamadjikanana.

„Lain nanjakeun suratna. Keur naon suratna mah. Nanjakeun soteh pokpokanana.”

„Eta mah kitu wae ... si Njai disĕrahkeun ku salakina ”

„Heueuh, rek balik tjĕnah ka dieu ?”

„Teu nĕrangkeun rek balik hĕnteuna mah. Ari kahajang mah heg balik, keur naon aja di Bandung oge ari teu puguh nu dituturkeun mah.”

Isukna, waktu manehna balik ti sawah, anakna geus kasampak datang ti Bandung.

Manehna nendjo di djuru imah aja kopĕr seng djeung gulungan kasur, djeung dua tilu buntĕlan deui ... „ĕnja, tjek dina djĕro hatena, „si Njai disĕrahkeunana teh.”

Ret ka djinisna ... hareugeueun. Buukna kusut make nondjol ti hareupna, meureun tjek urang kota mah nu disĕbut „golĕp” tea. Beungeutna ngĕplak bodas, bĕrĕsih. Biwirna

beureum, tapi lain beureum seupah, make érok, ... „si Njai djadi Énon!”

„Wajah kumaha njai teh ti Bandung?”

„Endjing-endjing, Bapa!”

„Geura dahar atuh ka dinjah, bapana!” tjek pamadjikana, „si Njai ngirim djambal roti.”

Teu ngadua-kalian ditawaranana teh pa Alhiani térés muka tetenong, kédémék dahar.

„Tara nintjak sataun sakali ieu tikoro kasorang ku djambal roti mah,” bari ngahuap. „Tali geuning tikoro teh nganuhunkeun, make teurab sagala, Njai!” bari imut.

Anakna imut, térés kaluar, kadenge habarirangan lagu ... „Impian sémalam”, ditungtungan ku heheotan.

„Émana! ... Eta si Njai heheotan. Tjik tjarek, sareupna!”

„Njai! Njai! Euj, eta ulah kitu, matak kalalabur Nji Sri!”

Bangun kampung leos ka kota, ganti rupa robah tjara. Ana balik deui ka kampung, tintjak kota teh dibawa.

Teu bétah lila, djiwa djeung rasa geus kapelet ku kota. Ngan saminggu manehna geus indit deui ka Bandung.

„Rek ka saha Njai teh di Bandung, kapan geus taja tuturkeuneun,” tjek Émana.

„Ah da teu bétah di kampung teh, sagala lain ... Rek milu bae ka akang, kang Kopral.”

Bapana teu bisa ngomong. Bari manggul kopér kana bis, dina hatena: „... gara-gara anak disakolakeun.”

Ninggang kana deukeut abis bulan indungna ngalongok ka Bandung. Di Bandungna ngan meunang dua peuting geus péténgkul deui.

Peutingna bari ngaguar oleh-oleh ti anak-anakna, Pa Alhiam mimiti nanja: „Geuning teu lila di Bandung teh? Kumaha barudak?”

„Teu bétah, asa teu puguh tjabak di kota teh. Djol ka si Udjang ngadjuleu, djol ka si Njai nja kitu kench. Teu tuman ari kulu tjitjing bae mah.”

„Kumaha dibedjakeun ka si Udjang, supaja si Udjang teh balik bae?”

„Poguh wae dibedjakeun mah ... Basana, neon djadi patani. Keur béléwuk teh, hasilna ge moal népi kana pangasilan djadi kopral. Geura, tjénah ... Tina sawah sahéktar, di urang ngan bisa ngahasilkeun kotor 30 kintal. Tanaga djéléma saurang djéung kulawarga, paling kuat ngan satengah hektar. Djadi ngan ngahasilkeun 15 kintal kotor. Pidanteunana ngan $15 \times \text{Rp. } 80,- = \text{Rp. } 1.200,-$. Lilana tudjuh bulan.. Djadi ngan nintjak digadjih sabulan Rp. 170,—. Tatjan dipotong ku binéh, ongkos tandur, ngarambet. Meureun bérésihna mah kana Rp. 150,— sabulan. Dijaman kiwari keur sasételeun oge teu tjukup.”

Bapana ngahuléng ... lila. Katijpta énjana : „Paingan barudak nu ka karota tara daraek baralik deui ka kampung ... Tapi, naha rek kumaha tungtungna atuh ? ... Budak dihutjukkeun sakola. Geus sakola ninggalkeun kampung. Ninggalkeun bapana, „Bapa Tani”. Lamun bapana geus pae, saha nu bakal nulujkeunana ?”

Lila ... ngahuléng deui. Manéhna ingét ka Pa Alhasim. Anakna disarakolakeun. Saweluna didjualan dipake ongkos sakola. Geus kaluar ti sakola naringgalkeun, da djaradi „manak”. Itas manéhna ingét deui bulan tukang aja mobil nu make merék „Bapa Tani”. Tjénah tjek Bapa Péndidikan Masyarakat, eta teh ti Djawatan Pertanian. Geus ngahutjukkeun supaja barudak sarakola ... tani. Tapi geuning nu sarakola tani teh ana kaluar lais matjul, anggur djadi Mantri ... Tani. Tukang matjuhna mah si Buta Hurup keneh bae ... „Nja rek kumaha piahirkeunana teu reb ?” tjek dina djero hatena.

Manéhna gogodég saéabaraka kahi, sélang-sélang udud surutu pangirim anakna teu. Wéleh teu kaharti mikiran ka hareupeun, lamun bapa-bapa tani nu ajeuna geus parahi saha nu rek nulujkeun tanina. Sabab tjek pikiranana buktina djénana, sanggeusna barudak sarakola, make sapatu, njaho kana papakean olus, bérésih, tara daekeun matjul ...

„Nja meureun kudu diteangan akalna, supaja dina ngolah sawah teh ... héh. kudu bari make sapatu djéung sételan,

make dasi... " manehna gogodég deui

„Kannaha ari si Njai ? Milu djeung akangna tea ?” ahirna manehna nanja.

„Si Njai ajeuna teh misah, njewa Rp 50,— sabulan .. Teu ngerakeun. Atuh paparabotanana, aja korsi sasétel. Témpat sarena oge randjang beusi.”

„Naha boga gawe si Njai teh ? Kana naon ? Geuning eta male bisa njewa kamar sagala. Djeung geus bisa ngirim pibadjueun ka urang ?”

„Si Njai teh ... gède milikna. Loba nu mikanjaah, loba nu mere. Da rabul bae semah jalaki teh. Beuki gaulis bae anak urang teh djeung ginding ... Leuh, eta nu ku andjeunna hareto basa si Njai di dien disebut make érok, eta teh lain érok nu kitu mah, hoskut !”

„Naon ?”

„Hos ... kut !”

Manehna tjéngkat, dumeh ngadenge di pipir aja nu guguprakan.

Ana ditempo si Dantën leupas.

Sanggeusna ditjangtjang deui, manehna lila nungguan bari
gahurungkeun durukanana, da pareum kaléjék.

„Kurang parah ieu munding teh meureun!”

Ret kana bilik leut, patjul nu njêlap teh euweuh. Ana
diteangan geus papisah djeung doranna ...

„Eh! ... dacar geus ěmbungeun digawé ieu patjul teh.”

*Tina Sunda no. 24 ta. II,
31 Agustus 1953.*

Lëngkëpna : Mas Atje Salmun Raksadikaria, dilahirkeun tanggal 23 April 1903 di Rangkasbitung (Bantén). Sakola di H.I.S. tamat 1919. Udjian Klein Ambtenaar, lulus 1919. Sakola P.T.T., kaluar 1923. Nepi ka taun 1937 djadi pagawe P.T.T. di sawatara tempat. Ti taun 1938—1943 djadi Pëmbantu-Pangarang-Kapala di Balai Pustaka. Taun 1938—1948 djadi Pagawe-tinggi di kalangan Pamong-pradja di Serang djeung Rangkasbitung. 1949—1951 balik deui ka Balai Pustaka djadi Pëmbantu-Ahli-basa. Pindah ka Département Sosial nepi ka pangsiunna dina taun 1959.

Kawilang salah-saurang pangarang Sunda nu aktip sarta taja këndatna nulis : *dangding, wawatjan, artikel, sadjak, bab padalangan* djeung sadjabana. Ngagunakeun rupa² sandiasma, di antarana : Dulatjis, Narejana djeung Ragawa.

Buku^{na} : *Goda Rantjana* (1942), *Gogoda Ka Nu Ngarora* (1950), *Padalangan Di Pasundan* (1948), *Kandaga Kasusastran* (1959).

Djaba ti eta njarungsum *Mahabarata* (R. Memed Sastrahadiprawira djeung R. Satjadibrata), *Pantja Warna* (R. I. Adiwidjaja), *Sisindiran* (R. E. Bratakusuma djeung M. Adinata), djet.

Samemehna kungsi ngahasilkeun (boh asli boh salinan) : *Moro Djulang Ngaleupaskeun Peusing* (1923), *Sungkëman Gëlung* (1928), *Doraka* (1939), *Tjuring Wanara* (1939), *Mundinglaja* (1940), *Ekalaja Palasra* (1940), *Asmaradahana* (1941), *Minwataga* (1942) djeung rupa² deui.

Lian ti eta oge kungsi ngareka Gënding Karësman : *Mundinglaja* babak III n.k. VII (1932), *Kënting Kuning* (1933), *Lenggang Rantjana* (1934), *Asmara Margana* (1934), *Kin Tambuhan* (1935), *Aria Djatak Harupas* (1957).

Buku² pangadjaran sakola antarana : *Kandaga Buku Batjan* (4 djilid, 1952—1957).

Gérak dina lapangan nu aja patalina djeung atikan, pangadjaran djeung kasénian : Anggota Dewan Pénasihat Siaran Radio; Anggota Panitia Edjään Bahasa Indonesia; Anggota Pëngurus Badan Musjawarat Këbudajaan Nasional (B.M.K.N.) 1952 — nepi ka ajeuna; Anggota Panitia Istilah Lëmbaga Basa djeung Sastra Sunda (1958); Pëmbantu sawatara harian Sunda/Indonesia; mingpin hidji madjalah Indonesia djeung hidji madjalah Sunda; Dosen luarbiasa basa djeung Sastra Sunda di Fakultas Sastra Universitas Indonesia (ti th. 1951); ngawulang di sawatara S.L.A. antarana S.G.A. djeung K.L.P.S.G.A. di Bogor.

Dina ieu buku dimunt tjarponna :

Tukang Rampe

NADJAN di dajauh karésidenan, kotabésar kelas II, ari sapopoe mah di pakuburan teh moal rame tjara harita, Lébaran. Da lamun seug harita di dinja aja anu heureuj ngémprung nanggap doger, moal ieuh asa di makam nu sasarina tjalombrek tiiseun, meureun asa dina fancy-fair, pesta taman. Atuda kumaha teu kitu, poe eta mah anu ka kuburan teh maridang paginding-ginding, anu tara-tara ge udud surutu, harita mah rea anu „maksakem” mélénjua ngénjotan tjap djangkrik, babangunan teh kadjeun hangit dapon ginding.

Pikeun anu rada lepet dempetna, kawasna revolusi anu siga otomatis bari ngampihan bendo-tjita teh aja untungna, sabab kiwari mah si Adjun, si Artasin, si Sanhapi teh anggeus ku papatungan meuli Erasme atawa mahalna, Bryl-Cream geusan marentah buuk nu djotjong sina rada disiplin meuseun, teu kudu dituruban ku bendo-tjita anu rada teu-neur pihargaeunana. Disisirna, nja kitu tea bae, niron-niron menak Haliwud, aja nu tjetaan Alan Ladd, nu niron Victor Mature, nu nurutan Gregory Peck djeung sapapadana, ngan kawasna teu aja ari anu „aksi” niron Edward G. Robinson mah. Duka teuing ku naon atuh.

Ninggang di nu teu biasa dipomadeu, mani katara ulat-alot dina tarang dieung palipisan, Erasme teu kasusut djiga balap djeung kesang.

Awewena, nja kitu tea bae, ari model Greta Garbo, Mari Pikpor atawa Djenet Djenor djeung Gingër Roges mah geus teu ditarurutan. Aja soteh kitu tah Eulis-abet Tilor, Marilon Monroe, Istër Wiliam, Jane Rouseul, atawa sakurang-kurangnya ge Clodet Clobber djeung An Sérédau. Djaman kiwari mah atuh naon nu teu aja geusan pakakas mämpertahankan kőtjantikan. Ana ninggang di Bi Saikém, buuk djotjong mungguhna mah digalingkeun, didjeos ku sémprung lampu, nja teu matak heran lamun ti ladjauhan mah siga sapu mērang sesa Mang Amil meuleum mēnjan teh. Mon teu kitu, nurutan

djambul An Hepburn, ditumpuk-tumpuk dina émbun-ém-
bunan tea. Nu teu kabéhérén mah kaluh ka djiga njunjuhur
indjuk sakakab.

Tapi, keun wae, Lébaran ieu!

Kuring pribadi ge ku batur mah boa diseungseurikeun,
aki-aki umur 52 taun disételan gobardin rawun, make dasi-
tarik beureum. Palangsiang disebut monjet dikongkorong
tjabe. Komo lamun tungkul, lain tjeuk batur, tjek sorangan
kench, beuteung teh bét djiga mihédaan lengkah. Tapi, keun
bac, Lébaran ieu!

Harita kuring ti kuburan matoha awewe, ngabrul rek ba-
ralik, moro mobil nu ngadagoan di landeuh. Teu kapalang
djarah teh, mani opat kurén dina tiu mobil; nu kuring pang-
leutikna tapi pangweuteuhna. Lain meunang meuli, weuh,
meuli mah pamaracun, meunang hadiah tina sweepstake.

Kuring lalaumpang teh parerendeng, tiluan, samitoha, da
pamadjikan teh sadukur. Kuring, tjek nu njébut mah Sukarna,
Ardi, salaki lantjeuk pamadjikan djeung Solomon salaki adi
pamadjikan. Minangkana mah kuring teh panéngah, leuh,
mun wajang manean Ardjuna nu lasep tea. Ti heula, rade
anggang, d'iring ku anak-anakna, mitoha djeung pamadjika-
nana nu anjar. Meunang ngawinkeun sarerea tateh, da ka-
runja atuh, aki-aki dududaan, teu aja nu ngarawatan, ari sina
ungkrah-angkréh muturkeun anak katembongna siga nu wa-
hurat pisan, nja ku pirémpug sarerea dikarawinkeun ka Bi
Itjah, randa santana geus tégah-tuwuh, meudjeuhna bac
djadi pamadjikan Bapa nu kadua mah. Eta deuih. Bi Itjah
kabéhérén teu hoyu anak, diadi teu riweuheun ku anak lere
kasépuhan teh.

Da tadina ge teu dhangdji rek silih dagoan djeung geus
diatur mobilna, para pamadjikan katut mitoha mah ngadudud
bae dina pudunan. Tapi kuring mah tiluan, da teu guaman-
tung ka supir leuh, lalaumpang dina pudunan teh pohara
antarena, malah Ardi mah sirikna teu unggal ngalengkah
sasalaman djeung urang dinja. Ku kitu tea mah atuh da sasat
geus diadi manukna di dinja, sapadian asalna mah salémbur

djeung kuring, ti Garut, malah batur sakola ti djaman di H.I.S. kenéh, turug-turug baraja.

Ti kēlas hidji nēpi ka kēlas tudjuh teh kuring djeung Ardi tērūs bae sabangku. Bedana teh kuring mah tērūs ka Mulo, ari Ardi dumeh hapana hēnteu kuat ngongkosan, anggeus ku milu eksamēn Klein Ambtenaar bae, malah pikeun taun eta mah Ardi teh pangpundjulna ti saajana anu eksamēn Klein Ambtenaar di sa-Indonesia. Pintōr puguh ge budakna mah Ardi teh. Sabot kuring di sakola landjutan, Ardi mah digawe di kantor Pos.

Ari djeung kuring, sagala hēnteu asa-asa, malah awahing ku loma djeung teu asa-asa tea, barang kuring katinggal maot ku indung barudak tuluj dikawinkeun ka adi beunteungna, randa ditinggal gugur dina revolusi ku salakina. Leuwihna ti kitu, sabot kuring lugah-ligeuh, ku Ardi dipērēnahkeun njēkēl pērtjetakanana di tēmpat kuring ajcuna. Ari Ardi pribadi muka pausahaan anu pohara madjuna, babakuna djadi tukang badjong kapērluan tantara, ti dahareun djeung sajuran ka suluh-suluh, tērūs nēpi ka ngasupan pakean saragēm, muka pabrik confectie, tukang kaputna oge make aja 250 djēlēmana. Tjindékna mah Ardi teh beurat-beunghar, weh.

Djeung kuring, ngabasakeun teh anggeus ku „silaing dewek“, kawantu tjatjampuran sasat ti pada kakara beunta.

Di tungtung pudunan, handapeun tangkal gajam Ardi nu leumpangna rada tiheula, ngarandég heula njanghareupan dagangan rampe, ari nu dagangna awewe tēngah-tuwuh, kuru aking ngadjangdjawing, matak karunja. Turug-turug tanpa-daksa, sukuna nu kentja pondok sabeulah djeung beungeutna kariwéd djiga tapak rarahéut, buukna ge ti lebah tarang teh gundul, da kulit sirah kasopak. Pohara piwatireunana.

„Ngagaleuh rampe, Bapa“, omong awewe teh melas-mēlis. „Ajeuna mah Bapa teh parantos beunghar, parantos sēnang. Abdi mah Bapa, geuning djadi kieu.”

Ardi teu nembalan, kusiwēl ngaluarkeun dompet, ari ber teh, matak kaget, lambaran limapuluhan mani opat. Duit dua ratus perak dibikeun tjara dua kētiipeun bae bari ngomong:

„Kop bac rampe mah rawatan. Tah ieu duitna, dijual deui bae rampena mah ka batur.”

Kuring djeung Soleman olohok nendjo pëpëtaan Ardi kitu. Naha asana sasangkling teuing, mere teh mani dua ratus rupia. Da masing meuli rampe sanjiru oge moal sakitu pi-hargaeunnana. Énja ari Ardi beunghar tea mah, tapi ari meuli rampe nëpi ka pangadji Rp. 200,—, tur rampena teu ditjokot satjomot-tjomot atjan mah asa siga kalakuan nu teu pati djëdjëg.

Nendjo kuring djeung Soleman olohok teh, ukur ngareret bari ngërëjëm, meh teu kadenge : „Karunja.”

Kuring teu kawawa nahan kapanasaran, Ardi didjeuwang peupeuteujanana bari ditanja : „Ke lanan euj, dewek mah teu ngarti. Silaing hënteu kaliru mah? Eta make mere duit Rp. 200,— ka tukang rampe !”

„Mun aja deui nu laleutik mah ditambahkeun djeung re-tjehna,” jawabna. „Taeun, ari silaing euweuh kapërluan sedjen ? Ari Ole ?” pokna bari ngareret ka Soleman. „Mun teu baroga deui kapërluan urang njëlangkeun heula ka Tji-minjak, aja longokeun.”

„Mangga, ngiringan bae,” tjek Ole, djëlëma liade basa eta mah.

„Haju,” tjek kuring, „milu bae dewek mah ka mana-mana ge.”

Nëpi ka lëbah pangeureunan mobil, énja bae para pama-djikan djeung mitoha mah geus ka mana boa, teu katjiri urut-urutna atjan.

Tadina rek kuring anu njupiran Zephyr teh, tapi tjek Ardi, mënding Ole, ambeh kuring bisa djongdjon diadjak ngawang-kong, tjënah, da ari djalanna mah Ole geus tërängeun, djeung pilakadar 15 kilo, ku Si Weuteuh mah ngan sakolepat.

Dina mobil, Ardi mimiti njarita :

„Harita teh taun 1923, meureun urang mah harita teh kakara 20 taun ngalaman hirup teh, meudjeuhna bubudjangan bëlëkësëntëng, buta tulang, buta daging. Silaing harita teh ngeber-ngeber diploma MULO ka dewek, ari dewek reueus

ku boga brevet ti sakola P.T.T. di Weitevredeu. Geuning harita silaing ngalaman hajang djadi Inspektur Financien, ngar rek neruskeun sakola.

Taun eta keneh urang teh geuning papisah. Silaing ka mana boa, dewek poho deni, ari dewek pribadi, bénum teh ka dieu, djadi Assistent-Commissies, malah in-dé-kos ge ... tuh geuning burni Ama Pangsiun kabéhneran kaliwatan ... iah di dinya dewek numpang dahar teh, ibu Pangsiun, harita mah Mantri Pulisi kota keneh, saderek misan indung dewek."

"Heueuh," tjek kuring, „duhur misan indung silaing, atuh julur misan bapa dewek ..."

„Énja, dengekeun atuh, ieu mah lain rek pantjabaki, rek ngadongengkeun tukang rampe apan."

Kuring teu nembalan, kalah Ole nembalang: „Énja, lamun duhur misan ramana Kang Nana, atuh meureun bibi uing, ieu teh Bi Tedjamirah tea meureun nja. Bi Wadana pangsiun?"

„Ieu teh rek aragul ku pajang botut, atawa rek ngadengekeun dongeng?" omong Ardi

Sarerea njikikik, tapi teu nembalan, kalah Ole nintjak pèdal gas. Si Weuteuh mani asa ngadadak ngumpul.

„Laluman. Ole!" tjek kuring, „aha bét djiga rek balap bae."

Ardi miu „ujarekan", pokna. „Heueuh, da, suku biasa ngaluluh pibataeun, dipake nintjak pèdal, geus weh kieu jeuh ... Tah, dewek teh in-dé-kos di Bi Tedja ... mun balik urang njimpang heula, nja ... geus kitu, ma'lum atuh budak ngora lelengohan, gadjih sakitu mah kaitung gède, parahaneun teu boga ..."

„Djadi Ardjunana weh silaing teh meureun?" tjek kuring ngaheremjan.

„Dangukeun atuh. Kang," tjek Ole, „djiga rame tah lalakon tukang rampe teh. Tos kitu, kumaha Kang Ardi?"

„Énja, bet na' openan teuing. Rek djadi Ardjuna, rek djadi si Dawala, keun bae atuh, unggal djöléma ge pada boga lalakon. Tah, harita teh aja bentang dajauh, Sudewi ngaranna

mah, sok di-Wiwi-Wiwi ku sarerea. Pohara tégépna teh, ngaran teh saimbang djeung rupana. Pikeun alam harita mah, kangaranan lalaki dusun atawa teu loba pamilih nu teu kagembang ku Wiwi teh. Jej, na' aja geulis kitu."

Kuring ngadehem ngadenge aki-aki njaritakeun modjang geulis kawas nu kahudang birahi. Nu dideheman ukur njerengeh bari ngétrukkeun tjalatah kana wadiah sèkar. Ari Ole, minangka dehem teh teu pupuguh nabeuh claxon, ditutérkeun. Atuh kuring ge seuri.

„Njao teuing kumaha, da dewek ge bogoh ka Sudewi teh ..."

Ole nabeuh tutér deui bari kékétjrek sungutna djeung ingguk inggukan. Kuring njerengeh.

„Biasa tea bae, kuma onan nu bogoh ka nu geulis. Ajeuna bae geus kolot, napsu ngagugudug, ari tanaga geus rea nu pamitan ..."

„Prikik tah!" tjek Ole.

„Kawasna, tariking duriat, Wiwi ge sigana bogoheun ka dewek teh, malah katara jen dewek mah dipundjulkeun ti larudak ngora nu rea ..."

„Ti mana ngagaleuh pelet teh, Kang?" tjek Ole bari ngérim.

Ardi njéntak tapi otjon: „Alah, ririwa teh, aja-aja bae. Naha make euseun leula sagala ku hanteu?"

Mobil maju deui, nu ngadongeng ge térus deui:

„Tjek rarasaan djeung tjek itungan harita, dewek ka Wiwi teh asa piraku teu laksana. Itu parun dewek daek, kolotna siga-siga moal ngoredeun. Babaturan oge geus pada njarahoeun, jen dewek ka Wiwi teh erek énjaan. Nja atuh, saurang-saurang mundur, estuning belageur pisan. nganjaho-keun kana karép sobat.

Sanggeus kaérong jen bakal langsur-langsar moal aja barebedan naon-naon, nja dewek teh undjukan ka émang djeung émbi. Atuh Bi Tedja teh manj dagdag degdag lowaning ku milu atoh. tjtjakaan harita mah andjeutna anan keneh pisan, bét geus koloteun, make nguruteun ngabedjaan sagala naon ka kolot dewek di Garut. Kolot oge sambung doa, malah sagalana masrahkeun ka émang.

Ari Émang, da anoni kenéh harita mah, nja ngadjurungan wargina, — Émang mah urang dieu apan, teu tjara Bibi urang, ti Garut — nanjaan ka kolotna Wiwi. Djéléma pèrtjeka djeung hormateun pisan anu didjurung teh. Nja bèrèkah, nanjaan teh ditarima. Tapi, biasa djaman harita tea bae, nanjaan mah ngaranna ge nanjaan, ukur neundeun omong djeung mere tanda, atjan rurusuhan ngadjadikeun.

Nurutkeun kapalaj Apa djeung Éma di Garut, ari mawakeun panglamar djeung ngadjadikeun mah bade arandjeunna ku andjeun sarumping ka dieu, moal ngadjurungan nu lian.

Kabungahan dewek harita, geus lain dikiéuna. Rarasaan, sawarga teh geus teu kudu diteangan di aherat deui. Tjek idjiran Apa, ngadatangan teh arek sabada mupa djéruk, ngarah rada beuneur keukeupeulan. Harita teh geus diadjam piwaktueunana, ngan hénteu dipastikeun poe djeung tanggalna bae.

Naha atuh euji, dina waktuna bét aja-aja bae halangan. Harita teh, taun sabaraha tea, 1925 asana, di wéwéngkon Garut teh timbul sasalaad pest. Kungsi aja larangan urang wéwéngkon Garut teu meunang njaba ka luar wéwéngkonna lamun lain aja surat-katérangan anu istimewa mah ti kapala nagara djeung ti doktér. Apa oge djeung Éma, teu tjios sarumpingna, menta tempo ka mangsa nu leuwih mustari. Ari buktina, lain saminggu dua minggu, bét tulaj mulan-malen. Tah ieu jeuri sesekelanana teh.

Kawasna bae ku kolot Wiwi alésan Apa teh hénteu katarima. Atawa bisa djadi aja alésan sedjen deui. Ngan anu panguh bae, dina hidji mangsa Émang djeung Émbi kadatangan ku djurungan pihak Wiwi, ngabédokeun omong bareta, ngalubarkeun pasini bihari. Tjindékna mah dewek teh papatjangan ka Wiwi dibolajkeun.

Kumaha ngareudjagna Émang djeung Émbi. Kumaha peuraj djeung gétihana hate dewek ngadenge anu ngabédokeun hari mulangkeun panjangtiang, ku silang ge tangtu katijpta. Teu bisa dewek mah njaritakeunana. Kudu budjangu eta mah anu miederna, ngarah kagambar.

Barang dipapaj ku përantaraan babaturan, atuh paingan teuing ngabédokeun, da Wiwi teh dilamar ku Asnawi — si-laing ge wawuh meureun, djaman manehna di Mosvia, bareto — harita teh tjamat Patundjang, beh ditueun Tji-minjak.

Geus teu kudu ditjaritakeun ngéntab panasna hate dewek katut kulawarga. Tapi dalah dikumaha, dewek teh bati pasrah kana kadar, rumasa sagala aja sahandapeun itu, boh harkat, boh pangkat, kitu dewi martabat, itu teh djauh pisan pundjul-na ti dewek harita. Djadi meudjuehna bae lamun kolotna Wiwi noker dewek mulung itu teh.

Awahing geus teu kuat, nja era, nja sèdih, nja panas, dewek teh ti dieu menta pindah digawe. Kadjeun teuing masing kudu turun pangkat djeung gadjih oge, asal pindah bae. Harita teh dewek pindah ka Bandjarmasin. Ari nu didjugdjug, harita teh, nurutkeun surat pamahaman Émang, wargina keneh, Raden Tirtadipradja, Guru H.I.S. Bandjarmasin. Da teu boga baraja djugdjugeun atuh urang mah."

„Ke, ke, lanan, Kang," tjek kuring, „Tirtadipradja mah atuh mitoha urang."

„Heueuh, eta, mitoha sarilaing, Ki Tirta, dengekeun atuh."

Ole nempas : „Ilih etah, paribasa teh mitoha sarilaing. Saha nu pangheulana kapengpeongan ku putrana ?"

Ardi seuri : „Énja, tapi da sarilaing oge dibere anakna mah geuning hararipeut pisan, babangunan teh hajang ulah ngadago isukan."

Tjek kuring : „Ke euj, pamali jeuh ngupat mitoha, sok matak dibacudan ku anakna tjénah ge. Tulujkeun ménding ge, dongeng teh."

„Atuda Ole, aja-aja bae, lain sing djongdjon njupiran. Tah, tjaritana dewek teh in-dë-kos di djuragan Guru, mitoha ajeuna mah. Sing kaliarti bae lëbah dinjana mah : geura, dewek lengoh, nu ditumpangan bogaeun modjang, mangkaning djuragan istri geus palaj kagungan mantu ..."

Ole dewi bae nu ngaheureujan teh : „Sumuhun, nja Kang,

mangkaning artos saréng pamawa anu diwangsulkeun ku bapana Wiwi ge teu atjan kabudjéng digilékkeun ka nu sanes ...

Sarerea saleuseurian, malah Ardi mah seurina teh maur, seuri koneng, rada kapiring leutik ku adi beuteung. Teu bu-rung térus ngadongengna mah :

„Kérsaning Maha Sutji, piisukaneun dewek kawin ka Tjeuk Mariam tea — heueuh, bisaan mitoha mere ngaran ka anakna teh, geura, atjeukna Mariam, Ijam. Pamadjikan silaing, Ma-riah, Jojoh. Pamadjikan Ole Tini, Martini — heuh, heuh, heuh, heuh,” Ardi njeuleukeuteuk seuri sorangan, népi la kapaksa kuring nambalang :

„Keur naon make diedjah deui ka lébah dinjana. Di dieu ge teu dikawinkeun ku di dinja mah, njao teuing saha mitoha teh.”

„Énja, kitu tea bae eta mah. Aeh, népi ka mana tadi teh, tah, énja lébah piisukaneun kawin, dewek teh nampa surat ti Émibi, jen Émang diangkat kana Tjamat Patundjang, ngagantian Asnawi nu dilépas lantaran „djitjir” waktu Katja-matan dianabrég Kominis. Harita teh katonipernakeun taun 1926. Ari Wiwi diserahkeun ku salakina, disébutkeun awewe mawa sial, tjénah. Njao teuing atuh, teu rek papandjangan lébah dinjana.”

Ardi njélang heula njeungeutkeun surutu. Ambéh tambah ajahan ngadongengna, magar teh.

„Di Bandjarmasin dewek teh teu lila. Sawatara bulan ti éntas kawin tuluj pindah ka Medan. Ti dieu pipindahan ka ditu ka dieu. Di Makasar, asana harita teh taun 1939, dewek kungsi papanggih djeung Émang, harita teh djadi Wadana dipér-bantuken ka Dinés Transmigrasi, keur nganteurkeun sawa-tara urang Djawa anu rek bubuara di Sulawési-Kidul. Harita ti Émang meunang bedja, jen Wiwi geus sababaraha kali tjruk-tjrék bogana salaki, malah harita teh kawin ka urang Tjiminjak.

Ti Makasar dewek pindah ka Ambon. Ti dieu pindah ka Surabaya. Basa silaing kapanggih ku dewek di Gubéng teh,

keur naon harita teh, kana Kongres, asana, tah harita teh dewek tas ti pamadjikan silaing, djaman djeung salakina nu gugur. Ingët kenéh ?”

„Enja, térus, téruskeun dongeng teh. Naha bét mamawa nu geus teu aja dikicuna ?” tjek kuring rada kaisinan.

„Ijeuh, silaing mah. Kitu-kitu bae make njéréng,” tjek Ardi. „Lima poe deui ka Djé pang sêrah-bongkokan, dewek teh nja pindah ka témpat mimiti dibênum, ka dieu. Teu njangka saeutik-eutik atjan, jon di témpat ieu dewek teh nja ngamimitian, nja nungtungan lalakon digawe.

Dina djaman pëndudukan, silaing ge ingët kenéh meureun, harita teh reu pagawe Republik anu „mampertahankan”. Tjek basa kiwari mah djaradi „non”. Nja dina mangsa eta dewek oge djadi „non”. Ari salaki Jojoh gugur dina ngagêrilja. Malah tungtungna mah, barang bodjo silaing maot dina taun 1950, Jojoh teh dituluykeun ku silaing, lein kitu ?”

Ku kuring api-api teu kadenge bae. Nanshaon, bét kuliwéd ka dinja deui, kuliwéd ka dinja deui. Diantép bae sina térus ngadongeng.

„Dina usum ngagêrilja, dewek teh ku salaki Jojoh dipêrènahkeun kana bagian perlengkapan, niadiakeun békél djeung bahan-bahan. Waktu pamasrahan kadalatan, ku kamurekahan hate Pa Rêsimenkomandan, dewek teh dititah térus njadikeun bahan-bahan perlengkapan pikaresepeun. Kana balik deui ka Pos dewek teh geus teu kaberean hajang, katungkul rêsep dina pèrdjoangan kitu.

Nja bubuhan pada ngadjendjeuhkeun, pada ngamodalan. laun-laun dewek teh bisa oge njeunghap, kabeuli imah djeung sawah, kabeuli pèrtjetakan anu ajeuna ditjékél ku silaing. Eta teh ladang saduit-sapeser, ti ditu ti dieu lumajan, dikumpulkeun mah aja bungkeuleukanana. Kabeli ge wani sumpahana, kalawan djadjur, dewek mah sakadar milu ngadabur peperetna bari ngadjendjeulikeun babaturan sapèrdjoangan bareto ... aeh geuning geus nêpi ka tandjakan Tjiminjak. Tuh Babah tangkal lame eureun heula, Ole.”

Barang Ole geus ngeureunkeun mobil, Ardi turun. Kuring

oge duaan milu tarurun, sanadjan hěnteu ngarti kana maksud Ardi.

Tjek Ardi : „Lamun ieu tangkal lame bisaun ngomong, meureun kieu njaritana : „Tingali ieu awak abdi beh handap, katara kenéh barared, balas diteunggar djip nu disupiran ku hidji mualap ngagedengkeun bodjona. Eta djip teh diuběr-uběr ku djip barudak gěrilja anu hajang newak mualap panggilingan pare. Ari sababna, eta mualap teh katjingtjirihi, jen biluk ka musuh.

Kawasna bae anu njupiran teh gugup, djédak neunggar abdi. Supirna anu ngalumpatkeun djip satakěr tanaga, maot harita kenéh. Ari awewena, duka maot duka hirup kenéh, mung harita mah sidik ruksak awakna, beungeutna ge baloboran gětih. Sirahna duka peupeus duka kumaha. Harita mah hirup kenéh, ditarulungan ku nu nguběrna.”

Kitu meureun omong ieu tangkal lame teh mun bisaun ngomong mah. Malah harita, dewek teh kaběnéran ti dajeuh rek ka Patundjang, aja tjokoteun. Lěbah dieu nendjo anu dirubung-rubung, nja tuluj milu nulungan. Eta sababna anu matak Ole ku Akang disina njupiran mobil ka Tjiminjak teh. Ieu bae hajang nemibongkeun tangkal lame ieu.”

Ole kukulutus : „Hih, sугan teh sumuhun aja anu bade dibudjěng, ngadon silaturachmi boboran Siam. Ieu mah bět pilakadar ge tangkal lame.”

„Ĕnja, tapi lame anu bogaeun riwayat, dina hakekatna mah milu mantuan běrdjoang ka urang.”

Kuring garo-garo teu ateul. Pok nanja : „Lain euj, dewek mah atjan ngarti kenéh. Magar arek ngadongengkeun tukang rampe, ari ieu bět loslos kana ngalongok tangkal lame. Tah eta tukang rampe, asa teu kadenge sakali-kali atjan disěbut dina dongeng teh.”

Ana barakatak teh Ardi seuri mani pipingkělan. Pok ngomong : „Silaing mah dasar bělět ti hūbudak, teu ngarti anu kitu-kitu atjan. Bisi kudu ditetelakeun, eta awewe anu sadjip djeung mualap teh Wiwi, tukang rampe anu tadi dipěrésen ku dewek tea. Tah, ieu jeuh lěbah dieu, ku dewek disangkeuh

tuluj dipërban sirahna. Harita teh teu tulus ka Patundjang, balik deui ka dajauh nganteurkeun Wiwi — ajeuna mah tukang rampe — ka rumah sakit. Ngarti sugan ari diedjah didjalantrahkeun kitu mah ?”

Kuring lain ngen sëmët ngarti, tapi mudji kana bërësihna hate Ardi. Ka Wiwi anu sakitu geus nganjénjërina make daek nulungan tur dina katendjo sakitu waluratna teh make daek mërësen nëpi ka aja ratusna rupia. Énja, yakin pisan ajeuna mah, jen Ardi teh djëlëma gëde hampura. Hatena tètép rido sarta ihlas mulang ku kahadean ka djalma anu kungsi ngaraheutan hatena. Ardi, gudangna hampura.

Tina Tjandra

SJARIF AMIN (MOH. KOERDIE)

Dilahirkeun tanggal 10 Septem্বর 1907 di Tjiamis. Sanggeus namatkeun Mulo di Bandung taun 1929, tuluj digawe di *Sipatahoenan* nu harita masih dikaluarkeun di Tasikmalaja dua kali saminggu (Rêbo djeung Saptu). 1930 diangkat djadi rédaktur. 1931 djadi „rédaktur di Bandung“ (*Sipatahoenan* ti Djanuari 1931 djadi harian sarta dina katompernakeun 1931 dipindahkeun ka Bandung). 1933 djadi Plv. Hoofdredacteur *Sipatahoenan* bari ngarangkep djadi *verantwoordelijk* Redacteur mingguan *Bidjaksana*. 1935 diangkat djadi hoofdredacteur harian *Sipatahoenan*. Ti 1938 djadi koresponden *Aneta* di Bandung. Djaman Djé pang sakabéh surat kabar Bandung teu beunang kaluar, dilébur djadi bidji; *Tjahaja*. Awal 1943 djadi anggota rédaksi harian *Tjahaja* nepi ka teu kaluar deui, lantaran Djé pang kasoran. Bada proklamasi ngaluarkeun *Soeara Merdeka* anu mimitina satjara ilegal nepi ka djadi legalna. Mangsa repolusi *Soeara Merdeka* diungsikeun ka Tasikmalaja nepi ka taja dikieuna lantaran aksi-militer Walanda (1947). Mulang deui ka Bandung dina patengahan 1948. Babaréngan djeung R. Otto Koesoemasoebrata ngaluarkeun harian *Indonesia*, mimiti djadi rédaktur-kapala (1949), tuluj djadi direktur (1950). Kiwari pangbantu/panasehat harian *Sipatahoenan*.

Memeh pérang djadi anggota Pagoejoeban Pasoendan, anggota Persatoean Djoernalis Indonesia (Pèrdi), tuluj djadi anggota Pèngurus Besar Pèrdi komisarís Sunda. Anggota Dewan Plmpinan Pusat Partai Kébangsaan Indonesia (Parki), panasehat P.W.I tjabang Bandung, këtua Dewan Kurator Jajasan Wartawan Bandung, Anggota Dewan Kehormatan P.W.I. Pusat, anggota D.P.R.D.G.R. Dst I Djabar Wk. Wartawan, djsb.

Dina *Sipatahoenan* djeung *Bidjaksana* sering dimuat tjarita²na, boh asli boh saduran, tjarpon atawa implik². Antarana: *Logodjo* (implik², rekaan tina *Uit de Gedenkschriften der Beulen van Parijs* jasana drs A. Saalborn); *Babu Kadjadjaden*, (implik², asli); *Dewi Amisani* (implik², rekaan tina *Kértadajaja* jasana Sanusi Pane); *Dasar Djodona* (asli, dina *Parahlangan* 1941).

Dina ieu buku dimuat panineungan²ana;

SABOT BALANGAH
GEUS LAAS?
NEANGAN LEBARAN

Sabot Balangah

BANGUN nu paureun pisan rek ngaliwat teh. Lëwang nen-djo djurang lungkawing. Heug kudu meuntas djambatan keur diomean. Mani ngëtëjép. Meh teu karasa madjuna kareta api nu tadi tarik pisan teh.

Ngan sareretan pisan. Dina biwir lamping aja kawung di-riung ku tangkal paku. Nu lëgana pinuh ku mandjah reu-djeung kirinjuh.

Bët asa-asa. Asa kungsi manggih tetendjoan nu sarimbag djeung eta teh.

Tapi iraha, djeung di mana ?

Ngan sakédet netra pisan. Sabot balangah kitu, ingëtan mulang ka djaman nu geus kasorang. Breh katendjo kuring keur ngadjantëng di sëtatsion. Sëdëng deudeupeun, ngadagoan manehna teu geura datang, mangkaning kareta tereh barang-kat. Padahal geus asak pasini, rek ka nu pangisukna.

Breh dewi katendjo manehna beda ti sasarina. Sëmu alum, tapi keur kuring mah wuwuh matak kajungjun nu aja.

Balaka bae, ku kuring hënteu nëmën-nëmën dilënjëpan. Nu kaingët mah lantaran kaweur, tjan meunang kartjis.

Teu tjara sanggeusna reureuh. Geus nampër dina ingëtan. Hög digajëm djëro angën. Mani bruh-breh narembongan sakur nu kalakonan teh. Pangpangna pisan nja harita, keur panungtungan habarëngan. Njatjas tapakna dina pa-njipta teh.

Abong dewi soteh, naha atuh ari harita kuring mana bu-rëng-burëng teuing !

Njalahkeun bae kana mangingët hënteu ngingëtan, nu biasana sok tangginas ngibëran teh.

Geuro, geus gek diuk ngabandëng manehna nu salila-lila ngahulëng kalangkang ngandung kalëwang, ari kuring make bisa keneh ngotjomang tjara biasa !

Ingët keneh bae, ret ka nu keur njambut, dituduhkeun ka manehna Bari tërës kuring ngabuih njaritakeun anu tani.

Kumaha pëta njingkal ngabaladah. Malikan matjuul tërur ngagaru. Ngangler nëpi ka ditanduranana.

Kuring bac sorangan nu ngojjonang teh. Manehna mah teu sakunjëm-kunjëm atjan. Ukur ngareret sadjorelat ka lëbah nu dituduhkeun ku kuring. Tulujna mah antëng deui bae, kawas nu keur ngulur ingëtan. Siga nu malaweung, tapi bari neuteup kuring keur ngomong sorangan.

Nendjo kuntul rapang dina galëngan, ku kuring diituh-ituh ka manehna. Bari daradad nataan rupa-rupa manuk sawah, manuk ranja djeung manuk gunung. Ditungtungan ku agul boroh bëhëdil, djaman keur masih kenëh sakola.

Lëbah dieu ege manehna mah sëmëi mesëm, teu ngabi-dijilan sakëtjap këtjap atjan.

Geus liwat tëngalna përdjalanan nu disorang, riak manehna tjan miang-miang.

Aja mangsana pahënëng-hënëng. Dina sëla-sëla kuring ngeureunan ngojjonang. Da manehna keukeuh hënteu daék ngagëntenan. Pantës mun aja nu njangka keur pareheng teh!

Geus meh nëpi. Kari kahalangan ku mëmëntan bae. Kareta api nu asalna mëngpëngan teh, ngeladak ngëndoran. Malah nëpi ka rëgna pisan ngarandëg. Lëbah tanda tanghara tjan meunang liwat.

Barëng djeung rëgna kareta ngarandëg, manehna kawas anu kageuingkeun tina ijtjingna. Pokna, bari sëmü human-deun : „Naha teu mundur deui bae atuh kareta teh ... !”

Dina saat terëh papisah, kuring kudu turun pindah kareta, ngalenge manehna ngëdalkeun kitu !

Këtjap mësat, kawas nu ngahadja milih mustari. Keuna mëneran sasaranana : djadjantung kuring nu gudawang nëpi ka ajeuna.

Këtjap-këtjap manehna kitu djeung sakitu-kituna teh, tëlëb pisan nantiëbna dina hulu angën kuring !

Parat kana mamaras. Peurih kareureuhna keun. Beuki lila kareana, beuki tambah njanjutan.

Manahoreng baul kenëh bae harita mah, teu karasa parnana teh. Teu kawas ajeuna, saugëus karuhan kieu djadina.

Sihoreng babarëngan harita teh, sakareta, sadareksi, malah sabangku pangdiukan pisan, hartina geusan papisah.

Da ka dina geunér andagna lalakon mah. Ka dina geuning pantegna mah kuring djeung manehna teh. Kana panganggur saéudéng-éndéng.

Kaharti ajeuna mah suluk-siloka kareta keur mëngpëngan teh :

Unggal tempat nu kaliwatan, unggal patok kilométer djeung unggal tihang kawat nu „lalumpatan” ..., kabéh jadi tjitjiren beuki ngariutna waktu kuring babarëngan, beuki heureutna mangsa kuring reureudjeungan ...

Ngingëtan manahoreng eta teh kabéh oge. Nitah waspada iatna, lantaran beuki ngadeukeutan saatna djurutna pisan kuring turun. Kuring nu njaksian gélécérna deui kareta api indit, ngiwat manehna ti gigireun kuring !

Manehna nu teu tjéngkat-tjéngkat. Njuuh kana djandela, hari dipëlóng, dipéutprong ku kuring nu ngadjanténg tjara patok dina peron.

Kuring raga badagna, da lélémbutan mah sidik marëngan manehna ...

. Tina *Warga* no. 118 tn. IV,
10 Desembér 1954.

Geus Laas?

BAPA tjamat geus reuaj, teu kawawa sigana teh. Harewosna ka bapa kuwu, miwarang ngolongan nji Émur, daek-hènteuna didjieun nu ngora, ... djadi harewos sadesa.

Mana komo ari tjara bapa ti pènérangan mah, da térang-térangan. Nèpi ka siga anu ngahanakeun, ngarah katangar. Sugaan pedah masih lalagasan, sarua pada ngalagèna keneh.

Ti awalna djéléma geus diembaran : kudu laladjo bioskop.

Kabedjakeunana, meunang ngahadja andjeunna, ngondang rombongan ti Bandung. Andjeunna malah, anu samemehna ngutuh-ngetah ngatur pitémpateunana oge. Kungsi pulang-anting ka desa, duka sabaraha balikan. Da bari aja nu di-andjing-tjai !

Dina prungna, hampak nu laladjo. Teu meunang nangtung, lantaran ngahalangan nu di tukang, ibu-ibu djeung bapa-bapa.

Tulujna rea nu malik ka tukang, keur raramena oge. Ka deukeut pamutéran. Bari tingtaroe! awewe mah. Nundjuk ka lébah nji Émur diuk, dina korsi sadjadjar djeung ibu kompi, ibu kuwu, ibu guru. Duka meunang méréhah-keun saha. Ngan geus ngarendeng bae djeung bapa ti pènérangan !

Ngarasa boga rupa pundjul ti batur. Disarébutna oge bentang Timur nji Émur teh. Kasartaan deuih, bubuhan anak nu boga. Di lémbur mah manehna nu pangheulana make erlodji tangan. Manehna nu mimiti pisan ngadjingdjing tas plastik. Mani tara tinggaleun los ka mana-mana oge : ka balong njaksian nu ngabédahkeun, ka sawah mihu nganteuran anu ngarambet, ka kèbon ..., sunawonna ka pasar mah ! Manehna nu pangheulana digélung pidéral. Disuwéng ... duka naon, kawas kembang punggulutan !

Sapopoena tara lesot house-coat, parané ... ngolear ka luar, ka djalan, ka warung. ridu-ridu ge dibelaan didjingdjing tungtungna !

Boga rupa, bisa make, gondjleng deuih ..., kopna teh ku udjang Dahlan, nu boga oplet.

Salélémhur nurutan nji Émur. Prah ngabeureuman biwir. Teuing ku naon, da lain beureum seupah mah. Atuh dina ngalemberehna, hēnteu kawas maung meunang. Ngan sabrehan, ras ka djaman keur budak, ari manggih kërétas beureum urut bungkus pilus geuning !

Usum paalus-alus mulas halis. Duka ku haranggasu, duka ku kembang damar. Ngan tetela hēnteu paja kakesangan.

Ari kuku, lain tapak patjar kuku. Nu sok alus djadina, ngeser ku katjapuri anjar. Kawas pamatuk galatik geuning ! Lain ieu mah, tapi naplok beureum eutjeuj, kawas beungeut si Tjepot anjar ditjet !

Rea nu marake érok, da loba dagangan loak nu ngidér. Disapatu djangkung djedjengkean. Mun teu kitu ngarampeol keuneungna kawas anu tidjalikeuh.

Ana njaba, surupna, boh tumpak oplet, boh kana damri, diuk gigireun supir. Tjindung sutra satjéwir katébak angin ... tjatjap bae, asa katurutan nendjo pēta ibu leknan dina jeep teh !

Tah, usum kitu di lémhur teh, tjatjakan bari teu aman mah.

Ari kuring neangan nu sabalikna. Atawa anu hēnteu kabawakeun. Pedah rēmén manggih beh ditu mah, djaman rēsēp masisian. Tjara nu kungsi kapērēgo ku kuring, keur mandi di tampian : pantjuran ngagélēnggēng, tjinjusu herang ngagentjlang, dina dungus di tungtung lémhur.

Biasa sok silih dagoan ari ka tjai teh dina sēdēng waktuna mah : braj beurang djeung palolohor. Ari harita mēnérán dina simpena. Liwat asar malah geus tereh ahir. Geus lila disada tonggeret, dina kopeng deukeut sirah tjai. Badjing geus rek ngarampih. Silih udag djeung baturna. Luluntjatan tatalepa. Tina tangkal pisitan monjet kana tangkal hampēlas djlēng deui kana palapah kawung, njumput dina langkobna anu ngagowok.

Manéhna sorangan keur mandi bari babasah. Disamping

sarung ngurungan susu. Hènteu ngudar gëlung. Atawa ngan diudar sakeudeung gëlungna teh. Sabot ngirabkeun buukna nu gomplok pandjang. Rêk deui bae digëlung purêk. Têrus ngutjur. Mimiti beungeut, bari ngosokan tarang, pipi, ku ramo marutjuk eurih. Tjeuli, puhu tjeuli, tjara pëta nu keur wuhu. Geus kitu kakara punduk. Dikutjur ku tjai pantjuran disina ngotjor mënëran daun leungeunna, dikupat-kapit lëbah walikat.

Panompoe geus rek surup, keur sêdeng pandjang kalangkang. Rea sinarna nu montjor kana sêla-sêla tatangkalan. Aja nu njorot kana lëbah pantjuran. Nèpi ka mantjawurana tjai ku nu keur mandi teh, tinggurilap lir mutiara awur-awuran. Tinggorolong dina tonggong, ngalantisan kulit umjang !

Make sarung, tapi da baseuh, rapët djeung kulit teh. Breh bae leundjeuran awakna ebreh : galur sampulur.

Keur tjéngkal katembongna kitu teh. Sabot nangtung rek tîrus tungkul. Dongko, ngaruruan ramo suku, sêla-sêlana, lëbah mumuntjanganana. tjongo bitis ..., panungtungan ngagasruk-gasrukkeun keuneung, kana batu lemprah titintjakan.

Rahul ari disébut siga widadari keur mandi mah !

Ngan sidik lain panulu kanyung. Legeg djeung gekgekan teu aja wanda kërigan. Djauh tina basa bau lisung teh.

Ana make, estu sahinasua pisan. Tara tuturuti sapedah alus di batur. Sumawonna reuntjeum ku nu matak sareukseuk mah. Kawas nu kokoro njënanang. Naringnang, tjara kitu ilaharna urang sisi.

Hènteu manehna mah, hènteu kabawakeun kitu. Raprapan nu sawadjarna, surup djeung surupanana.

Tah, neangan nu tjara manehna kitu kuring teh. Nu kumaha atuh disébutna ? Nu mulus ulësna, lain nu alus pulasna !

Kawas geus laas .

Tina *Warga* no. 125 ta. IV
20 Pebruari 1955.

Neangan Lëbaran

Geus ti leuleutik keneh, ti barang ingët.

Nu pangheulana kapanggih, keur diparende dititah sare, bari didjampean : „Bisi teu kabagean turun imbar !”

Tuluju atuh geus rësëp njoo mërétjon. Da atjan ludeung njeungeutan ku sorangan mah. Sababaraha gëpok teh, tjetjengekan djeung babawangan, diuman-imën dibuntël ku tja-retjet madras, beak ku nu galède bas.

Dipangnjeungeutkeun, tjénah !

Da wawanen kakara sëmët kérékan balon, nu hurungna ngandung rupa-rupa warna, ganti-ganti : beureum, hedjo, biru, djst.

Mun teu kitu sëmët njeungeut kembang gëdang, bari di-alungkeun ka luhur, meunang nikëlkeun gagangna, sina njangsang kana dahan djéruk hareupeun imah.

Lila-lila madju kana matjakal njeungeut pëtasan (ku) sorangan. Tjatjarakan ku tjetjengekan, diasupkeun kana tanduk domba, bakat ku hajang njékëlan. Nëpi ka wani njeungeut rantajan Matakutjing nëpi ka djaman dur-dor djeung satë-rusna.

Lamun di masdjid, milu takbir, ti mimiti digandong nëpi ka teu njaho tungtungna, ingët-ingët geus di imah deui, isukna.

Mantjat kana milu parëbut panakol bédug, patakët-takët ngadulag.

Ngalaman paalus-alus pakean, meunang ditatap-diusap ti peutingna keneh, mani hënteu tereh sare, ngarëp-ngarëp ha-jang geura beurang rek midang singsarwa anjar.

Tuluju lëbaran teh kapanggih dina riung-mungpuluh. Dulur nu deukeut nu anggang daratang, bari silih guar kasonoan, embohnya silih guar kaboga.

Dina ukuran geus pada-pada tjumarita ieu teh, silih akur-keun pamanggih djeung pangalaman, énggoning hirup matjakal.

Memeh bosèn, malah teu kungsi seubeuh-seubeuh atjan, tararangeh kana hung-heng pagetreng silih hèrengan tjara biasana djeung dulur, kapaksa kudu geus papisah deui. Atuh antèng pisan panineunganana teh.

Kitu lébaran anu kapanggih harita. Lajeut aleut-aleutan, bring ka kulon, bring ka wetan.

Karasa bagdjana.

Tapi asa teu kurang bagdja, malah ngarasa pundjul ti batur, waktu manggih lébaran bisa keneh muru-muru indung. Iraha bae, keur di mana bae, teu halangan ku samporetna waktu, wakurat di djalan, teu burung diudag.

Teu katjipta kumaha beuratna ngarasa hutang, upama teu mērlukeun mundjung, njium sampeanana, bari diusapan ěmbun-ěmbunan.

Lila, kungsi sababaraha kali, kieu kapanggihna lébaran teh, bagdjana lain bedja !

Asa rek tamat ngan sémēt dinja, barang andjeunna geus sah ti dunja. Geus nēpi kana puntjakna. Kari ngarēp-ngarēp naon deui atuh ? Da nu geus kasorang mah ngan kari antèng dina ingėtan ?!

Bohong. Djahulna masih keneh dirangkulan. Eta nu di-buru-buru teh. Teu halangan ku anggang. Djut turun ti masjid tuluj ka padjaratanana.

Malah rēmēn memeh mundjungan ka sasaha.

Lubar karasana sagala kapanasaran teh lamun geus kitu mah. Bari teu tega ka anu rea, teu pilih sanak teu kadang. Asal katenjona kuburan, paribasana teu njaho rampe saawer, diawurkeun bari ngalalar. Mun teu kitu, dibelaan matja salawat bari ngaliwat.

Kungsi sababaraha kali manggih lébaran kitu teh, tur unggal breh unggal ngarasa bagdja.

Tapi eta oge tulujna mah njirna dina panjileukan. Manggih deui lébaran lain nu eta. Beda sipatna. Beda sagala-galana.

Nu geus kapanggih tuluj leungit. Nu kasorang keukeuh asa lain eta. Da eta geuning tunggal laas ku lawes, luntur ku pangaruh usum, make robah ku pėrbawa kaajaan.

Tjénah pupudjan nu mèsuh raga. Nu lètah-lèti kuru
tjileuh kèntel peudjit lèbaran teh nu ngandung bagdjaning
bagdja mah. Nu bisa mètik buah pudji sukur ka Jang Agung,
takwa ka Nu Maha Sutji Allah.

Da puguh moal tjukup umur keur ngutjap sukur. Moal
mah pudji dikir, upama dibandingkeun kana tanpa wilangan-
nana hikmah nugalna Andjeunna.

Lèbaran lisanna gèlèring ati-sarubari nu sutji wèning
lèbaran tetesan rasa sukma nu kumambang kana lapad „la
chaola wa la quwwata !”

Nu sutji, nu sèpi tina sawarnaning rërègèd ati : udjub,
ria djeung takabur, hiri, dèngki djeung sabangsana.

Lèbaran lambang nu balungbang timur, tjaang padang na-
rawangan, mulus tina basa runeuk, geuneuk, maleukmeuk.

Neangan lèbaran eta !

Bagdjaning bagdja nu geus bisa manggihkeun.

Tina Sunda no. 16 taun ka II
tg. 10 Djuni 1953.

KURDI NATAMIHARDJA

Léngkëpna : R. Kurdi Natamihardja. Dilahirkeun 23 Djanuari 1909 di Tasikmalaja.

Kungsi sakola : H.I.S. Garut, ditëruseun ka Kweekschool v. Int. Onderwijzers di Bandung. Tamat tn. 1930. Kungsi lila djadi guru H.I.S. Purwakarta.

Ku sabab ti ngongorana keneh rësëp ilubiung kana politik, djaman aksi-militer Walanda ka-II, tn. 1948 ditawan ku Walanda, sarta t.rus diselongkeun ti Purwakarta ka Bandung. (tug nipi ka kiwari aja di Bandung).

Rësëp tulas-tulis dina kalawarta Sunda. Kungsi ngabantu *Mangle*, kalawarta pikeun barudak nu dikaluarkeun ku *Masa Baru* Bandung.

Pagawean ajeuna : Panilik S.R. diparahan mingpin S.R.L. II, S.G.A. I, Bandung

Dina ieu buku dimuat tjarponna

DASAR MILIK

Dasar milik

KANG Juda, tatangga kuring keur ngélèpus njèsép di tēpas pajun bumina. Pajuneunana tjikopi lékoh, njérébung panas kenéh. Harita teh kira pukul lima sore. Kuring kalatjat ungah, sédja maturan nu ngalamun, hari rek ngaheréan tji-kopina.

„Tjalik ji”, saur kang Juda.

„Ngamonahan naon akang teh, rupi nu pana pisan?”

„Numawi ji akang teh keur ngalamun; eta ku hajang boga anak lalaki. Diitung anak teh geus salapan, awewe kabéh. Tjing nu ajeuna mah hajang teh lalaki. Pisakumahaéun teuing atohna, mun laksana ...”

„Ih, sumuhun bac’! tjeuk kuring. „Atjeuk teh parantos sa silma?”

„Malah parantos langkung saminggu. Kedatna mah te- brol ngadjuru. Mung sugan bac, numawi élat teh ajeuna mah lalaki. Lah mana teuing atohna. Pakaulau akang mah, si Ka- biri, émbe Arab kenging ti Tuan Muhammad tea, rek di peunlit.”

„Nja, mugi-mugi bac, Gusti Allah maréngkeun” tjeuk kuring. Mung sawadina, urang teh kédah ihtiar, supados tinékanan eskapalaj.”

„Is, kanténan. Parantos rupa-rupi akal tarekad ku akang di djalankeun. Malah di antawisna aja nu mapatahan maling muti ti bumi nu anakna lalaki wungkul. Eta teh parantos dilakukeun. Atuh aja deui nu mere paham madjar kédah maling popok ti nu némbe ngadjuru orok lalaki. Popokna kédah nu basuh ku tjiukuh orok tea. Eta oge kamari dilam- pahkeun. Kalérésan Mi Onoh babat. Lutja kapian, atjeukna kamari teh api api ngalajad. Keur bongoh nu dilajad, atjeuk rikat pisan, kawas nu geus biasa njopet, ngan sakilat, bus ngabuskeun popok kana tasna. Dongkap-dongkap ka rerompok, dug ngédéng. Dikintén teh udur, ari boreng teh keur nga- djalankeun palakiah tea si popok basuh ku tjiukuh teh di

upiekkéan kana beuteung. Seuri-seuri aja mingal polah pamajikan kitu teh, mang nja eta suga bae laksana sapanéja."

Kuring seuri bari ngomong: "Atuh palakiah eta mah geus leuir teuing ajeuna mah, namung nja mugimugi bae. Eta abdi mah hajang seubeuh sate si Kabiri."

Dua poe ti barita, kira pukul tilu penting, kadenge raribut di tatangga. Panto tépas harup kang Juda molongo. Lampu ditjaangkeun mami ngémpraj. Teu lila gumulag mobil asup ka pakarangan.

Tina dijeung kang Juda teh geus teu asa dijeung djiga, asa dulur pei ku biniis bae, kuring dangdan rek némpo. Tjeuk pikiran tangtu atjeuk rek bebar, ngan tina asa raribut. Ijwéuh pisan, bisi kuma onam, rek dilajad. Tapi harang datang ka bumiina nu rek bebar geus teu aja, dibawa ku mobil rumah sakit. Kang Juda dijeung putrana nu tjakol oge milu.

"Kumaha Neng Tut, ibu teh?" tjek kuring ka putrana nu nomér dua, rek babar?"

"Sumuhun", tjek Neng Tut, bari soran rada damaranda. Anomung katéngahna bédan Eui geumpear. Saurna ibu kédah enggal-enggal dilantun ka rumah sakit teu kangging diéng-lekeun."

"Iah abdi mah paur ..."

Tjek kuring: "Ah moal nanaon, karulém deui bae, da ieu teh penting beueh."

Kuring balik ka imah, bari teu wéleh hariwang. Pikiran teh mana dilawa ka rumah sakit oge tangtu aja nanaon, da tudina mih rek bebar di bumiina bae. Émb, kumaha mun tjeuk Juda tépi ka titis tulisna. Djeung énja tetendjoan kuring asa béd, tjeuk Juda teh bobotna ajeuna mah. Raripub dijeung pohara leuleusna. Karunja teuing ku kang Juda; salapan batak, leuir meudjeuhna bilatung bulang, turug-turug kabéh awéwe ...

Isukna, isuk-isuk pukul tudjuh kang Juda tjan sumping. Geus beurang ge tjan diol keneh. Kakara kira djam sapuluh

aja keretek eureun hareupan tumina. Kuring gura-giru muru. Kang Juda lungsur tina keretek. Angkatna djumarigdjeug.

Pameunteu pias, rambut kusut, pasémon mësüm. Ningalina ka kuring molotot tapi teu awas.

„Kumaha kang ?” tjek kuring bari asa-asa.

„Parantos milik akang ji” saurna pëgat-pëgat, „tos milik akang. Nëmbe ieu mah, nëmbe. Na kapan atjeuk teh tos orokan salapan kali. Ari kasapuluhna ...”

„Kumaha, kumaha,” tjek kuring.

„Eta lantaran tarudjunu . . . suku heula . . . vroedvrow teu sanggup, tjénah kudu di rumah sakit, dibantu ku doktor ...”

„Ari parantos ?”

„Nja salamët ajeuna mah, mung bae ...”

„Alhamdulillah”. tjek kuring bari ngasongkeun leungcun, sasalaman, „akang mah sok ngareureuwas. Kumaha, istri pamëgët ?”

Kang Juda imut. Saurna :

„Këmbar, duanana . . . awewe.”

Tina Sunda no. 15 tn. 1.

30 September 1952

Insial na: Kadu, Husna Sudjana. Dikahirkeun di Sabang (g. 1 Desember 1912). Geus nimiti *résep matja* keur di S.R. Leneh. Nimiti diadjar ngarang keur di Normal. Guru basana R. Satjadi-brata. Mindung ngabaekkeun paladjaran lantaran karadji ku karangan-karangan laelana (Achmad Barah). Sanggeus jadi guru nyalang nulls dina *Pamilihanan* antarana gugujan, guguritan, paritapondok, dieng reportaseu.

Karanganana nu geus dibukukeun : *Babai Madjapahit* (dangding, dikaluarkeun ku Balai Pustaka, *Raden Patih* dina *Almanak Sunda* ta. 1933 (Balai Pustaka). Lina basa Indonesia kungsi ngabaekn harian *Pemondongan* jeung *Indonesia*. Ti perit ngahana ta. 1946 n'pi ka ta. 1948 di Bag. Redaksi R.R.I. P'angan Timur, di Tasikmalaja bari njalngarokeun siaran² basa Sunda. Kungsi ngapulaan Bag. Redaksi madjalah anu dikaluarkeun ku Késo Pangadjaran Nagara Pasundan bari ngaluarkeun *Madj. Lingga*. Ajeuna di Inspekti Djawatan Kerdjagaan Bandung.

Sabada p'rang tulinan-lina dimuat antuana dina : *Madj. Warga Sunda*, *Panekoran* jeung *Sipataharuan*. Nu nimiti nulls sadjak bebas Sunda dina mangsa sabada p'rang.

Dina ieu buke dimuat sadjak²na

SAMAR

REF. NALON

GANDRUNG

Samar

Utang Rahm di Pasundan

Heang Suru
Andi ulu' urup
kumaha kuring

keurupkang na tetesang
henur-jenar
lulungun anan euk

Beuheng, asa bet
sudah asa lèk
na, na, na, na, na

Andjema pamanggihan
pangreugreug, pangharèpan
arek iklas

Tg. Pinang 10-3-35

Tina *Panghegar* no. 34 th. IV
tg. 18 Maret 1955.

Rek Naon ?

Teu diteang teu diondang
taja nu mawa nu ngadjak
gurudag tanpa larapan
karép sorangan ?

Luhudeungan
djénuk batur ?
loba balad ?
batur hidji barèng datang
diranès ku Indungbeurang
dipénkilan disimakeun
dulu sedjen teuganeun.

Mun teu njaho pakarèpan
geura dahar saseubeuhna
geura make satakèrna
geura ngomong saungangna
geura hees sadaekna
ladjur napsu umbar amarah
bawaeun balik !

Tina Warga no. 67
lg. 10 Djuli 1953

Gandrung

Emh, bulan, bulan
ulah teungteuingeun teuing
ulah buru-buru surup!

Tjing, sakeudeung atuh eureun
kuring hajang murak tineung
sugan andjeun djadi djalan
da andjeun pikabiteun.

Mawat andjeun tiis, hëning
sinar andjeun montjorong, ngentjong
bisa leutik gëde deui
bisa tilëm timbul deui

Tjing bulan kuring tulungan
meureun lamun kawas andjeun
moal riweuh neangan au euweuh
meureun tjatjap tigbra rasa.

Mun andjeun anu wisesa
kuring sadjud sèdja tuhu
osok dapon kataekan
mun andjeun sakadar darma
pangnëpikeun ka Sang Purba
pikéun pigustieun kuring

Tg. Pinang, 13-10-54

Tina Panghegar no. 34 th. III
tg. 19 Oktober 1954

KI UMBARA

Sandiasma. Ngaran aslina W. Ranusulaksana. Dilahirkeun di Bendungan, Luragung, Kuningan, tanggal 10 Djuli taun 1914. Dina taun 1933 namatkeun Normaalschool Serang, sarta terus ngawulang di sababaraha tempat. Dina taun 1954 lulus udjian S.G.A. Kiwari djadi kapala S.M.P. Muslimin III Bandung.

Dina mangsa samemeh perang sok nulis dina madjalah *Parahiangsan*. Tulisanana anu kaitung rada pandjang (feuilleton) djudulna *Djodo Pamindo* (*Parahiangsan* 1937). Kadjaba tina dina *Parahiangsan*, oge sok nulis dina *Timbangan* (Tasikmalaja). Kalau² esok oge nulis dina basa Indonesia.

Sabada perang mindeng nulis dina *Warga* djung *Sipatahoenan*.

Dina teu laka dumas sadiak djung tiarponna.

MURAHING PANGHEAN

SAPANDJANG, LALAYAN

Murahing Pangeran

Taun-taun henteu diparèng batiu
panakane henteu aral ngarasula
tutulisan geus aja ti kalamula
aklas hate teu ngaborongkeun Pangeran.

Rahmat Gusti Iir tjaé pantjuran herang
ngagélénggeng majéng ngeljor ngagolontor
henteu kirub sunawonna lamun koter
matak sègér dihaum ku nu hanaang.

Ngutjap sukur ka Allah teu sipat murah
geus keresa maparin pandjang lolakon
gunung gede, gede keneh hate aum diidjabah

Pamungkastu : „O Allah mugia eta titipan
mutus banglus lürup huripna teu mubah
mapai djalan nu dipirike ku andjennu.”

Tina Warga no. 62
tg. 20 Mei 1953

Sapandjang djalan

MADJUNA, muru nu teu damang walés. Hate sumpég, pikiran buték. Mulangna mah aja saleuheung ...

Tjlak tumpak kahar, mapaj-mapaj djalan desa. Djlug-djlug tarahal. Asa diajun-ajun. Beuteung asa kotjlak. Sakapeung ... gédak sirah kana tihang kahar. Leumpang di djero lembur, tapi titingalan asa keur njeung ... leuweung. Tuda nu katempo : lélémah-lélémah urut nu diduruk, parok ku dapuran tjau. Pakarangan djeng kěbon barala, djukutna ngadjédjěm-brung sadéděg-sadéděg. Pagěrna, ratak-ratek. pasoleugkrah matak sareukseuk. Mun teu salah, bareto mah pagěr kiki dilabur bodas. Wera atawa bahuntas dipangkas papak. Nanja ka kusir :

„Ku naon lembur teh bět djadi kieu. Mang ?”

Walonna „Teu ararieu ku njiar sahuap-sakopeun. Turugtung nu ngarorana budal ka kota. Arusaha njiar kipajah. Da di kota mah bedjana, gampang duit.”

„Kutan”.

„Eta bae, barudak anu di dituna njupir betja atawa dagang tjendol, dua-tilu bulan; ari marulang teh, make bisa mawa tilu-opat ratus. Djaba pakean. Anu matak, imah mah tjulur bae dikarosongkeun. Ngan handjaka!, teu barisa djedjěuh pakeun.”

„Na, kumaha kitu ?”

„Da eta ari rek arindit deui mah, tětěp bae ngagaradekeun heula.”

„Kitu ?”

„Sumuhun. Iraha atuh nja Gan, gampang duit ka lembur-lembur teh ? Ambéh nu ngarora barětaheun di lembur, aja desa kapiara !”

Kuring teu ngadjawab, lantaran katarik ku titingalan sedjén. Kahar geus nēpi ka alun-alun. Beulah kentja, baledesa ngadjěnggleng wentěuh. Beulah katuhu rada kulon, masjid, djigana karek bae anggeus. Rada wetan „gědong” sakola

rajaat, tembok sapotong. Geus dikénteng, tapi karek téngalina bae. Bilik ka luhurna, bolongor keueh. Tatjan dipalester ... boloampar ditegél mah. Kaju, awi, pasolengkrah. Kénteng, batu, patulajah. Keusik kapur, atjak-atjakan dikoreh hajam. Panakane kitu, teu katingal aja nu digawe ...

„Pialuseun sakola teh nja. Gan !?” tjeuk kusir ngareret ku djuru panon ka kuring. bari ... tjèter, ngagitik kudana. Gê-rètèk kuda lumpat, tapi teu lila. Tulujna mah nja kitu bae, palijèt ka kentja palijèt ka katuhu ...

„Énja,” tembal kuring, „ngan naon sababna, bangun nu moal diangeuskeun ?”

„Mogok sapi. Gan !”

„Baruk !?”

„Atuda - bale desa ... gotong rojong. Masigit ... gotong rojong. Sakola ... kudu satu hati. Kawéleheun rajaat teh !”

Kahar geus ka luar ti djébo lémbur, Mapai-mapai pasa walian. Parena keur meudjeuhna harajhaj keneng. Sawareh, di ditu di dieu, geus dipihuanan ...

„Panci teh bét antjal-antjalan”, kuring ngomong sorangan.

„Ménding ge kitu, Gan, aja majéng . . .”

„Énja, tapi ...”

„Di pipit, aa kaburu butuh,” kusir motong kalimah.

„Bedjona, kamari ieu mah rada parna patjéklik teu.”

„Jaktos”.

„Na teu aja pisan nu sok ngadjual beas ?”

„Seueur nu ngadjual mah di pasar. Ngan teu kapeser. Beda ti keur djaman Djépang. Harita mah artos nu seueur, beutleueu teu aja.”

„Seuheueuhanana mah sarua bae langkaeuseumana.”

„Nja kitu.”

Kahar eureun, buntaran geus tépi ka djalan propinsi.

Tjeuk tukang warung di témpat ngantian beus, beus teh karek bien pisan ngaliwat. Wajohna kudu sabar sadjam deni. Tamba kè:èl, njampeurkeun ka nu keur pautrang luhur guléng sisi djalan, niangigikeun patjul. Diduduka ti tjétok, ditjalana pondok bedja, beunang motong. Badjuna kamedia

bedjo lungsuran téntara, disampajkeun kana taktakna. Awak-na bulagir ...

„Ieu téh, saes Pa Aslam téa ?”

„Nu ditunja, ngarendjag bari malik ningal ka kuring.

„Jaktos”, djawabna. „Ari ieu saha ? Mo Umi kitu ?”

„Sumuhun”, tjek kuring, song sasalaman, brék diuk ga gircunana. Manéhna ngeser saeutik, njanghareup ka kuring.

„Njésép, Mang !” bari song ngasongkeun „Menakdjinggo”. Tjég manéhna njekot hidji, Kotret kuring agobretkeun kaju api. Sui rekana disengugut, Kuring oge pélénjun ulul.

„Bangun uleng teuing, Mang, ngalamun téh ?”

„Sumuhun”, tenbelna balahan-belehen.

„Ngalamun, panen baris mutjékil manawi, aja Mang ?”

„Ngalamun, mikiran awak, Lo. Awak tiis.”

„Tiis — kumaha, Émang téh ?”

„Tiis — kuma teu bade tiis geura. Kapungkur keur harga pare mahal, panenna ... puso djarojong seep ka beurit. Ajeuna, aja parena lalandung beuncur, hargana — ka lundap.”

„Aja handap ?”

„Nja eta, satadina mah asa rek mutjékil, panen téh. Kali mare bae, hajoh Pamarentah — meulian pare. Teu adil Pa marentah téh, ari ka pantar Émang mah.”

„Mo gagabah sasauran téh !”

„Saes gagabah, da sajaktosna. Mangga bae, Émang meuli bae tili perak ... saletér. Naha, ari pare Émang, ku Pamarintah bade dipeser dalapan puluh perak sakintal. Adil ari kitu !”

Kieu, Mang. Pamarentah meulian pare téh, keur urang keneh. Nja eta éngke ari musira patjéklak, ulah dugi ka aja nu — langlajuseun.”

„Émang, mun parena teu ku „beurit” sotenan. Saréngna leuri, paling-paling keur ... nu baroga gadji. Ari bangsa Émang madi — jali pinanaceun teuing. Untungna éntjan guguh, ari rugina mah ajeuna tos karulan. Mangkaning, geus ditjedangkeun keur majar hutang, tilas magawana. Kieu

adagatna mah, palangsiang. . . seep pahen . . . seep parer

„Ari tos seep, bade kumaha ?”

„Ah, tos bac I o, sok . . . bahas Émang mah”

„Ari putra, Ki Aslam, di mana Mang ?”

„Kapan djadi . . . tén tara Tos kopral ajeuna teh”

„Ih, atuh bagdja.”

„Pangesto, Tjatjak teu sakola-sakola atjan mah, Sanes Lo.
ari repolusi teh, iraha rengsena ?”

„Na, ku naon kitu Mang ?”

„Eta, késél ngantian djangdji Ki Aslam.”

„Djangdji naon, Mang ?”

„ . . . Upami repolusi parantos rengge, manelma baris ma-
lung, bari mawa . . . lampu listrik, wuluku . . . trektor saréng
kapal terbang keur njiram . . . bako, Alah, manaha téng
éngke mah sěnaugna Tani teh teu ludu tjapa, njaritana
kitu teu siga-siga.

„Sakédap deui, sabar wae boula,” tjek kuring bar, sanu

Djung kuring nangtung . . . amitan, lantaran beus geus diot
Beus „Behas”.

Ngaran beus, kawat nu ngetjem politik mantjagagara R.I
Tapi teu mah : Djé pang eléh ku Walanda, bebas . . . ti Djé pang
milu ka Walanda Walanda keék ku R.I, bebas ti Walanda
samiuk ka R.I

Tjat kuring unggah, diok gigitan sapar, Beus neda deui
Kondektur ngasongkeun kartjis tina luhureun tabrak, Dabaja

„Kirang lima kétép, teu aja retjeh !” tjek kondektur ka
kuring.

Kuring unggut . . .

Beus „Behas” teh bogana . . . meke Kontrolir djung kon-
dekturna . . . bangsa . . . Ari bangsa nu geus méndika kate-
nkur djadi . . . sipir djung kénék

„Lima kétép deui, bi !” tjek kondektur ka pamumpang
awewe téngah tovuhi ngalahun budak, nu diok dina lénge
pangtukangna.

„Teu aja deui, djuragan,” tembalna luméngke, „mawar atuh
kirang sakitu mah.”

„Enja, ti mana kuring nombokanana ?” tjeuk kondektur rada njéréng.

„Kuma atuh, da mung sakitu-kituna. Ista oge kenging . . .”

„Naha atuh teu boga-boga duit, make hajang tumpak beus ?”

Djémpling . .

Kondektur térés bae . . . ngutruk. Ngan pada njitjingkeun. Reup kuring nundutan . . .

Lilir-lilir, barang beus asup ka djéro kota.

Toko-toko nu galéde tur arendah, kabeh nu . . . deungeun-deungeun. Nu bangsa urang mah, ukur nu lalèmbutna. Kitu ge ukur . . . hidji-dua. Kantor-kantor dagang, ex- djeung importir . . . ditjarékél bangsa deungeun. Aja oge hidji-dua bangsa urang, tapi bari teu reugeudjeug . . .

Gédong bioskop aja opatna . . . kabeh nu semah. Bating nu bangsa mérdika mah. Pabrik-pabrik anu gède anu leutik. ku pabrik-pabrik tahu . . . nu tamu.

Beus eureun di sètasionna. Djut kuring turun, tjalak kana betja merék „A Moy”. Supirna nu renghap-randjug . . . bangsa nu geus mérdika.

Nu bogana, nu neureujan untungna . . . taoka. Tépi ka hareupeun bioskop, betja hese liwat. Kahalangan ku nojekna nu rek nongton.

Nongton, lain ku lantaran sėnang rea duit, tapi nongton ngabanghrangkeun kasusah teu boga duit. Mun ki Supir kurang-kurang teuing tabahna ngamudi betjana mali, matak matak ngadupak djélėma . . .

Aia nu ngangkat tangan la kuring bari imut. Ki Silah Eta mah ki Silah, make aja dongengna . . .

Manehna teh . . . amėnar abdi. Neun lėgė iman. Teu kudu njingga „dėrita”. Bėlikan deuih, kawas . . . budak. Eta bae, barang kasisilikeun ku nu anjar datang . . . pandung wa Mėdal sila. Batan djadi „budak” pamarentah (batja bangsa so rangan) mah, anggar milih djadi „budak” deungeun. Mang- djuwalkeun barangna . . . ngarah peperet . .

Djigana, ari didjadjah deungeun mah, teu „angarumas” ba-

tan „didjadjah” bangsa sorangan. Da mun manehna njaah ka lémahitjai Indonesia mah : kasisihkeun, ... taja nu nari nu nakon ..., disébat pénghianat téh ..., kudu ngawajahnakeun manéh. Eta „katugénahan”, kudu dianggap „péngorbanan” keur ibu pertiwi. Kakara ... patriot ... ngarama.

Betja eureun di gang, palébah témpat matuh kuring. Lain lam atjan gang ... lulurung meureun pagaraneunana téh. lulurung munding, da betjekna ... udubilah. Pakarangan, baran tjikatjomboran nu ngéjémhong hideung .

Sugan téh, ari geus mérdika mah, bisa gampang tutukeuran mah. Pribumi nu geus mérdika, ka hareup ka sisi djalan semah ka tukang, ka gang betjek. Pribumi nu geus mérdika, ka gedong sigrong; semah ka imah ... rejod.

Tina Wargi no. 31 tn. II
tanggal 10 Djuli 1952.

IIJA N. LAB

Sandiasma. Ngaran benerna: Bahadi Sutadipura. Dilahirkeun di Tarogong. Gaeut dina taun 1915.

Namakena H.J.K. di Bandung dina taun 1936 terus ngaguruan nepi ka taun 1954, ti S.R. nepi ka S.G.A.

Taun 1955—1957 jadi Kapala S.G.A. Bandung sarta ti 1957—1959 jadi inspektur S.G.A. ngarangkép jadi lektor luarbiasa di P.R.I.P. Universitas Padjadjaran jeung Kapala B.P.G.

Kungsi djungsiharti ka Ustrali dina taun 1954—1955

Karaneunana dimoat dina *Warga jeung Panghegar*.

Ujan ti eta sok nulis buku- pangadjaran dina basa Indonesia.

Dina ieu buku dimoat tiarpena

AJA "LADEN" TIE GADAY

Aja "bagja" teu daulat

BUDAI, ti bioskop teh kira-kira pukul sabelas peuting.

Sanadjan rada djauh lalakonna oge ka asrama, harita mah teu sungkan balik teh. Malahan mun teu inggis ku bisi, napsu mah hajang ulukuték di kota bae. Moal aja babandinganana ni'matna mapaj-mapaj toko, luh-loho ka tempat dangsa, lobiung djeung nu balaketjekan di restoran-restoran, atawa sempalgujon djeung babaturan di taman nu rada singkur.

Atuda saha nu ten matak kairut ku peuting bangsa kitu : langit lenglang tjara bulan opatbèlas, angin leutik ngahiliwir, mepes hate nu keur rungsing. Lampu-lampu toko tingkaritjeup, tingburinjak, anu beureum anu hedjo nu koneng nu bulao, estuning emali pisan katembjona teh.

Lalakon ti kota Brisbane ka asrama teh aja kana sapuluh kilométerna. Adjaan mah cek balik teh éngke bae sabada ngalengokan toko-toko di Queenstreet, da tren nu pameakan teh pukul duawèlas inditna. Ari babaturan kuring saasrama kaluarna ti bioskop teh mandeurikeun maneh. Atuh kapaksa kuring balik njerangan.

Sabot keur luh-loho ka toko pátet rög aja mobil eureun. Pantona dibukakeun.

„Hallo Max ?” tjénah. „Bade uih ?” mun tjel urang mah. Kuring olohoék, kawayan anjar pinanggih tea djeung nu ngaku teh.

„Come in !” tjénah. „Bade uih ?” mun tjel urang mah.

Ten dipikir pandjang deui, tjat kuring kana mobil. Atoh aja, reuwas aja, aja nu ngadjak balik teh. Atohna pedah moal olok duit : ari reuwasna, inggis deui kasalahan.

„How are you ?” tjénah.

„Good, thanks, and how are you . . .”

„Lovely weather, isn't it ?” tjénah.

Ku kuring benteu duljawab. Kuring mata simcutem.

„Urang ka Ascott heula, nja ?” tjénah. Ascott teh basisir walungan Brisbane nu pohara endahna.

Ku kuring teu dijawab. Kuring ngan bati ololok. Hate ratug tutunggulan. Rarasaan asa nginpi, asa pinanggih deui djeung djaman keur ngota. Keun waktu gulak sinoungong.

Atuda kumaha tea rek mata samentem: wanita tégép, pérhente, pérhiasi nana munub-mubjer, pakean nilon ngalang-kang, parfumna angin-anginan.

Sacjadjalan gerejék, sagala diljaritakeun; ari sora, sora halimpu. Moal salah, tjek kôrètég hate téh, salah wesél!

„Puntén bae, Nden” mun tjek di urang mah. „Éngkang téh asa-asa. Djénéngan téh seha tea?”

„Max mah sok kitu! Kapout abdi téh Jean Martin! Kumaha kuliah téh rêsép?”

„Nja, aja sakintén.”

„Kumaha Professor Henderson sok ngilat kenéh pananganana ari mampus bor téh?”

Euh, moal salah deui manéhna téh mahasiswa fakultas Seni Rupa ...

Tapi diingét-ingét, wêleh teu ingét, di mana kungsi wawuh djeung manéhna.

Ngobrolna téh disélang ku habaririsingan. Aui nu mimiti djeung kadenge téh Donau Wellen. Rupana mah lagu nu pangdipikarésépna.

„Aaah,” tjéraka. „Kuring mah boro rêsép djadi mahasiswa téh, hajjah ku ku eureun ...”

Teu kibat niaritana téh. Térés bae ngaharising. Ku sora kitu mah moal teu matak kacelanan. Ku kuring teu ditanja, naon sababna kudu eureun téh. Tangtuna ge kudu kawin. Haciwangena meureun bapana, ma’lum djaman ajeuna.

Su’utugéh duabelas geus tjunduk ka Ascot. Sisi basisir baranana ku lompat, marakbak tingkeritjeup kawas tjika-tjika dina ranja.

Mobil di’eureunkomana di handapeun tangkal jakaranda, nu keur mendjemana lém’bangan. Mobil hedjo daun tjan, katodjo badan puranana ... angun laut ngalilivir ...

Baru ngadeukekeun nu ngaharising, teu wêleh ngingét-ngingét, na seha tea si Jean téh. ...

Hate beuki ratug bae. Inggris alah batan mar: hini, sieun loba karahajuan, kausap setan kaërid iblis. Muntang ka Nu Kawasa, muging-mugi dikiatkeun iman. Nu sawala adurenjom dina hate beuki lila beuki njeuneu. Tjek Si Goreng: „Bodo goblog katotoloh teuing sia teh! Lauk en as nu sakitu bulëtërna diantép. Batur mah, deuleu, bebeakan hajang meunangkeun nu kitu teh ...!”

Ah, peudekna mah lalak-dasar bae njarekanana tah Si Goreng teh.

Njeuneu atuh ngadenge omonganana kitu teh.

Ari ngadenge omongan Si Hado, leumpeuh deui hate teh.

Kitu bae salila-lila dialung-bojongkeun pipikiran teh. Sakapeung mah meh-meh katjanir bangban hajang njabak kulit nu lain muhrim.

Jean diukna rada nonggong ka kuring, neuteup basisir endah, bari bahariringan lagu asmara, disénggakan ku seahna angin laut.

Kuring maling-maling naksir pangawakan Jean ti gigireunana: kulitna koneng bérésih, érokna rada ngalangkang, ari galing, galing muntang, diopmak model Ustrali, keureutan ... keureutan Sunda!

Si Goreng geus ngaleketek deui bae.

Pas ingët ka sêpuh. Kuring ngusap beungut bari matja istigpar. Mudji sukur pedah népi ka dinja henteu dikérsakeun batal

Djam di City Hall geus nitir duawélas kali.

„Ih, tos wèngi geuning. Mangga ah, urang uih!” tjénah.

Kuring ngan ukur ngadjawab ku: „Mmam ...!” Atoh lain di kieuna.

„Max,” tjénah, „kuring najang diandjangan, da teu kintén rësépna ka bangsa andjeun teh. Lémös budi, henteu kasar kawas urang dieu. Endjing ku kuring dianos, nja! Atanapi urang papagkeun?”

Ku kuring teu kaburu dijawab, da manéhna térés ngahariring.

„Endjing tabuh 11, nja! Sakalian urang lunch, O.K.?”

„O.K.” tje kuring teh, satengah dipikir heula, satengah henteu.

Ditanyakeun henteu imahna teh, Babakuna mah bakating ku gugup, ngimpi ge diangir mandi, djéléma pantar kieu diaku ku pamudi geulis tur beungkar djeung piatér deuih.

Satengah satu, mobil teh eureun di hareupeun asrama.

Jean djut turun rek mukakeun panto palébah kuring, kawas supir mukakeun panto keur dununganana.

Kuring turun, bari samar tjabak.

Etjes netra pangawakanana ari mangtung handapeun lampu mah.

Jean njampeurkeun, leungeunna nyékél leungeun kuring, ... talujna mah teu bisa kagambarkeun. Ngan nu kadenge teh :

„Dear Max, I'll see you tomorrow. Good night, darling !” Panon kuring dipenyeukeun, ti dituna mah rek muntang ka Nu Kawasa. Sabot keur kieu laras kana pipi kentja djeung katuhu aja nu nyéltjép tilis, kawas gelog ... Mani kukurajeun !

Mobil Jean ngagélésér nu tumpakna gugupaj bari „bye-bye”.

Kuring tjujul-tjujul, angkanan téh rek diahéh sare, supaya isukna ulah kaburzagat da rek disampeun ku Jean tea.

Tapi léi loro boro diah sare, henteu heuej heuej atjam, da teu wéleh ingét bac ka pamudi anjar pinanggih tea.

Si Goreng geus ngamimitien ngajukeun impiunana. Basama teh : „Daging babi ge teu heran ari teu nyéle djeung teu matak ulah mah. Ieu deui komo, matak mawa baid henteu !”

„Djeungna deui.” tiénah. „barina ge pamali, sampik pangasili. Djéléma ari sakitu ngakuna, bariéh ku orang teu dilari teu ditakon. Téduana ka djanjah kalajangan, da moal moal aja nansu !”

„Atuda nu kitu mah logkar tina papapon agama !” tje kuring dina hate.

„Enja, nja, ari ngandjano barana, ari pagiling-gisik dina trem djeung puluhan wanita, henteu kua-kieu. Anah !” tiénah.

Nja tamba ngalaman teuing, bari ngalagoan pitunduheun,

kuring teh ngalitjin kamedja keur pakeun isuk kana pangondang Jean tea.

Ti dipa njsurup badju dieung dasina.

Goreng-goreng ge bajang ari kataksir ku pamudi mah.

Pukul opat lalana kuring bisa sare. Kitu oge ngan ukur salénjap-salénjap.

Teu boba djeung waktu kuring galak smongnong, harita teh.

Isuk² kenel kuring geus njampourkeun batur kuring babarengan ka bioskop tea. Rada bĕngong neudjo kuring geus ginding teh. Atuda sarawina mah, ari poe Ahad teh sok singkil, sagawe-gawe: ngĕpel, njeusuh, ngalitjin atawa tenis.

Dĕrĕkdĕk ku kuring ditjaritakeun riwayatna, ditetek hĕnten aja nu kalawat ti awal nĕpi ka ahir, sakur nu karandapan penting tadi.

Si John, batur kuring tea, teu lemek teu njarek. Paromianna bangeun nu katunduan.

„Max”, tjĕmah, lajĕma mah ĕntong ka mana-mana, urang tenis bac anggursi. Pĕrkara Jean mah ĕntong djadi pikir, bisi ngaranggu Lina paladjaran.”

Djiga beunin ku leleh rel, ngadogengkeunana teh.

Kawas nu ngeretkeun nisan kaya rasiah Jean teh.

Tapi barang diandĕlĕk ku kuring, nĕu bihlil rasiahna teh :

„Ari Jean Martin teh keur djadi mahasiswina mah, djadi sĕndĕn kalemĕkan dina lĕgalisaranana di Univĕrsitas Brisbane mah. Rupa aja, banda loba, elĕu luhur, ka itu ieu teh darĕdeh awas-budi. Nu djadi indungna, Mĕr, Martin, aieuna teh di rĕnah sakit djawa, da siwah : ti sateu ajana Jean bac kituna teh.

Atuda rĕba nu teu sak gĕrang naratung ngalanglĕung, ditĕnggalkeun ku anak awĕwa nĕn sakĕti-kituna. Katuruturug paĕna teh lain ku pĕnjakit i'n-ieu, ieu mah paĕh kapakĕ : keur pĕlĕsir dina mobil weuteuh, ngadupak tangkal Jakaranda sapakĕrna. Tjĕlakana teh dua taun ka tukang, di Ascott ...”

Kuring ngarengĕp Karunia aja, reuwas aja, atoh aja.

Muringkak ...!

Boro tadina mah rek disunputkeun bae, moal diutjah-atjeh
ka indung barudak, „bagdja” sakitu bae mah.

Tina *Warga* no. 112 tn. IV.

10 Oktober 1954.

RUSMAN SUTIASUMARGA

Dilahirkeun di Sagaliharang (Subang) taun 1917. Sekolah pang-ahirna Sakola Guru (Kweekschool Partikulier) tamat taun 1941. Kungsi djadi guru S.R. (1938—1942), redaktur di Balai Pustaka, mimiti di Sekel Basa Sunda, tuluy di Bagéan Basa Indonesia (1942—1945). Djadi guru basa Indonesia di Perguruan Taman Siswa bag. Taman Dewasa (1947 nepi ka kiwari). Ti mimiti taun 1950 (sanggeus Kadaulatan), balik deui djadi redaktur di Balai Pustaka, bari tetép ngaguruan di Taman Siswa.

Nulis dina basa Sunda djeung basa Indonesia.

Kumpulan tjarponna dina basa Indonesia dijudulan: *Jaag térémpas dan terkandas* (1951, 1957, 1962).

Dina basa Sunda nulis tjarpon², sadjak², djeung dangding. Dimuat di madjalah/surat kabar: *Kiwari*, *Panghegar*, *Warga*, *Tjandra*, *Mangle* djeung *Siratahoenan*.

Kungsi meunang hadiah tina: Suembara sadjak (djaman Dje-pang), tina tjarpon²na basa Indonesia ti Balai Pustaka (1946). Ti Lémbara Basa Djeung Sastra Sunda, hadiah sastra pikeun taun 1957.

Bagéan dina lapangan kabudayaan pangpangna nu tumali djeung kamukaran basa djeung sastra. Anggota juri B.M.K.N. pikeun nètépkeun hadiah sastra taun 1955/1956, Komisan LBSS di Djakarta. (nepi ka th 1959). Sésépuh komisi istilah LBSS taun 1958. Anggota (péngurus) Organisasi Pengarang Indonesia di Djakarta. Anggota B.P.B. Kiwari. Dosen luarbiasa basa/sastra Sunda di Fak. Sastra U.I. Djakarta mimiti taun 1961.

Dina ieu buku dimuat tjarponna:

PAPATJANGAN

Keur ieu antologia saénjana anu kapilih 3 tjarpon. *Nu Géring Pikir*, *Papatjangan* djeung *Ati*, tapi lantaran eta tjarpon² téh geus ditérbitkeun mandiri, make judul: *Papatjangan*, (Balai Pustaka 1960) nu dimuat dina ieu buku ngan hiji bae.

Papatjangan

LAIN kuring, da kuring mah geus rimbitan. Ieu sang koleha, batur ngadjar di sakola. Ari papatjanganana ka murid kuring, ari murid kuring kapan murid manehna keur jadi djelasna mah papatjangan djeung maridna.

Lain papatjanganana djeung lain pedah guru djeung murid, da loba nu kitu ge, jadi tjarita soteh ku teu njanana. Ku tjitjing tuda sang koleha teh. Tjek babasan tea mah ngomong ge sabédug sakali. Ari di kelas tjeuk barudak ge tara seuri-seuri atjan, mun nérangkeun pangadjaran estu sahisanasna, tara ieu diircunbeui ku bari heureui. sakumaha lumrahna guru nu loba. Duka pedah guru elmu pasti sugan, nu kudu sagala pasti djeung sakélék, tapi da nu sedjen ge osok bac ari heureui mah.

Ngan nu tangtu sanadjan tara heureui ge manehna teh dipikarésép. boh ku para kolebana teh ku para muridna — leuwih ti kitu malah, buktiina aja nu malaju katémén —, eta meureun pedah tara nganbék. Mun digondjak, ngan ukur mesém.

Ari kurunjung surat ondangan : ngarésnikeun papatjangan. Ka saha ? Ka Titin. Anu meureun bac asa nu bongoh digébah. Ari Titin tea, puguh murid pangmentjanganana. Sugaan teh ari nu tjitjing teu karob ku nu mentirant.

Bét ingét ka Neng Eha (LAIN ETA/Moh. Ambri).

Pagar teh : „*Utiing-utiingan cong, buntut panjang jadi pondok, ulin-ulinan cong, urut hijang jadi bogoh*”.

Tjek Mang Ambri dina LAIN ETA tea, disebut urut hijang jadi bogoh. Ajeuna ku kuring disaluhkeun djeung kadjadian nu pangabrua tea : „urut ngadjar jadi bogoh,” salaju djeung nu ditudju, nu ngadjar kabanda lineung ku nu diadjar. Atawa sabalikna kitu ? Duka mana nu ti heula !

„Barang kabétak, ngédjat nu nggat ka Tjiandjur.”

Saha tea ?

Neng Eha.

Da ari koleha tea mah puguh teu kungsi kabétak. Kalah mibeulahan ngirim surat undangan tea.

Asa kapalingan.

Padahal kuring, hubuhan pangkolotna biasana mah sok tĕlik. Mun aja guru taunna djeung murid atawa murid djeung murid, atawa guru djeung guru deni -- antar-koleha --- sok njaho saaneuh nu lian terang.

Ari geus aja undangan mah atuh gér bae gujur. Gujur soteh gogondjakana. Aja nu njĕbut paingan, paingan mindĕng kapanggih ngarueun, sugan temeh pedali ka murid: mĕlang katalian wadjib, bae rasa tanggungjawab, lam mĕlang sumorang. Aja nu njĕbut teu njara, puguh teu katjiri tea, aja anu heran bae, mamar teh teu beak makir. Ku rarikip tuda, bararise neundeuu senau.

Ras ingĕt ka djeum Luring. Ari kuring mah bahuca sok gareuwah meunah puguh. Da eta hajang kĕnalna oge make ku surat lila ka murid, ka tatangga), didangding deuih, dangdingna, da tjan bisa, murun tina tjarita KI SANTRI gagĕl. Samemeuh dikirimakeun dilatja beula di hareupeun babaturan bari diharĕingkeun. Kieu harĕingna (pal kenĕh pada anu pangminimitina) : *„Sĕrat Sinom ngadieuheusan, sĕrat uwah diri abdi, anuangka tawis nĕpangan, ka lĕnggah Enden nu munis, nu keur nĕlita galih, dipuuk ku bingah kalbu, sinang taja kabĕngbang, ieu abdi nu prihatin, bakti sĕrat lu-majan kieu kutumuhuan.”* (Bahuca mah ieu dangding teh mani asa pengulu-na, harna turine tjan kĕreal djeung dangdingna sastraana Merned Sastrahadiprawira).

Sakitu bae harĕingna mah, da ngan eta nu apol. Nganturkeunna mĕlah beulah unarahan. Atuh tjan puguh-puguh atian geus dĕr manis, iturien pada njaho. Ari anu dipikajungĕun diimana asa kagĕbala, tara nembongan-nembongan atjan. Tjindĕkna ge gal bae kuring nu tinggal kandutan king-kin, tjan ambon dihorangan kananga ka pipir-pipir.

Ari sang koleha bĕr bisaan, man tjana nu nguseup mah tilom giriwil. (da tjan lila atuh ngadjarna ge), teu kudu kĕsĕl tjindĕkul, bisa mulang ngahaleuang.

Něpi bae kana waktuna, nurutkeun surat undangan tea: poe Minggu, tanggal salibin, mimiti pukul sapuluh. Waktu nu mustari pisan.

Bring arbulit, ngabedja ngaronbongan ambek teu era hobna, kuring djeung kira-kira sapuluh urang koleha sedjerna.

Di imah nu balukalan geus rémpég. Atuh latur-baturna nji modjang, latur sakélasna, loba oge nu daratang piarak-sian.

Kuring ngadeukeutan murid nu panggédana :

— Geuning Ningsih teu ngabedjaan ?

— Ngawartosan naon Pa ?

— Eta Titin tacun djeung „apa”-na.

Ningsih njerengah :

— Puguh abdi ge teu térang, da dina undangan anu ka abdi mah papar teh nuung bade jéréh, hi-hi-hi ...

Ningsih kalépatan seuri.

Sesé . . . kuring ngantélkeun tjuruk kana biwir, Ningsih mëndéléng.

Di paténcuhan tibet (kuring mah bawita teh di emper harup), Sinchoreng rek *idih-kohul*.

Déung *penganten* lumana narangtung, Sree kokolot-kokolot nu ngawakilan Galentang biantara, sor djaridji palili-lili, nuangan pasilang-silang, bés ali ménéng disésépkeun . . . résni bae. Duanana geus make tanda perlambang, nji modjang djeung ti dijadikeun geus lugina, lugina saheulaanan, samemeh ka balenjungtung, mun paréng paduduanan ulah rek digareuwahkeun.

Gér kěprok, bréng nu mare andam salamét.

Kuring nganong, song ngasongkeun leungeun, mimitina ka nji modjang : „Salamét nja Tin.” dibaréngkeun ku géréntés ngungklokan : „Ih, Titin, teu njana ogoh ka apa.” Manéhna imut, réi beungeutna beureun, dijiga anu terus rasa diupat di djero hate.

Song ka sang koleha :

— Muxia kaburupungan ku kasugěmaan.” tapi bari diba-

rëngan deui ku gërëntës : „bët tjitjing ngabudi utjing, teu kaop njanding paian.”

Ihili da teu kireum kireum sang koleha mah, mant bac ngagëlënj. Malah djigi nangtang : turutan atuh, lalaki mah kudu hudeungan.

Geus salse „ahad-tukeur-tjingjin” mah, tinggal bala-
ketjrahan. Sor suaguh. leuteun heula. Djari ngabedjaan
pukul sabelas, sadjara deui kana hidangan tuang mah (teu
wudu rengkah da, kawas hadjat walimah bae).

Djéro sadjara ngiring bingah ka nu kasimang : a kanugrahan :
ngobrol bari sémpeul gujon, nu djadi lëtëaggër nja sang koleha
deui bae. Turug-turug nu digondjak kurunjung datang, „sa-
rimbit” deuih -- lalugaj ti pangjalikan -- atuh beuki rame.
Képrok djeng seuri ten pëtöt-pëtöt.

-- Kumaha ajenna njebut ? Naha bapa bae ? tjek pa di-
rektur, ngaherueun nji modjang.

Nu ditania da puguh sonagan, ana pok teh :

-- Di sakola mah bade bapa bae. Duka di roompok mah.

Gër euk-eukan. Aja nu mapatahan kudu „ëngkang”, kudu
„kaka” aja nu ngudukeun njebut „mas” (murutan urang we-
tan). meureun ambéh leuwih bebas. Puguh karasa njebut
„ëngkang” teh asa dina wawatjan. „kaka” nu rada meueusan.
teu pati ngolot teuing. Tapi nu panggenanahna atawa mërë-
nahna kitu? Silih sébut ngeran bae, tapi lamun tadina sasama.
ari Titin ka „apana” mah kapan „kapi-bapa” heuheuheuh ...
kitu bae agër-agër an ngagondjak *panganten* anjar.

Ari kuring sëlång-sëlång ngahuheuh bët ingët ka djaman
keur budak. Bibi meunang panglamar ti Émang. Disaur ku
ejang istri-pamëgët. Pok diparios :

-- Kumaha Émang zuka ?

Ari saur bibi (bari tungkul njabutan rarambu samak,
sorana teh teu kadenge da laun teuing) :

-- Kumaha ilu sarëng apa bae

Padahal bibi djeng Émang teh geus lila sok silih surat. Da
kuring nu sok mangmuluskeun suratna ge keur bibi, ari
ngawalonan teh Bibi ge biasue nulis tea mah, ngan sok

hajang ku dangding tjénah. Nja kuring kapaksa ujup-ajap neangan turumeun. Kabéhéran harita aja buke anjar kaluar : NJI SARANGKANA, atuh dékér bae kuring njalin guguritan lèbah : *Kéléntji parondok tjéuli, meong tjangkak saba imah, tjing éngkang abdi teh antos, kaju malang di paseban, malah mandar patèpang, hajam tjempa rubak buntut, teu kaduga iila-lila*; djeung satérésna. Dihariringkeunana ku pamuradan. Atuh kaanggo pisan ku bibi. Murubanana ge mani satalen (biasana mah ngan sakétip).

Tah eta djawab „kumaha ibu saréng apa bae,” bari tungkul njabutan rarambu samak, djadi tanda jen nu ditanja suka, teu kudu dipindo deui. Sang ibu saréng sang rema, kantun imut ngagélénju : sang putra geuning panulju, moal loba barebedan.

Orokaja mun kabéhéran nu ditanja ngabigen, ngabétém teu daek lemek, kono mun bari dituturkeun ku tjiapanon djeung séségruk mah. Dina kapaksana (sang rama/ibu keukeuh-peuteukeuh), nji modjongna ge kapaksa : ati mungkir beningeut njanghareup, atuh dina prangna panganten anu sabeulah alim mésum, paroman teu daek berag, djararauh panineungan.

Ari nji modjang Titio mah, boro-boro tjeurik tea, hénteu mésum hénteu laeul, hénteu riuk-riuk atjan. Da puguh : batu turun keusik naek, énggeus pahut ku pasini, kohajang beunang sorangan lain pangperemo kolot. Heuheuheuh. Puguh ari dujat mah, mun geus muhit komba pégat.

Pérésis pukul duabélas bréng tamu dituangkeun. Sanggeus taruang mah tamu teh rada *balageur*. *Panganten* rada njeung-hap, teu dirarentog teuing.

Népi la waktuna bubar, tapi samemehra kudu dipatet heula. Bring ku buruan. *Panganten* di pahun, ditema para ahli, tuluj para sobat/koleha. Kuring pangsisina. Trek-trek ! Salse bae !

Isukna sugan teh *panganten* moal waka *sarekola*.

Biasa bae tjara sasari. Digaronéjak ge taléogtrém arajém bae. Kalah kuring geugeumeuneun asa lagok, di kélas teu pati

tebas. Titin ajeurna bêt lain Titin nu biasa. Asa geus gēde
teh, komo da geus teu diérok. Mere tanda geus dewasa.

Waktu maunteun keur kēwartal panganggeusan (kw. ka-
m), ku kuring dihadja dileuwihan saangka, itung-itung mere
supénir ka nu ludeungan, djeung sugu bae djadi pangdorong
naekkeun kelas. Rada horéam tudu ngadjar sataun deui,
man Titin teu naek teh

Djakarta Fijim 1957.

Tina *Koran* no. 3 th. I.
bulan Agustus 1957

M. O. KOESMAN

Dilahirkeun di Madjalaja (Bandung) tanggal 11 Marét 1919. Namotkeun AMS-B dina taun 1938. Kungsi mlu diadjar di Fakultas Tehnik Bandung bagian Senirupa.

Mimiti nulis dina madjalah *Perahangan* memieh perang. Djaman répolusi djadi wartawan *Soeara Merdeka* (wedalan Bandung, tuluj diungsikeun ka Tasikmalaja). Tuluj djadi wartawan harian *Indonesia* djeung *Sipatchoeunan* Bandung. Dina taun 1952 ngaluarkeun sarta mingpin madjalah *Sunda* (nepi ka tn. 1955).

Djaba ti djadi wartawan, djadi guru.

Njusun buku batjaan barudak keur sakola landjutan pertama (dina basa Sunda), djudulna : *Batjaan Anjar*, djeung buku kaulinan barudak dibarung ku kawih : *Bintjarung* (babarèngan djeung Mang Koko).

Dina ieu buku dizuat panineunganana :

DUA LIKUR TAUN KA TUKANG

Dua likur taun ka tukang

BABULA dua likur taun ka tukang sok tumpak karetaapi ti Sukabumi ka Bogor djeung ti Bogor ka Sukabumi teh. Unggal poe, iwal ti poe Minggu djeung poe pèrè sedjenna. Bubuhan djadi budak pèrbilet.¹⁾ Unggal poe kudu sakola ti Sukabumi ka Bogor. Ah teu pira djauhna teh, nuun rek di sèbut teu pira tea mah, ukur 60 kilomètér.

Indit subuh datang magrib. Tatanolana ngapalkeun mah tara kaburu di imah, tapi sok didadak bae dina karetaapi. Eta ana naradjaung geus aja pagawean nu kudu dianggeuskeun di imah, eukeur isukna. Di imah teu kaburu da tjape. Nja kapaksa didjieun isukna, dina kareta. Dina kareta teu sèmpèt mikir: sèlèng na kudu dianggeuskeun teh soal² elmu ukur Katurug-turug népi ka Tjibadak mah dina karetna oge poek keneh. Nja kapaksa nerum ti babaturan nu naekna di Tji-tjurug.

Njieun sualan dina karetaapi bari ngadépong. Mun teu kitu dina tuur, didadauparan ku Bos-silis nu sagède nana-haon tea, nu sèrèg nam diacupkeun kana tas. Mun teu aja atlas, ku tas biasa. Ma'lum mulis dina kareta, piraka we teu parunjan-parenjon. Konso eta ruruh mau geus kudu njieun garis³ sadjadjar atawa lingkaran. Beg karetna teu ujaan deuih, ngadon djeung direm-direm heula. Piraku we gambar lingkaran rek disébut lingkaran. Pding untung disébut télor sapotong.

Ana geus ninggang kaleurangan lutju mah. Ajarna disébut lutju soteh, duneh geus kolot. Babula mah Loloampar lutju, riweuli we nu aja. Indit ti imah rusuh, teu kaburu sasarap heula. Nimbél teu kaburu, da atjan asak sanguna. Malah ku rusuh⁴-na teu sèmpèt mind⁵ atlan. Ngan sukar bisa ngulas leumgent. Tjég kana tas, dèrègdég ka sètataca. Sapatu di-djingdjing.

pèrbilet — vrijblijet (b. Walanda). Nu dimaksud dina ieu tulisan, nja eta karta luggenar kana kareta-api subulancun, Babula hargana R. 2.— tuluy ditaekkeun djadi R. 4.—

Tah ... satêrusna mah dangdan teh ditungtut dina kareta-pi. Unggal kana kareta, muru djuru ngalon ngarengkol heula diharudum ku samping tjap padli. Da samping mah unggal poc ge sol, mékél. Lëbahi Tjibadek kuahang hudang, tuduj ka tjai ngumabah awak tina kërén di wese. Anduk mékél ti imah, sabun ngindjeum ti babaturan. Da sok aja wae babaturan nu mékél sabun. Beres ngalap awak, andak djeung samping bës kana tas. Kakara rada djiga deui djëlëma nu rek sakola.

Di Tjigombong nolak tina djamdela. Lam nobél neangan nu diteangan, sarupaning barang mentirang diuntan pandjang. Ten kurang teu leuwih rek ngagéréan nu dagang leupeut kêtan djeung gorengan barémis. Kamonesan Tjigombong ieu teh. Leupeut kêtanna eta ten, leupeut kêtan dikajangan dibungkus ku damu djawan dikuril ogkeum. Tjara bertolak njeun ole oleat tuduj disaribung ku damu kalapa ambeli djiga tarompet. Delaharna tara dibalan bungkusna sama-akali, tapi ditungtut. Dibuka saeutik, anu ... dibuka deui anu. Tjara nu ngadahar tjara. Ngan dahar tjara mah ditungtetna teh dipésék ka handap, anu ieu dipésék ka gigir. Leupeut kari sahapurna deui, anu bungkusna andak anu. Malah mun teu salah mah kungsi aja bulak bêngal -- poho deui ngaran na -- anokaham. Manéhna nolak tina djamdela ulang bungkus leupeut awir anu ka barcupurna beureutna. Katëbak angin, lububan kareta njemprung. Pangangguran damu kalapa teh didulit. Manahoteng eusean kereh, sahupurna deui. Hadeu we teu dialungkeum. Damu ditjêhël beureh, leupeut kêtanna nepel kereh kana tungtung deui, di puguh leupeut kêtan, tjêpël. Tuduj we dipulangkeum deui ka nu bogana. Poho deui tah satêrusna teh. Duka tuduj dihitjeum ku nu bogana, duka tuduj dihurupkeum.

Kareta njemprung muna Mahina, naliwatan Tjionas, Batutulis djeung Tandjekan Empang. Dijol Loe ka Bogor.

Datang ka sakola tara kaburu malurkeum loba pamawean nu kudu didjeum di imah djeung batur sakélas urang Bogor. Da datang ka sakola teh, pangadjaran geus dimimitian. Nu

sedjen mah geus lila dariukna di kēlas. Daiang pangélatna, ari balik pangheulana, lantaran kudu muru kareta deui. Kareтана „teu beunang diatur”, indit sok miheulaan lotjeng sakola tangara bubar. Atuh kapaksa ninggalkeun kēlas teh miheulaan babaturan.

Saparapat djam deui ka bubar, Tuan Guru — atjan montra? disébut Pa Guru — geus lidéng, ngagéro : „Sukabumelaar ...? Ga weg!” Maksudna : urang Sukabumi, geura balik. Kabeh we barudak kareta-api ditjap sukabumelaar, djeun teuing turun di Tjitjurug atawa di Tjibadak oge. Atuh bring sarerea ngabrul, aja opat-limana.

Boga batur sakēlas saurang. Na da eta miah batur, aja leukeun kitu. Batur balik ti heula, manehna ge milu balik, padahal sidik tjitjingna mah di Bogor, indēkos di Tjiwaringin. Bēnēr bageulana mah manehna ge kungsi djadi budak pér-hilet, tjitjingna di Parungkuda. Lamun guru geus ngagéro sukabumelaar teh, manehna ge tarampil beberes buku, tjég kana tasna, tuluj milu ngabring. Nu sedjen ka sētatsion, manehna mah ngaboseh ka Tjiwaringin. Kituna teh mun pangadjaran panutup ninggang pangadjaran Basa Inggris. Na da ngamusuh pisan kana pangadjaran Inggris teh. Duka ngewa kana Inggrisna, duka ngewa ka nu ngadjarna. Manehna teu tērangan — ngimpi ge diangir mandi boa — jen éngkena manehna bakal njarita ku basa Inggris. Kudu unggal usik ngomong ku Inggris, tilu bulan lilana. Tah, eta batur nu kitu pēta teh dina mēmit ieu pisan keur ngadjadjah Amerika, djadi wakil surat kabar Sipatahoenan. Surat kabar basa Sunda nu panggēdēna tea sadunja ... djeung pangleutikna we deuih, da puguh nunggal. Tjajjakan mun manehna tērangan jen awal-ahir manehna kudu njiritjis basa Inggrisna, moal lah moal népi ka bolos. Mun teu rek leuwih gētol ge. Tapi da teu tērangan, teu disangka jen Indonesia tereh mērdikana.

Batur eta kenel nu loba „kasēnianana” teh, mun tjek basa heurouj mah. Mun ninggang poe Saptu manehna hajang balik ka Parungkuda, teu boga duit. Loketna lepet. hajang

balikna natakun. Ah teu susaheun manehna mah. Bring we milu ngabring djeung barudak karetaapi. Tara ieu ku kan-
nektur di panggu-gugat. Disangka nu abonemen we meureun.
Sok aja eta ge nu wawuhun jeu manehna lain budak abo-
nemen, tapi tara digeureuh-geureuh. Ngan ukur sémét di-
elingan : „Kade bisi aja TRC.“²⁾ Tjep.”

Mun paréng kareta dikontrol ku TRC, babaturan milu so-
lida. Ngarewaeun pisan barudak karetaapi mah ka eta TRC
teh, da galat pisan. Mun aja nu tinggaleun kartu-pérbiletna,
teu meunang ompan. Didéngda harita beseh. Komo mun
njahoan aja panumpang gélap. Biasana TRC teh naekna
sok di halteu antara Bogor --- Sukabumi, di Tjigombong, Tji-
tjuring, Parungluda atawa Tjibadak.

Mun TRC handjarna di Tjigombong, atuh kapaksa panum-
pang gélap téh lulu turun. Ngadagoan kareta sapandeuri-
emana. Moal kamungean, da babaturan milu solider tea
Sirewa milu turun. Ku kituna tempelana luring datang ka
Sukabumi téh geus burit pisan.

Aja eta ora lulu turun ngarti jadi kontrol. Panumpang gél-
ap téh sok rihun at di kakua. Tapi teu aman, lantaran sok
dikula. Mun teu bisa manehna dibere ngindjeun kartupér-
bilet. Kartuna teu dipotretan dijadi TRC moal térangem nu
sahana. Ku kituna. Nu teu kartu abonemen, ék deukeut
lawang sababéh ti diluar, ngan teu bisa dikontrol ku TRC.
Ari panumpang gélap dajana di tungtung baréh dieu. Mun
si ieu geus dikontrol, tuluy kartu téh ditatalepakeun
tina leungeun kana leungeun, mepai djandela, supaja teu
kanyahoan. Tapi siasat ieu ge bisi mah kanyahoan. Nu
matak nu pang manehna mah, mun aja TRC téh . . . turun
di mana wae.

Tah trajek ieu nu ku kuring diserang deui téh, sabada
„pérlep“ dua likur saun. Osok eta ege njaba mako karetaapi
ngahivitan Sukabumi djeung Bogor. Tapi tara pati dititenan.
Ari anjar²⁾ ieu rada salse niaba téh

2) TRC — train-controlleur tukang ngontrol kareta-api.

Waas, ingét ka djaman keur budak.

Komo barang terekel téh nu naek di Parungkuda, tuluy gengser mapaj bangku. Haleuang nembang. Djélémahana eta' kenéh. Kitéu kenéh ... lolong. Guguritanana eta' kenéh. Baheula mah apal kuring ge koma guguritanana, dunéh unggal poe ngadenge. Pupuh Sinom lagu Liwung. Tapi ajeuna kuring geus poho, nu ingét ngan padalisan mimiti djeung tungtungna. Mimitina : abdi gaduh pakaulan, tungtungna : nuhun ditépangkeun deui.

Duka kabéhéran wae, duka disusurup ku kuring. Na atuh ana haleuang téh hareupeun pisan kuring : „... nuhun ditépangkeun deui ...”, tjénah. Tjek saha we lain ditudjukeun ka kuring. Dunéh geus dialikur taun kuring teu papanggih djeung manéhna. Ajeuna paréng patépong deui, dina alam Indonesia mardika.

Aja kitu bedana keur manéhna alam mardika djeung alam didjodjah ? Karasaeun kitu bedana ?

Djarana teah teu karasaeun jén urang énggeus mardika. Baheula gengser mapaj bangku, ajeuna gengser mapaj bangku. Teah njahoeran manéhna mah jén bangkuna ajeuna mah beda deui. Lain bangku kareta anu baheula, tapi kareta anu alanjat beunang mèsén ti Amstérdam teah, ti pabrik Boynes.

Anjar soteh kasébutna, da buktina mah geus rejod alah-batan bangku baheula. Hoena laotjotan, sirlakna marek-plekan, barapna taja bohliaman. Di kakusna tara aja botol keur ngisong.

Poe we keur manéhna mah sagala rupa oge. Baheula poek, ajeuna poek. Bea keur manéhna mah mending ge poek, ambeh teu ningal kanyaan ajeuna. Bisa ningal bandera merah-putih, atuh da hénteu. Paling lutung téh ngan ukur bisa ngadenge lagu Labangman Indonesia Raya. Tapi da dua likur taun ka tukang ge manéhna mah unggal poe ngadenge nu njanji Indonesia Raya, nja eta barudak anu abonémén, ngadon sarakola di Bogor. Nianji baréng, dipirig ku argol. Komo mun niagal di kelas I loba panumpang Walanda atawa mun aja TRC, njanjina téh sok ngahadja ditarikkeun. Indonesia

Bayana model baheula keneh, nu di-rebreu-an ku Indonesia
mulia-mulia tea.

Haleuang deui nu lolong teh : „Abdi gaduh pakaulan, mun
parěng papěndak deui ...”

Kitu baheula ge nembangna teh.

Duka boga pakaulan naon manehna teh, mun parěng pa-
pěndak deui djeung ... kuring.

Tina Panghegar 14 Septembär 1936

Dilahirkeun di Tjandjur tg. 13 Mei taun 1920. Sanggeusna namatkeun Taman Dewasa di Bandung, tuluj digawe di sababaraha kantor, antarana di Balekota djeung di Seksi Basa Sunda Djaw. Kébudajaan Kém. P.P. & K. Geus njeorang ka Luernägeri taun 1957 ka Tiongkok, taun 1958 ka Rusia, taun 1961 ka Djéang.

Ti mimiti di sakola kenah geus rèsép kurang-kurang. Dina taun 1938 nulis *Mahala Bapa* djeung *Tambera* anu sanggeusna dimuat dina surat kabar satjara feuilleton *Tambera* mah malah tuluj dibukukeun.

Djanten Djéang, mimiti nulis dina basa Indonesia. Hubiung kana pintonan-pintonan sandiwara, malah tulujna mah nulis sandiwara. Sandiwara nu mimiti judulna *Bunga Rumah Makan*, tuluj ditema ku *Suling*, *Awal Dan Mira*, *Manusia Iseng*, *Sejang Ada Orang Lain*, *Dilangit Ada Bintang*, *Dimuka Katja*, *Pérgakuan*, *Sang Kuriang*, *Si Kabajan*. Népi ka kiwari dianggap pangarang drama Indonesia anu pangkuatna. Dina taun 1952 meunang Hadiah Badan Musawarat Kébudajaan Nasional pikeun drama *Awal Dan Mira*; Taun 57/58 meunang deui hadiah BMKN pikeun drama *Saat Jang Génting*.

Sabada perang *Tambera* anu tadina dina basa Sunda téh ditulis deui dina basa Indonesia, dikaluarkeun ku Bale Pustaka dina taun 1948 sarta mangrupa salahsahidji roman Indonesia anu panghadana. Kadjaba ti eta, aja deui sakumpulan tjaron-tjaron, didjudulan *Orang-orang Sial*.

Dina basa Sunda kadjaba ti nulis sadiak, tjaron djeung drama téh, oge nulis esej, babakuna anu njuktjuk kakajaan batin ki Sunda buhun, antarana studina ngunaan *Sang Kuriang* djeung *Si Kabajan* crisinil pisan.

Sawatara karjana, geus disalin kana basa Rusia (*Bunga Rumah Makan* djeung *Si Kabajan*) basa Tionghoa (*Bunga Rumah Makan*, *Tambera* djeung *Dilangit ala Bintang*).

Dina ieu buku dimuat sadjak, tjaron djeung sampolan tina gending-karésunan (opéra):

SANGKURIANG

GAMBAR

SI KABAJAN DINA POEAN LEUARAN

SANG KURIANG (SAMPATAN)

Sangkuriang

Sadjak keur Manusa Kiwari.

Ieu kuring :
Sangkuriang kabeurangan
gumelar poho ka asal,
teu eling ka rupa indung,
teu njaho ka mana mulang,
katalimbëng, hirup ngakandar kakeueung.

Kumatjatjang kumalajang
neangan keur tamba wujung :
mun lalaki ditangtang diadjak tanding,
mun awewe didjadikeun batur sare ;
nadjan ngaku-ngaku indung
hamo disëmbah didjungdijung.

Ieu kuring .
Sangkuriang kabcurangan.
hirup tanpa tjëtjèkëlan
ngoleang, teu njaho ka saha muntang !

Djakarta 17-6-53

Tina *Sunda* no. 15 th. II
tg. 10 Januari 1953

Gambar

DA ETA mah susah, ari geus datang bek wéti berorah mun sok pantjakaki beula. Teu di hurang eta di leumpang ari susah mah nja susah bae. Teu kalis la djeudi bapa Paduka, hajoh make susah ku duneh sang geureuh mikapalaj kana suwéng nu mahal hargana.

Saénjana ari keur bapa Paduka mah teu kudu dipake saing-gah kawas tukang sasapu dijalan nu mababehang sampa ondangan ti kaprésidénan. Sabab amu boga eta suwéng teh, nja eta Hadji Ahmad, lain dijalan nu kekara wawuh kamari. Asal bapa Paduka daek tórus térang njaritakeun kapalaj sang geureuh, sok pira ku teuing ku Hadji Achmad ogé dikawitkeun. Tapi nja eta atah, mun népi ka tórus térang teh, dilammanakeun nja beungent. Da, kudu kitu ilahar nu kudu didjembakeun ku bapa Paduka mah. Tapi eta, nu sok dirébat „diploasi” tea, nu sok diprakkeun dina unggal¹⁾ rupa atawa diprakkeun dina waktu diuutérpiw ku wartawan. Iah kitu kudu ilahar nu kudu didjalenkeun pikeun mibeneran kausah ajeuna ogé Kabéhérén deuih isukan teh rek salamanan mestikeun pae péringétan kawin. Teu talagka deuih sang surna badami djeung sang geureuh, tubaj bae Hadji Ahmad teh diangkir, rek diadjak péléwran.

Harita keneh Hadji Ahmad gémah nu teu disorban teh ngurunjung make beja.

„Ja Alléh”, gémah bari dedeheman dicung dedeupan. „pa-ingan teuing wéngi tadi pua éntang rebaga koma atawa bar-tang, da geunint ajeuna geuparan ngéwéh anu ngawit.”

Geus apal deui kana tabeat nuang Hadji bapa Paduka teh ukur imut. Pokna: „Urang ba diula geura nuang Hadji, urang laladjo tentoonstelling²⁾ sémilikis.”

Hadji Ahmad keneh kanyéuk. Teu atah keur nuwuhna mah naon padahna laladjo tentoonstelling : éni-séni. Tadi péna

¹⁾ = perioran

teh : „Euleuh rupina pun ěmang teh bade disina tĕrang naon hartosna pĕlĕsir kanggo pangagung. Aja mangga, bade ditjandak ka mana oge, pun ěmang mah sĕdja ngiringan.”

Da puguh geus tarapti ti tatadi tea, teu ngĕngkekeun deui tuluj tjak bae kana mobil. Bapa Paduka katut sang geureuha diukna di tukang, ari Hadji Ahmad di hareup ngarendeng djeung supir. Tapi teu kalis ku sapedah ngarendeng, samemeh nĕpi ka nu didjugdjug teh geus loba pisan nu diobrolkeun ; tjindĕkna sadjĕroning diuk dina mobil teh Hadji Ahmad nu asalna teu njaho djadi njaho jen isukan di bumi bapa Paduka bakal aja pesta njalamĕtkeun poe pĕringĕtan kawin. Mungguh pikeun Hadji Ahmad, ku lantaran lain karek kamari tea tjatjampurana djeung para pangagung, geus teu kudu di-tĕrangkeun deui, jen datang ka nu salamĕtan mestakeun poe pĕringĕtan kawin teh biasana kudu bari djeung babawaan.

Ari surtina mah bisa djadi ku lantaran geus aja umur. Barang ngadenge geureuha bapa Paduka nanjakeun suwĕng nu bareto ditawarkeun geus laku ĕntjana, manehna teh mami gantjang nakĕr ngadjawabna ; tjĕnah :

„Teu atjan, ĕnden, kantĕnan teu atjan padjĕng.”

Njaritana teh bari djeung tuluj nembongkeun budi marah-maj, tanda surti-ngarti, niatak gĕde hate keur nu aja pangarĕp-ngarĕp.

Barang nĕpi ka nu didjugdjug, njampak di ĕinja teh geus loba djĕlĕma. Tapi kabeh oge njisi nendjo bapa Paduka mah, malah teu saeutik nu manggut ngabageakeun. Ari Hadji Ahmad, unggal³ bapa Paduka manggut milu manggut bari ngitjlik ngiringkeun ; padahal manehna oge njaho jen nu maranggut teh lain ngabageakeun ka manĕhna.

Teu tinggaleun pisan, ka mana³ oge ngitjlik nuturkeun. Mun bapa Paduka ngadjantĕng di hareupeun hidji gambar, manehna oge milu ngadjantĕng, milu neuteup kana gambar, sanadjan eta gambar nu diteuteup teh keur manĕhna mah teu ngadjak njarita menta diteuteup.

Lila³ djol ka hidji gambar nu digantungkeun dina djadjaran

pangtungtungna. Eta gambar gëdena kira² sametër pasagi ; di handapna diteundeunan harga Rp. 1000.—.

Hadji Ahmad mani lila ngahulëng ngarasa heran. Naha eta gambar teh mani mahal² teuing? Da sakitu geus lilana diteuteup, wët kalah ka garo² teu ateul. Tadi mah, basa nendjo gambar djëruk nu bleg mangrupa djëruk ënjaan, manchna hënteu heran teu sing, kabita hajang ngadahar. Nendjo gambar nu hororok oge teu ngarasa heran ngan ukur ngarasa djaridjipën. Nja kitu deui nendjo gambar awewe satarandjang, teu kungsi hulang-hulëng, ngan ukur matja intigpar. Tapi ajeuna ? Teu wëleh teu ngarti, ku teu bisa njaritakeun naon saénjana nu aja dina gambar. Disëbut djëlëma, da lain djëlëma. Disëbut sapi, da teu katendjo siga sapi. Disëbut tangkalan, da teu katendjo tatangkalan. Antukna mah lain neuteup kana gambar. tapi hajoh bae ngawaskeun bapa Paduka. Ari nu diawaskeun mani antëng pisan neuteupna kana gambar teh. Geus antëng neuteup, katendjo mundur salengkah, tuluj madju deui ngadeukeutan gambar neuteup deui, leuwih antëng manan tadi.

Hadji Ahmad beuki ngarasa aneh, dumeuh ari tadi² bapa Paduka teh teu kitu teu kieu, sakitu geus lobana gambar nu dilaladjoan, ari ajeuna udjug² nanja ka panunda nu ngiring²; tjénah :

„Aliran naon ieu teh ?”

„Sumuhun aliran surrealisme” djawabna. „Ieu aliran teh dina dangët ieu teu kintën ageung pengaruhna di Éropa mah.”

Pek deui bae bapa Paduka teh neuteup gambar, sanggeus neuteup mundur deui salengkah, sanggeus mundur ngadjantëng sakeudeung, tungtungna narik napes pandjang siga nu ngambeu seuseungitan. Pokna lalaunan : „Enja bënëer. karasa nimatna ” Tuluj seuri bari pokna deui : „Handjakal bae harga Rp. 1000.—.”

Geus laladjo eta gambar mah, laladjoaneun teh beak. Nja tuluj bae arungrah deui kana mobil, ngadjugdjug ka imah Hadji Ahmad.

Anu tadi sakitu tjitjingna, ari geus aja dina mobil mah, Hadji Ahmad galetjok deui njarita, omongna :

„Naha, wët abong teuing djalmi bodo, teu tĕrang di gambar anu tadi tea, anu disawang ku gamparan dugi ka narik napas, pun ĕmang mah teu wĕleh hemĕng. Rumaos bae pun ĕmang mah balilu, manawi teu lĕpat² teuing upami disĕbut tung-tuneun para pangagung teh.”

„Atuh da teu gampang, mang Hadji, ngarasakeun kanimatanana njawang gambar teh,” djawab bapa Paduka.

„Unggal djalma oge bisa² ari ngarasakeun kanimatanana gambar djĕruk nu bleg siga djĕruk ĕnjaan mah. Tapi gambar nu kitu mah geus kaasup kana aliran kuno. Ari gambar nu tadi disĕbut aliran surrealismeu tea, moal rek karasa kanimatanana ku unggal djalma. Sakurang-kurangna urang teh kudu geus bisa ngarasakeun pĕrasaan² nu kiwari karasa² eu ku urang Eropa.”

„Sumuhun, Sumuhun,” tjeuk Hadji Ahmad, „Mĕnggali pun ĕmang teu kintĕn pĕrtjantĕma, jen di salira gamparan mah paraosan-paraosan kitu tos njampak. Eta anu tĕtĕbihan tea kanggo pun ĕmang mah.”

„Nu matak mang Hadji diadjak laladjo oge, nja eta sangkan diadi uming saeutik-eutikeun,” tjeuk geureuha bapa Paduka.

„Sumuhun, ĕnden. Pun ĕmang teh teu kintĕn nuhunna.”

Sabot ngabrol, teu karasa mobil teh geus djol ka hareupeun imah Hadji Ahmad. Samemeh Hadji Ahmad turun tina mobil, teu poho bapa Paduka sakali deui ngabedjaan jen isukan teh di imahna rek aja salamĕtan, sarta Hadji Ahmad ditunggu pisan ulah teu datang.

Kotjapkeun dina peuting isukna, di imah bapa Paduka mani tjaang ngĕmpraj, beda ti sasari. Tainu² geus loba nu daratang. Tapi ungal taw nu datang, sok sanajan pada barangbawa oge, keur bapa Paduka mah teu karasa kudu buru² dibagea-kenna, teu tjara nja nu ngabedjaan jen Hadji Ahmad datang.

„Tah geuning mang Hadji ! Panjana teh moal datang.”

Hadji Ahmad datangna teh mani balĕhoh pisan, omongna hari ngasĕnkeun lungkusan nu rubakna sametĕr pasagi :

„Alah, gamparan, mugé ditawakup rada kapandeunan. Manawi ieu kédah ngaréréskeun beula babantuan. Ménggah kanggo pun émang nu bodo balilu mah, ieu teh teu aja hartosna. Manawi bahan katampi, ieu mah etang² pamasihan ti nu rumaos tungtuneun.”

Lalapnan pisan bapa Paduka teh mukana lungkusan.

„Euleuh, geuning gambar aliran surrealismeu tea!” tjénah, sanadjan geus njaho ti anggahna oge ieu eusina eta lungkusan teh gambar.

Tamu² nu sedjenna pada njalanpeurkeun, ngaronom. Nu énjenna ngawas-ngawasna kana gambar teh ngan sababaraha urang. Ari lolobana mah karérung, siga² nu rek gagaro teu ateu. Malah aja wanita nu udjug-udjug tjéléngkeung nga luarkeun eusi hatena : „Naon alusna sih gambar kieu?”

Hadji Ahmad hūmar-hēmir. Hadena bae manéhna buru² nandio bapa Paduka narik napas pandjang bari neuteup gambar djeung tuluj njarita ka para tamu : tjénah :

„Djuragan”, ieu teh njaeta aliran surrealismeu. Saba² nu bisa ngarasakeun kanimatan ku njawang ieu gambar, eta hartina ngabogaan pèrasaan nu kiwari karasakeun ku urang Eropa.”

„Euleuh, kutan teh kitu? Kutan teh kitu?” tiuk sawatara tamu. Brög deui tamu² teh ngaronom, pada neuteup kana gambar. Urut tadi pacheun, ajenna mah ngabandungan. Malah wanita nu tadi njéléngkeung tea tjéléngkeung deui nga luarkeun eusi hatena. Tjénah : „Aja bae, siborog nu alus teh katendjona kudu ku dite ngan beula!”

Hadji Ahmad mani narik napas pandjang, bekat ku atoh Sigana diantara nu di dinja harita mah ngan manéhna se rangan nu ngarasa djadi dialma nu pangbagdja-bagdiana.

Teu njaho en leuh ieu bapa Paduka mah sanggeusna silih teuteup djeung sang geureuka, tuluj arasup ka kamar.

„Ku teu niana teuing.” tjénah sanggeus padudukan teh.

„Da andjeun nu méntingkeun orangan tea mah. Andjeun-na!” tiuk sang geureuka bari djeung ngagidir nahan antarah. „Lantaran andjeun méntingkeun diri sorangan, nembongkeun

manéh jen rësčp kana gambar, névi ka mang Hadji lat poho kana suwěng."

Bapa Paduka ngarenghap, kawas nu tas nandjak ; ari pokna : „Rësčp kumaha ? Akang mah teu ngarti eta gambar nu edan teh."

„Tapi naha atuh ku andjeun dipadji ?" tjeuk sang geureuha bari djeung tetendjrag „Naha ?"

Bapa Paduka mani nahnaj ; pokna telu : „Kudu ngarti bae atuh, piraku bae ari gěgěden mah kudu kanjahoan ku batur jen teu ngartieun kana sěni-lukis."

Tina madjalah *Sunda* no. 12 taun II
tanggal 30 April 1953.

Si Kabajan dina poean Lëbaran

NU REK ditjaritakeun teh ieu mah si Kabajan ajeuna. Si Kabajan nu hirupna dina djaman ajeuna : dina djaman sagala krisis. Dingaranan Si Kabajan sotenan eta bae pedah lalampahanana pikaseurieun tapi pikiraneun, atawa : pikiraneun bari djeung seungseurikeuneun. Bedana djeung Si Kabajan baheula, nja eta Si Kabajan ajeuna mah teu kabedjakeun boga mitoha, tapi sadjaba ti boga pamadjikan teh boga anak euih. Tjohagna : Si Kabajan ajeuna mah geus leupas dina djadjahan Sang Mërtua, geus mërdeka énggoning ngarumah tangga sorangan.

Tah, eta Si Kabajan nu geus boga rumah tangga sorangan tea, da puguh ngaranna oge Si Kabajan, djalan pikiranana teh rada mabiwal ti nu rea; barang gok amprok djeung poe nu disebut lëbaran, teu kalis ku didulagan djeung digundungan ku sora takbiran, tètép bae morongkol, teu daceur tjéngkat dina tempat tidurna. Piraku ari teu kadengeun mah jen subuh-subuh keneh pisan pamadjikanana mah geus pakpik-pék di dapur ngasakkeun kupat ; nja kitu deui sora patjiweuh anakna nu kakara umur gënép taun — nu keur mendjeurna sok agul ku pakean weuteuh — sangeun teu rek ngabaribinan, da patjiweuhna teh patjiweuh nu gaudeng tea.

Na ku naon atuh nu matak manehna morongkol keneh bae ? Tjeuk manehna keneh : dina poean lëbaran teh pipantëseunana indit ti imah saanak pamadjikan, silaturahmi ka babaturan, ngadatangan imah dunungan, njëkar ka kuburan mitoha. Tapi tjeuk manehna keneh : keur naon kikituan, kalah ka matak olok ongkos bae. Kapan nu disebut babaturan atawa dunungan teh sarua djëlëma ; ari djëlëma ajeuna tea — tjénah — kabéh oge karosong euweuh eusian, mun diandjangan moal matak rësép ngobrol, da nu ditjaritakeun teh moal teu kitu-kitu keneh bae. Komo njëkar ka kuburan mitoha mah, magar teh tjénah asa teu pupuguh ngorehan baen.

Tjindékna sadjéroning ngahenen teh, pipikiranana mah pimah ku përsolan.

Tapi waktu pamadjikanana njampeurkeun mah, manehna teh hudang. Ngan waktu pamadjikanana ngingëton kudu mandi, manehna teu ngawaro, pokna :

„Akang mah djëléma geus mërdeka, moal rek nalian manéh ku poe nu sok disëbut lëbaran. Keur akang mah lëbaran teh euweuh naon-naonana nu kudu dipake ribut dipake aneh!”

Leos ka tēpas, tapi ari geus gek diuk dina korsi, tuluj ulëng deui bae ngahenen, mani antëng pisau.

Sabot kitu, ngeng kadenge sora anakna, ngadjak njar ka pamadjikanana, nanjakeun poe ajeuna teh rek njaba i mana. Si Kabajan udjug-udjug ras bae ka djaman keur budak, ka djaman umur gënëp taun kawas anakna ajeuna. Keur djaman nintjak umur sakitu mah, dina gokna amprok djeung poe nu disëbut lëbaran teh, rarasaan mani asa panggih djeung poe nu pangalus-alusna.

Mani sakëdet netra atra kagambar dina ingëtan, jen subuh-subuh keneh pisan teh manehna geus hudang, sanadjan tiris buru-buru mandi ; sanadjan tara disabun, harita mah disabun, tuluj ngaturu ngala daki. Beres mandi, rap dangdan make pakean weuteuh nu beunang ngumpul-ngumpul ti anggalna keneh : tjrot-tjrot pakean weuteuh teh diminjak-seungitan. Bari nungguan beuleum lëban nu tjan asak, gap kana saputangan rubak, tuluj dipake ngagembol pëpëtasan : ari keur njeungeutanana nja eta tali agër.

Beres sasarap, sabot nungguan kolot dangdan, djut turun ti imah, njampeurkeun babaturan. paalus-alus pakean bari ngabalaan buran ku pëpëtasan. Ari kolot geus tarapti dangdanna, brul sarerea indit, leumpang ngitjlik ditungtun ku lapa. Nu pangheulaan datang:n teh nini djeung aki, ti dinja manggihan ua djeung baraja-baraja nu sedjenna. Rësëp, unggal ngandjang tara balik lengoh, mun teu dibahanan kadaharan, kudu bae dikeupeulan duit. Ari saban-saban sasalaman, tara teu djeung didoakeun ku nu diadjak sasalaman. Tjénah :

„Seug, didoakeun sing geura gēde, sing geura djēnēng!”

Da teu katijpta jen ari geus gēde teh bakal loba uruseun, jen ari geus djēnēng teh bakal loba kawadjiban, unggal-unggal nu ngadoakeun karasana mutak bungah.

Beres undjung-andjang tuluj niëkar ka kuburan. Sadjadjalan teu wēleh suka, teu wēleh gumbira da loba duit keur djadjan.

Kumaha sukana rarasaan harita, mani natrat kagambar dina ingētan. Da eta bae bakat ku antēng-antēngna njawang lalakon lēbaran dina keur umur gēnēp taun, mani teu karasa jen sadjēroning keur ngahenen dina korsi di tēpas teh, poe mah geus raj-rajan beurang.

Ari geus eling, geus ingēt jen nu disorang bien teh alam nu geus euweuh di kieuna, teu karasa deui manehna human-deuar mani pandjang pisan. Nēpi ka pamadjikanana norodjol njampeurkeun bari pokna :

„Na, ari akang, wēt nembongkeun teuing jen hirup dina djaman sagala krisis teh. Dina poe lēbaran ngadon human-deuar. Kapan urang teh rek njëkar ka kuburan bapa.”

Si Kabajan ngabalieur; ari basana :

„Tjikeneh oge akang mah tas njëkar ti kuburan akang sorangan!”

Fina Sunda, no. 16 ta. II,
10 Juni 1953

Sang Kuriang

(adegan panutup)

Lalakon kadua : di tempat rata tur lëga. Sang Kuriang ngagusur parahu nu geus meh anggeus. Tuluj didëkër dianggeuskeun.

SANG KURIANG :

Tëngah peuting banting tulang mërës kesang,
teu panasaran teu sing,
Sabab isuk beurang
di satangkarak djagat
mo aja deui lalaki
radjaning bagdja,
salian ti nja aing !

Tëngah peuting banting tulang mërës kesang,
lain pëta teu eling.
Tapi keur njumponan
pamërëdih sorangan
ngajakeun djirim keur bukti,
jen nu wisesa
teu lian ti nja aing !

Tah, Radja Siluman ka dieu.
Tangtu mawa bedja pikabungaheun !

Radja Siluman djeung sapangiringna daratang.

SANG KURIANG :

Kumaha bedjana ?
Geus nëpi ka mana ?

RADJA SILUMAN :

Tjitarum énggeus dibéndung,
tjaina énggeus kakurung ;
ajeuna nudju lebleban,
Mo kungsi lila mungguan,
talaga pasti ngadjadi.

SANG KURLANG :

Pasti ?

RADJA SILUMAN :

Mun hénteu pasti,
tong teuing ku'a disébut Siluman Sakti !

SANG KURLANG :

Parahu pasti ngabukti.

RADJA SILUMAN

Talaga pasti ngadjadi.

PARA SILUMAN :

Pasti bakal tinékanan,
laksana nja tjita-tjita !

RADJA SILUMAN :

Saha nu teu silo ku pageto ?

SANG KURLANG :

Bakal njandingkeun nu donto ?

PARA SILUMAN :

Sang Kuriang !

RADJA SILUMAN :

Saha manusa bebas mérédeka ?

SANG KURIANG :

Ngawangun sanggeus ngarakrak ?

PARA SILUMAN :

Sang Kuriang !

SANG KURIANG :

Saha manusa anu linuwih ?

PARA SILUMAN :

Umaku asal sakabeh ?

PARA SILUMAN :

Sang Kuriang ! Sang Kuriang !

Taja dua di sadjagat !

SANG KURIANG :

Tapi sanggeusna d'gumbirakeun

ku talaga karek bedja,

saajeuna kula hajang digumbirakeun

ku talaga anu sanjata-njatana.

RADJA SILUMAN :

Nja haju urang buktikeun,

sidikkeun bari jakinkeun !

KABEH (*bari tirus turun*) :

Saha nu teu silo ku pageto,

Bakal njandingkeun nu donto ?

Sang Kuriang !

Saha manusa bebas merdeka,

ngawangun sanggeus ngarakrak ?

Sang Kuriang !

Saha manusa anu linuwih,

umaku asal sakabeh ?

Sang Kuriang ! Sang Kuriang !

Taja dua di sadjagat !

Teu lila kurunjung Dajang Sumbi datang diiringkeun ku gandeuk.

DAJANG SUMBI :

Kutan ieu
hasil gawe anak aing
keur angkeuhan isuk beurang
lalajaran pangantenan ?

He, parahu !

Bongan andika diijirikeun ku nu gundam,
isuk ge mo bakal ngangkleung,
nja bakal ngimpi saëndëng-ëndëng !

GANDEK :

Kuring mah teu wêleh risi,
teu wêleh rempan salémpang.

DAJANG SUMBI :

Naha risi, naha rempan,
miheneuh ka perasaan ?

Nu pangeling-elingan manusa,
nja nu eling jen keur ngimpi.
Nu pangawas-awasan manusa,
nja nu pasrah ka Nu Wesa.

Munggeh keur kula,
kadjeun adjuur mungpaan,
tibatan diwang lada, patah
sumërah ka nu teu éng.

GANDEK :

Man darungan gila Lila,
leungit risi tibul leumpang :
asa bakal tjuang tjuang.

DAJANG SUMBI :

Ach, bët katëtërusan
ngagugulung perasaan.
Haju anggur urang njumput,
bisi kaburu katohjan.

Duanana tarurun.

Teu lila djol Sang Kuriang datang, ngahantja deui pagawean.

SANG KURIANG :

Tengah peuting banting tulang mērēs kesang,
teu panasaran teu sing.
Sabab isuk beurang
di satangkarak djagat
mo aja deui lalaki
radjaning bagdja,
salian ti nja aing !

Tengah peuting banting tulang mērēs kesang,
lain pēta teu eling.
Tapi keur njumponan
pamērēdih sorangan
ngajakeun djirim keur bukti,
jen nu wisesa
teu lian ti nja aing !

*Di kadjauhan katingal aja tjahaja hibar marakbak.
Dajang Sumbi djeung gandeuk datang njampeurkeun.*

DAJANG SUMBI :

Sang Kuriang !
Sing wajahna
tjape gawe teu kapake,
oleng panganten teu tulus.
lalajaran dibēdokeun.
Tuh, balebat geus marakbak,
tjiri wantji ēnggeus beurang ;
andika nja kabeurangan.

DUAAN DJEUNG GANDEK .

Djalir djangdji, sulaja tina subaja !

SANG KURIANG :

Wajah kieu geus balebat ?
Mustahil, teu bisa djadi !
(*n'epak parahu n'epi ka nangkub*)
Naha saha mangkčlukna
nu geus wani ngabobodo ?
He, para siluman
di marana andika ?

RADJA SILUMAN :

(*datang katut sapangiringna*) :
Jeuh ieu !
Tembong soteh ka andika,
nu sedjen mah teu ĕngenheun.

RADJA SILUMAN :

Tuh, ilikan nu marakbak !
Di ĕnjana geus balebat,
ku kasakten Dajang Sumbi,
mana pĕrdjangdjian tadi
magar maneh rek nuluangan,
mitjeun halangan harungan ?

RADJA SILUMAN :

Aeh-aeh, naha silo
kabobodo ku panendjo ?
Balebat ti mana horeng ?
Kapan sakuriling bungking
masih kenah poek mongkleng
tjiri wantji tĕngah peuting !
Andika teu djalir djangdji,
tapi sidik dibobodo.
Sabab itu nu marakbak
eta mah lain balebat.

KABEH SILUMAN :

Eta mah leuweung dihuru !

SANG KURIANG :

Bët ku ngalalakianan
mangkêluk nu ngabohongna !

Dujang Sumbi !

Tjurang teh lët kaluwihan.
Ngaénkeun ka nu lain,
ngabobodo lakar dack,
kawes ka nu relek hulu !

DAJANG SUMBI :

Sang Kuriang !
Sing eling !
Itu nu hibar marakbak,
eta teh sidik balebat !

SANG KURIANG :

Lain !

DAJANG SUMBI :

Hibar lain sahibarna.
Hibar kersaning Dewata,
nitoh eling geura njering,
ngacurcunan gawe ti peuting.

SANG KURIANG :

Ah, bët teu kapalang ngabohong,
abong letah teu tulangan !
Na naon ari Dewata,
mun di dieu njao teuing ?

Dujang Sumbi !

Mangka waspada,
jen mungguhi keur kula :
taja Dewata
salian ti nja kula !

Ku kituna,
dĕmi kula nu kawasa,
ulah sambat kaniaja,
bongan andika geus daek.
wuri-wuri ngaheureupan
ngabolodo nintjak hula,
ajeuna daek teu daek
rek dipaksa dipigarwa !

DAJANG SUMBI :

Aeh, Sang Kuriang !

SANG KURIANG :

Tong rek nolak !

DAJANG SUMBI :

Sang Kuriang !

SANG KURIANG :

Tong rek lumpat !

PARA SILUMAN :

Tewak ! Beunangkeun !

Tewak ! Beunangkeun !

Tewak ! Beunangkeun !

DAJANG SUMBI :

(njabut kudjang) :

Ieu kudjang

tjongona nunduk ka kula.

Mun andika kumawani

ngagadabah awak kula,

batan has'il kalah tinĕmu handjakal

SANG KURIANG :

Dajang Sumbi !

Tong tjetaan boga angkeuh

andika kawasa mutuskeun.

Sok d'eukeun eta kudjang,

tong nunggu dirĕbut leula !

DAJANG SUMBI :

Sang Kuriang !
Geus kersaning Nu Kawasa,
ieu kudjang
sakali ditjékél ku leungeun kula
mo bakal lepot ti leungeun kula.

SANG KURIANG :

Mun andika teuas kitu,
geus kersaning kula,
sakali madju
kula ge nja tjadu mundur !
(*madju rek ngarébut kudjang*)

PARA SILUMAN :

Dirgahaju Sang Kuriang !

DAJANG SUMBI :

(*nublís manéh*) :

Duh, Nu Agung !
Kuring pasrah saajeuna,
Sang Kuriang !
Anaking, geura eling :

GANDER :

Duh, Njai !

PARA SILUMAN :

Hursch ! Gětih geus ngalumpang !
Gětih beureum ! Gětih baseuh !
Njawa geus paraqat !
Bangke geus ngadjépat !

SANG KURIANG :

Repeh !
Ieu majit ngomong keneh.

Keur ngabela kajakinan
manehna geus wani njokot putusan
nu nangtang.

Tinggal kula
ngadjawab panangtanna ku putusan
nu nganggeuskeun.
(*njokot kudjang*)

RADJA SILUMAN :

Sang Kuriang !

SANG KURIANG :

Ku kituna,
mun manehna geus wani nĕmahan pati
alatan aja nu dipĕrtjaja,
kula saajeuna
rek nutup ieu lalakon.
rek nutup ieu sakabeh
ku djalan ngeuweuhkeun maneh
dĕmi kawasa sorangan.

KABEH SILUMAN :

Sang Kuriang !

SANG KURIANG :

(*nublĕs maneh*) :
Dajang Sumbi ! Ku djalan kieu,
ka mana andika njingkeh,
nja ka dinja kula njungsi.

RADJA SILUMAN :

Tungtungna bĕt djadi bangke
alatan bangke papada djalma.

PARA SILUMAN :

Nu sĕdih nja urang-urang kenah
geus manutan bebeakan.

RADJA SILUMAN

Haju urang taringgalkeun.
Keur naon di dieu oge !

Radja Siluman djeung sapangiringna tarurun.

GANDEK :

Kutan kieu wéksanana :
Duanana djutjung hěnteu tanggung.
Tinggal aing anu tjuang-tjieung,
saraředih karareueung.

Arda Lepa djeung saparakantja daratang.

ARDA LEPA :

Euleuh, duanana geus disirnakeun.

BARENG :

Bongan urang
geus siduru těngah peuting,
nja sasatna urang,
nu namatkeun duanana.

ARDA LEPA :

Naon nu tamat ?
Di heueuhna rumasa namatkeun,
nja kudu ditulujkeun,
majitna dipulasara,
luangna dipalihara,
keur kundangeun pitjontoeun.

KABEH :

(bari turun ngagotong majit)
Nu gorengna keur teundeuneun,
nu hadena keur bawaean,
keur bėkěl ěnggon nulujkeun ;
nulujkeun nu geus ninggalkeun.

KLARA AKUSTIA (A. S. DHARTA)

Djaba ti make sandiasma Klara Akustia djeung A. S. Dharta, oge ngagunakeun sandiasma "Kéhana Asmara, Yogaswara, Langlang-buana, Barmaraputra djsb.

Udagan hirupna hajang djadi kominis. Kungsi djadi gégédug Lembaga Kebudayaan Rakjat (Lekra), djeung anggota Konstituanteu R. I. Djaba ti dina basa Sunda, dina basa Indonesia oge nulis : sadjak, tjarpon djeung esej, ngeunaan sagala rupa masalah, babakuna nu ngandung thema kamasarakatan. Kungsi mingpin madjalab *Zaman Baru*.

Taun 1958 nandangan hukuman-pétjat ti partejna (P.K.I.), lantaran dia ngagap tigébrus kana kamisuman moral bordjuis.

Buku kumpulan sadjakna dina basa Indonesia didjudulan *Rangsang Džik*, kaluar tn. 1957.

Dina ieu buku dimuat sadjak djeung prosalirikana :

POE ANJAR

LAGU

KIDUNG SUNDAJANA

TALATAHNA ANEPAKEN

Tapi oge kuring nendjo : daja-usaha taja kéndatna, kasanggup anu beuki lila beuki sègër, pikeun ngaganti bédil ku patjul, ku traktor, ngaganti gètih ku kesang lamokot pinuh kani'matan gawe, ngaganti tjimata ku imut gumbira pinuh tjahaja kabagdjan.

Poe anjar !

Andjeun nu mawa djangdji naon². Andjeun ngan ukur mawa kasèmpètan ka manusa pikeun ngawadjakeun djiwana, nêruskeun hantja tarung ngantjurkeun sagala rante kahirupan anu masih kenéh nalikung diri ngahalangan langkah.

Keur manusa Indonesia andjeun mawa kasèmpètan pikeun tandang ngahaleuang pinuh wawanen, madju pinuh tanggung djawab ngalaksanakeun demokrasi, numpès kamiskinan kamalaratan, ngahurungkeun tjita² djeung sumangêt abad ka-20.

Waktu langit ngabeureum padjar, ombak tingsuruwuk meunggar karang, angin ngahiuk nêbak kikisik. Poe Anjar !, ieu dada kuring arék bitu, ngagolak seuneu kaasih ka manusa anu harain eleh, manusa bakal meunang, ngawudjudkeun tamansari-kahirupan.

Tina Sunda no. 6 tn. I,

30 Djuni 1952

Lagu

ANDJEUN ulah kaget upama kuring milu ngahaleuangkeun lagu dina ieu pesta gède. Pesta ieu pesta pikeun urang sarerea sarta gambarkeun ku andjeun kuma pihegareunana, upama kagumbiraan bisa sumebar ngahiliwir ganda malati walatra minuhan dada manusa.

Tapi ketah kuring moal ieu andjeun mah boga karésép nalikung maeh misahkeun diri tina kani'matan hiuk angin handaruan, ngusapan manusa nu mitjinta tandang di djaget bebas. Pek bae sorotkeun pundélik panon andjeun sina nublésan djadjantung kuring, tapi ieu lagu bakal tètép ngahaleuang mawa wirahna anu sahila ieu sumbang ku sora andjeun.

Geus lila teuing ieu dada kuring eungap, kudu wae narima lagu andjeun nu ngadjak pondok ngalengkah, ngahalangan hiliwir seungit malati, mindingan kaségeran tjahaja sumber tanaga.

Kuring datang lain didjurang kahayang sorangan. Kuring teh galindéng katjapi di kampung singkur, gururuh mésin di kota rame. Indit ti kampung dibahunan imut madu modjang-lisung, miang ti kota dililing tambur taronpet.

Ieu pesta andjeun bisa ditéréskeun atawa dibubarkeun ajeuna keneh.

Singkirkeun lagu? nu sumbang djeung peunggaskeun talikung andjeun anu misahkeun andjeun djeung kuring. Haju babaréngan pesta, hidjikeun kampung djeung kota, sebarkeun djéntreng katjapi nu dikalungan kembang malati. Ti gunung népi ka laut urang djadikeun tamansari sarerea.

Tapi mun andjeun ngukulan talikung diri, mageuhan pesta keur andjeun wungkul, volak kana lagu kuring. ieu pesta kuring, hubarkeun. Kuring nu mawa amanat djeung djadi utusan gunung, laut, kampung, kota, katjapi djeung tambur.

Andjeun teu kudu ingét ieu lagu kuring beda ti lagu andjeun. Sabab lagu kuring laguna manusa nu geus ngarémuk-

keun talikung diri, ngambah djomantara biru, pinuh kani'-
matan tandang dina topan-silau'angan mere eusi sarta warna
kana këtjap kabebasan.

Lagu kuring lagu manusa anu tjinta kabagdjaan walatra
kadia seungit malati djeung kasëgër tjahaja surja.

Tina *Sunda* no. 20 tn. I,

20 Nopembër 1952.

Kidung Sundajana

Basa Anepakén ngadjurit di Bubat
tameng émas ngolebat pëdang
gëtih kuring ngahariring pudji-pudja.

Basa Bandung dirandjah musuh
seuneu hibar ngalentab Tangkuban Parahu
rebuan Anepakén tandang-përtengtang
tjikal-bugang këmbang juda
ngabela Ibu Përtiwi.

Harewoskeun angin Priangan
Anepakén tatjan nëpi tamat tugas
tjikal-bugang këmbang juda
beuntakeun panon waspada
belaan rajat tatjan mërdika.

Pama 'jeuna Anepakén tandang tërus
malati pasti ngahiliwir deui
dibarung lagu tandasih ka senapati.

18-11-51.

Tina Panglajang no. 8 tn. 1
Agustus 1954

Talatahna Anepakèn

keur N. di Handeueui

Ieuh !

samemeh kuring ka Bubat
samemeh kuring ngadajirim tjandi
nu dihaluangkeun ku sakabeli senapati
ti heula geus bitotama
njanghareupan kuring nu lain kuring

Kuring Anepakèn njarita :
lain danalaga
nu teu dimunggaran ku danalaga
lain lalaki
nu embung wawuh ka diri pribadi

Kuring senapati
kuring njeun waktu wawuh djeung diri !

Medan 43, 9-9-39.

Tina Sipatahoenan.

Ngaran lengkepna : Kiwa Wilasasmita. Lian ti eta aja sawatara sandaemana anu dirasahkeun.

Utahikeun di Tjiamis dina tanggal 25 Djanuari 1922.

Meunang didikan H.I.S., Mulo (teu tamat) djeung pendidikan djernahistik. Kiwari digawe di Djawatan Pertanian Rakjat Tjiamis. Mimiti nulis ti umur 14 taun.

Schind dina lapangan kuwartawanan : 1939—1942 ngabantu madjalah *Galuh* ; 1943—1944 mantuan sawatara surat kabar. Ti taun 1945 nepi ka taun 1950 sok mantu² sawatara madjalah. Pebruari 1951 ngabantu *Siparahoenan*. Djuni 1951 mimiti jadi pambantu-titip *Bekitir Rakjat* sarta ajeuna dja li pembantu-kipas dent. 1952 jadi patunggon podjek "notes marhaen" dina minggu *Sorotan*, *Tanahmalaja*.

Samakna nu manggaran ditulis basa manehna titirah di rumah-sakit Tjilmes lamana pukat pangharipan. (Teu diumumkeun)

Lian ti eta kungsi jadi anggota Persatuan Peminat Sastira (P.P.S.) djeung Badan Kibudayaan "Dorobudi". Ajeuna njekel kadungdahan sipatna umum Persatuan Seni Drama Amateur "Tanduradum" di Tjiamis.

Dina teu kungsi diuut sadjak-sadjakna :

A TELUNA MANGSANA

Konert

Tjilmes

Naluri

Tenad

Gendur

SAPLENGA DI PADESAN SUNDA

Ajeuna mangsana!

njèri peurih!
njeueung kéréta ngagèbar
daptar kalaparan
nu ditulis
ku tjiapanon

waruga mamisa
bégang-régeng
tingkorončang
dipirig ku lèngiena
budak jatim
umat nagara mērdika!

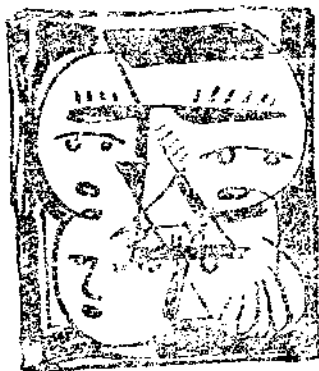
eta lungeun deungeun
ngaragamang
rek maksa-piruse
njontang Irian
tēmpat tjandrawasih
muklang.

kantja! sageuj rek dēngdēng
rehong pagetreng
silih hērēngan
atawa basilat
ngēduk hak rajat.

ur andjeun njaksi
jen bangsa djeung nagara
kiwar!
djéroning sangsara
djeung bahla.

bosén ngagorowok .
sing gulung-golong
sabilulungan
tapi muna teu kiwari
rek iraha deui???

Tina Sipatahoenan,
tanggal 1 Desembär 1951.

Ngipri

ngëbul kukusna ka manggung
topan handapeun marantjahan :
gunung rugrug karang runkad
guriang geura tarandang
rambatirata ngabédah benteng !

braj beunta sagala geus mindah rupa
leuweung ganggorg djadi nagri agreng
guha mangrupa prasada
oraj nu tinggulimpang
tanding tjetang
mantjala putri lënggik manis
gugupaj bari ngëletan

giung pujëng lalandjung
ilang têmah wadi
lat poho ka anak rabi
ka bandjar karang pamidangan
sono bogoh
ku sisit ringgit karooch

dewi pértiwi ngahélas
niaksian sang putra tiwas
nu kagoda karantjana
tëmahna hënteu prajatus

sakiwari :
rageg-rageg kari adjag
tukang sesegag rërëweg
gamëlan keur karatagan
ti dalang bumi ku këlir

Malioboro

ngabrul minuhan djalén nundjang ngidul
rewuan sèpeda, betja djeung andong
tapi sedan herang suwung, teu wani nêlar ngalaga
wanita ultramodern seungguh luga;
eungapeun kapuput ku haseup cupa
duh ! ieu pikir tiis dingin
disiram daja kabasadjanan

pikir tiis, tapi ieu hate ngagolak panas
njeueung nini-nini tukang gudëg ngabring nêpéswiring
itu palatjuran-pangangguran alum mësurn
bari teu këndat nêndëda
nangsël beuteung lapar ku industrialisasi

singhoreng teu di djawa teu di sunda
rajat murba tunggal tunggara sangsara
papëlông-pëlông duanana tjarindodak ..
antukna silih rangkul djeung saduhur ..
tuh ! itu tjipamali sakêdet netra-sirna lita
teu djadi watës panghalang bandjarkarang sewang-sewangun

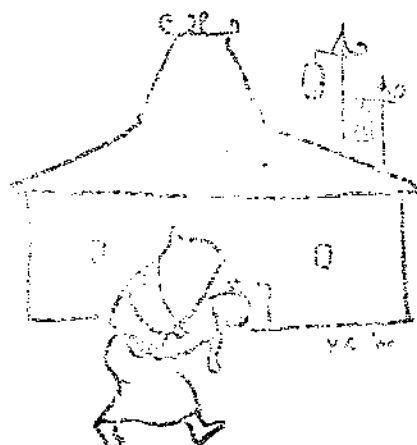
inaksa mapaj-mapaj rohangan sarua-budaja
nêngëtan kalangkang kadjajaan alam-katukang
tapi hate anggur kagagas njêri peurih
lir ngimpi panggih djeung kakasih
nu geus mulang ka kalanggëngan
koredjat hudang
ia robbi, geuning bêt suwung

Haju dulur ! orang kèbat medju
kèbat medju ngunggahan gunung sewu
ajang-ajanggung bebarëngan
orang ngintir bebatna ondut leut bintia

nu djuunégur beurang-peuting
 neunggaran karang-panghalang
 pilihaneun geusan ngusikkeun djiwa pèrkasa
 keur neuleuman mutiara
 nu ngempar di dasar sagara sanu bodaja
 balikkeunem ka kakasih !

Jogjakarta, Djan, 1955

Tina *Warga* no. 124
 tg. 10 Pebruari 1955.

Napsu

dina sinar samar tingdjorelatna kingkilaban
tengah peuting djemping, sēpi hariring
manehna nuantjul nembongan
nanggeuj mawar beureum sēgēr
nu endah djeung seungit ngadalingding.

sakédapan pahēnēng-hēnēng, silih pēlong
antukna manehna tapak déku bari imut lutju
njēta-njēta sinta nu kongas satia rek njungkēm batara rama
tapi barang mawar ditampenan
itu ngadjorelat ngēdjat bari ngalugas kēris.

kingkilaban geus mūsna, nanduk ngaluarkeun tjahja
tinggal peuting peek-mongkleng
pētēng sakuriling bungking ...
aduh ! kēris nublēs mantjir ati
njēri peurih lir digērihan ku hiniis
ditandasa, tapi ngalawan teu wasa
da leungeun pageuh njékél mawar pangbakti setan.

sakudjur awak lamokot ku gētili beureum
gētili nu mērēbēj bidjil ti djasad prihad
gētili nu ngawudjud balukar kabengbat
kairut ku nu ngolepat saliwat

memeh ieu tatu-tatu liput saasal tadi
rek gasik njungsi maranggi nu maranti
neang sarangka nu geus dipēsēr ti bahsula
tapi teu kaur anggeus balas bēntjar ku gojoda

Watēs-III-55

Pinna Panghegar no. 49 th. IV
*g. 4 Pebreri 1944

Tekad

njoreang ka alam katukang djaman tandang ku pakarang
prang pring bambu runtjing; madju rampak ngabédah benteng
madju... madju...! malar buru-buru tjunduk ka peuntas ditu
ka taman endah nu marakbak tembong bangun teu anggang;
panjileukan unat nu lapar ku kawibawaan djeung kaadilan

kiwari geus meh sapuluh tahun kēbat lumampah
njorang djalan nu teu dianiparan ku kembang
madju bari nahan kanjēri muntiakan karikil seukeut
tapi itu taman panjileukan bēt masih djauh, sēmēt tembong
lapat-lapat
ja robhi! sihareng bēt tembong gēlor ...

rombongan nu asal rēmpēg ngahidji sabilulungan
ajeuna aja nu misah ngadon leumpang sasamajan
sawareh geus robah kiblāt, kabengbat ku nu ngalalar saliwat...
tapi nu bēdas tekadna, leuwih suka rubuh tēngah djalan
tibatan mengkol elodan, atawa mulang ngaligintjing lantaran
kētjing
bari jakin jen mungguh tangkal ros rimbil ku tjujuk
sarta nu djēdjērih katjugak, nio laksana bisa mētik!

dalah ieu di sapatat-parat djalan nu keur disorang
tembong gētik utir-atirēt tapak-latjak nu ti heula
mangrupa bukti sadjarah pērdjoangan nu natrat tan kēna
pēgat
ana kitu:

mun ieu djalan kiwari kudu ditjirian deui ku tjipanon djeung
gētik
taja basa geusan ngarasula
dapon pērtjaja jen di ahir pasti bisa tjunduk ka peuntas ditu
laksana bisa ngerubah taman endah panjileukan beurang
teuting
kawibawaan nu wolatra amisna keur sarerea!

Tina Panghegar no. 52

ta 25 Pebruari 1955

Gumĕlar

anemodjing di alam lahir
gumĕlar ngekandar karma djeung darma
ret ka tukang aling-aling
ka hareup kapêgat reueuk
ng-utip kamari teu panggih
némpo pagelo teu tembung

ngapung luhur, teuleum dasar
sémĕt darma ngalalakon
nganduk dibarung ku tandur

keur eling esu tjlik putih
ngodjajan sagara tjinta
ana ninggong mangsa edan
taringhak haripeut upah

bahenla — ajeuna — djaga
tridhanansi film abadi
pamatri nu bangun rénggang
padahal patéyang-gulang
suka-duka gawe saha
ngerandjug soteh rami samar
kolinglap ku dipubah anjar

Tine Tjandra no. 5 th. II
Mei 1955

Sareupna di Padesan Sunda

lejung kuring teu matak résmi
maraktak panas ngarereb
modjampéssa geus teu bisacun timar
ah! ah! Sareupna lewang siksaeu

malakabnaet ngabring maréngan pewing
gedogan timah ti narakadjahanana panas ngagolat
tapi geus taja unat tjeurik djumèrit
da rek ngadjèrit, taja tanaga
rek tjeurik, tjeunon garing

itu panon-panon surém tjarélong
waruga nu ngan tinggal kulit ur tiyang
karna mampuh mareunnaan seueu naraka

tapi muna teu padesan
geus roboh djadi rumahgila
endahna lejung dicung in ota modjampéssa
beris paéh sabihari .

Tina Penghagar no. 43 th. IV
tg. 6 Juni 1956

PA NANJA

Teu kapaturuh salametna.

Dina ieu buku dimuat tjarponna :

TEPUNG DEUI

Tépung deui

Meuning di Sukabumi teh, da kamarina tas ngajun orok 40 poe.

„Tang, Tang, geura hudang!” indung kuring ngageu-geuing.

Koredjat hudang. „Wajah kumaha ieu teh?”

„Kohkol subuh”, walonna, „kapan rek kana kareta kahidji, supaja kaburu!”

Géret nimba, geus pinuh gébrus mandi. Teu lila dur, dur, dur bédug subuh. tanggara waktu solat subuh geus mandjing.

Sakeudeung mandi teh dapon baseuh bae, tiris. Ungkul solat ... assalam mualaikum ... tjutjul samping, kopeah, rap dangdan ala Eropa.

„Tang, ieu nginum heula, tjikopi beunang éma, tamba tiris,” indung ngagégéro.

Sup ka dapur, énja tjikopi panas, lalawuhna beuleum sampeu kakara njat.

Régot nginum, sampeuna dibeulah dua ... dipotongkeun, am dihuapkeun.

Edas, nimatna lain lumajan, bubuhan sagala panas, eukeur tiris. Geuning teu kudu kueh bar nu ngeunah teh, hasil bumi urang oge teu matak weureu.

Ret kana erlodji geus tabuh lima, beu ... tinggaleun ieu, kareta indit tabuh 5.20.

Wél sapotong deui d'huapkeun, disusul ku tjikopi. Bari ngosom kuring pamitan rek indit.

Tjég kana tjingdjingan, leos indit ka sètatsion. Leumpang teh ngahadja gagantjangan, ngan ingkud-ingkudan. Ingkud soteh lain letjet ku sapatu wenteuh ieu mah katjotjog bédog keur njokelan kalapa parudeun, kamari.

Kabénéran datang teh aja keneh waktu lima mérit deui, gantjang meuli kartjis. Song duit dua perak. „Tjilaku hidji!” tiuk kuring. Sup ka peron, tjat unggah kana dareksi, ditémpo

la djero poek, bari tarat-reret sagan keneh aja nu lowong

Dasar milik nu bagdja, rei ka gigireun aja saurangéun
Cek diuk, „Paatén sae, ngiring saeutik” tjeuk kuring.

„Mangya” tembalna mani balimpu sorana oge, matak de-
dengéun. Ari direret bét pangawakan istri gigireun teh.

„Saha ieu” tjeuk dua pikir kuring ... ari sorana mah,
sora istri dikong rada asa-asa deuih.

Dipikir dibulak-balik, di-ingéi² ama boga sora, tapi wéleh,
saha nja?

„Handjakol poek, lamun teu poek . . lah . . .” pikiran teu
pararaguh.

Tjia panon poe geura bidjil . . . saha ieu teh, hajang nen-
djo rupana.

Tjapa-tjipi kana pesok, gorchel aja nu pandjang buleud ...
euh enja roko sesa kamari, ngeteng dua siki. Kusiwél kana
paneker, tjrek, tjrek gur hurung, bari ngasongkeun seumeuna
kana mind panon ngagilér ka kentja sagan we . . . Tapi wéleh
tatjan sidik. Ah keun bac, rek sabar bae, da éngke oge mo'
burung sidik, ngupahan maneh.

Ten lila kapala sètatsion kadenge niup surilit, nitah kareta
geura padjukeun, ka masinis. Ditema ku kondéktur, tuluj
disambung ku sorana huluna „kavong” tjénah.

Gélésér madju laluman beuki lila Leuki gantjeng. Di Randji
emreun poek keneh. Ti Gandasoli mimiti braj-brajan tjaang,
bubuhan madju ngetan atuh teu késél ngadago tjaang.

Kuring diuk teh tungkul ngékuk nangkep barigu. Tjétaan
tjara nu begawé api² nu narabutan. P. dahel leure ngawas'
sclöpna, sukuna, campingna népi ka lèbah teurna.

Dumasakan manéhna teh tungkul ngomekeun babawaanana
di kolong pangdiukan.

Kuring tjéngkat bari ngagilér nendjo ku djura panon. Ma-
nehna ngareret poek smpok patémpung tingal. Gélég kuring
rada kapiring leurek. Njeh manéhna ngadjak sauri, kuring
ge kabawakeun.

„Ach” tjénah bari ngaragap pingping. „Geuning Utang
ieu teh!”

„Baja” ijeuk kuring. „Ari sagan teh saha tadi mah, saho-
reng ...”

Teu enggeus kapéngat ku nu nanja.

„Arek ka mana ieu teh? Djeung naha geus lila tara ka-
panggih. Di mana ajeuna teh?”

„Ka dinja, ka Tjilaku.” tembal kuring. „Kapon ajeuna mah
geus djadi urang Tjilaku, geus tilu usum. Tangtu bae moal
papanggih da enggeus paanggang.”

Enja ari ku kituna mah, génép taun kuring djeung ma-
nehna teu lépuang batur gujon, silih gondjak ku tjarita.

Ras ingét djaman génép taun ka tukang, keur waktu babar-
éngan keneh. Duka teuing harita tel. meunang lajout djeung
manehna.

Katijpta we manehna basa ngadjak méntis manggah, teu
anogang ti buruan sakola.

Tudjuhna batur teh, tibeun lalaki opatan awewe. Ma’lum
harita djaman patjékklik ku nuud di desa mah. Teu tjara
ajeuna népi ka aja babasan sepeun témpat.

Méntis teh handapeun tangkalna pisan.

Manehna nu njeun sambélan digireun buruon pisan tjara
ajeuna, ngen harita mah nagog. Ari kuring anu njijsikanana,
nu sedien méék djeung ngamél af.

Ngen .. Barang kréng teh méntis. leungeun tudjuh teh
maul pabuis. Téngah-tengahna nu lujur mah, saretea kesang
hant-leet, tjiptan rambai, leho bidjil. Sora njapek tjampur
djeung seubeu dipirig baréng djeung anu ing-reuk-ing-reukan
nahan anu rek meuntas. Malah aja anu kabésekan sagala
rupi.

Lékasanana keur kuring mah teu kurang djadi pangeling-
ngéling djeung manehna teh. Kieu, leungeun manehna pinah
ku gula. Tajohna bac rek dibunuhah. Barang arek nangtung
leungeunan nu maui ku gula teh nékén kana taktak kuring,
duka teu lagét lantacan nahan lada. Dilikan teh taktak
ladja kuring ngadjéplak satapak dampel leungeun.

Manehna bapat seuseurian. Ku kuring ditudag-udag . .
kéréwék leungeunna dijékkél. bék tangtongna diwanggeul . .

rapi lalaunan. Heran, manéhna teu daekeun ngambék, kalah ka ongkoh² bae seuseurian.

„Na rek ka mana Eusi teh ?” tjeuk kuring.

Ari ngaran bënërna mah Sularni.

„Abdi bade ka Tjiandjur, da ajeuna mah di Tjiandjur. Kintèn² mah tos aja sataun,” tembalna.

„Har, geuning deukeut tah ! Kutan djadi urang Tjiandjur ajeuna mah ?”

„Amëng atuh ka ditu ka abdi di Panembong djalan pengkolan ka Limbangsari. Tah lérésan dinja we naroskeun wasta pun bapa, moal teu kapëndak.”

Lah asa mobok manggih gorowong ngadenge këtjap teh. Alam dunja teh tjaang narawangan, plungplong awas ka mana-mana. Tetendjoan nu sarwa endah narembongan, lir nu hajang geura disorang ku kuring.

„Puntën”.

Kuhiprak tulak panto, braj muka, breh manéhna

Aduh. hate kuring ngalénjap.

Njeh manéhna ngadjak seuri.

„Bapa aja ?”

„Aja. Mangga tjalik atuh !” tembalna.

Gek kuring diuk. Teu lila djol Pa Widi — bapa manéhna — njampeurkeun.

„Ach haturan. Geuning djang Utang. Lawas ti lawas.” omong Pa Widi.

„Sumuhun”, tembal kuring bari ngasorkeun leungeun sasalaman.

„Njai ! tjai atuh ka dieu !”

„Mangga, ieu oge nudja,” sora ti dapur.

„Dupi ibu angkat ka mana ?” kuring ngamimitian neangan tjatur.

„Tadi teh rek ka pasar tjaritana mah. Lain ari udjang ajeuna teh di mana ? Lamun teu si Njai mawa tjarita mah, basa tas ti Sukabumi, bapa mah poho deui. Padahal mah nja, bareto rēmën ulin ka bapa.”

„Sumuhun”, tembal kuring. „Dupi ajeuna naon margina, saréng kumaha asal-usulna nu mawar Lupa ngalih ka dieu?”

„Beu, atuh pandjang dongengna lamun diwintjik hidji²na mah. Kieu geura : Dina taun 51—52 lamun teu salah mah. Di lémbur katjida harenghengna, riweuh, rakjat loba kapaur bargreung nandang kakeneung.

Ti peuting teu bisa meuting ti beurang teu bisa liar, nja eta ku meurweuhna gorombolan Gjitarum. Loba rajat balangsak, bandana katut dahareunana beak digalaksak. Malah teu kirang² nu ditandasa népi ka némahan pati. Matak watir matak gimir.

Bapa oge teu beda ti nu lian.

Udjang oge meureun térang, pikeun di lémbur urang mah bapa teh kawilang djéléma tjukup.

Sawah boga, munding aja, dahareun mahi.

Malah sok bisa njember batur.

Ingét bae malém Ahad harita teh. Bapa teh keur nangkeup tuur di téngah imati njanghareupan bubuj hui beunang si Njai, mikiran kaajaan djaman. Ari ibu lébah panto lawang ka sépen keur ngabulach njeupah, diukna njanghundjar lambar bari njaliksik si Njai nu geus-sare.

Di luar tjombrek djempling, nu kadenge ngan sora djangkrik pating djarérit. Keur mëlénjun bae udud bari tanggah nendjoan lalangit.

Trok-trok-trok. Gëbëg teh reuwas. „Buka pintu!”

„Saha?” tjeuk bapa teh bari haroshos teu soraan.

„Buka pintu! Lékas! Mau mati mau hidup?”

Lékétéj teh Djang, awak rampohpoj leungaun ngadegdeg, pangatjian mah duka di mana ngantjikna. Djung nangtung, koloprak tulak dilaan. Braj song bédil kana dada. Aduh rasaan eusi poudjit leungit. Pokna teh : „Mana uwang?”

„Teu gaduh bapa mah” — bari ngadegdeg. Da énja harita teh teu saperak-perak atjan.

„Bohong! Dibikeun, teu dibikeun munding dibawa keur marab tén tara. Lapor ditembak.”

Leos arindit aja 40 djëlëma mah.

Munding duanana dibawa. Bapa tjeuneungneung olohok.

„Pa tutupkeun bae ari geus djauh mah,” omong indung si Njai teh dumareuda.

Tuluj ku bapa ditutupkeun deui, ditulakan.

Goledag ngèdëng téngah imah ngingët² kadjadian tadi. Djadi reuwas kareueuhna keun, kumaha lamun barang braj djëlör ... ëmh, tjeuk hate.

Sapeuting njileuk neangan hodjañ.

Ari teu dilaporkeun da puguh kawadjiñ, ari dilaporkeun kumaha atuh.

Dur, dur, dur bédug subuh, teu sare sakërédjép.

Koredjat hudang rap kopeah badju djung indit ngadjing-djing lantera ka tjai Sanggeus kébërésih wudu, sup ka tadjug ... tjong solat.

Dina solat Bapa njuhunkeun ka Nu Kawasa, mugi diraksa „ma pantjabahaia sarta njuhunkeun eta djalma² nu kitu teh geura babalik pikir.”

Rëg eureun heula nginum, njeuneuan udud.

„Teras kumaha?” tjeuk kuring.

„Teh dina malëm Sënen subuh², sabiasa sasari bapa rek ka tjai. Barang braj mukakeun panto, duka ti mana djolna, troktrektrek ... kokang bédil tajohna mah. Song tjongona kana deukeut irung. „Angkat tangan” pokna teli bédas pisan bari njéntak. Atuh reuwasna lain reuwas meumeueusan. Tungtungna rëmpējék bapa teh diuk, leuleus lësu teu aja tangan pancavasa. „Ikut tanganna!” Direret ku Bapa, geuning sahuriling imah.

„Ikut!” Bari budjur disungkal bédil, nuturkeun; kutjubung bédil mah kana tonggong geus teu hajang njaritakeun.

Sadjadialan teu rarat-reret, tungkul, nalangsa nēpi ka rag-ragan tjemata, ingët bakal didorhos di téngah-téngah sasak gantur wabangan Tibeureum tjara nu lian, ... ëmh nasib.

Beuki lila, djauh, djauh, ... beurang, andjog ku kuburan nu dipagër kawat tjutjuk tea, sup asup.

„Masuk,” tjénah bari njédék kana birit, mangkaning ku

sapatu dinès. Durugdug, djolongdjong bék kana bilik tembok, djépret panto dikontji.

Lèng ... lieur bumi alam poek mongkleng dunja asa muh. Ras eling rarat-reret tungguh-tanggah mana horeng dibui.

Saminggu dikèrém teu bidjil-bidjil teu ditari teu ditakon, ukur tjai tjadong, tjai tjadong weh. Kadalapan poena kaluar digiring rek dipariksa.

Ari dina pamariksaan bapa teh dituduh sailon njumbang uang leuweung ku duit djeung munding.

Ku bapa teu diaku, paralak ditérangkeun kitu-kitu kadjadianana pèrkara munding teh.

Euweuh tungtungna, bapa dikèrém deui. Ti harita meunang aja nu ngalongok djeung kikiriman, ti si Njai, tilu opat poe sakali."

„Geuning Émi njaah, bela ka bapa komo ka ...," tjeuk hate kuring.

„Sélang dua minggu dipariksa deui, sarsan nu mariksana teh. Pananjaan djeung panuduh tétép tjara nu ti heula, tapi ku bapa teu diaku.

Harita bapa meunang balik."

„Saladjéngna?" tjeuk kuring teu sabar da disélang ngéléméh heula.

„Tah, heuleut tih poe si Njai dikawinkeun ka sarsan tea."

„Sumuhun", tembal kuring nègeurkeun maneh.

„Lila ti lila si Njai kakandungan. Barang geus gènép bulan, sarsan dipindahkeun, si Njai disérahkeun. Émh dasar milik si Njai meureun.

Naha Djang teu sabaraha lila antarana ana gér teh imah aja nu ngaduruk. Kabéh sapangousina teu aja nu kapuluk, iwal ti nu rakét kana diri.

Geus kitu mah, lantaran beak nja kasédih, kanalangsa, kasiéun djeung kakeueung, kébon deukeut sakola tea didjual.

Ladangna nja ieu pisan anu dititjingan, ukur bangsa kieu."

„Dupi Émi ajeuna kumaha?"

„Ah teu kukumaha. Gawena njoo budak. Tuh geuning budakna di buruan”, walon Pa Widi bari nundjuk.

Kuring turun hajang mangku budak, ngan kapiheulaan ku indungna. Manehna ngalieuk gélénju imut nendjo kuring teh, budakna tutundjuk ka kuring apa-apaan kawas nu sono hajang dipangku.

Sad'ongd'ongan mah nagén bae ngawaskeun anu ka dapur.

Tina Panghegar.

E. PĚRMANA

Dilahirkeun di Bandung tanggal 11 Septembĕr 1926. Ti S.R. nulujkeun sakoĶa ka Sakola Tehnik Radio Balonggĕde, tapi same-meh tamat, kaburu kapĕgat ku repolusi. Nja asup djadi tĕntara (ti mimiti 1945), nĕpi ka taun 1950. Tuluj digawe di Panitia Sensor Pilĕm R. I.

Sadjak-sadjak djeung tjarpon-tjarponna dimuat dina madjalah-madjalah : *Warga*, *Sipatahoenan* dst. Ti mimiti taun 1955 djadi rĕportĕr sukarela sk. *Sipatahoenan* keur daerah Djakarta.

Dina ieu buku dimuat tjarpon-tjarponna :

NODA

PAMABOKAN

Noda

(Sempalan tina : notés pulisi susila)

BALIK ti Gang Tégalléga, méntas nungkulan tahlil tiluna bapa kuring, nikreuh bac, teu kana betja, piraanan ka Situ-saeur djeung ongkoh itung-itung ngalémpéngkeun urat, urut dipake sila aja djamna. Bulan keur meudjehna ngolotkeun, ngan bentang-bentang tanpa wilangan lir pémata mawur ngabarak tingkarétip tingkaritjeur, tórus njakseni saeusining djagat raja nu salawasna disimbutan „halimun pértanjaan”.

Angin peuting karasana tiis n'étép sumarambah saluar awak, némBUS sungsum balung. Ijeuli ditjabak tjambewek, padahal kakara ge pukul sapuluh.

Motong djalan ngaliwat ka Gang Aleng. Bari nojod, njeu-ngeut roko kéretek, sababaraha kali teu hurung, njimpang heula ka panjaweran pabrik tinun, kaju api ditungkup, kotret, pcrepet séng tjéngkehna kaambeu hareujheuj kana tikoro. Rek djung leumpang néruskeun lélampahan, solongkrong nu menta seuneu, ... awewe! Tadina moal diwaro da njaho eta teh kembang djalan. Ku sajab menta tulung sasatna mah, kapaksa ngodok kaju api. Tret énjaj braj, breh beungeutna tjamerok ku wédak, liwirna disétrip beureum kandél, bu-
raha, gébhé kuring ngarendjag, asa-asa wawuh ...

„Geuning éngkang?” awewe teh sému nu reuwas bari méntjrong ka kuring.

„Djudju!” tjeuk kuring sawatara djongdjongan.

Pahuléng-huléng.

Kuring maksakeun manéh : „Na Djudju teh aja di dieu?”

Djuariah tungkul : „Langkung sae urang ka rorompok bae, ngarah iasa ngobrol rada pandjang!”

Tikoro kuring sérak : „Ah ... eh ... di mana kitu?”

„Itu péngkéreun bumi nu aja tukangtjikopi!” bari nundjuk ka kulon.

Kuring rada mugén, boga pikiran nu leuwih hade : „Lain Dju, mun rémpug urang ka Binong bae ajeuna!”

Sanggeus ngahulěng sakeudeung, Djudju ngomong : „Mangga, nanging antos sakědap, bade ngontji heula kamar sarěng nitipkeun ka Bi Emih !”

Djuariah ngaleos, ngilės ka nu poek. Kuring nungguan ngadjantěng sisi djalan, hate ratug tutunggulan teu pararuguh rarasaan, pinuh ku pěrtanjaan pabaur djeung sědih. Kuring ngodok saputangan dipake měngkěk irung.

Kana betja ka Binong teh ongkosna lima perak. Katjida poekna di Kěbon Katjang, kawantu geus pukul sabělas, da sanadjan teu kitu oge puguh euweuh listrik paněrangan di lěbah dinja mah. Turun tina betja mapaj-mapaj galěngan ngaliwatan rungkun awi, beak sapangududan geus andjog ka buruan nu ditudju. Bentang-bentang di satungkěbing langit enggěr keneh bae ngitjeupan, ngabandungan insan nu pada baroga lalakon. Sanadjan geus peuting teu kungsi ngětrokan panto, ku tingkěděprukna sora suku oge nu boga imah geus dedeheman.

„Ma, ma Itjih, hirup keneh ?” (Maksud kuring teli „njaring” keneh) rada ngagorowok meueusan.

„Saha ?” sora ti djěro imah, ngosom djeung tělěb.

„Abdi Ma, laan tulakna !” bari tjat unggah ka golodog.

Ma Itjih kaluarna kundang damar. Sanggeus djonghok, panonna dikěrungkeun. Teu lila bari seuri : „Aeh, geuning Aden, ti marana wajah kieu tingalasruk ka kampung ? Man ka djarěro, keun weh sapatu mah tong dibuka !”

Djuariah djeung kuring nuturkeun Ma Itjih asup ka djěro imah. Pribumi tjakah-tjikih ngamparkeun samak, beberes. Barang rek ngodjengakang ka dapur, dipėgatan ku Djudju : „Atos bae Ma tong ngarepotkeun da sanes tamu, sarěngna ongekoh areungap keneh !”

Ma Itjih d'uk emok tjabok, njeupah ngabulach njanghareupan kuring : „Sanes Aden, Ēma mah asa rareuwas teuing wěngi-wěngi sarumping ka dieu, reuwas soteh eta bae dugi ka parantos sababaraha taun nja teu ka darien, baheula teh bulan Rěwah, Rěwah-Rěwah, Puasa ... aja kitu Den tilu taun ?”

„Sanes kitu Ma, nu mawi wěngi-wěngi ka dieu teh, noměr kahidji seno, noměr kadua njanggakeun kawiludjěngan sarěng upami widi sakalian bae moal wangsul, bade „nginěp” maksud teh ...”

„Nuhun atuh Aden, sarěngna aja kalěrėsan puguh Bali Ijas nudju suwung ka Bandjar miları ėndog itjaleun. Ėma teh tjunggėlik bae sorangan, ajeuna aja batur keueung, eta Ėnden mani alit kitu salira titingalan Ėma mah, teu damang ?”

„Sumuhun Ma Itjih, hilap-hilap teuing, dupi Abah Ijas damang sarěng sadajana urang dieu ?” tjek kuring ngalenggotkeun pėrtanjaan Ma Itjih ka Djudju.

„Hih ari Aden, apan tjeuk Ėma nudju ka Bandjar. Sadajana ge pangestu !”

„Lah wararaas nja, emut kapungkur waktos ...,” Djudju teu kėbat ngomongna.

„Ėnja Aden mah ari geus harasıl poho ka nini-nini teh, tah pangna bisa sakitu, mun lain djasa nini-nini saha deui ?” Ma Itjih nambalang kėrung bari ngadilak ngagilir-gilirkeun sisig.

„Ėmbi ! bi Itjih !” sora nu gogorowokan ti kadjaunan.

„Huuuh !” tembal Ma Itjih tjuringhak.

„Bi, bi, tjing tulungan itu pun bodjo ...!” sanggeus pasang-hareup-sanghareup di tėpas, semah ngahėhoh.

„Naon bakuna ieu teh, ih geuning Djang Didi, na aja naon ?” Ma Itjih hariweusweus.

„Lah ibi mah seueur tjatur. Enggal bi, ieu oborna deuih bilih seepeun minjakna, bilih kabudjěng brol !” semah teu sabar.

„Ke atuh ... Den” (ngomong ka kuring bari dangdan), „Ėma teh bade neang nu rek ngadjuru heula, itu bodjona Djang Didi ngusial meureun. Kabėnėran aja Aden, aja nu tunggu saung, marangga wae Neng, sing djongdjon sing tjara sasari, ulah namu !” bari tėrus Ma Itjih ngaleos dituturkeun ku semah nu mawa obor.

Di imah sėpi, pahėnėng-hėnėng ngaharulėng.

Dimimitian ku kuring : „Tah Dju, ajeuna mah rineh, kumaha pangna nĕpi ka kieu teh ?”

Djudju tungkul teu wani neuteup kuring : Éngkang ... waktos abdi kapungkur ngantunkeun sĕrat dina medja diwartoskeun ku ma Kiah ?”

„Dibedjakeun, nu matak éngkang teu tĕrus njusul oge !” terubal kuring ngangrĕs.

„Si Udjang sae, Éngkang ?” ngalimba.

„Schat Dju ! Tjing dongengkeun heula,” kuring sĕrak.

„Rupina moal aja djalma dorakana sapĕrtos abdi di ieu dunja ... abdi teh isin, teu kiat (ngahulĕng) nanging kumaha da kieu buktina (beuki tatag). Sajaktosna abdi dugi ka tega ngantunkeun éngkang nu djadi salaki abdi lahir batin sarĕng si Udjang nu meudjeuhna piindung keneh, nja eta (eureun heula) punu Bapa, magar teh djang namu lakian ari ngadon sangsara mah. Satĕrusna mah naroskeun barang pĕrhiasan abdi nu parantos ulitjalan dianggo majar ongkos-ongkos ngadjuru di rumahsakit. pun Bapa teu kintĕn bĕnduna, abdi dipaksa dipiwarang ngadamiĕl sĕrat kanggo Éngkang kalawan ditungkulan ku pun Bapa bari ngantian. Samaos abdi beurat alahbatan njuhun batu sakarung, abdi kapaksa sarĕng dipaksa dibantuan ka lĕmbur.

Sarengsena pun Bapa meser talak, tĕras abdi ditikahkeun ka Mang Hadji Djubaedi djadi pamadjukan nu nomĕr ... tilul (Eureun heula). Ku margi abdi teu reos ditjandung sarĕng biasa hirup di kota, abdi minggat ngantunkeun rumah tangga.

Tilu sasih ti harita disusun model D. Ku pun bapa abdi disencul beak-bĕrsih dugi ka tega teu ngangkĕn anak, isin ku Hadji Djubaedi tjĕnah, ngawirangkeun ! Tadina pangna abdi nurut ka pun Bapa teh tiwa bakalang hojong njĕrangkeun ka nu djadi sĕpuh ! (ngahulĕng). Ku margi sagala kapĕgung abdi teh aprĕk-aprakan milari pakulian, da wangsul deui ka Éngkang mah (ngareret ka kuring) teu wĕat, rumaos dosa sarĕng node nu djadi perong dina beungeut abdi djadi panghelang nu abot pisan sanadjan hate abdi teu kĕndat tjumantel ka Éngkang sarĕng si Udjang (tungkul tjimatana ngĕtjlak,

sanggeus lélér ...) ku margi abdi teu aja katiasa atuh sésah pisan kenging padamélan, nja lami-lami aja téntara nu nunglungan, abdi dibantun ka tangsi dimemenan sakumaha biasa ka bodjona ku andjeun. Némbe oge aja saminggu aja di tangsi, istrina ngontrog. Njariosna mah lengoh. Kadjaba wiwirang saréng séjil teh pugag kalakuan, sagala buntu, kapéngung. Ahirna péndak saréng Ma Enah nu di Gang Aleng tea ... saladjéngna tangtos éngkang ma'lum ... !” tjinata Djudju murubut disusul ku séségruk.

Kuring ngahuléng teu bisa njarita, tikoro asa garing njérélék ngan bati watir, rarasaan sisiakan paranas tiris, rusras ka djaman ka tukang, waktu bobogohan djeung Djudju di imah Ma Itj'h nu ajeuna dipake ngobrol, nja Ma Itj'h pisan sasatna nu djadi tjukang pangna kuring bisa ngadahup ka Djudju sawatara taun ka tukang. Ma Itj'h mah teu nlahocun jen Djudju kungsi kabur ninggalkéun kuring nu djadi salaki panutanana. ninggalkéun rumahtangga nu djadi urusanana djeung si Udjang panjileukanana.

Sawatara ménit repeh.

„Éngkang, dupi Apa saréng Ibu darimana?” sorana da-reuda nanjakéun urut mitohana. „Abdi mah kahutangan budi nu teu kintén agéungna dugi ka teu kiat nêpangan!” bari térés ngingsreuk.

Kuring tjan bisa ngédalkeun nansan.

„Abdi teh djalmi doraka 'ngkang! Pinuh ku neda!” bari tjeurik.

Sérak-sérak ge kuring maksakéun maneh naupahan - „Geus Dju, tong tjeurik, téngah penting ieu teh. bisi kadarengécun ku batur! Baribin!”

„Éngkang mugé kérsu ngahapuntén kana sagala rupi kalépatan abdi!” tjeuk Djudju bari inghak-inghakan.

„Dju, Djudju mah teu salah (kuring rada tégér), nu salah tea mah Éngkang. pangna leutik teu bisa ngajunkeun nu djadi mitoha, pangna Mama (bapa Djudju) nitah kitu ka Djudju. Djudju ulah salah ngarti, eta teh ku lantaran njaah lajang mendjo anak sénang, da apan Éngkang mah nu sakieu buktina.

Djudju teu salah sabab Djudju nurut kana kapalaj sěpuh, nu sawadjibna diturut." Kuring neureuj tjiduh heula. „Tapi kannaahna Mama salah ngagunakeunana, nu akibatna matak teu hade ka sarerea (Kuring eureun heula). Dju tadi teh Éngkang tas ti Těgallěga, nja eta tiluna Apa”

Djudju nu geus rada lělěr kahudang deui, tjeurikna antěp-antěpan. Samarukna ku murubutna tjimata djeung djěritna djiwa, noda nu geus merong bakal leungit kabawa djěrit palid barěng djeung tjimata

Ku kuring diantěp.

*Tina Warga no. 145 tn. V,
tanggal 22 Agustus 1955.*

Pamabokan

tina : kahirupan sapopoe

„Gog nacoog, djung nangtung, lëng pujëng, ëntong salëm-rang para saderek njandak landong ieu, teteskeun sakëdik, pël tapëlkeun kana taar, tëras gosokkeun saparantos panas godëgkeun (bari ngagodëg) Insja Allah dina lëbët 5 mënit dadak sakala ilang tanpa karana ..." Kituna teh Kasdja bari djeung boborot tjiduh ngentja-ngatuhu, dilaladjoan ku mang-puluh-puluh djëlëma ngalingkung siga sireum ngaganjok kana peueut sakëtjlak, nja eta tongtonan gratis pikeun „semua umur" kalawan suka rela.

„Para saderek ..." Kasdja nëruseun deui pidatona, „di dieu sanes kampung, kota, doktër pabalatak, rumahsakit ngadjalëgir, dukun-dukun masih lalëpus, naha atuh nu garëring saban poe bët aja bae; astana teu aja towongna?"

Nu nongton tambah bëngong ngabandunganana beuki lëlëb. „Ku margi eta sim abdi ngabantun ieu pëndapatan baru nu dari rakjat untuk rakjat nja eta obat-obatan made in dalëm nëgëri!" reureuh sakeudeung matana murëlëng heula meh kapapaj nu laladjo panghareupna mah, „ulah lëpat ngartos nu palintër seueur, di dieu teh, nanging ieu obat sateuatjanna dipudji kenging diudji upami teu bukti kalawan njata bantingkeun hareupeun abdi, tjiduhan penta deui duitna!" ngomongna bari njongot ajeuna mah. „Sarëng ulah lëpat ngartos, abdi gogorowokan di pajuneun para saderek sadajana sanes bade ngitjal obat, sanes, kade lëpat, ieu mah ukur propaganda da abdi mah digadjih ku pabrik! Saha nu rido kalawan suka nongton dipërsilahkan teu dipungut bajaran, reklamë adalah buat reklamë!" bari ngatjungkeun leungeunna, „karugian buat pabrik, kauntungan kanggo para saderek sadajana ieu obat," (bari njokot sapëles), „moal diitjal, mung lade nërangkeun kumaha aturan ngangguna, saparantos ieu, ëngke bade dipintonkeun rupi-rupi kamonesan, sulap, ngatjapi

bari gugulingan, miul ku suku, tambang djadi oraj ... gratis!
... prodeo! (bari ngahuit ku leungeun), disuhunkeun ka
murangkalih nu di pajun kěprok heula ... heup!" (barudak
nu di hareup bari tjingogo narurut kalěprok).

„Abdi dongkap ka dieu mung bade bėladjar kėnal, sarėng
ngėnalkeun usaha nasional nu saratus prosen" (sorana rada
leuleuj). „kanggo ngamadjėngkeun usaha nasional dina pėr-
golakan dunja intėrnasional ieu." (nu laladjo mangkin helok).
„Ku saba deui disokongna upami sanes ku bangsa awak? Apan
urang teh parantos Mėrdika, bėrdaolat, leupas tina gėnggėman
impralis", (nu laladjo beuki antėng), „naha atuh daun sena-
maki diundeur, dikirimkeun ka nagri, ari datang dibotolan anu
sarwa netjės. diitiketan, djadi Kastor oli, obat urus-urus!?
Geura kapan kopra teh kalapana pėlak urang, naha kudu
bangsa asing nu njiem sabun djeung mantega?" (nu laladjo
beuki oloho!). „Nu kitu teh taja lian ngan nguntungkeun
pihak impralis, pihak kapitalis, mėngatjau ekonomi dalėm
nėgri!" (bari njusut kesang Kasdja ngarongkong kana pėles
obat) „Buntjireung beuteungna, rėnėn kitjeupna, tjatjingeun
ngaranna. tah ieu landoungna! Nangjing ieu obat moel diitjal
sapėrtos ditėrangkeun tadi, ieu obat bade dibagi-bagi," (nu
laladjo beuki njėrėd ka hareup sarta nambahan), „awas
barudak, ulah hareup teuing lantaran ieu obat rek diawur-
keun." Nu laladjo ueweuh nu teu marahmaj, Kasda njokot
pėles obat sarawu barang rek diawurkeun, baturna tukang
miul nahan bari pokna: „Ke ... ke ... heula Ka!" Kasdja
siga nu handeueul rek ngawurkeun teu tulus, bari malik nanja
kalawan sopan santun, siga protokol masrahkeun mandatna.
„Na aja naon ji, kaka parantos djangdji ka nu haladir bade
diawurkeun apan dari rakjat untuk rakjat!" Ngomongna pa-
sanghareup-sanghareup siga keur maen sandiwara. „Kieu
emutan raji mah." tjek batur Kasdja purah miul tea, ka-
lawan teu kurang sopan, „urang parantos ngagaduhan nė-
gara mėrdika, ngagaduhan kėdaolatan, ajeuna urang taros
heula para djuragan-djuragan" bari nguriling ka nu laladjo.
„Satudju upami ieu obat diawurkeun?" „Akuuuuuurrr!" tjek

nu laladjo saur manuk, komo barudak nu di hareup mah pangtarikna.

„Tah geuning kitu ji,” tjek Kasdja bari rek ngawurkeun deui obat-obatanana, tapi baturna rikat ngomong. „Ke, ke, ka, emutan raji mah lépat ieu tindakan akang teh.” Kasdja nempas: „Lépat kumaha apan tos nurutkeun kēdaolatan!”

„Sumuhun ku kitu tea mah ka, nanging teu adil!”

„Teu adil kumaha ari raji?” Ajeuna mah bēnēr-bēnēr siga sandiwara.

„Kieu geura Ka, upami obat ieu diawurkeun,” (nu laladjo tēnang), „tangtos nimbulkeun teu adil teu sama-rata, nu bodo ... katondjok, nu pintēr ... meunang sapuluh, ... tah apan urang mah ngabarēp kasadilan di nagara nu mērdika teh!” Nu laladjo rada ngaronghap nahan ambēkan. „Kudu sama rasa sama rata!” „Sumuhun nja!” tjek Kasdja siga bari mikir, ari tjēngkat deui ngong ngomong: „Kieu bae atuh, supados kabagi rata, katēpi ku kaum leutik, kahontal ku kaum kaja, pada ngabogaan, ... tah ieu obat nu ngan 50 pēles teh dibagi rata bae, ku margi hotel sanes nu mitoha, betja sanes nu mitoha, tah etang-etang gēntos ongkos pērdjalanan nu 50 teh bade dilironkeun kana artos duapuluh lima perak! Saha nu ngartos sarēng butuh sarta rido, mangga geura madjēng ka pajun, ngadjagi supaja kabagian sadajana, saurang mung kabagian sabotol!”

Nu laladjo tinglalieus, aja bagdja teu daulat teh ieu, pikirna:

„Meser hidji” sambungna deui, „dipērsen hidji, djadi hartosna: artos lima pitjis kenging dua botol!”

Harita mah mencusan Kasdja teh ngadjual obatna rada laku sanadjan pakean djibrug ku kesang oge. Balikna teh teu wēleh imut, siga djadijaka balik ti bebenena, pasini rek pēlēsir! Tapi da dunja mah teu salawasna kitu, 3—4 poe ti harita geus kēndor lakuna da eta sulapna tara ditulujkeun djadi kurang narik nu laladjo. Ku lantaran ngan eta-etana tjabakna atuh beuki lila beuki koredas kapitalna. nja tungtungna lēdis ka modal-modalna, dipake dahar. Ngau njesa sapuluh perak.

Basa Kasdja ulin ka alun-alun nendjo nu daragang. Manebna katadji ku nu dagang peso tikël nu bisa dipake motong katja ; kalawan teu dipikir heula duit nu sapuluh perak teh geus djadi peso tikël dua. Ti alun-alun balikna leumpang, da teu boga duit pikeun tutumpakan. Sadjéroning leumpang Kasdja mikir, dikumaha keun kuduna eta peso teh, piraku rek didjual didadasarkeun ngan dua onaman mah. Ari rek diangkleung-angkleung nja kitu deui siga nu butuh pisan ku duit, matak djatoh kana hargana.

Isukna kira wantji têngah poe, geus tjorowok deui bac Kasdja gogorowokan : „Obral ... obral..., kasempetan baik ...! Kaduhung upami teu ngagaleuh, mung sadinten ieu, endjing teu aja, endjing pangaosna naek ..., saha nu tjépét tangtu dapét.” Kesangna ngamimitian deui ngutjur. Mimitina mah hidji-dua djalma bac, tapi lila-lila mah teu wudu ngaronom. „Para saderek, handjakal pisau, barangna mung kantung dua deui, tadi parantos padjêng aja nu meser seueur, tah ieu barangna, endjing mah moal tiasa kirang deui duapuluh lima rupia hidjina, ku margi kantung dua deui dibanting, harga obral, mangga lima hélas rupiah hidjina!” Opat mênit ti harita dina kantong Kasdja geus aja 30 perak. „Mudjur, ngan handjakal barangna ngan saeutik.” Teu mikir pandjang deui, bëlénjêng kana betja muru tukang peso nu di alun-alun tea, djëbrod meuli lima, sarta tuluj diobralkeun deui.

Sanadjan katoong tina peso aja batina tapi Kasdja teu daek nulujkeun usahana, duka bosénan duka kumaha, da eta bac heuleut 5 poe ti harita geus gogorowokan hareupeun sëtasion ngadagangkeun buku, dëmi bukuna lain meunang ngomisi atawa meuli ti toko buku, tapi ti babah A Hoy, kiloan, meulina oge tjampuraduk madjalah djeung buku tehnik, djeung aja sawatara rupa nu lianna. Sigana keur haneut Kasdja teh, da eta bac buku nu sakilo tjampuran tea dua poe di sëtasion djeung hareupeun bioskop teh lëdis, atuh sakuna mutjêkil meucusan.

Geus boga untung tina buku kitu teh, hih, nganggur deui bac, siga moal bakal beak duit bati teh, da buktina saminggu

ti harita ngan kari duapuluh lima perak deui, gëgëdena di-
pake dahar, pikirna tangtu kudu gantjang gërak deui ari
bëkël tereh ipis mah, naon nu djadi ërongan teu katoong,
da duitna teh dipake meuli anggur obat, sabotol djeung tjang-
kir leutik tina pënju, ngadjualna ti peuting ajeuna man,
babakuna nu djadi sasaran tukang-tukang betja nu keur ra-
reureuh, diketengna teh lima këtïp satjangkir leutikna. Nèpi
ka pukul sabëlas peuting teu beak, njesa saparapat botol deui
sédëngkeun duit ngan lima bëlas perak nu geus aja dina saku,
rada ngujug balikna harita mah, kawas hajam djago di-
bandjur, sanggeus keok eleh tarung Teu dipikir deui anggur
nu saparapat botol teh lëguk bae ditotor tina botolna mani
ngalëkik, siga djamaah di gurun sahara, halabhab manggih
tjai.

Pukul dalapan harita teh mun teu salah mah Kasdja ngu-
liatna. Barang braj beunta puguh bae manehna kaget sabab
sare di pangberokan, di djëro pandjara. Èntjan oge manggih
laratan pangna manehna aja di djëro bui, geus kurunjung
pulisi datang. Sanggeus muka kontji Kasdja digiring ka tjai
sarta tuluj dititah ka kantor.

Mimitina Kasdja teu puguh pipikiranana asa ngimpi asa
hënteu, sabab teu gugur teu angin manehna geus aja di kantor
pulisi, tapi sanggeus Pa Komisaris njarios, rada oge ngëmplong
pikiranana

„Ajeuna maneh teu meunang mabok di djalan gëde deui,
nja! Mun rek mabok di imah atawa di restoran, tapi kudu
mawa batur, untung tukang betja nu ku maneh diteunggeul
ku botol anggur obat teu keuna! Geus ajeuna mah geura
balik!”

*Tina Tjandra no. 9 ta. II,
Septembër 1955*

SJ. BASTAMAN

Ngaran lëngkëpna Sjafei Bastaman. Dilahirkeun di Padaherang, Tjiamis, tanggal 11 April 1928.

Waktu repolusi ngagabungkeun maneh ka réntara. Milu Hidjrah ka Jogja barëng djeung Corps Pëladjar Siliwangi (C.P.S.). Asup ka Djakarta dina taun 1950, di Komunikasi Pos, ngajakeun hubungan djeung para pëladjar anu asup kota. Dina bulan Djuli 1959 kaluar ti katëntaraan. Kiwari usaha partikulir.

Sadjak djeung tjarpon-tjarponna dimuat dina madjalah-madjalah *Sunda* djeung *Panghegar*.

Dina ieu buku dimuat sadjak djeung tjarponna :

TAPTU

SI LIKUR

Taptu

KEUR SĒRDADU (BATJA PRADJURIT) :

Asa panghudang katineung,
mawa kêtir kana pikir,
ingêt ka nu geus pĕrlaja,
kasambut di medan djurit,
tinggal tutunggul ngadjĕntul,
ganti raga nu geus taja,
teu puguh bugang-bangkena,
teu dumuk tulang-talengna.

TJEUK NU DITINGGAL :

Raheut hate kantjeuh deui,
nalangsa kasuat-suat,
peurih asa digĕrihan,
mun njawang nu geus kasorang,
lain ku aral subaha,
atawa manghandjakalkeun,
sina indit milu tarung.

..... lain eta,
teu wĕleh ku deungdeuleueun,
keurna miang panungtungan,
teuneung ludeung haram-sungkan,
nadjan tĕrang mapag pati,
teu gĕdag bulu salambar
tjĕkĕl sabuk bilang tatu,
da jakin baktina sutji.

TJAREK SI JATIM :

Teu rek nagih, moal menta,
da lain rek ngahutangkeun,
iklas teu djadi tjarita,
suka teu djadi bubuka,

ènggoning njusurup lagu,
garapeun pikahareupeun,
dapon ulah njapirakeun,
kana pangorbananana.

..... Kiwari
hantjaeun teu kakurangan,
ngan kari prak djeung daekna,
ulah ngan ukur tjarita,
ngupahan ku djangdji kosong,
tamba euweuh teuing basa,
panarima ka nu bela,
ditébus polah sarakah.

MEUREUN TJEUK ARWAH TEH :
Deudeuh teuing, utun-indji,
bêt teu njana

Tina Sunda no. 16 tn. 1,
10 Oktobër 1952.

Si Likur

AMPIR kabeh di kampung kuring mah wawuh ka djénatna si Likur (hilang malém Rébo taun Nippon 2602). Malah kungsi djadi tjarita sadesa, tjatur salémbur, tina sarerea pada njaho tea. Komo kuring mah sasatna nu pangdeukeutna, satingkahpolahna teh masih deungdeuleueun keneh. Sakitu djaman Djé pang harita wérit romusha, manehna mah teu ngarasa keuna kingrohosi-kingrohosi atjan. Teu milu ngarasa dahar direumbeuj, istuning hirupna teh lubak-libuk.

Nurutkeun djudjutan sarta runtujan nu geus dipahuruh, tjénah bedjana manehna teh kotjoran Sangiang Kalang. Tapi mun nendjo dangong, kërëp kitjeupna, moal boa aja nu njangka tetesan Sagara Keusik, turunan ti Pakulonon. Ngan edas, karuag ku rigig, kasilëp ku dëpong, mun lain ahli-ahli teuing mah, hamo kabade. Geura teu kaop pisan ngadenge tarompet këndang pëntja atawa dogdog badjidor, hih tërüs bae tjeulina rantjung. Ngan teu pati disidikkeun, naha rantjung reuwas atawa pedah biasa ngadenge tanggara di medan djurit. Ongkoh deui teu kaop ngaliwat ka deukeut tadjug, nadjan dikënjëd-ditjçpret oge, manan ladju kalah meped njalisir bilik. Antukna ngadjëtën, tinimbang madju kalah nambru.

Likur, Likur what is in a name? Saënjana mah si Likur teh teu kurang teu leuwih ti kuda tunggang. Ketah mimitina kuda tunggang soteh, da kabeh-dieunakeun mah ngalaman narik roda sagala. Dëmi pang digaleuh ku bapa kuring, istuning babalagondjangan pisan. Sasatna teu ngimpi-ngimpi atjan rek boga kuda. Masih ingët harita teh poe pasar. Isukna poe Djumaah, poean Bang Desa. Geus kawangwang ku urang oge, hesena neangan duit djaman harita (djaman Walanda). Komo sasatna pikeun si Leutik mah.

Kabënëran sore eta, lar aja nu ngagiring kuda. Rupana Bandar ti djauhna. Teu ku hanteu hajoh make eureun hareupeun imah kuring. Djigana ngareureuhkeun tjape, da tuluj

ngadon diuk dina golodog. Atuh ku bapa kuring dihiapkeun Malum kolot tea, tĕrus ngobrol, tug nĕpi ka waleh. Djigana ki Bandar teh kakurangan duit, pikeun naur ka Bang Desa. Turug-turug waktuna santĕk pisan ngan saisukeun deui. Moal boa mun teu buru-buru dilunasan teh, matak dibĕslah imah. Mangkaning sarua bae djeung ditundung. Ku kituna dina poean pasar harita, kapaksa ngalelangkeun kudana. Tapi sanadjan kitu rupana teu pati paju, istuning meleset tina sangkaan. Pasar kaburu bubar, duit masih tjan tjukup. Teu loba ari kudu ngembohanana mah, ngan ukur salikur kĕtip deui. Antjogna nja nĕpi ka imah kuring tea. Sanadjan era-era oge kapaksa nawarkeun daganganana. Sakitu harga kuda ngan ukur salikur kĕtip teh harianeun, ku bapa kuring make ditawar. Eta padjar teh duitna kurang, djeung teu bati butuh ongkoh, saurna. Duka ari batin-batinna mah. Itu keukeuh teu mikeun, ieu keukeuh nawar, tungtungna bapa ngelehan. Gondjrang dibajar, perakan hidji, talenan opat, sĕtipĕr dua. Sabadana make dipariksa nanaon, gĕmĕt pisan, ti huntu nĕpi ka buntut. Malah make sina djogdjrog, da eta kudu alus nĕpi ka lumpat-lompatna. Sasalsena ditungtun ka pipir. Saĕnjana indung kuring mah rada gĕgĕlĕndĕng, madjar teh urus-urusaneun, saurna.

Sapeuting eta euweuh nu daek sare, hariwang ku kuda, ukur ditjangtjang di pipir leuit. Teu kaop disada, tĕrus dioboran, sieun aja nu maling. Sesepak mah sesepak geus lain dengekeuneun. Kalah ku inggis tihang panjangtjang rungkad teu kuateun. Komo mun diimplik-implikan kudu ngadupak leuit mah, tada teuing ributna kudu kuriak. Ana diteang subuh-subuh, leuit tea mah aja keneh ngadjugrug, nadjan dojong-dojong oge, orokaja kuda euweuh. Atuh djadi gawe saimah-imah. Obor-oboran, asruk-asrukan, meh-meh ngarerab saung lisung, wĕleh teu kapanggih. Malah abrulan kuring mah nĕpi ka tungtung lĕmbur pisan, watĕs sawah Nji Imoh. Tina tjape djeung tiris, gek dariuk dina tjatang waru sisi solokan. Na atuh ari bĕrĕtĕk kuda nu diteangan tea ti tĕngahan. Tuluj pada muru, diarudag. Beunang di walungan.

Buru-buru dibawa balik. Sarerea pada hoream njanghareupan beurang. Sabab moal henteu nu boga sawah, tangtu gehger. Mangkaning pare keur meumeudjuehna njeurweu. Saleuheung mun ukur kaidék, kumaha mun beak dihakan? Beu tjilaka kaja kieu mah, tjeuk kuring. Teu njalahan. Isuk-isuk keneh geus kadenge aja nu tjeurik di desa. Singhoreng Nji Imoh, lapor rawah-riwih ka Kuwu, parena dua kotak beak aja nu „ngagëgët”. Teu pindo gawe, gidig bapa kuring angkat, ari mulih mundut artos ka indung kuring sapuluh perak. Sanadjan kungsi pasalia saur heula oge, tungtungna indung kuring eleh deet. „Itung-itung pameulina”, saurna ngup-han andjeun. Tutas eta, tuluj kuring neang panjawah sina njeun kandang. Ngahadja nuar kalapa tilu tangkal. Bapa kuring mah geus rumahuh bae, tina antek-antekna nëpi ka kudu meakkeun bahrutëng. Ongkoh deui hariwang bisi aja kadjadian deui nu aja matakna. Tapi sanggeus ningali istal nu sakitu tohagana mah reugreug manahna.

Ti sabarang kadjadian di sawah Nji Imoh tea, batur salëmbur mimiti taki-taki. Lain ngan ukur ngadjaraga palawidjana bae, tapi kapaksa milu mangnalingakeun kuda kuring. Atuh saha ari ku kitu tea mah nu hajang rugi. Malah kakapeungan mah, sakalieun ngaliwat ka imah kuring, kudu bae ngahadja ngalëngo heula ka istal. Rupana asa ka Mëkah teu ka Madinah, lamun tjan sidik gëdogan katendjo pageuh mah. Sanadjan kitu, osok oge kuda teh kabur. Ngan tara daekeun deui ari ka sawah mah. Eta meureun kapo-keun da ku kuring disëtrap teu dibere nginum.

Teu salilana si Likur (ngaran kuda tea) ngahesekeun. Malah loba tulungna sakapeung mah. Waktu parëng rea maling, wërit bangsat, si Likur bageanana. Wantji Isa geus diteang ku ronda, ditungtun dihawa ka garduh. Lamun geus waktuna nguriling, kuda teh diabur. Baratak-bërëtëk lulumpatan, dituturkeun sora kohkol nu ngaronda. Lumajan gëde mangpaatna, ngabaturan nu keucung. Dëmi kangewana ka ronda nundutan. Teu kaop nendjo sirah lëllënggutan, tara antarah. Nadjan totopong pageuh, bisa bae ngudarna teh. Teu

asa-asa, ikët nu sakitu dipikameumeutna, rëmus bae digajëm. Eureun soteh mun geus taja pupurieunana.

Sakali mangsa, sabada taruang, djuragan Tjamat, ngarob-rol di bale-malang hunnina. Keur uplëk ngadongeng-keun djaman kominis (taun 1926) rea nu dipaehan, didrel, dihukum gantung, udjug-udjug rêket-rêket panto aja nu njurung-njurung. Atuh sarerea tjuringhak, reuwas. Kumaha teu rek kitu, kari-kari ngadongengkeun nu matak pikasieuneun, ari heg aja nu ngintip. Sarerea tingharewos, ngahephep ngadedengekeun. Malah Golongan mah, make ngantël-ngantël tjeuli kana bilik nanaon. Djëp djëmpling, teu lila rêket deui panto, aja nu njurungkeun. Djuragan Tjamat miwarang nji-dikkeun ka Golongan, bari dibahanan bédog. Kodjengkang manehna indit. Indit soteh kapaksa, pedah hareupeun dunungan bae, da ari ningal konupodna mah tetela sieuneun. Këtëjëp ngadeudeukeut, dongko noong tina sêla-sêla panto. Teu lila balik deui, hariweusweus bebedja, aja djalma nu keur ngintip. „Katingal sukuna oge, gamparan. Sidik pisan, duaan!” tiek nu ditiyah. Gëdjlig djuragan Tjamat angkat, ngadeukeutan panto, Braj dibuka, bari ngabetahkeun. Bërëtëk sora nu lumpat, borobot sora pagër raruntuh, bra-bru sora pot katadjong. Braj dibatrean, ngan ukur lapat-lapat katembong buntutna djëtjëng. Singhareng si Likur, kuda kuring. Djigana bae tas ngadon „gagaro”, ngasah awak, katjiri kapur lilik deukeut lawang beak dadas. Malah katembong urutna oge këlob tapak „gagasah”. Djaba kokotor mah tingarëntjlo di mana-mana. Atuh teu wudu isukna bapa kuring disaur ka kantor. Ngan hadena teh teu kungsi dipërbal, tina kataksir bakal sanggup ngagëntosan. Orokaja awi oge teu mahi sapuluh leundjeur dipake ngajuman pagër, djaba djeung kudu asruk-asrukan neangan kuping gadjah tea mah.

Nu lutju mah eta basa djuragan Panghulu rawuh. Malum menak ti kota, rek tërur ngaroris ka desa-desa, teu wudu tataharna oge make aja poena. Tina djalanna tarahal, katurug-turug lain lakon-lakonaneun nu leumpang, sok mun komo suku urang dajauh nu tara biasa dibawa bëbëlësëkan, nadjan

diganda ku djalán mudun djeung rata oge hamo kana kuat téh Kapaksa kudu njajagikeun kuda tunggang. Nu kapêto si Lukir. Kuda sakitu pëndekna, ari djuragan Panghulu sakitu bajuhjuh lintuhna, meh bae bolaj kuda téh teu kuateun. Ngan ku hari djeung dibelaan dipaksakeun, maen pëtjut sagala antukna nadjan carampeolan oge teu burung ladju. Rupana kuda geus boga wirasat, njaho jén nu numpakan teu sabanding djeung pangawakanana. Paréng tépi ka hidji desa, si Likur ngadadak djogdjrog, sakitu ku Mama Panghulu dipegeg oge.

Teu ku hanteu deui kudu ngaliwatan sasak. Ari walungana tea mah teu sing djéro, tapi ari kuda mah tangtu laput. Djuragan Panghulu megeg éles. Tinimbang eureun, si Likur kalah mengkol ka sisi walungan. Dibébénér mah dibébénér, hih kuda tea mah nojed bae. Rek ngadjiléng-ngadjiléng kumaha, nu tumpak sakitu lintuhna, ongkoh geus deukeut deui. Tungtungna, këtjébék bae kuda téh meuntas, ngaraas. Para pangiring lain reuwas meumeuseusan, sieun katempuhan. Mama Panghulu kapaksa numpra dina sela, meuntas, walungan laput udél. Tapi salamét népi ka sisi beulah ditu. Orokaja sindjang mah dijbrug. Sarerea mēngkék piseurieun. ningal Djuragan Panghulu murukusunu hari lungsur. Sok kuda ka Lēbe, gidig angkat ka Desa, da geus teu pati djauh deui. Sasumping-sumping mundut pisalin ka Kuwa. Kuda tea oge tērus dilanaan. Maksudna rek ditjangtiang sina reureuh. Teu ku hanteu tambangna pégat, si Likur kabur, mulang ka lēmbur. Nu marégatan kalah njingraj, da rek disepak. Atuh kapaksa isukna djuragan Panghulu mulihna ditanda, diiring Lēbe manggul sela. Ti dinja, awahing ku pusing, bapa kuring neangan djalma nu daék ngurus. Kabéhénér manggih kusir butuheun kuda. Teu pandjang tjarita, sok dibikeun, disewakeun. Duka ku naon sababna, beuleut saminggu ti harita kuda téh geus aja deui di pipir imah. Teu lila kurunjung nu njewa tea oge datang, baruhah-harehoh. Padjar téh ti isuk djédur ngudag-ngudag kuda. Sadjaba ti eta, anak ki kusir kungsi ngaringkuk sapoe sapeuting, tjarehamna bareuh, kasepak. Antukna, népi ka sakalian seseren, teu sanggupeun

miara. Malah make diimplik-implikan mere sêtoran nanaon, nadjan ngan ukur lima-welas kêtip oge. Ditambah sumpah sagala, padjar teh ngarasa rugi, tina kakara dipake nambangan sekali, tjénah. Kitu pokna.

Ngan nu sidik tea mah, barang kuda diilikan, bêt djadi bégang, djeung borok. Tina watir ka hewan nu sakitu „sattiana”, ti harita dipangsiun. Hartina meunang sabulan mah tara ieuh digawekeun. Komo barang katembong keur reuneuh mah, beuki ati-ati bae ngurusna teh. Ngahadja unggal isuk dikokombong, kapeung-kapeungeun diparahan bangsal. Bea teu wudu awakna beuki buleud. Ngan ajeuna mah geus teu pati kuateun gawe. Sakalieun narik roda, basa djuragan Tjamat ngalih oge, meh meh bolaj. Ngan awahing ku hajang nembongkeun djasa panungtungan bae meureun, daekeunana teh.

Waktu si Likur ngadjuru kabéhëran keur pesta radja (opat puluh taun radja Walanda). Malum tatahar keur pesta gëde, karasa riweuhna teh. nadjan di pakampungan oge. Bébëtek geus teu babilang, meh unggal pagër sadjadjalan dirarangkanan dangdaunan. Tjaringin ngadalak larugul, baluntas rata dipapas. Ku pokal Lurah Dongkol, kuda kuring dipa-paesan. Maksudna rek sina milu alentan nu iring-iringan. Malah make dipajungan sagala, da eta ngarah siga kuda kabujutan, tjénah. Atuh dina prungna, teu wudu gagah, make adean nanaon. Nu surak ajeuh-ajeuhan, këndang kimpul teu puguh dengekeuneunana. Djalma nojek, laladjo. Djigana bae teu biasa ngadenge nu rame-rame kitu, da udjug-udjug bëlënjëng bae si Likur leupas tina tjangkingan. Hihijëm, gëgëbris, nobros lapisan nu laladjo. Budak djeung awewe, pating kotjeak, djalma buriak njingraj. Ari ki Lurah tea mah, kalah beuki motah, engklak-engklakan, da samarukna nu tinggorowok teh milu ngaramkeun. Eureun-eureun soteh ngadenge aja nu tulung-tolongan. Singhoreng tukang dawët kaidëk kuda. Daganganana beak, kelër parcupeus, tjalana anjarna pinuh kintja djeung tjipati. Antukna prohrama diruksak si Likur.

Buru-buru kuring ngudag kuda kabur. Sanggeus tjape neangan, kakara kapanggih tukangeun pabrik. Nu tadina ambék njédék teh, ngadadak marahmaj nendjo si Likur geus aja baturna. Singhareng kabur soteh karasa beuteung meureun mun urang mah. Anakna dingaranan Polin, njokot tina Paulina, ngalap bérékah ngaran radja Walanda harita.

Ti wangkid eta kuda tara digétrik-gétrik kana gawe, sabab katembong geus moal pikuteun. Awakna djadi bégeng, sadjan ngan ukur disuwuk djukut. Djé pang datang, si Likur ngadadak lolong. Katjida matak pikawatireunana. Ngan untung teu kungsi ditjokot ku si Kate. Ari anakna tea mah, kabéhérén ku kuring diungsikeun di gunung, salamét teu „kadaptarkeun”.

Malém Rébo, taun Nippon 2602, si Likur kapanggih geus palastra, ngadjengdjehe di istalna. Suku hareupna potong sapada pisan, tisélap kana papan gedoganana. Aneh, teu kadenge motah keurna sakarat. Sigana mah geus pasrah meureun. Bangkena ngahadja dikubur deukeut sawah Nji Imoh

„In Memoriam si Likur . . .”

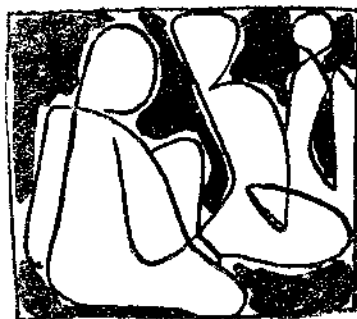
Tina *Sunda* no. 20 tn. I,
20 Nopembér 1952

RACHMAN O. M.

Teu kapaluruh alamatna,

Dina ieu buku dimuat tiarponna :

HANA

Hana

BANDUNG taun 1952 katompernakeun Poe Minggu.

Sanadjan isukna loba ulangan, kuring masih bisa laladjo katilu-kalina. Laladjo, laladjo, ulangan, ulangan, naha ?

Malém Minggu balik ti sakola sakali, pukul sapuluh djeung sorena. Beak tilu perak tilu këtíp !

Kaluar ti Majestic. Gër hudjan ngagëbret. Kuring ngiuhan di Au Bon Marche. Nu keur ngantaj kartjis lalumpatan ka djëro. Aja wanita, meuntas ti Onderling Belang. Rek laladjo sigana. Lipstickna luntur. Moal mangsi beureum atawa gintju paranti njieun kueh ? Komo wëdakna. Disusutan ku saputangan.

Nu kabënëran mawa djas hudjan oge teu indit. Merék Swan mah teu tahan hudjan gëde. Mantël harga Rp. 500,— dina etalaseu, sêdëng ieu mah. Kartjis didjual. Nu meuli kartjis këlās dua atawa tilu mah (tjara kuring) kudu nguriling heula rek asup teh. Kahudjanaan saeutik.

Pukul 6.15 nendjo dina erlodji batur. Hudjan tjan raat. Betja paju.

Sawareh huhudjanaan. Nu ngadaragoan raatna rea.

Aja pëmuda samantël djeung pëmudi, huhudjanaan. Tamba tiris teuing aja nu ngodok saku tjalana, aja nu tërus udud, aja nu tërus batuk, aja nu tërus ngambeuan Vicks. Kuring ëmbung huhudjanaan, sieun salesma djeung njaah badju beunang ngistrika tadi beurang.

Djam tudjuh, meureun ! Nu ngiuhan tinggal kuring sorangan. Djol betja ti Kaler.

„Betja ! ... Sabaraha ka Pagarsih ?”

„Pasihan bae tilu rupia !”

Ditawar saperak, biasana. Tukang betja teu ngadjawab. Ngaboseh deui.

Ti tëmplat neundeun kareta mësın gigireun „Dwiwarna” aja pëmudi (mun kuring teu salah nendjo) ka luar, lumpat. Beuki deukeut : „Mun ngiuhan di dieu,” djëro pikir. Didjas

haneut, wol. Erok handapna djibrég. Beuheungna dibeungkeut ku saputangan.

„Tjilaka, tuluj bae geuning!” djëro pikir. Diawaskeun ku kuring. Meuntas ka Baltic. Balik deui. Leungeunna tjap-tjipi kana saku djasna. Alak-ilik ka handap, kana urut leumpangna. Bari njusutan panon — djeung irungna. Geus tilu balikan. Ditëgës-tëgës djiga Indo geuning. Dasar kuring, bangor.

„Milari naon ... Neng?” sugan ngartieun basa Sunda.

„A ... a ... rtos,” djawabna bari inghak-inghakan.

Kuring milu neangan. Sababaraha balik, euweuh.

„Tadi mulih ti mana?” tjek kuring.

„Ti ... tti ... ditu,” djawabna.

Badju kuring djibrég teu dirasa. Isuk bae litjin deui.

Di hareupeun Concordia kapanggihna ku kuring. Lambaran salawe perak.

Pinuh ku tikuda. Dibërësihan heula, sok dibikeun.

„Nuhun,” tjènah.

„Endjing tiasa angkat ka dieu? Tabuh salapan?”

Tjékleuk! gondoklaki kuring naek. Dëg-dëgan deuih! Kaka didjangdjan.

„Mangga upami ...” napas sësék. Manehna kaburu indit manten.

Kagok, kuring térus balik huhudjanaan. Datang ka imah pukul dalapan leuwih. Tuluj naheur tjai. Gëbur-gëbur mandi ku tjihaneut. Rap make badju sare. Njokot Vicks, diulas-ales kana beuheung. Rot nginum tjiteh digulaan. Beak satëngah potji. Teu dahar-dahar atjan. Tuluj ka pangkeng. Radio (radio tatangga!) geus tutup. Teu daek reup bae sare. Guling-gasahan. Katijpta bae. Huntu manehna, teu beres tapi njari. Siga Audrey Hepburn. Eta buukna deuih, model. Dikreul lain, diuntun lain. Ah, pendekna mah bleg bae Lucia Bose. Njokot buku. Njoba-njoba ngapalkeun. Teu bisa asup. Kumaha isuk bae.

„Man, Man ! Geus beurang !” Éma ngétrokan panto kamar. Koredjat hudang. Énja geuning geus pukul dalapan.

Tas mandi, têrus dangdan. Rada loba ngaminjakan buuk teh. Kop ujokot kolonjo tina lomari Éma. Kêjtrot-kêjtrot kana kamedja, djeung saputangan. Kumis djeung godeg diraut saeutik. Tjeuk pémudi babaturan sakêlas : „Rachman alus godegna.” Djanggot, ngan lima lambar, dikurud

Ngewa atuh da. Dihantêm digémuk ku tjai peujeum kêtan hideung djadina beunang dibilang.

Sasarap.

„Naha rurusuhan teuing ?” tjek Éma.

„Rek ka babaturan heula !”

Pukul salapan geus djogo hareupeun Au Bon Marche. Ah, mulangkeun buku heula bae ka British Council.

Barang turun, djol manehna ti Djalan ABC. Tas ti pasar meureun, da mawa djingdjingan.

Ari kuring disarupakeun make badju teh, sêporhem bodas, tjalana pondok pulas bulu monjet.

„Saudara ...”

„Sumuhun !” rada ngadegdeg.

„Ngénalkeun ... Hana.”

„Lachman.”

Leungeunna lémés. Teu djauh ti rupana, geulis, manis. Kulitna koneng. Buukna hideung. Irungna rada mantjung. Panonna bulao. Sêmu hedjo ketah. Sapantar djeung kuring.

„Moal lami, ieu balandjaan ..., bilih njeuseul !”

Kuring ngadjadjapkeun sémét Van Dorp. Tjlak manehna kana bus. Sadjadjalan kuring bingung. Bangsa naon ari Hana. Da basa Sundana teu kaku djeung lémés deuli.

Dua poe sakali Hana balandja. Atuh kuring oge nêpungan di Braga. Ngadon ngobrol. Aja pangaruhna : Pangadjaran kuring katjow. Ku Guru mindêng ditjarekan.

Dina hidji poe kuring nanja ka Hana meakkeun kapanasaran.

„Ari Hana urang mana, Han?” Teu wani nendjo beu-
ngeutna, bari ngodok saku kuring njepakan dus kajuapi
kosong.

„Pandjang dongengna, Man. Mun salse ditjaritakeun.”
Kuring ngalieuk. Hana oge. Romanna pikasédiheun. Asa boga
dosa kuring teh.

Malém Minggu. Rek meuntas hareupeun Goodland aja
Chrysler mengkol ka kulon. Gigireun supir . . . Hana. Leu-
ngeunna sabeulah disangsangkeun kana panto mobil. Di tu-
kang andjing djabrig, buluna bodas, dipitaan beureum. Nga-
dangong.

„Haj”, meh kuring ngadjuraht. Beuki geulis. Mobil bapana
meureun.

„Géde bohong.”

Ari Hana sakola / Sakola, tjénah di SMA-B. Didodja ku
rumus Gonio, bisa. Na ari malik nanja, kuring arapap-
eureupeup. Da ari ulangan sapopoe peunteun dua. Paling
untung tilu. Dina rapor djadi gënëp, kabènjeng ku aldjabar.

Pakantji kawartal. Kuring nagih djangdji ka Hana, dongeng
tea. Ditjokot pondokna.

„Hana teh, Man!” (kitu ngabasakeunana), „waktu pèrang
dunja kadua leutik kenéh. Tjitjing di kota palabuan X (mun
diteangan dina atlas moal aja, teu dibedjakeun ngaran kota
nu sabènéna mah djeung teu pati pèrlu). Ari Pap harita
teh keur euweuh. Adatna, geus biasa. Geura nja. Man, pléng
mangbulan-bulan tampolana nēpi ka sataun. Ari balik rebo.
Hulu untjal, kulit meong djeung sadjabana. Imah Hana teu
beda djeung musium. Tjilakana, Mamah harita dirawat di
rumahsakit. Waktu kota X digèmpur, babu balik ka lèmburna.
Imah Hana keuna ku bom. Hana salamét. Lumpat ka djalan,
aja matros. Hana dibawa ka kapal. Tuluj balajar, kabur.
Teu njaho sabaraha minggu Hana di kapal teh. Ingèt kenéh,
Man, kaptenna bageur teh.

Wantji magrib. Hana oge tjan sare. Keur dipangdongeng-
keun ku matros teh. (Hana njusutan tjipanonna ku sapu-
tangan, apal seungitna 4711) Djëlégur-djëlégur teh kapal

ditorpedo. Seuneu ngabulak-bulak. Matros-matros ribut. Hana pangheulana dikana-sakotjikeun. Waktu matros tea rek turun pisan, djëlëgur ! Lës Hana teu ingët. Barang braj beunta Hana keur dirubung-rubung. Aja nini-nini njeungtjeurikan. Hana ditanja teu ngarti."

„Ke, ke, Han, ari Hana kapangpengkeun ombak teh di mana ?"

„Di Bantën. Ulah ngagokan, Man. Lila Hana tjitjing di dinja di Tua-kampung. Pagëbug disentri. „Bapa" djeung „Ibu" sapoe reudjeung maraot." (Hana njusutan deui tjipannonna). „Hana aja nu mawa ka Djakarta. Moal ditjaritakeun pangna Hana dikukut ku Opsir Djëpang. Ngan untung Hana ku Mamah diadjar basa Djëpang. Teu wudu ngeunah tjitjing di imah Opsir teh. Boga guru sorangan deuih."

„Ari Hana mimiti diadjar basa Sunda di mana ?"

„Tah Rachman mah geus ngagokan deui bae. Nu ngadjar basa Sunda ka Hana teh babu Opsir tea. Djëpang eleh. Hana dibawa ku babu tea ka lëmburna. Waktu repolusi Hana ngabantu-bantu dapur umum. Dapur umum bubar Hana dikukut ku urang Tionghoa përanakan, nëpi ka ajeuna. Taun 1946 ka Bandung. Sëpi harita mah Bandung teh. Rachman keur ngungsi meureun, nja ?"

„Ënja, ka Tasikmalaja. Rame geuning Han, tjing tulujkeun !"

„Hana boga „adi" saurang. Bageur oge „Mamah" Hana nu ajeuna teh. Make ngadjar njieun badju sagala rupa, geus puguh masak, njeuseuh djeung ngistrika mah. Kudu sagala bisa tjënah."

„Paingan Hana alus potongan badjuna," tjek kuring bari tjengkat. Dërëkdëk, dërëkdëk tjangkeng dibatëk. Geus asa djeung dulur bae kuring ka Hana teh, asalna „lain".

*
**

Taun 1953. Poe Salasa. Djam 11 beurang.

Balik gërak badan ngaliwat Braga. Sapoe teu ka Braga asa

tapi teu ari balas gèringan bae da mikiran Hana. Geus aja taunna neangan Hana teu kapanggih laratanana, nja andjog ka Bandung.

Ditanja ku kuring, urang mana ari Bapa Hana ?

„Kuring turunan kolonis Inggris, turunan pionir. Papanggih djeung Mamah Hana — urang Djéjang — di San Francisco.”

Gelas duanana geus kosong.

„Geus pukul 12 geuning, Han ! Teu lila atuh. Éngke aja ulangan djeung ongkoh Hana bisi rek djalan-djalan.”

„Mun bisa isuk djadjap ka sëtasion, Man ! Rek muru nonstop.”

Kaluar ti Baltic, bingung. Rek kadupak mobil.

Sapeuting djéput kuring teu sare. Djahat, djahat përang teh.

Pukul opat. Rêket muka panto kamar lalaunan. Tuluj ka dapur. Sabot mandi tjai ngagolak. Tas nginum rap dangdan. Tamba tiris teuing make djas bapa. Kuring indit.

Rame geuning di sëtasion teh. Tukang tjikopi, tukang soto, tukang roti, tukang ontjom, tukang roko, tukang ... sagala rupa. Tukang badjigur (sesa peuting kitu atawa ngahadja dagang subuh-subuh supaja euweuh saingan ?). Nu mawa tolombong, nu mawa kopër, nu ngais budak, budak tjeurik, nu katjopetan, nu diharudum sarung, bau mënjan tina roko siong, ah pendekna mah 1001 rupa !

Kuring ngadjantëng heula sakeudeung. Dijol Chrysler nu ditumpakan ku Hana. Panto mobil muka. Hana, badjuna bodas, ka handapna abu-abu, wol. Make badju haneut bodas. Dituturkeun ku bapana, udud surutu, mawa djingdjingan kulit, gëde.

Hana meuli kartjis, dua djeung peron hidji. Wagon nonstop geus ngadjagrag.

„Awas ... sèpur satu !” Gëbos, gëbos locomotief taun mana mah. Gorobag ! Hidji, dua, tilu ... dalapan !

Sup kana wagon kèlas dua. Lalowong geuning. Tjaang deuih ! Kawantu wagon anjar.

„Han !” (basa geus dariuk), „Rachman hajang njaho, pang-na Hana panggih djeung Pap !” Bapa Hana olohok.

„Mangkukna, basa Hana balik ti pasar. Biasa ngaliwat Braga, ngadagoan Rachman hareupeun Onderling Belang euweuh bae. Ka mana heula ?”

„Puguh ban bitu di djalan, Han. Geus kitu kumaha ?”

„Kongkorong oleh-oleh Pap baheula ti Afrika meureun, nja ? (Bapana unggeuk). Mangkukna mah teu karasa kaluar.” Ngomongna kitu teh bari ngodok kongkorong tea tina djéro badjuna. Pangpangna kuring mah nendjo beuheungna nu artistik.

„Paingan atuh djëlëma-djëlëma di pasar narendjokeun bae tara-tara ti sasari. Teu kanjahoan aja nu ngarontok ka Hana. Ditögës-tégës Pap geuning. Hana djeung Pap tjeurik paungku-ungku. Nu ngaliwat pantësna heraneun. Tadina Hana oge diandég ku Mannah nu ajeuna. Kumaha, tjénah Tientje Nio euweuh baturna.”

„Djakarta, lima mënit lagi bërangkat !”

„Urang silih doakeun bac, Han. Muga-muga sing salamët sarerea.”

„Good bye.” tjek kuring ka Bapana bari sasalaman. Heuras. Tuluj djeung Hana, rada lila, lëmës ! Kusiwël Hana njokot saputangan, mëlëbër 4/11. Djut kuring turun.

Kapala sëtasion nu make pet beureum ngulangkeun „panëpok”. Pukul 6 geus tjaang.

‘Tit-tit-tit-titiit-prittt ... Kooooook ! Nonstop ngagëlësër. Hana gugupaj, kuring kitu deui ... Tjipanon kuring njurutjud ... njurutjud ...

Nu ngiuhana tinggal kuring sorangan. Djol betja ti Kaler.

„Betja ! Sabaraha ka Pagarsih ?”

„Pasihan bae tilu rupia”

Tina Tjandra, no 6/7 tn. I,

Oktober-Nopembër 1954.

OLLA S. SUMARNAPUTRA

Dilahirkeun di Limbangan, Garut, tanggal 6 Agustus taun 1929. Nulujkeun sakola ka fac. Sastra & Filsafat Universitas Indonesia Djurusan Purbakala meunang sababaraha taun, bari ngadjar basa Sunda djeung sadjarah kabudajaan di sababaraha S.M.A. di Djakarta.

Dina taun 1956 ilubiung dina r daksi sk. Sunda *Siliwangi*. 1958 kungsi djadi rédaktur *Kalawarta LBSS*. 1959 djadi rédaktur kabudajaan sk *Siparahoeenan*.

Kadjaba ti nulis tjarpon djeung dangding, babakuna nulis bahasan ngeunaan sadjarah djeung sadjarah kabudajaan, ngeunaan adat-istiadat, ngeunaan basa Sunda dsb.

Dina ieu buku dimuat dangding djeung tjarponna :

 MBAT- MBAT
RIKIP

Ĕmbat-ĕmbat

(Katineung ti kuring ka kuring patali
mangkukna 6 Agustus ulang taun).

Rek ngeumbing-ngeumbing ka mĕndi
rek muntang-muntang ka mana
rek nete da sieun sĕmplek
rek nintjak da sieun sĕmplak
mundur djurang madju djungkrang
sagala lampah kapahung
katineung samar kasorang.

Hajang njorang njanding peuting
lugina ngawasa beurang
sugĕma kuma tjeuk hate
da hate tara kabandang
nadjan raga dipandjara
dikĕrĕm tur ditalikung
mo kahalang kumĕlĕndang.

Tina *Sipatahoenan* no. 176 th. XXXVII,
tg. 8 Agustus 1959.

Rikip

KUMAHA sentimenna kuring ka Mimi — kabogoh kuring —, kawasna moal beunang ditjarek kawas kuring beuki kana peuteuj. Sanadjan peuteuj bau, ari beuki? Atawa sanadjan Mimi teh goreng patut, ari kuring bogoh? Teu wudu ku kituna tea mah, kawantu bogoh mah wénang, taja bedana ibarat mikahajang hidji barang.

Minggu tukang Prijatna — sobat kuring ti bubudak — datang ka imah. Manehna teh lain datang sadatang-datangna, tapi ngémbaran utusan nu djadi kolot ti Bandung. Mawa tjarita anu saénjana mah lain masalah anjar pikeun kuring. Kuring njaho, pang Prijatna datang teh taja lian iwal ti deuk njaritakeun hal-hal anu geus lila ditjaritakeun ku bapa, anu geus ditogmolkeun ka kuring. Bapa geus ti taun tukang njarita, jen kuring kudu buru-buru boga bodjo, sarta pibodjoeun geus aja. Kuring njaho saha anu dimaksud ku bapa, nja eta Kartini, masih kapiputra éma.

Kuring lain teu daek kana panawaran bapa, tapi kumaha atuh da hate kuring geus lila njantel ka Mimi. Lain kakara sabulan dua bulan kuring bogoh ka Mimi teh, tapi geus tilu taun leuwih, turug-turug dina waktu anu sakitu hilana antara kuring djeung Mimi tara pisan aja patjogregan. Malah teu salah-salah teuing upama disébutkeun rapih teuing teh. Kaajaan anu teu harmonis dina laki-rabi mah. Tapi keun, nu kieu mah urusan kuring djeung Mimi tangtuna oge.

Bapa kungsi ngagéléndéng ka kuring lantaran kuring hadean djeung Mimi. Tjénah mah lain pedah bapa teu panudju, tapi era ku omong batur. Teu salah saénjana mah bapa ngomong kitu teh. Kaharti ku kuring oge, ari sababna nja eta pedah Mimi teh murid kuring di salah sabidji S.M.A. sore di Djakarta.

Kurang hade, tjeuk bapa, era ku këtjap batur. Nja kitu tjeuk Prijatna oge, teu hade kuring hahadean djeung murid. Tapi da ari pikeun kuring mah, sakuringeun, estu ngan

kabënëran wae Mimi djadi murid, sarta kuring sorangan kabënëran djadi guruna. Dalah dikumaha atuh kawantu tjeuk kuring oge bogoh mah wénang. Lian ti eta, naha dosa kitu upama kuring mibogoh hidji awewe anu kabënëran djadi murid? Naha dosa kira-kirana upama dina hidji mangsa kuring ngarangkep ka Mimi tur dina waktu rangkepna mah, Mimi teh geus lain murid deui? Tjeuk pangrasa kuring henteu, kawantu geus ditjaritakeun, jen kabënëran wae Mimi djadi murid. Komo deui mun diingetkeun jen djadina murid kuring teh tangtu moal salawasna, turug-turug geus prah di manamana jen guru sok rēmén meunangkeun murid. Lain djaman ajeuna wae, nu guru-guruna meh sababad djeung murid. Tapi nja kitu djaman baheula oge, geuning dina Mahabharata oge katjatur jen dewi Kunti putraan ti dewa Surya, sédengkeun dewi Kunti teh murid dewa Surya.

Kuring rumasa, jen pantaran kuring kieu, ngora teuing pikeun djadi guru di S.M.A., tapi kolot teuing pikeun mitjinta. Padahal sabënërna mah asa teu kolot teuing atawa teu ngora teuing, da tanggal 6 Agustus anu anjar kaliwat teh umur kuring kakara tudjuhlikur taun.

Atawa naha bapa teh boga anggapan, jen kuring teu pantès kitu rimbitan ka Mimi? Teu pantès kitu pedah Mimi kaitung wanita pangpantèsna pikeun di sakola anu kaadjar ku kuring? Atawa pedah Mimi beunghar kitu?

Kuring teu njaho, tapi boh bapa boh Prijatna rada ngeukeuhan supaja kuring rimbitan ka Kartini wae. Kuring njaho, jen Kartini tjukup didikanana, malah lamiun lulus udjianana, taun ieu teh bisa ngantongan diploma B hidji. Rupana kaitung pantès, bisa tiampur djeung someah. Ari anu pohara narikna, bisa djadi pikeun bapa lantaran katendjo pohara njahna ka adi-adi kuring, dieung mikolot pisan ka indung-bapa kuring. Sédengkeun Mimi, éntjan-éntjan atjan njahoeun ka kolot-kolot sarta dulur-dulur kuring. Bisa djadi eta salah sahidji paktor anu ngalautarankeun bapa ninitah kuring supaja nikah djeung Kartini. Tapi dalah dikumaha atuh, sanadjan geulis rupa, ari kuring teu bogoh. Atawa sanadjan hade adat ari taja

duriat ? Sarta saha atuh anu dek rimbitan teh, naha bapa, atawa kuring ?

Lëbah dieu kuring sok asa ngarasa bënëř. Bënëř sagalalana, bënëř pilihan kuring. Urusan rimbitan teu kudu aja tjampur-tangan ti batur, sanadjan ti kolot sorangan. Kuring bënëř, jen kuring ngan daek nikah djeung wanita pilihan kuring ... Mimi. Hanas eta pedah kuring guruna, tapi atuda pikeun hidji guru oge, kono anu tjara kuring mah — guru ngora —, sok aja hidji kahajang. Kahajang geusan meunangkeun tjinta anu mangrupa salah sahidji panghalang hate. Sanadjan eta tjinta teh lojogna ka murid sorangan. Apau tjeuk kuring oge kabënëran bae djadi murid.

Bapa di Bandung kungsi njarita, jen andjeunna moal rek nguruskeun nanaon upama tea mah kuring nēpi ka kauntuntipung ka Mimi, sagalana mangsabodo kuring tjénah. Ngadenge tjaritaan bapa kitu, mimitina hate kuring rada ngarakatjak, kawantu tangtuna oge kolot-kolotna Mimi hajangeun kadatangan ku indung-bapa kuring, boh dina nanjaan atawa dina prungna kawin. Tapi kuring ingët jen dina buku-buku roman sok mindēng digambarkeun ajana djadjaka djeung modjang nu kalabur ninggalkeun kulawarga, awahing ku ngabelaan kasuka. Kuring oge nimitina aja lamunan kitu, upama kaparēngkeun kolot-kolot Mimi teu narima kuring lantaran kuring datang torodjogan tanpa kulawarga. Rek naon deui atuh, mapan anu rek rimbitan teh lain nu sedjen, tapi kuring djeung Mimi. Kuring lain rek nikah ka kolotna.

Kuring sajadi pikeun mutuskeun sagala hubungan djeung anu djadi kolot, lamun pērëla. Kitu tjeuk buku-buku atawa tjeuk dina pilēm anu sok rēmēn dilaladjoan ku kuring. Tapi ..., naha Mimina sanggupeun dibawa hirup kitu ku kuring ?

Sanggupeun kitu Mimi dibawa hirup mēntjil, leupas ti kolot-kolot kuring atawa ti kolotna sorangan ? Hal ieu kuring teu njaho, kawantu boh kuring boh Mimi lain palaku-palaku nu maen dina tunil atawa dina buku-buku. Dina sagala hal, Mimi katendjona teu bisa lesot tina talari budak bungsu, anu pohara pëndung djeung pidulurna. Lëbah dieu kuring

rada ngarasa tunggara. Tunggara dumeh bakal aja halangan harungan anu baris ngadjauhkeun kuring ti Mimi. Tapi ka Mimi kuring bogoh beak karép, turta tina bogoh teh hajang aja hasilna anu mangrupa beungkeutan anu disahkeun ku panghulu atawa kalipah. Kuring ngarasa tunggara reh éng-goning mitjinta Mimi teh geus kaérong ti anggalna, jen rea nakër halangan harunganana.

Komo deui upama ditclèk-tèlèk dipikir, jen saénjana mah pamohalan kuring bisa mutuskeun sagala hubungan djeung nu djadi kolot. Pamohalan, kawantu kuring ge ngarasa jen kuring teu djol-djlég wae aja di dunja. Teu djol-djlég wae, tapi aja lantaranana. Dilantarankeun ku kongsi antara Éma djeung Bapa.

Kuring sabil dina ati.

Sakapeung kuring rada ngaénjakeun kana pilihan bapa teh. Komo upama ras ingët jen Kartini geus sakitu mikolotna ka indung-bapa kuring, geus pohara midulurna ka adi-adi kuring. Estu kawas ka kolotna djeung ka dulurna pribadi wae. Heug hésé saénjana mah neangan anu saperti manehna kitu teh. Malah lantjenk kuring sorangan, bogana bodjo teh siga anu teu rësèpeun-rësèpeun atjan ka dulur-dulur salaki djeung kolot salaki teh. Sédéngkeun di Kartini hal ieu teh euweuh tanda-tandana. Teuing atuh. Ari ingët ka dinjana mah, asa bènér bapa djeung Prijatna teh. Tapi kumaha atuh da hate kuring njantel ka Mimi. Turug-turug geus tilu taun Mimi teh dipitjangtjam.

Tjenk pangrasa kuring, ingétan kuring moal bisa leupas ti Mimi sanadjan nēpi ka iraha wae oge. Malah upama nēpi ka teu kauntun-tipung tea mah, kawas-kawas moal wéleh panasaran.

Kuring balik deui ngingèt-ningèt Mimi. Katjipta wae buukna ngarumbaj pandjang tur gomplok. Kulitna hideung sari, beungeut buleud kawas Marilyn, panonna herang nga-géntjang beunang dipake ngatja, pangawakan djangkung hēnteu, pēndek hēnteu. Ah ..., pendekna mah pikeun kuring manehna estu sampulur. Hēnteu soteh bapa ngarudjukan,

atjan wae, pedah atjan dideuheuskeun. Geus djonghok adu hareupan sarta kauninga tindak-tandukna mah, sageuj nēpi ka teu njalujuan. Da geuning tjeuk paribasa oge, sagalak-galakna matjan moal nēpi ka ngahakan anak. Kuring jakin. Jakin jen di ahir balakangkali mah bapa oge mo bisa kumaha. Bapa tangtu njatudjuan. Kuring tētēp nja pamadēgan, jen kuring ngan daek rimbitan djeung Mimi. Énibung djeung nu sedjen. Pamadēgan kuring geus moal dirobah deui. Tang-tungan kieu teh ku kuring didjentrekan ka Prijatna, malah ka bapa oge kuring njuratan.

Ngadenge omongan kuring kitu, Prijatna ngahulēng. han-deueuleun taksiran. Waktu maneluna rek djung pisan balik. kungsi ngomong kieu ka kuring :

— Nja ..., La, ari kitu onaman kahajang silaing, boh dewek boh bapa ilaing mo bisa kumaha. Didungakeun wae sing tinēkanaan sagala kahajang. Ngon, tjing dewek kēnalkeun ka pieun ilaing teh. Malah geura deuheuskeun ka nu djadi kolot.

Kuring ngahulēng ngadenge kēthap Prijatna kitu teh. Ngahulēng, kawantu kakara kuring ingēt, jen satungtung mibogoh Mimi teh, kuring tjan ngarasa njarita ka manehna. Kakara bogoh sorangan wae.

Kuring ngahulēng ... Prijatna ngagēlěnju waktu kuring njarita ; jen saēnjana kuring tatjan njarita ka Mimi jen kuring aja karēp ka manehna.

Prijatna ngagēlěnjuna teh bari pok ngomong :

-- Alus tah, La. Rikip silaing mah mibogoh dijēlěna teh. nēpi ka anu dipikabogoh ge teu njahoeun .

Subang, 1 Agustus 1956

Tina *Dangiang/Siliwangi*, no. 66 tn. I,
25 Agustus 1956.

R. A. F.

Inisial tina Rachmatullah Ading Affandie, dilahirkeun di Bandjarsari, Tjiamis, tanggal 2 Oktober 1929.

Pëndidikan : Sekolah Rëndah (H.I.S.), Pasantren Islam "Miftahul Huda" Tjiamis, Sekolah Pertanian Mënengah Tjiamis, S.M.A./A Bandung.

Sardjana Muda Hukum Universitas Indonesia Djakarta.

Mamiti nulis dina *Sipatahoenan* taun 1948, mangrupa tjarpon, sadjak, artikél, esej djeung réportaseu.

Wartawan harian *Indonesia* (Bandung), madjalah *Olahraga*, djeung *Puspa Nasional*, (Djakarta).

Rédaktur madjalah *Sunda*, Bandung.

Géde katineung kana olahraga, babakuna maenbal. Lila djadi sésépuh komisi Persib, djaba ti djadi sésépuh seksi Sastra Lëmbaga Basa djeung Sastra Sunda, Bandung.

Sandiwarana *Dakwaan* djeung *Jaomal Qijamah* geus sababaraha kali dipanggugkeun di Bandung, Tasik djeung di tempat-tempat lienna.

Kumpulan tjarponna *Tjarita Biasa*, dikaluarkeun ku Dinas Pénérbitan Balai Pustaka, Djakarta (1959).

Meunang Hadiah Sastra Lëmbaga Basa djeung Sastra Sunda 1959/1960 ku kumpulan tjarponna *Dongeng-dongeng Enteng Ti Pasantren* nu kaluar kakara dina tn. 1961 katompernakeun.

Dina ieu buku dimuat tjarpon-tjarponna

BAPA KUBING MATA-MATA MUSUH
MAEN BAL

Bapa kuring mata-mata musuh

„Di mana bapa, Sur ? Di mana bapa, Sur ?”

Barudak leutik keur ngajeuh-ngajeuh si Mansur, djalma teu pati djédjég ingĕtanana.

„Hej Sur, mana bapa andjeun ?”

„Bapa kuring mata-mata musuh ! Bapa kuring mata-mata musuh !”

Si Mansur ngadjawab bari ngulang-ngulang pameupeuh. Atuh buriak barudak teh lalumpatan bari saleuseurian. Mun geus djauh pok deui bae naranja :

„Sur, mana bapa andjeun ?”

Kitu djeung kitu bae. Beuki djauh, beuki djauh. Sora nu ajeuh-ajeuhan beuki hĕnteu tetela. Ukur hawar-hawar. Nu kadenge keneh ukur surakna barudak djeung djawab si Mansur : „Bapa kuring mata-mata musuh ! Bapa kuring mata-mata musuh !”

Karunja.

Barudak leutik mah teu njarahoeun naon hartina kĕtjap-kĕtjap si Mansur. Bĕbĕndjit ukur rĕsĕp salusurakan, asa aja kaulinan. Ukur suka, mun si Mansur ngadjawab. Ngudag, bari ngulang-ngulang pameupeuh.

Ku pangheureujan sedjen si Mansur tara ganggu. Tapi mun ditanja tina hal bapana, nadjan keur kumaha bae oge manehna ngudag, ngulang-ngulang paneunggeul bari ngagorowok : „Bapa kuring mata-mata musuh !”

Saĕnjana salĕmbur kuring mah geus taja nu bireuk kana tjarita si Mansur teh. Kabeh pada njaho, jen langlang-linglingna lain bawa ti adjali, lain gelo ti bubudak. Umumna di lĕmbur kuring mah geus euweuh nu teu njaho kana lalakon si Mansur. Tapi nja kitu, teu bisa kumaha. Da geus kitu djadina.

Mun nendjo manehna keur matjeuh, ukur bisa gogodĕg bari istigpar, atawa kĕkĕtjrek bari ngagĕrĕndĕng : deudeuh teuing, karunja teuing. Atawa paling-paling njarara barudak bĕngal : montong garanggu !

Kieu geura : nasoro-jansuru-nasron-fahuwa nasirun-wadza-ka mansurun. Tuh geuning kapanggih, djadi mansur isina maf'ul, hartina „nu ditulungan.” Sabab eta nurutkeun sakêplasma, harti nu satjerewelena. Si Mansur hirup, sareatna istuning bërkatna panulung.

Ti sabarang dina kandungan kituna teh. Indungna keur njiram, keukeuh hajang angeun poloj, wêleh teu beunang disisilihan. Kungsi njaksrak ka mana-mana, tapi dumadakan nu dipikahayang, keur suwung pisan. Kabënëran dina kareta api kuring papanggih djeung nu mawa poloj dina karau-djang. Era-era oge ngawajahnakeun maneh, mamandapan. Sirikna teu bari tjeurik menta rek ngahilian.

Taksiran karunjaen, da sok mere. Panghilian teu ditarima. Pokna hënteu niat dijual-beuli, ieu mah ukur nulungan.

Kakara tudjuh bulan leuwih saeutik, brol budak teh lahir. Leuh ripuhna ! Keur mah ngadjuru kakara, turug-turug hese pisan. Tjilaka, memeh djabang baji lahir, indungna dipundut ku Nu Kawasa. Sakitu ge alhamdulillah, sabab maot keur ngalahirkeun kalawan rido. Eta djadi kauntungan, kagolong ka para sjahidin. Nu maot sjahid, bebas tina patakonan kubur. Di aherat, di sawarga. Moal di mana tempatana.

Hadena katulungan ku doktor nu kabënëran keur turui ka lëmbur. Budak lahir kalawan salamët. Hirup, sanadjan matak watir. Tjek babasan, ngan ukur sagëde leungeun.

Alhamdulillah ! Disusuan ku bibina. Budak morontod hënteu ririwit. Tah, lantaran eta pisan, lantaran sareatna hirup tina panulung, rasaan ngaran Mansur pangalusna keur manehna, kalawan harëpan satërusna meunang pituhung Nu Maha Sutji, djaga dina mangsana njanghareupan sakaratil maut.” Kitu dongeng bapana.

DEDEG pangadëgna taja anehna, biasa bae kawas djalma lumrah. Kulitna rada hideung, irungna rada dëmes, panonna tjarekas, nandakeun entjer uteukna.

Aja sipat nu hade pisan di si Mansur teh. Nja eta boga katêguhan hate anu katjida tohagana. Mun boga pamianggih, hese rek diongget-ongetna.

Si Mansur orang langka ngaletak tjiduh, tara gampang ngarobah omonganana. Tigin kana djangdji. Omongna beunang dipértjaja. Mun tjek manehna hideung hese ku urang diongget-ongetna. Mun aja soal nu geus djadi tangtungana-na, henteu gampang dirobahna.

Eta pisan sababna, ti bubudak geus boga sipat pikapértjajaeun batur. Sipat-sipat sedjenna taja nu aneh, prah djeung djalma biasa. Djeung da memang énja si Mansur lain djalma istimewa, tapi djalma lumrah kawas nu sedjen.

Disiplin seinéndan djaman Djé pang nguatan waték si Mansur. Tambah ku djiwa militer. Wani, tur njaho kana kawadjiiban sorangan.

Euweuh hidji pérkara goreng nu sama-sakali taja alusna ; oge euweuh pérkara alus anu sama-sakali taja gorengna. Maksud teh saperti djaman Djé pang, nu njangsara, nu ngaripuhkeun, teu saeutik merena kauntungan ka urang, sasat mere modal kana pèrdjoangan kamérdikaan. Djaman Djé pang ngalahirkeun manusa militer nu pinuh ku kawani, nu njaho naon hartina bèrdjoang. Saperti si Mansur tjontona.

Barang dèr repolusi. énja-énja djadi salah saurang pèlopor, nu wani madju ka hareup ngabela bēbēnēran. Bukti-bukti dina pèrtēmpuran leuleutikan djeung Djé pang, estu ngebrehkeun jen si Mansur djalma wani. Wani tur tēgas. Saluju djeung sipatna : katēguhan hatena hese dirobah-robahna.

REPOLUSI lain hartina kakatjoan djeung kaributan. Kaributan djeung kakatjoan ukur hal-hal anu biasa kadjadian dina repolusi. Meh teu aja repolusi anu di djérona taja kakatjoan djeung kaributan.

Oge nu kaalaman ku urang. Népi ka antukna korban tina kakatjoan nu kadjadian dina repolusi, geus prah bae disebut

korban repolusi. Sok radjeun pabaliut hese ngabedakeunana, nu mana saénjana korban përdjoangan dina ngabela kamërdikaan djeung mana korban kakatjoan dina waktu repolusi.

HARITA teh têngah peuting. Poek mongkleng hudjan ti beurang kenéh teu eureun-eureun. Di imah denkeut Kaum, para pamuda keur karumpul, ngabadamikeun soal-soal përdjoangan.

„Dulur-dulur, urang njékël tanggung djawab nu pohara gëdena.” Burhan minangka pamingpin muka tjarita.

„Përdjoangan aja dina leungeun pamuda. Urang kudu wani bërtindak. Kalawan langsung urang hënteu adu hareupan djeung musuh anu rek ngadjadjah. Tapi saénjana kutu-kutu alat pëndjadjahan geus loba di urang. Loba djalma nu ngahalangan kana përdjoangan.”

„Nu kitu kudu diberesan !” panempasna saurang pamuda.

„Kuring geus meunang daptar tjatëtan, saha-sahana nu ngahalang-halang përdjoangan,” omong Burhan.

„Sanggeus kitu naon hesena ?” tjek si Mansur.

„Hesena loba,” Burhan nempas deui. „Urang loba katalian ku kawawuhan djeung duduluran, loba nu kawëngku ku kolot djeung baraja.”

„Dina përdjoangan euweuh kolot, euweuh baraja. Mun sakira ngahalangan përdjoangan, kudu disirnakeun. Urang niaah ka lëmah-tjai, leuwih njaah batan ka diri pribadi. Urang sanggup ngëtohkeun pati,” tjek si Mansur deui.

„Sëbutan, saha nu kudu diberesan teh ?” tjek salah-saurang.

„Kuring teu yakin guna-hënteuna, mun ajeuna ku kuring disëbutan, sabab tatjan kanjahohan naha arandjeun përtjaja atawa hënteu, djeung naha kira-kirana arandjeun wani migawena.”

„Ieu djaman repolusi, dina sagala tindakan ulah mijuni hajam kabiri. Asa wani asa hënteu. Urang kudu tégas. Wani, atawa hënteu ?” djawab nu sedien.

„Mun kitu urang sëbutan,” tjek Burhan.

„Hidji : Sumarta tukang kai.”

„Akur,” tjek nu sedjen. „Memang si eta geus kadenge ngahina kana përdjoangan. Malah teu daekeun meuli potret Bung Karno oge.”

„Kadua : Lurah Amin. Katilu : Hadji Kartobi ...”

Ngadenge ngaran ieu, tjaritjing taja nu ngomong.

„... Baba kuring ?” tjek Mansur.

„Enja, bapa andjeun,” walon Burhan kalawan tégas. „Bukti-buktina geus kapanggih. Kamari kapanggih di djëro lëntjanana aja lawon bulao. Basa digaradali kamari, dina beuteungna tjap Nica.”

Euweuh djalma nu ngomong. Djëmpe lir gaang katintjak.

„Arandjeun teu meunang ingkar tina sumpah,” tjek Burhan mimiti njarita deui. „Andjeun geus sumpah ka Nusa djeung Bangsa; leuwih tjinta kana përdjoangan batan ka diri sorangan, batan ka kolot, batan ka baraja. Dina përdjoangan taja sanak taja kadang, mun sakira ngahalangan kana djallanna përdjoangan, kudu diberesan. Geus bukti Hadji Kartobi mata-mata musuh.”

„Mun kitu bënëŕ kudu diberesan !” tjek nu di djuru.

„Kuring sanggup ngaberesan,” tjek nu deukeut panto.

„Djadi ... peuting ieu : Sumarta, Lurah Amin djeung Hadji Kartobi kudu përlaja !”

„Akur !” saur manuk.

„Kuring menta ...” tjek Mansur lalaunan.

„Naon nu rek dipenta ?” tjek Burhan. „Asal ulah ingkar tina azas përdjoangan.”

„Kuring tjinta kana përdjoangan, sarta tjinta ka bapa sorangan. Pamenta, tong aja nu wani maragatkeun bapa kuring. Tanwande aja ribut di antara urang djeung urang. Sabab tangtu kuring bakal malës pati.”

„Maksud andjeun ?” tjek Burhan. „Naha mata-mata musuh ku urang kudu diidinan hirup ngadjalankeun pagaweanana, pedah eta bapa andjeun ?”

„Tong kasar kitu,” walon Mansur. „Maksud kuring, kuring sorangan nu rek njirnaekunana, sabab ku djalan kitu kuring

moal malès pati ka nu ngarogahala bapa kuring. Tapi aja pamenta : menta bukti !”

„Tong loba teuing urusan. Ieu lain djaman aman. Urang teu bisa ka landrat. Tapi saksi énggeus tjukup. Hadji Kartobi mata-mata musuh ! Bisi arandjeun teu wani, kuring nu rek mereskeun ! Tjaritana saderek Mansur rek malès pati, kuring sadia. Kuring njaah kana pèrdjoangan. Pikeun eta, kuring wani ngorbankeun sobat. Tapi kuring oge pèrtjaja Bung Mansur lain agen Nica !”

„Repeh !” tjek si Mansur. Awakna ngagidir bawaning ambèk. „Prung ! Kuring nu rek meresan. Arandjeun nu newak, kuring nunggu di sisi tjai !”

Saur manuk : „Akur ! Akur !”

Riungan bubar.

HUDJAN beuki kèrèp. Kaajaan beuki poek.

Sora Hadji Kartobi nu keur husu matja surat Jasin ngawawaas djalma nu sok ibadah. Soara nu naek turun, djiga dibarèngan ku sora njerelekna tjai tina talang. Husu, estu husu pisan.

Kétjap-kétjapna — kétjap-kétjap Arab nu teu kaharti — mani djiga njërèp kana tulang. Njërèp ... djigana moal njërèp kitu mun basana basa lantjaran biasa, basa nu kaharti sapopoe mah.

... Kola ja waelana mambaaisana, mim markodina-hadza nia waadar-rohmanu wasodakol-mursalun ...

Mani sèmu katjipta, djeung karasa : ari hartina eta ajat teh : Djalma-djalma harudang tina kuburan. luak-lieuk di jaomil ahir. bari ngagèro : „Saha nu ngahudangkeun kami ? Nja ieu nu didjangdjikeun ku Nu Mahamurah ; sidik bènèrna para rasul teh.”

Énja mani djiga njërèp pisan. Eta da barang nèpi kana sakat, eureun sakeudeung bari narik napas teh, bangun rěj ... rěj ... bulu pundukna muringkak.

Ngadjina tereh tamat. Nu ngadarěpong di luar geus hěnteu sabar.

Barang tamat, gëdor ! gëdor ! kana panto.

„Saha eta ?” tjek Hadji Kartobi.

„Kuring, buka panto !” tjek nu di luar.

Teu talangke panto dibuka.

Bëlétak kana sirahna, lëng manehna teu ingët.

Ingët-ingët geus di sisi tjai, pedah karasa angin tiis ngahiliwir, djeung sora tjai ngagolontor. Tapi geus teu walakaja Ditalian, panonna dipeungpeukan.

„Rek dikumahakeun kuring teh ?” manehna nanja.

„Montong ngomong. Mata-mata musuh kudu musna !”

„Kuring rek dipachan ?” manehna nanja deui pëgat-pëgat

„Bënër, pikeun kapëtingan përdjoangan ”

Hadji Kartobi teu ngadjawab.

„Mang Hadji,” tjek salah saurang. „Bisi mamang rek ngado’a, bisi mamang rek njuhunkeun disalamëtkeun dina sakaratil maot ku Nu Maha Sutji, sae ajeuna. Mamang moal lami deui ngadangu guruhna tjai, ngaraos hiliwirna angin.”

„Geuning maneh, Run ?” tjek Hadji Kartobi. apal kana sora Harun batur Mansur.

„Sumuhun mang, sanes ikhlas, mung kaajaan nu menta.”

„Hajang panggih djeung si Mansur. Run !” Hadji Kartobi njarita deui.

„Manehna teu aja di dieu, mang !” walon Harun.

„Mamang ikhlas nëmahan pati, Run, mamang tërang, ieu buahna nu hianat. Tapi boga pamenta mun mamang geus lastari, hajang dikubur. Tong dipalidkeun.”

Lila Hadji Kartobi njaritana djeung Harun, bari ngadagoan wadal nu dua deui daratang.

„Mangga mang Hadji, geura sajadi,” tjek Harun.

„Nja atuh, mana kieu ge geus milik memang, kudu paeh tanpa lantaran. Geus aja tulisan ti azalina. Ngan, tëpikeun pangdo’a mamang ka si Mansur, Djang !”

„Dongko !” tjek nu marentah.

Hadji Kartobi dongko.

„Asa ngadenge sora anak kuring, si Mansur !” manehna njarita heula.

Teu kungsi didjawab, si Mansur taki-taki ...
Inna lillahi wa inna ilaihi rodji'un ...
Maot dihukum kalawan teu kanjahoan salahna.

PERDJOANGAN beuki lila beuki panas. Korban beuki loba, korban kamerdikaan, korban tekad anu téguh : ngabela hak satjara hidji bangsa !

Pamuda-pamuda ti lembur kuring geus ngurangan, dipenta ku perdjoangan. Si Burhan geus tiheula nĕmahan pati, digorok ku batura sorangan lantaran hawĕk teuing.

Si Mansur masih tĕtĕp djadi pĕdjoang, tara pisah djeung si Harun. Si Harun estu satia kana amanat Hadji Kartobi memeh lastari : „Djang, mihape anak mamang !”

Hidji poe.

Keur raramena pĕrtĕmpuran, teu kanjahoan ti mana djolna pelor ngahiung neangan wadal, keuna kana dada Harun. Mansur muru. Sobat dalitna disangkeh.

„Kuring rek njarita heula,” tjek Harun pĕgat-pĕgat.

Si Mansur teu ngadjawab. Leungeunna ditungkupkeun kana dada Harun nu pinuh ku gĕtih.

„Andjeun kudu tobat, Sur !”

„Maksud andjeun ?” tjek si Mansur.

„Saĕnjana bapa andjeun maot tanpa kasalahan. Bareto kuring teu wani njarita, sabab si Burhan rek ngarah pati. Bapa andjeun maot ku hianatna si Burhan nu hajang ngarĕbut harta banda bapa andjeun.

Andjeun kudu tobat, Sur ...”

Ngan nĕpi ka dinja, Harun geus taja di kieuna. Hĕnteu daja teu upaja dipundut ku Nu Kagungan.

Si Mansur balik ngadigdig, muru astana tĕmpat bapana. Tjeurik njuuhl kana tutunggul. Teu daek balik, tĕrus tiitjing di kuburan. Tĕngah peuting manehna nangkuban. Tjeurik katijida njĕrina. Mun bisa, taksiran moal boa tjeurik gĕtih.

Teu puguh ti mana djolna, udjug-udjug bĕlĕgĕdĕg di hareupeunana aja nu nangtung. Djangkung gĕde, tur sarwa bodas.

Barang si Mansur tjĕngkat, nu nangtung njakakak seuri. „Andjeun nu maehan bapa teh? Djalma teu tuah teu dosa?” pokna.

„Kuring ngadjalankeun parentah,” djawab si Mansur. „Bapa kuring mata-mata musuh.”

„Ha ... ha ... ha ...,” nu bodas teh seuri deui. „Teu njaho maneh jen eta teh palsu? Gĕde dosa maneh. anak maehan bapa!”

„Bapa kuring mata-mata musuh! Bapa kuring mata-mata musuh!” djawab si Mansur.

Nu bodas beuki ngadeukeutan. Si Mansur ngadegdeg.

Kĕk leungeunna nu bodas teh kana beuheung si Mansur, djĕrit si Mansur ngadjĕrit ...

Kesangna luut-leet, manehna hudang. Impian goreng pisan.

Manehna tjĕngkat, breh bapana nembongan, breh nu bodas dina impian tea oge nembongan. Nadjan nutupan tjeuli tĕtĕp kadenge seuri nu bodas teh. Maneh maehan bapa! Maneh maehan bapa! kadenge sorana.

„Bapa kuring mata-mata musuh! Bapa kuring mata-mata musuh!” tjeuk si Mansur ngagorowok bari indit.

Teu eureun-eureun kituna teh, tĕrus nĕpi ka beurang gorowokan. Matak karunja. Si Mansur owah ...

Unggal ingĕt ngagorowok : bapa kuring mata-mata musuh! bapa kuring mata-mata musuh!

Bĕbĕndjit mah ukur rĕsĕp ngaheureujan.

Tina *Sunda* no. 15 ta. II,
31 Mei 1953.

Maen Bal

WANI sumpah. Sadjëro masantren teh kuring mah teu kungsi budug sakali-kali atjan. Kungsi aja nu marêlëntis mah, dina scla² ramo. Tapi lain budug. Kuman tjai eta mah. Buk-tina, diubaran ku minjak haneut sakali oge. bërësih pisan.

Nëpi ka wani susumpahan teh, pedah geus pada tërang, jen umumna santri mah sok budug. Nëpi ka djigana teh, tjan afdol djadina santri lamun hënteu budug.

Atuh dina ngadji, kuring teh teu muritik² teuing. Nadjan hënteu njongtjolang, tapi hënteu kasëbut santri bëlët. Malah aja nu njëbut tjalakan. Pedah djëro dua taun teh make bisa njusul nu geus mukim lima taun. Tapi eta mah bisa njusul, lain pedah kuringna tjalakan, tapi ituna nu pohara bëlëtna.

Djeung ku kituna mah kaharti. Kuring memeh asup ka pasantren teh make kungsi tudjuh taun sakola H.I.S., djeung basa keur di lëmbur kungsi diadjar ngadji djeung sakola agama. Ngadji di imah, sorena sakola agama, peutingna di Adjëngan Ènob. Atuh mun keur përe sok ngahadja keurseus basa Arab di adjëngan Suganda. Djadi aja dadasar barang djol ka pasantren teh. Dëmi nu sedjen, umumna teu taramat sakola rajat, malah loba nu ngan ukur nëpi ka këlàs tilu sakolana teh.

Katurug-turug kakasih Adjëngan dewi. Përlu hal ieu di-tërangkeun sabab santri² nu sedjen mah nganggapna pang kuring tjalakan teh pedah djadi kakasih Adjëngan. Lamun djadi kakasih Adjëngan hartina sok pangheulana meunang nginum tjai sërëdan Adjëngan. Da di pasantren mah sok parëbut atuh tjai sërëdan teh. Pada² hajang nginum. Ngalap bërëkah, djeung sok matak tjalakan tiënah. Dëmi Adjëngan sok ngahadja mikeun ka kuring heula. Mun kuring geus nginum, kakara dikamu-sedjenkeun.

Djadi kaharti mun di pasantren — malah di sakampung eta kuring kaasup santri „tërkëmuka”.

Santri nu hënteu budug. tjalakan djeung kakasih Adjëngan Tapi saënjana kuring leuwih „tërkënal” di kampung eta

teh, satjara santri nu bisa tunil djeung bisa maen bal.

Teu deuk susumpahan. Ngan loba saksina nu njahoeun, jen harita di pasantren teh dina lëbah maen bal mah kuring teh „radja bolana”.

Djeung lain ngan wungkul maen deuih. Tapi djeung ngurusna. Kuring nu sok njeun surat mun nangtang ka kleup seĉjen, kuring nu sok njeun pasangan lamun rek maen, kuring deuih nu sok djadi „kapten” kasawelasan. Pendekna ari dina lëbah maen bal mah — saperti dina tunil — kuring teh tjlok ti tēngah. Mang Udin „asisten” Adjengan, mang Hudari santri kahot, kang Engkus radja Lugoh, dalah Adjengan pisan, ari dina lëbah maen bal mah nurut ka kuring. Mun tjek kuring djadi bek, djadi bek. Mun tjek kuring tong maen, atawa eureun maen, tara make kadenge gēgēlëndēng.

Sakitu mah nja beunang disebutkeun wēwēg kasawelasan pasantren kuring teh. Pek bae geura, kipēr si Ibro. Budak djangkung hideung, siga keujeup leuleus tapi tangginas. Lung-haj-lenghojna, gumasepna, aksina, mun beh dieu mah asa nendjo kipēr PSSI Paidjo. Ngan pedah si Ibro mah teu pati bisa nalapung djeung sok rada djantungeun mun aja bal ka luhur. Ku kituna mah, ujuhan bisa ngipēran oge. Da panonna delengna pohara. Da mun pahareup-hareup djeung urang, hese urang nangtukeunana, nendjo ka saha manehna teh. Naha ka urang, atawa ka batur? Djeung teu paja disurakan deuih. Komo ari lëbah di Tjigombong mah panongton teh sok katjida teuing. Nēpi ka aja nu njebut „si teleng” atuh.

Bek katuhuna si Usup. Budak bosongot pikasicuneun, da hapur saluar awak. Si Bahrur galandangna. Djangkung leutik, tapi bangeran. Mun nendjo kana sukuna mah teu djiga² bisa maen bal. Da patjer atuh. Tapi lamun geus maen, asa nendjo si Jonquet galandang Perantjis nu kakontjara. Da mani siga „dipatjokan” mun bal ka luhur teh. Si Komar katuhu luarna. Gantjang djeung tarik sepakanana. Da lamun seg si Komar maen bal keneh ajeuna. djigana ari kana pamaen PSSI mah kudu djadi. Ah, da nadjan djeung Witarasa oge, kuring mah asa wani ngadukeun.

Kuring sentérpur. Da ngan sagaleong-sagaleong atuh galandang pasantren Tjidjahe mah. Nadjan ěnja galandang Tjidjahe teh děděg, tapi da bojot. Teu kaop kaliwatan meueusan, tara diudag.

Nadjan barudak keněh oge pamaenna, tapi pasantren kuring teh hese tandingna. Bangsa kasawělasan² pasantren mah kaběh oge dilalab. Kleup desa pisan, nu pamaen²na geus karolot diantarana aja mang Karim nu kawěntar „si patok”, ku pasantren kuring mah tilu-ěnol elehna. Diganda katuhu luarna lain si Komar, tapi si Atjeng. Sabab harita teh si Komar keur bisul dina pingpingna.

Ku kuat²na, něpi ka lamun pasantren Tjidjahe rek maen djeung nu sedjen, tiluan mah kudu ti pasantren kuring teh „di-bon”. Biasana mah si Usup, si Komar djeung kuring. Malah, mang Sukri mah kokolot pasantren Tjidjahe, geus saba-baraha kali ngolo, sangkan kuring pindah masantren ka Tjidjahe. Pokna teh : „Rěsěp di Tjidjahe geura masantren mah. Anak Adjěnganana oge leuwih geulis batan Nji Halimah.”

Kungsi malah aja kasawělasan barudak sakola ti T. Barudak kota, djadi tangtu leuwih barisa maenna. Malah si Musa oge milu. Ari si Musa tea, di T.-na oge geus milu maen bal djeung kolot. ěnja, ari barisana mah. Tapi barorangan. Di opat-ěnol teh djeung rada diheureujkeun malah. Atuh si Musa nadjan běběrěbětan oge, teu bisa nanaon. Malah balikna mah ingkud-ingkudan. Disabět ku si Usup.

Ari Adjěngan (tjek kuring oge moderěn) sěpuh² oge sok ngěrsakeun maen bal. Ari latihan. Katijpta keněh, sindjangna disinglidkeun, nu tembung něpi ka děngkulna teh, ngan tjalana tjele bae wungkul. Diraksukan kutung, sakapeung mah mastakana sok dibeungeut ku anduk leutik.

Sakali mangsa mali karcureuwasan. Ari reuwasna pisan mah, eta si Atokna kakara pisan ditjarekan isuk²na teh. Pedah aja nu ngělakkeun padjar si Atok ngadji hěnteu wulu heula. Duka teuing ěnja duka teuing hěnteu. ěnja bae atuh bisa djadi. Sabab ku kuring oge katemhong, si Atok teh tas heureui djeung si Atjeng, pabau-bau „richul qobih”. (Di pasantren

mah ari bobos teh disébutna richul qobih. Richul hartina angin, ari qobih goreng). Tah ari tas kitu teu katembong ka tjai deui. Kek njékél kitab.

Tah ari sorena maen bal. Adjéngan ngérsakeun djadi bek. Teuing kadupak ku si Atok teh, teuing memang ngahadia didupak. Si Atok keur lumpat méngpéngan, adjéngan rek ngarébut bal. Da mani djiga dipangpengkeun atuh Adjéngan teh. Njangkorah dina kamahir. Eta bae da tidjéngkangna oge aja kana tilu diuralitna. Mastakana mani siga nantjéb kana leutak taneuh beureum. Ari mastaka tea, mastaka lenang. Puguh, ari tjéngkat teh mani djiga tas ditjélép beureum. Reuwas sarerea oge. Mulihna oge disangkeh Adjéngan teh. Sabot kitu, katjiri si Atok teu puguh polah. Buru² njampeurkeun ka kuring. Pokna : „Wallahi Den, teu dihadja. Ana lumpat kalépasan . . .”

Meunang tilu poe si Atok teu dipariksana oge ku Adjéngan teh. Malah Ibu Adjéngan mah, make kungsi ngontrog sagala ka kobong. Nundjuk² bari saurna : „Awat lamun Adjéngan „marid” (teu damang), anta kudu ngaganti ngadjar ngadji ka santri².” Mun si Atok rek nembal, gantjang pisan Ibu Adjéngan mēgat kalimahna : „Uskut anta, la tatakallam”, (Tjijing maneh, montong ngomong) saurna.

Ari akibatna, santri² meunang saminggu teu bisa maen bal. Sabab balna disumputkeun ku Ibu Adjéngan. Hadena basa Ibu Adjéngan keur angkat, ku Nji Halimah bal teh dipulangkeun. Malah basa tas ngadji, Adjéngan kungsi mundut hampura ka si Atok. Saurna : „Atok hampura ana, harita make ngambék, padahal ana oge njaho, jen anta harita teu ngahadja ngadupak ana.” Sportip Adjéngan guru kuring mah.

Dina njaritakeun maen bal di pasantren aja sawatara hal nu hese dipopohokeunana. Saperti dina rek njanghareupan pertandingan. Sok lajang seuri puguh oge ari dipikir ajeuna mah.

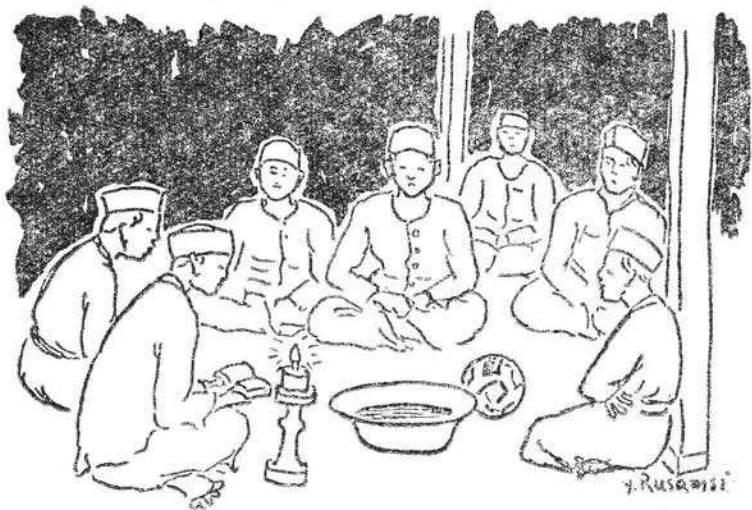
Lamun ajeuna, dina rek njanghareupan pertandingan teh, pentingna kudu tibra sare. Paling élat tabuh sapuluh teh kudu geus ngampih

Ari di pasantren mah sabalikna. Peutingan rek njanghareupan përtandingan teh, malah tara sare. Tapi ngariung ngadji Jasin nëpi ka djanari leutik. Malah sok rëmën tuluj mëlek nëpi ka subuh. Ngadji teh ngariung nu isuk arek maraen bal. Di têngah² riungan aja baskom dieusi tjai bërësih. Ti Isa nëpi ka djanari leutik teh, saurangna ari limapuluh balik sewang sok meunang matja Jasin teh. Komo ari di lëbah si Djael, da geus apal pisan Jasin teh. Teu kudu matja deui. Salian ti baskom dieusi tjai, bal keur isuk deuih nu diteundeun di têngah² riungan teh. Bal meunang ngompa, ngan kari make.

Isukna memeh prung, bal teh dikumbah ku „tjai Jasin” nu dina baskom tea. Nu rek maraen deui kudu ngatjolomkeun leungeun katuhuna kana tjai, tuluj diusapkeun kana beungeut. Djadi kitu lah, tjai Jasin teh dipake sibeungeut.

Sesana, dipake maseuhan bintjurang. Ngarah kuat, ulah babari njëri lamun katadjong batur.

Aneh puguh oge. Da nadjan meh sapeuting djëput teu sare oge, ari dina prungna isukna mah asa tara totolondjongan. Djagdjak waringkas bae. Bal deuih asa pohara hampangna. Da sanadjan hudjan oge, bal teh asa ngoleang. Asa njepak

pépélëndungan sakapeung mah. Bakat ku hampang.

Aja babatjaanana mun rek sup ka lapang teh. Hēnteu kitu bae. Moal dibedjakeun babatjaanana mah, bisi ditarurutan. Ngan bisi panasaran, rek dibedjakeun ari babatjaan mun rek njepak „pinalti” mah. „Waljatalattof”, babatjaanana teh. Eta teh ajat Quran nu pangtengahna. Ditulisna oge geuning sok ku mangsi beureum. Arang gagal njepak pinalti make babatjaan eta mah.

Lamun dina hidji waktu maen bal eleh, biasa nakër mang Udin ngagélëndéng : „Tah nu matak berudak sing harus ari ngaradji Jasin teh ...” tjénah. Djadi lain njalahkeun maen bal, tapi njalahkeun ngadji.

Adjéngan ngalulugukeun. Biasa nakër saurna : „Ari olahraga teh eta sabagian tina iman. Ku Gusti Allah urang teh dipaparin badan. Tah eta badan teh ku urang kudu diriksa sangkan sehat. Salian ti ku dahar ngariksa badan kudu ku olahraga, sangkan sehat.”

Kungsi aja santri nanja : „Adjéngan jaktos ari maen bal haram? Pedah eta wartosna kapungkur nu disepakna teh mastaka sajjidina Hasan-Husen.” Mani njakakak Adjéngan gumudjéngna. Saurna . „Heueuh haram soteh lamun balna ku sirah djalma, ari balna ku kulit mah, naha make haram ... Bisa djadi haram maen bal teh, lamun sekira matak pohona kana ibadah, atawa matak ruksak awak. Djeung ari matak ruksak awak mah, ulah boro maen bal, dalah dahar oge haram.”

Saur Adjéngan kenéh, ari maen bal teh saénjana mah ngalatih lahir djeung batin. Lahirna atuh badan djadi sehat, batinna atuh pikiran djadi tjageur. Kapan dina maen bal teh urang kudu nahan napsu. Ulah hajang njilakakeun batur, ulah hajang malès lamun kasepak ku batur. Pokona mah teu meunang goreng hate

Ana dipikir ajeuna, bêt teu beda meueus² atjan kasauran Adjéngan teh djeung pamanggih ahli² olahraga modern. Ngan beda këtjapna wungkul. Hakekatna mah geus karawu harti „mens sana in corpora sano” (djiwa nu sehat aja dina badan nu sehat) teh

Adjëngan mapatjuan teh dina palébah maen bal ulah djadi ngadu. Maksudna dina lëbah eleh meunang. Eleh ulah djadi gëring (kawas eleh ngadu), mun meunang ulah djadi dir. „Urang njehatkeun badan sangkan bisa ibadah, hartina lamun sakira matak djadi doraka mah — lantaran djadi dir upa-mana — kateu-teu ari njehatkeun awak,” kitu saur adjëngan anu baku ka para santri.

Bulan Puasa harita teh.

Pasantren kuring tatan² baris nampa nu marag ti pasantren M. nu geus kawëntar pohara kustna. Ku kuat²na nëpi ka urang M. mah sarombong. Pokna: „Ku kleup djin oge pasantren M. mah moal ënja eleh”. Loba santri² ti pasantren sedjen, nu barisa maen bal parindah masantrenna ka M. Ku sabab hajang meunangan maen balna. Kaharti nu matak dja-di kuat oge.

Kuring ge tjan kungsi ngabuktikeun kuat²na mah. Ngan ari ngadenge mah geus rëmën. Jen barudak pasantren M teh ënjaan barisa maen bal. Tjan aja nu kuat di lëmburna mah. Ari meunangna deuih tara sacutik-sacutik. Pasantren Tji-djambe oge dalapan elehna. Ari pasantren kuring meunang-na ka Tjidjambe teh ngan ukur dua.

Datangna ka pasantren kuring lain diondang. Tapi ngahadja marag. Ari pokna mah, itung² ngabuburit.

Ari kuring, mun poe² kahidji bulan puasa mah sok balik ka lëmbur. Sok hajang munggah di lëmbur. Tapi ari harita, kakara oge dua poe aja di lëmbur, djol si Atok djeung si Atjeng njusulan. Pokna, disaur ku Adjëngan kudu kairingkeun. Reuwas ari mimitina mah. sугan teh aja nanaon.

Kakara dina përdjalanan si Atjeng njarita, jen pang diala teh lantaran isuk kudu maen bal. Saënjana mah lain dititah ku Adjëngan, tapi ku mang Udin. Salian ti kuring, tjënah si Komar deuih nu ngahadja diala ka lëmburna teh. Da kabënëran keur balik deuih.

Kuat pisan harita mah puasa teh. Da diganda maen bal teh tara ripuh² teuing. Djeung djagdjag deuih maen balna

oge. Malah awak teh sok asa leuwih ngoleang batan keur teu puasa.

Adjëngan ku andjeun ngandjurkeun maen bal bulan Puasa teh. Salian ti itung² ngabuburit teh djeung latihan nahan napsuna leuwih ënja². Pada tërang ieu, jen lamun keur puasa mah sok dareukeut pisan kana piambêkeun teh. Dina maen bal mah nahan napsu ieu teh leuwih beurat. Sabab mun ngambêk salian ti teu hade teh, djeung matak batal puasa deuih ari bulan puasa mah. Naon hartina ngabuburit ari matak batal puasa mah.

Si Atjeng deuih nu ngadongeng, jen nu baris dilawan teh pasantren M nu kawéntar tea. Kuring nanjakeun, naha kabeh tukang maen bal di pasantren araja. Djawab si Atok. „Nu rada gëring oge teu sirikna ditiupan ngarah bisa maen.” Nu disébut rada gëring teh si Ibro. Teu aneh ari si Ibro mah, da unggal puasa sok gëring. Eta tuda ari lain bulan puasa sok pohara tjapek rahemna. Djadi ari puasa teh ripuh pisan.

Basa kuring djol ka pasantren, mokaha dibageakeun pisan. Si Ibro oge ngadak² djagdjad, da sieuneun teu dimaenkeun meureun ari ngaringkuk bae mah.

Memeh barudak M daratang oge. kuring geus yakin jen përtandingan teh baris djadi „duel meet” (ngadu djadjaten) anu rame pisan.

Wantji lohor barudak M teh daratang. Leuh ënja léngkëp pisan. Kabeh djago²na daratang. „Tuh itu Den djagona teh,” tjek si Obi bari nundjuk ka budak petekel pikasieuneun.

Nu disébut djagona teh si Salim. Maenna djadi galandang. Kareret, bitisna oge babalingbingan. Tjek si Obi keneh. litjik saénjana mah. Sabab si Salim teh hënteu mukim di pasantren. Ngan unggal poe ngadon ngadji. Da ari gawena mah tukang ngangon munding.

Geus pada mupakat. Jen bal mawa hidji sewang. Sarta dipakena satengah maenan sewang. Malum, kapan geus pada tërang. kumaha ari lalakon bal di pasantren teh.

Nu djadi lepri geus dipëto. Mang Ulis Djakat urut djagoan

Geus patotos deuih, jen memeh prung mang Ulis teh kudu disumpah heula hareupeun Quran, jen baris adil. Mun geus disumpah kitu, dua pihakana reugreug djeung gëmplëng përtjaja, jen lepri teh moal beurat sabeulah. Da mustahil aja djurutulis djakat teu sieuneun ku sumpah Quran.

Tening sabaraha puluh urang nu datangna urang M teh. Maksud teh djeung nu rek ngabobotohanana. Atuh barudak santri di pasantren kuring oge pada hajang njaksian. Ditambah deuih ku urang kampung nu hajang laladjo bari ngabuburit.

Umumna pamaen² ti M teh leuwih darëdëg. Djeung barosongot pisan deuih. Kipërna djangkung gëde. Djeung tonggar deuih matak wëgah mubrukna. Ngan bedjana ngede, hartina ngan leungeun kentjana wungkul nu hirup teh. Djeung tjénah nadjan bosongot oge, rada borangan.

Memeh kuring njaritakeun përtandinganana, asa përlu mun kuring ngadongengkeun heula përmaenan barudak pasantren kuring. Maksud teh, sangkan aja gambaran.

Djadjauheun kana make sistim kawas ajeuna. Ieu mah saprunghna. Ukur kudu njepak djeung kudu lumpat. Tapi nadjan kitu, lamun ku kuring ditjipta ajenna. përmaenan pasantren kuring teh kira² kieu.

Sistimna, sistim „ortodoks”, hartina galandang milu ka hareup. Kaharti lëbah dinjana mah. Da di sakuliah Indonesia oge kapan tjarang ajana sistim „stopperpil”, teh. Hartina galandang nu djadi palang-panto di tukang. Halëp nu maradju. Harita mah sakuliah Indonesia oge make sistim ortodoks.

Ditendjo tina gaja përmaenan, pasantren kuring teh mirip² kana gaja „kontinental”. Maksud teh pondok, tapi gantjang. Atawa meureun mun di Indonesia harita mah, djiga Përsis Solo, keur djaman Maladi djadi kipërna. Ku gaja eta, kapan Solo harita make bisa djadi djuara PSSI meunang sababaraha taun teh.

Djeung memang teu bisa teu kitu deuih. Sabab barudak pasantren kuring teh laleutik. Djadi teu bisa tararik njepakna. Iwal si Usup djeung si Komar meureun nu tarik teh.

Nadjan harita mah tara dipikir heula memeh maen teh, tapi kitu kira²na gambaranana teh.

Nu dipahing pisan teh, barudak teu meunang ditumanan mawa sorangan. Mang Udin nu sok njarekan budak nu hajang disebut „si Oraj” teh. Pokna „Dina Islam haram hukumna djalma pupudjieun teh.”

Bada Asar ari maen bal teh. Salat Asar heula bērdjamaah Santri semah nu adan djeung komatna, Adjengan pribumi nu ngimamanana. Kitu kabiasaan di pasantren teh.

Sangeus aweh salam, Adjengan sasauran heula. Mapatjuan sangkan maen bal teh ulah narapsu. Sing ingēt kana bulan Puasa. Lamun sakira matak batal puasa mah, leuwih hade montong maen bal.

Tah harita deuih, lepri disumpahna teh.

Dimimitian ku utjapan „bismillah” djeung „biidznillah” barudak kuring asup ka lapang. Gēr kēprok. Leuh, asa ēnja. Katendjo santri² M memeh arasup ka lapang teh barabatangan heula. Sidik, da katendjo atuh nalamprakkeun leungeunana ianda keur ngado'a. Geus kitu kakara arasup ka lapang. Papakeanana mah sarua bae djeung kleup kuring. Hartina aja nu dibadju, aja nu buligir.

Ēnja. Sagērēbēgan oge geus karasa, jen musuh teh beurat. Garalak djeung garantjang. Sepakanana tararik. Eta bae, kakara ge prung, si Ibro geus njēkēl bal. Ēnja deuih si Salim teh hese diliwatanana. Sukuna kentja katuhu harirup. Ari njepak teh mani ngahiuk, matak sieun ngadeukeutan. Ari pētana, hēnteu daekeun ngadjauhan kuring. Ngikintil bae ti barang prung oge. Geus aja bedjana taksiran ka maranehna oge, jen kuring radja bolana teh. Si Bandi deuih — salentēr tēngahna — nu gantjang teh. Babalitjētan bangun rada babariun ngaliwatan si Bahrur teh. Hadena sore eta teh si Usup maenna mati-matian, djeung si Ibro keur rada mudjur. Bal sepakan si Bandi oge, sangkilang ka djuru, da dirontok atuh. Ēnja ari ēnjana mah djadi kornel, tapi mun teu dirontok, moal boa bakal asupna.

Gēr atuh nu laladjo surak, si Ibro asa heueuh, datang gu-

masepna. Naha atuh, bal ti katuhu luar musuh, ngagorolong laun nakër. Ah ditewak kitu bae oge, naon hesena. Ari ieu si Ibro pupudjieun. Da rek newak bal sakitu launna oge ngagoler atuh. Bal djauh keneh, manehna geus ngagoler. Ari geus deukeut, ari tjléng teh bal ngantjul, keuna kana batu sagède muntjang. Atuh si Ibro ngagoler, ari balna ngaliwatan sirahna. Blus teh asup. Pek geura, saha nu teu sèbél. Katendjo mang Udin gëgëdjlig di sisi. Mun lain bulan Puasa, taksiran kana ditjabok-tjabok ënja tah si Ibro teh. Mimiti rada paur basa geus eleh 1 — 0 mah.

Basa bal ka sawah, kuring ngaharewos ka si Usup. Manehna unggeuk-unggeukan. Geus kitu kuring mere parentah deuih ka si Atok.

Djol si Bandi mawa bal, „dirëbut” djeung suku’na. Da mani kawas nangka asak ragragna si Bandi teh. Moal hënteu njërina teh.

Barang mawa bal deui, bangunna mah rek malës, tapi si Usup ngagorowok : „la tagdib, sjahrussija” (ulah ngambëk, ingët bulan Puasa !) tjénah. Atuh teu tulus ngambëkna si Bandi teh, kaburu ingëteun. Geus kitu, djëkek deui si Dahir dibabuk ku si Atok, mun rek malës gorowok deui si Atok kawas tadi si Usup, ngingëtan jén bulan Puasa. Atuh teu bisa malës. Tah ku kitu raripuhna barudak M teh. Hajang malës, tapi teu bisa. Ari barudak kuring mah nadjan ngababuk oge moal matak batal puasa. Sabab ngababukna hënteu djeung napsu. Beda deui djeung lamun malës. Kapan ari malës mah tangtu bari napsu.

Kuring sorangan teu bisa walakaja. Da teu didjauhan ku si Salim. Rek ngababuk, teu wani. Da nendjo bitisna oge balingbingan.

Basa reureuh teh pasantren kuring eleh 1—0 tea bae.

Dina babak kadua bal teh diganti ku bal ti pasantren kuring. Eta da aneh, tadi mah asa beurat nakër bal teh, asa njepak batu malah. Naha ari ajeuna, da mani asa ngoleang bal teh. Rarasaan ngan ukur katoel ku suku bal teh, tapi

na atuh ari bĕlĕsat teh tarik pisan. Mimiti barudak kuring meunang angin.

Teu katara-tara atjan ku kuring oge. Katembong teh si Komar nampa bal ti si Atjeng, disakal'keun kana gul musuh. Da ngan sakolepat, bal teh geus asup negtog ka nu laladjo di tukangeun gul musuh. Bangbaraan.

Kuring geus njaho kana sepakan Sumo, nu kawĕntar „mĕriam D'akarta", kuring kungsi njaho kana sepakna bangbaraan Backhuys nu kawĕntar ka mana² tea, kuring geus njaho kana sepakan San Liong nu nĕpi ka djiga „ombak banju" bakat ku tarik, kuring geus njaho kumaha tarikna sepakan si Dubukin salentĕr hareup Rus'ia anu tjeik nu bohong mah matak meupeuskeun sirah nu ngahedĕn, tapi .. sepakan si Komar njieun gul harita asa tjan manggih bandingna. Maksud teh tarikna. Da mani siga ngahiung disada atuh. Eta bae, da si tonggar oge kipĕr M. teu ngalieuk-lienk atjan. Marukan mah tjan disepak ku Komar. Eta bae deuih, da kolot nu kasentĕr di tukangeun gul oge mani nangkarak bĕngkang. Tjajakan kasentĕrna teh hĕnteu nĕnggĕl. Teuing kumaha djadina lamun nĕnggĕl.

Sieun disĕbut wadul bae kuring mah, mun njaritakeun sabaraha hasilna pĕrtandingan harita. Da siga rahul atuh. Kumaha teu rek siga ngabohong, ari sabab pasantren M nu sakitu kawĕntar moal eleh nadjan ku kleup djin teh teu kurang ti 7—1 elehna ku pasantren kuring mah. Kuring sorangan ngasupkeun tilu. Rek disĕbut wadul rek hĕnteu, tapi da ĕnja kitu harita teh.

Eta pisan sababna pang kokolot santri ti M memeh balik teh njampeurkeun heula ka kuring. Ngolo-ngolo sangkan kuring pindah ka M. Tjĕnah : „Mun anta masantren di ditu mah, tong mikir ngaliwĕt sorangan. Dipangliwĕtkeun unggal poe oge.” (Teu njahoeun padahal harita oge kuring tara ngaliwĕt sorangan, tapi sok ku si Atok). Ieuh asa ngapung, irung diolo kitu teh. Asa djadi Raymond Kopa nu diolo ku Sĕpanjol pedah djadi radja bola Pĕrantjis.

Tatjan diumumkeun.

TAN BIE HUN

Sandiasmana Muh. Usman. Dilahirkeun di Bandung dina taun 1929. Sanggeusna namatkeun S.R. nulujkeun sakolana ka Sakola Teknik bagian Radiotélégrafis di Djakarta, tapi samemeh tamat geus pindah deui ka Sakola Perikanan di Bogor. Kaburu kapéngat ku révolusi, nja asup ka Angkatan Pemuda Indonesia (A.P.I.).

Dina mangsa ngungsi di Tasikmalaja sering ngabandungan tableg anu sering diajakeun pikeun umum, nepi kapangaruhan djorodjoj hajang ngadji sorangan. Kabeneran aja kiai anu kirsaeun ngawurukan, nja terus masantren. Dina pamasrahan kadaolatan, pindah ka Bandjar, masantren di pasantren Bandjarsari. Ti dinja nulujkeun sakola di S.G.A.I. (ajeuna mah P.G.A.) di Bogor. Ngan sataun da terus dipindahkeun ka Solo. Ti P.G.A. henteu terus digawe da Ikatan Dinas dipulangkeun, nja milu udjian persiapan Perguruan Tinggi Agama Islam di Jogjakarta.

Karangan-karanganana dina basa Sunda dimuat dina madjalah *Warga*. Kadjaba ti dina basa Sunda, sok radjeun oge nulis dina basa Indonesia, dina madjalah sakolana njaeta madjalah *Criterium* anu dikaluarkeun ku Senat Mahasiswa P.T.A.I.N. Djadi anggota Ikatan Wartawan Mahasiswa Indonesia. Kungsi asup Himpunan Peminat Sastra Islam.

Dina ieu buku dimuat sadjak djeung prosa-lirikana:

DI MUNARA MASDJID SJUHADA
ANDJEUN DJEUNG KURING
TANGTUNGAN

Di munara masjid Sjuhada

SAKURILING tungking djëmpling, rehe simpe. Awang-awang lenglang taja hahalang aling-aling. Dewi Ratih rintih ngalirik bumi njawang buana, njiram alam ku tjahja guma-wang. Bentang-bentang lapat-lapat tingtarelak di langit nila kan'li. Angin peuting ngahiliwir ngagasir kakaian, ngolear nčbak kakajon. — Dangdaunan arëndag ojağ-ojağ arusik lir nu dalikir. Manusa tibra ngageubra taja karingrang, sirna sare ditimang-timang impian diejong-ejong ku gundam.

Djauh, ... ngarunggunuk gunung Mërap, rëmëng-rëmëng diharudum ku këmbën halimun. Haseupna ngëlung mumbul ka angkasa lëga, ngalajang di awang-awang lenglang, ngalindih langit bërësih.

Gusti anu ngahias ngareka djagat. Gusti anu njungging nrukir bumi. Abdi ... sidakëp, madëp, tungkul tapakur ... Nil'k bumi, nëlčk buana, ngarampa djagat. — Geuning ... diri ngan ukur titik leutik, di tčngah alam gumbung-gambulang, di kolong awang-awang ngëmplong. — Tapi ... naha sok kumalungkung ad'gung, di mana mëtä sok ngadjak mën-tia ka nu Kawasa. Duh Gusti Jang Widi, nu Kawasa Murba Wisesa ... Abdi njuuh sudjud ka Gusti — Sudjud ... njaluuh marga rumasa tuna. Njëmbah margi adjrih, diri laip, awak hina. — Ngalungsar mëgat rčmbësan rahmat, ngabangingik nganti-nganti pangasih azali, mëndčko ngantos-ngantos rido, sila nëda-nëda pangampura.

Lumungsur njusup, alum ngungun sëmu ngujuung, sang bulan amit mulang, reh radja siang arek datang. Tanda leurang tereh datang, di bculah wetan tingarudat bodas, tanda balebat sumirat ... Haleuang adan ti kaanggangan, hawar-hawar kasawur ku baju subuh, sorana tilëm-timbul katiup baju. Manusa sing eling geuwat tandang sambeang, geuwat riket geura salat, bisi umur kaburu ... surup, bisi hilang tereh datang.

Djogjakarta ahir Nopembër 1953.

Tina Warga no. 81 tg. 30 Nopembër 1953.

Andjeun djeung Kuring

balebat ngan sadjorelat
haneutna pojan geus lėkasan
mangsa pėtjat sawėd geus liwat
poe geus lėngange mantjėran

dina angėn-angėn
djangdji rek menggok
lingsir reureudjeungan
barėng njawang lajung tunggang gunung

tapi ... andjeun djeung kuring
moal saėndėngna ajang-ajangan
mana palita nu hurung ngagatėng
sampeureun leumpang peuting
bisi surup memeh usum

Tutugan Gunung Galunggung
malėman L. baran Rajagung

Tina *Warga* no. 143
tg. 7 Agustus 1955.

Tangtungan

kuring teu rek mitjeun andjeun saraswati
taja dangiang mun andjeun suwung
lali ka dewi mo aja sari

lain rek dilua andika saraswati
nadjan rea nu sakalungguhan djeung dewi
andika tétép djadi lambang keumbingan

gilap-kaendahan andjeun saraswati
kiwari ulah djang andjeun pribadi
lain wungkul keukeupaneun abdi-andjeun
kuring bosén ku sésébutan
dewi saraswati djeung dewi saraswati

tjing sumiratkeun sing walatra
insan pangusi alam lawas ngalanglajung
kabunglulëngan kaedanan
hajang itjikibung teuteuleuman
na tjahaja kaendahan dewi

kuring djeung nu sajunan
rek ngahaleuang tēmbang
makalangan ngareka sastra ngalukis
dewi saraswati djang balarea di buana lēga

leuwih ti kitu saraswati
nadjan andjeun émbung
abdi-andjeun sungkan
sulaman kaendahan dewi
ku kuring rek dipake bakti
ka ditu ka ditu ka Dat nu Hakiki

Tina Warga no. 146 tg. 30 Agustus 1955.

PRUATNA AFFIATIN

Dilahirkeun di Bandung tanggal 25 Pebruari 1932. Sanggeusna namatkeun S.M.A. dina taun 1950, tuluj asup ka Akademi Seni-Rupa, tapi henteu tjutjud, nja nêruskeun ka fac. Sosial & Politik di Universitas Padjadjaran Bandung.

Mimiti nulis dina taun 1950, dimuat dina *Panghegar*. Kadjaba ti didinja, oge karangan-karanganana dimuat dina madjalah *Sunda djeung sk. Sipatahoenan*.

Dina ieu buku dimuat tjarponna :

KASOPONDOK KASOPANDJANG

Kasopondok Kasopandjang

IMAH turut-turut emper rumeuk ting bëlégdëg, tihang listrik radjég ti kadjauban, pengkolan ka gang ngëlëwung hideung. Sarta pikiran ngagëlëndut sapatrat djalan, dada teu wasa nêkën angën-angën ngora.

Geus sabaraha puluh, ratus, tihang listrik gigireun anu kaliwatan ku gëtrukna langkah sapatu ti miniti indit ti imah mapaj-mapaj djalan kieu. Peuting ukur katjaangan ku tjahaja listrik luhureun anu padjarauh antjel-antjelan. Nu lalarliwat rëndang tjarang, kitu ge sawaréh mah bangun rerusuh nakër, luslës di pengkolan ganggang anu paroek. Di ditu di dieu bet'a eureun ngadjalugrug. Djauh di tungtung ditu këtíp lampu tempel tukang tjikopi. Opat lima urang ting raringkang atawa diuk marujudun sakurilingeunana.

Dalan nu keur ditintjak geus sêpi sanadjan peuting kakara pulul satengah sapuluh kurang. Kuring leumpang lalaunan, salengkah-salengkah dihadja dirarasakeun. Beuheung djekët ditanjungkeun nutupan punduk, bari mërêkët ramo dikeupoukeun nahan tiris djëro saku tjalana duanana. Ni'mat leumpangna kieu batan tjiiting di imah mukaan lambaran buku tapi pikiran njolok tjustjos ka nu lain-lain.

Angin tiis ngagëlëbug. Hawar-hawar kadenge sora gëdjëdna samping sarta gëtrukna nu leumpang rurusuhan tukangeun kuring. Teu sidik rupana. „Maumulih”, tjeuk kuring pangangguran bari direret, sora rada diëmpladkeun. Mun awas mah biwirna kurawend meureun ditanja kitu teh. Leumpangna beuki digantjangan ngaliwatan kuring, alah batan digogog si Tumang. Awewe bënë, tjeuk gë-rëntës hate. Sababaraha puluh metër deui nu leumpang bieu geus rëjëm-rëjëm ampir teu katendjo. Sakeudeung deui nyolebat katjaangan listrik luhureun anu kaliwatan, lës leungit di tungtung djalan. Awewe bënë ..., tjeuk gë-rëntës hate deui.

Angin ngagëlëbug. Lalaunan listrik luhureun ajun-ajunan,

tjahajana alon milu ngajun, djalan anu katintjak sakeudeung poek sakeudeung tjaang.

Duaan deui, nu saurang ditëlékung, bari leumpang nga-robrol ting kutjuwës lalaunan. Palëbah ngaliwatan kuring djëp djarëmpe. Lengkah kuring digantjangkeun nuturkeun pandeurieunana. Kuring dedeheman. „Marulih ti mana ieu teh ...?” Teu nembalan. Kuring seuri djëro hate. „Sarëngan nja ...?” tjeuk kuring deui. Nu ditëlékung nambalang bari ngadjeuwang nungtun leungeun baturna ngagantjangkeun leumpangna, satengah lompat. „Ludeung duaan ge!” pokna teh. Bari ngëndoran lengkah, leungeun dibëbëskeun deui duanana kana djëro saku tjalana. Awewe bënëcr, tjeuk hate.

Angin gëgëlëbugan. Hawa beuki tiis. Kuring ngaluarkeun Bison. Waktu ngotretkeun kaju api, teu kanjahoan ti mana djolna aja lalaki njampeurkeun. „Bade ngiring seuncuna”, pokna bari njënjëkl roko diantëlkeun kana biwirna. Siki kaju api anu geus hurung ku kuring diasongkeun. Manehna tungkul, angin tërur ngagëlëbug. Memeli rokona hurung, siki kaju api pareum mantén. „Oh”, tjënah „mangga wae ti pajun. Kuring njeungent nu sorangan, dus kaju api disodorkeun ka manehna. „Gan”, pokna deui saënggeus rokona hurung bari ngasongkeun dus kaju api,” bade ... pëlësir?” Ku kuring direret bari ditendjo beungcutna. Manehna seuri, njëngir, huntuna karebol. „Indo, Tionghoa, atanapati ... mangga geura seueur nu sac”, tjënah deui teu kireum-kireum. „Geus hurung rokona?” tjeuk kuring tjua bari ngalcos. Kadenge ku kuring manehna gugup njëbut: O-ohh nuhun ...”

Sadjadjalan kuring ngingët-ningët kadjadian anu tjikenéh. Teu kabéh djëlëma anu panggih peuting di djalan, djëlëma teu bënëcr, saperti oge nu tjaritjing di imah penting ieu tjan tangtu aralim kabéh, tjeuk hate. Beuheung djeköt nu mimiti ngeplek ditangtungkeun deui.

Peuting karasa beuki tiis, angin tërur gëgëlëbugan. Tjahaja listrik alon ajun-ajunan sakeudeung poek sakeudeung tjaang. Kentja-katuhueun, imah ting bëlëgëdëg, tihang listrik radjég.

Kuring ngarenghap narik napas pandjang. Ti tadi pikiran tĕrus njarita.

Tukangeun kadenge deui sora nu leumpang. Ku kuring teu direret, bosĕn. Waktu nu ngaliwat ngagilisir gigireun, kaambeu bau ... awewe, seungit. Mani lĕmpaj, tjeuk hate. Kabaja djeung sampingna dipĕrĕtjĕtkeun ngawangun garis-garis awakna anu narondjol ngeusi. Leumpangna sĕmu gagaleongan dina kĕlom geulis anu djangkung, djangkung teuing. Keupatna diajun nurutkeun langkahna, teu gugup ku panendjo lalaki tukangeun. Lĕbar ku awakna mun rupana teu geulis teh, tjeuk hate. Tapi leuwih lĕbar deui mun lain djĕlĕma bĕnĕr, tjeuk hate deui. Nu ditaksir djongdjon keupat, kuring teu lemek ngitjlik pandeurieunana. Sababaraha tihang listrik, dua tilu gang gigireun geus kaliwatan. Kuring ngepeskeun kuntung Bison. Sabot kitu teu disangka-sangka nu di hareupeun eureun leumpangna, ujug-ujug tĕrus malik ka kuring. „Andjeun nuturkeun?” tjĕnah. Kuring olohok rada reuwas. „Tjeuk saha kuring nuturkeun ...” tjeuk kuring, karasa ku sorangan lĕntongna bangun tolol, panon teu kahadja tĕrus neuteup beungeutna. Geulis, tjeuk hate.

„Bisa djadi,” tjĕnah, „kuring salah sangka, andjeun ĕnja hĕnteu nuturkeun. Tapi andjeun pĕrlu njaho, kuring lain awewe djalan ...” Tjeuk hate : Wanian jeh awewe teh.

„Na da kuring ge teu sing njangka teu bĕnĕr,” tembal kuring bari rada-rada nĕkĕn piseurieun.

Nji modjang neuteup ka kuring bangun wani, nguntup, paromanna teu riuk-riuk tapi teu baeud. Manehna ngalieus nĕruskeun deui leumpangna. Kuring ngodok saku deui, ngitjlik tukangeunana.

„Andjeun”, tjĕnah bari nonggong, „geus dua kali nutur-nutur nu ngaliwat ...”

„Tilu kali djeung ajeuna,” tempas kuring.

„Kumaha awewe rek njahona jen andjeun lalaki bĕnĕr,” tjĕnah.

„Andjeun nutur-nutur kuring,” tjeuk kuring bari ngotretkeun kaju api njeungeut Bison, „buktina andjeun njaho kuring

nuturkeun anu ngaliwat geus dua kali ... tilu kali djeung ajeuna ..."

„Kuring ge njaho, andjeun ditawaran awewe ku lalaki nu tadi,” tjénah. „Kuring oge njaho andjeun nolak,” sambungna deui.

„Nja tetela andjeun anu nuturkeun tea mah,” tjeuk kuring bari ngagantjangeun langkah maréngan gigireunana.

„Běněr” pokna pondok.

„Andjeun ngaliwatan kuring lantaran andjeun hajang dituturkeun ku kuring,” tjeuk kuring deui.

„Běněr,” tjénah.

„Andjeun njangka kuring lalaki teu běněr ...” Bari njeuseup Bison ku kuring direret ku djuru panon ditungguan sugan nembalan. Djémpe.

„Kumaha lalaki rek njahona jen andjeun lain awewe banger ...” Kuring njeuseup deui Bison.

Dipokkeun kitu manehna ngarondég. „Běněr andjeun njangka ka kuring awewe djelang?” pokna, sorana djigadjiga nu ngantjam, panonna mēntjrong panon kuring. Kakara sakali ieu kuring ngarasa ditangtang ku kawani panon awewe. Tetela geulis jeuh awewe teh, wanian deuih, tjeuk hate.

„Hěnteu,” tjeuk kuring bari teu pětöt njidik-njidik rupana, „ti heula geus dipokkeun kuring teu boga sangkaan kitu ...” Kakara saěnggeus kuring njarita kitu manehna tungkul. Kuring milu ngarasakeun lěga hatena.

„Tapi naha peuting-peuting aja di djalan?” tjeuk kuring deui.

„Ari andjeun naha peuting-peuting aja di djalan?” tembalna malik nanja.

„Djalan-djalan, pusing di imah.”

„Teu meunang kuring oge pusing di imah hajang djalan-djalan djiga andjeun?”

„Puguh we meunang mah, tapi naha hěnteu menta dibaturan ku ...”

„Ku lalaki?” tempasna „Sapěrti oge andjeun teu boga batur awewe, kuring teu boga batur lalaki ...”

„Tapi andjeun mah awewe,” tjeuk kuring bari ngalungkeun roko nu pandjang keneh tĕrus newak peupeuteujan nu keur keupat.

„Teu pĕrtjaja kana emansipasi bung?” tjĕnah bari rikat ngepeskeun panjĕkĕl kuring. Leungeun ku kuring disakuan deui.

Angin tĕrus gĕgĕlĕbugan. Djalan nu keur ditintjak sakeudeung poek sakeudeung tjaang. Rĕmĕng-rĕmĕng kaliwatan djĕro gang nu ngĕlĕwung hideung nu keur pasangkeh-sangkeh, awewena iirihilan. Peuting beuki tiis.

„Kuring tjan njaho ngaran andjeun, tapi ngaran kuring ...,” tjan rampung manehna geus nĕmpas mantĕn.

„Geus njaho!” tjĕnah.

„Geus njaho?”

„Luwih ti panjangka andjeun.” Ngaranna, imahna, sakolana djeung sacutik tina kaajaanana.”

„Njaho ti saha?” djĕro hate kuring teu pĕrtjaja.

„Nananjakeun wae bisa djadi, tapi eta mah rasiah kuring,” tembalna bari ngagĕlĕnju imut. Lila lĕlĕmbutan kuring ngalajang, waktu pikiran nĕpi kana hidji kadjadian sakitu waktu ka tukang.

Bari seuri leutik, leungeun kentja tina saku dikaluarkeun deui, sakali deui kuring ngadjeuwang pigeulangna.

„Sakuan leungeun teh,” tjĕnah „tong ngopepang!” leungeun ku kuring disakuan deui.

„Andjeun Edah, Siti Djubaedah,” tjeuk kuring. „randa sakali, urang kampung Babakan nomĕr 15 blok 9 B, adi kang Rahmat salaki tjeu Ida ... Bĕnĕr?”

„Njaho timana andjeun?” nanja bangun teu njangka, leungeunna karasa ngagaramang nĕkĕlan siku kuring.

„Rasiah kuring,” tembal kuring bari ngepeskeun siku tina tjĕkĕlanana.

„Ti si Maman? Njarita naon deui si Maman ka andjeun?” leumpangna ngarandĕg. karasa deui leungeunna nĕkĕlan kana siku kuring. „Njarita naon deui si Maman ka andjeun?”

... Leungeun kentja dikaluarkeun deui tina saku. Mimiti ku kuring ditjĕkĕl peupeuteujanana, tĕrus ramona dipasĕlang-

keun djeung ramo kuring ditarik bari ditungtun.

Djalan sakeudeung poek sakeudeung tjaang, angin terus gëgëlëbugan, peuting beuki tiis. Hawar-hawar djam garedja disada sakali. „Pukul sabaraha ieu teh?” tjeuk hate.

„Njarita naon Edah ka si Maman?” tjeuk kuring bari teu tjitjing ngaramës ramona. Manelina ngareret ka kuring, imut teu nembalan. „Edah bogoh ka kuring tjénah nja?” tjeuk kuring deui..

„Kumaha tjénah djawabna?” pokna bari ngalieus.

„Djawab ka saha? Ka si Maman ka Edah?”

„Kumaha djawabna ka si Maman ...”

„Lamun teu geulis mah ëmbung meunangkeun randa!” tjeuk kuring sarta gantjang disambung deui: „Ari pek ..., bari ngaleupaskeun nungtun diganti ku njangkeh,” ieu geuning Edah teh ...”

„Njaho ngaran teu njaho di rupa?” tjénah, sorana diharewoskeun bari ngarapëtkeun awakna ka badan kuring.

Djëmpe sadjongdjongan. Nu kadenge ngan gëtrukna lengkah kuring duaan. Pikiran kuring ngalajang ...

„Tjing ieu leungeun teh ...,” sorana ampir-ampir hënteu kadenge, awakna hënteu dikédjatkeun.

„Edah ...,” tjeuk kuring, sora teu puguh-puguh djadi sé-rak ..., daek meunangkeun kuring?”

„Nanjaan ieu teh, téngah jalan ...? Tjing ieu leungeun teh ...”

„Nja kitu, kuma djawabna?”

„Saperti oge unggal awewe di djamin emansipasi ieu, kuring bisa nolak satiap pamenta lalaki. Lain kitu?”

„Puguh we, tapi kuring mah tong ditampik, karunja.”

„Euweuh alésan keur teu nampik ... ieu eh ...”

„Apan Edah njarita ka si Maman tjénah bogoh ka kuring.”

„Eta mah sakitu waktu ka tukang. Kahirupan ti harita teh maju terus. Ongkoh bogoh wungkul teu djadi alésan pikeun ngadiadikeun kawin.”

„Edah, njaan Edah kuring nanja teh lain heureuj ...”

„Boga naon andjeun ngadjak kawin teh, lalaki teu boga gawe ... ieu getek ...”

„Bere tempo Edah, kuring ... tjinta ka andjeun.”

„Bere tempo ... samarukna teu kungsi nungguan andjeun. Hmm ... ieu getek ... lalaki, lalaki, napsu birahi mah lain tjinta. Kuma rek përtajana ngadenge këtjap „tjinta” tina biwir lalaki nu keur ngalindur ... iih ieu ah getek, leungeun ngopepang djiga nu palid. Ku kuring leuwih kaharti lamun andjeun ngadjak sare ... ieu ah ituh geura ...”

„Alon-alon djalan nu ditintjak pock-tjaang.

„Nja ari henteu suka mah,” tjeuk kuring, karasa sora djadi ogo, „dalah dikumaha ...”

Waktu ku kuring dileupaskeun tina tangkeupan, manehna ngareret bari imut, pokna : „Tong sok pundungan, ngewa ...”

Nëpi ka lëbah parapatan, hudjan mimiti ngëprul, ngibun. Tjahaja listrik ti djauhna beuki rumeuk. Angin tërus ngagë-lëbug. Kuring ngalieuk ka djalan urut ditintjak, rëmëng-rëmëng djiga aja nu ngabigbrig lumpat ka dieukeun.

Lalaki nu lumpat beuki deukeut. „Neng, neng Ed,” tjénah ti tukangeun, kadenge sorana nahan tjape. Edah ngalieuk, kuring ngarandëg. Tjeuk kuring djëro hate : lalaki anu menta seuneu tea ...!

„Aja tamu naroskeun ...,” pokna rada diharewoskeun, mehmeh teu kadenge. Edah ngareret tërus neutep ka kuring. Bari imut teu leupas neutep sëmu mikarunja ka kuring pokna teu ngalieuk : „Bedjakeun kuring datang kituh.”

Si lalaki unggeuk, malik tërus lumpat djiga basa datangna.

Kuring olohok. „Edah ...,” tjeuk kuring.

„Naon Jat, masih keneh rek nanjaan teh ...?”

„Geus sabaraha lila kikituan teh ...?” tjeuk kuring, sora seuseut kaluar, asa-asa. Nëmpon imutna nëmpon tjahaja pannonna anu gugurilapan, kuring asa djadi budak olol leho nu keur di era-era.

„Lamun teu geulis mah ëmbung meunangkeun randa, lain kitu tjeuk andjeun teh Jat?” tjénah bari tungkul. „Enja, si Maman ngabedjakeun anu ditjaritakeun ku andjeun.”

Kuring ngahulěng. Hate motah, teu pěrtjaja.

„Jat,” pokna deui, „eta sababna kuring tjikeneh nolak panglamar banjol andjeun, sanadjan hate mah hěnteu mikeun njarita kitu. Ah Jat, hirup kuring geus sedjen ajeuna mah.”

„Tapi Edah, tjeuk kuring teu karasa, „kuring menta keneh supaja andjeun daek djadi pamadjikan kuring.”

„Ah alus teuing kadengena, djadi pamadjikan andjeun, lalaki nu dipikabogoh. Saumur hirup djigana kětjap-kětjap andjeun anu bieu bakal kadenge wae ku kuring ...”

„Njaan Edah,” tjeu kuring bari rek newak leungeunna. Edah mundur bari imut.

„Tong poho, hirup urang teh hěnteu duaan. Aja omong batur anu marěngan.”

„Entong nendjo ka batur.”

„Pandjang keneh Jat djalan kahirupan anu kudu ditintjak teh. Urang masing-masing we bari silih doakeun,” pokna djiga rek sadjungeun.

„Naha ěnja Edah urang kudu papisah djiga kieu, keur naon atuh kuring tadi teh make diparěngkeun bisa panggih diwawuhkeun djeung andjeun heula ari ...”

„Aja simpangan di djalan kahirupan kuring djeung andjeun lamun andjeun daek njimpang heula mah,” tjěnah bari neutep imut dipaksakeun. „Lamun hajang awak kuring, datang we ka djalan ieu ...”

Kuring ngadjěngdjěn nangtung, leungiteun sagala pitjarita-eun sarta kawani anu bieu kungsi ngaradjaan hate.

„Jat,” tjěnah, „tong nuturkeun, kuring indit ...”

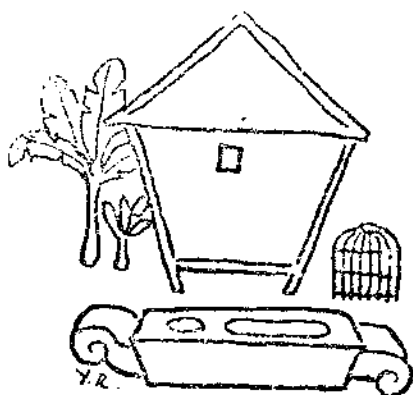
Waktu manehna ngaleos ngigilisir ka gigireun, kuring masih ngadjěngdjěn nangtung. Awak karasa leuleus, bulu punduk sisiakan, hate asa beuki kosong leuwih ti basa mimiti indit ti imėh. Teu karasa kuring geus leumpang deui bari neutep kokolebatanana Edah anu geus djauh heulaeun.

Angin ngagělėbug dibarěngan ku rintjikna kėprulan hudjan leutik. Lalaunan listrik luhureun ajun-ajunan, tjahajana alon-alon milu ngajun sakeudeung poek sakeudeung tjaang

Kuring nangtungkeun beuheung djekét, ngodok saku ngalu-
arkeun Bison. Sakolebat waktu kuring ngotretkeun kaju api,
hate ngalénjap nendjo römëng-rëmëng djauh di tungtung
djalan, Edah diburu disangkeh lalaki, dibawa mengkol.

Imah turut-turut emper rumeuk ting bëlġgëdġ, tihang
listrik radġëg ti kadjauhan, peuting mëlëwung hideung. Pa-
lëbah simpangan ka gang urut Edah djeung lalaki ngaleungit,
kadenge aja sora nġpi kana hate kuring: „Aja simpangan
di djalan kahirupan kuring djeung anġjeun, lamun andġjeun
daek njimpang heula mah ...”

Tina Panghegar.

TJEN WIRADIKUSUMAH

Dilahirkeun di Garut tanggal 22 Desembër 1932. Taun 1953 kaluar ti S.G.A. Bogorsarta terus diangkat ngaguruan di S.G.B. Tjikampek. Taun 1945 ngaguruan di S.G.B. IV Djatinagara. Kiwari, diperbantukeun di Departemen P.D. dan K. di Kebajoran-Batu.

Mimiti sok nulis teh sanggeusna djadi guru, tapi lolobana mah teu dipublisir. Dëmi anu dimuat dina madjalah, babakuna mah puisi, (madj. *Tjandra*).

Dina ieu buku dimuat sadjakna.

Ka MANA „KURING“ NU KURING ?

Ka mana „kuring” nu kuring?

Kuring leungiteun „kuring”
Kéntrong ! Kéntrong ! Trong ! Trong !
Trong ! Trongngng ... Trong !

Brul ngabrul ka djalan gēde,
Anu sagēd nu ngaleke.

Madjar teh kakara teuing,
Patjalang nakolan kohkol,
Tapi taja nu dibangkol.

Nu aja djalma „mahiwal”
Mawa obor kawas tumbal,
Da panas ereng-erengan.

Basana leungiteun „kuring”
Ku geus sono-sono teuing,
Bedjana rek luluasan
Indit sakaparan-paran.

Bau banggeut masing deukeut
Pan „kuring” ka kuring geugeut
Ulah sok kēdjot borosot
Kuma’ mun agēman lesot,
Naon pigantieunana,
Sakieu patjēklik inja ...

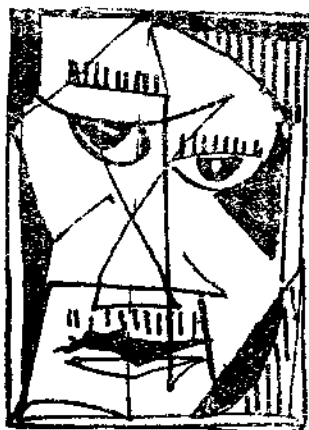
Tina Tjandra no. 5 th. II
Mei 1955.

J. NIRMALA

Ngaran léngkèpna Jatna Nirmala.
(Teu kapaturuh alamatna).

Dina ieu buku dimuat tjarpon-tjarponna :

Nini
DJUMAAHAN

Nini

Nini kuring ti bapa kaasup muslimah anu taat agamana. Tapi aja hidji aturan Allah anu ku andjeunna dipikangewa. Tapi lain nini kuring bae palébah dinja mah nu ngewa teh. Kitu deui henteu kabeh anu sadjinis djeung nini mikangewa eta aturan.

Mindëng tjénah digëbes ku aki : „Amah, akang oge malum, manehna teh awewe, pantës rek ngewa rek keuheul oge. Kahajang akang mah lain kudu keuheul kana eta aturan, tapi kudu ngewa ka djalma-djalma anu ngagampangkeun eta aturan reudjeung teu make kana sarat-saratna. Pan Amah njaho, ngewa kana aturan Allah teh kumaha balukarna. Sakitu tetela dina Kur'an unggal poe dihatja. Nu émbung narima kana aturan Pangeran mah taja deui iwal djalma nu teu ngaku ajana Pangeran. Amah daek diasupkeun kana kolom anu teu iman ka Allah, kana kolom manusa nu mikangewa kana aturan Allah ...?”

„Ijj, paralun teuing éngkang, ampun sarebu ampun abdi mah sanes ngewa kana aturan Pangeran ...” Nini nempas.

„Ah, éntong nganglës,” aki nempas deui. „Mani teu sirik unggal usik Amah djébras-djébris, kukulutus ngagogoreng ujangdung. Amah sorangan njébutkeun, sakur nu diajakeun ku Allah aja hikmahna. Ieu oge mana diajakeun aturan njandung ku Allah didjalankeun ku Nabina, tangtu aja maslahatna. Nja tangtu aja madaratna. Tapi ku timbangan akang, lain sapedah akang lalaki, maslahat djeung mangpaatna leuwih loba manan madaratna. Pek geura pikir ku Amah masing iantip. Tapi omat ulah dibarëngan ku amarah. Nadjan akang pribadi, teu panudju ka nu njandung dipake kalangënan dipake „sëpor” mah. Djeung asa piraku Allah ngajakeun aturan anu ngarugikeun umatna. Umat palébah dieu nja eta husus awewe.”

Teuing eleh hudjah, teuing teu kersaeun papaduan, nini tara tutulujan patjental-tjental.

Baheula-baheula mah tjénah, nini teh tara teuing njabit-njabit njandung sumawonna ari népi ka kédal utjap ngewa mah, djadjauheun pisan. Sanggeusna bapa kuring njandung tjénah kituna teh.

Turta bapa kuring njandungna ka indung kuring teh tjénah djauh tina djihat kabirahian samata-mata. Lantaran istri bapa nu sěpuh, nurutkeun tjabakna paradji, nurutkeun pamariksaan bidan dikuatan ku panalungtikan doktěr, kaganggu ang-gahotana nu pěnting pikeun njitak turunan, nja bapa mundut widi ka nu sěpuh supaja diidinan njandung. Bisa djadi meureun kapalaj nu sěpuh mah apa teh tong teuing boga deui garwa. Tjiri njaah, pamadjikan teu bisa digawe, atuh lalaki ge tong teuing njiar nu anjar. Kitu nu karampa ku angěn kuring papada awewe. Tapi hěnteu, nu sěpuh estu sadrah rido. Saur andjeunna ka bibi kuring, taja gunana dikeukeuweuh oge sabab atjeuk moal kuat nadah kapalajna. Lamun dipěngkěk matak aja matakna. Atawa sanadjan diborkeun oge ari sagawajah mah aja bablana. Eta nımat ti Allah teh kudu dikamalirkeun kana kamalir nu ruksak. Nu matak ku atjeuk didjurung kagungan deui bae. Ongkoh éngkangna teh palaj kagungan turunan, pan ti atjeuk mah teu sahulu-hulu atjan.

Djadi ringkėsna mah nu sěpuh teh purun sarta rido didua. Ikracna kitu ka bapa teh kasaksian ku nini ku andjeun djeung ku bibi, rai bapa. Dina mitohana nu anom nu sěpuh teu mundut sarat naon-naon, estu huleud-huleud dipasrahkeun ka bapa ku andjeun.

Naon anu djadi daja pamarik indung kuring népi ka bapa migarwa andjeunna ? Palěbah dieu kuring teu njaho. Turta indung kuring teh tjénah basa nikah ka bapa, geus ... randa dua kali. Tapi kanjataanana teu bennang dipungkir, nurutkeun harewosna balarea, indung kuring teh teu eleh dangong teu eleh tagog atawa tata, sanadjan djěbul ti kampung nu djauh ka kota. Pondokna mah moal ngerakeun diasongkeun kana pasamoan.

Ti barang ingět, kuring teh geus dikukut ku nini ti bapa.

Dirorok ku indung teh bedjana ngan sabot disusuan keneh. Ti barang hidéng népi ka ajeuna geus parawan tatjan ngarégot baju asihna indung tatjan itjikibung dina tirta-trésnana biang, anu tjek batur mah trésna sadjati-abadi anu moal ka panggih di insan lian. Népi ka ajeuna tjan kasorang.

Ti saprak hidéng, anu kaalaman teh ngan haokpolototna nini. Rindat djeung utjapna nini beda djeung ka intju lianna. Ka kuring mah peurus djeung ruséb. Bisa djadi lantaran harita mah budak keneh tatjan ngarasa, ruséb djeung peureus oge teu didjieun hate. Atuh dina diserenan pagawean oge nja beda. Moal disébutkeun hidji-hidjina mah. Ngan di antarana bae pagawean anu karasa beurat dipigawe keur leutik teh nimba kana bak djeung meuseulan nini memeh kulém. Anu pangbeurat-beuratna, sarta rumasa sok ngarasula nja eta ari kudu méntjetan téngah peuting keur meudjéuhna pulés sare Ari méntjetan tea lain sakeudeung djeung kudu tarik deuih. Di antara intju-intju mah ngan kuring nu dikčkésék ngabaku méntjetan. Intju sedjen mah lamun disodoran pagawean anu sakira teu kabadanan ku awak make bisa ulak. Sarta ku nini teu dikieu-kieu. Mun kuring mungpang, beu ambeu meureun ruksak awak. Bangbaungeun rek mungpang teh, bareto oge mani gorilangan. Turta pang mungpang teh lain ngédul atawa ogoan, tapi énjaan teu kadada. Lain ku kuring bae sorangan.

Sanggeus ninggalkeun mangsa-hidéng nintjak alam dewasa, sok mindéng kuring mikiran naon anu djadi marga nini bét asa ngabedakeun. Rada ngaluis, njisiran, aduh padjarkeun teh kuring geus hajang lalaki. Ari teu beres awak atawa badju, diseuseul, abong kena anak urang kampung. Sing sarwa salah. Poho njémbah padjarkeun teu gablég tata taja kasopanan. Lamun njeuseul kudu bae mamawa indung kuring.

Kuring teu bisa istori tjara batur ka kolot, wantuning indung djauh, bapa harita teh geus ... pupus. Ingët-ingët poho basa bapa pupus teh. Bedjana bae bapa pupusna teh aja dina sadjéroning dibénduan ku ibuna, buntut tina ngarangkep djeung indung kuring. Ngaran kuring pribadi nembongkeun

mangsa kaprihatinan bapa waktu harita. Ti barang pruk ka indung tépi ka pupusna dibënduan ku nini. Loba ari nu sok mangmeunangkeun mah upama kuring hajoh-hajohan digambreng teh. Malah aki oge sakapeung mah aja di pihak kuring. Ngan ... lain djadi kauntungan aja nu mikarunja mangmeunangkeun teh. Nini tambah wëra. Kuring dipangmeunangkeun teh padjar diogo. Padahal nu mangmeunangkeun teh lain rek ngogo kuring, tapi lantaran ngarasakeun jen nini kaliwat ti misti, mamawa ka bapa kuring almarhum sumawonna ka indung mah. Djeung lantaran kuring aja dina kajatiman.

Bongan bae budak jatim pikatjuacun, kalah kitu nini ngawalonna ari dielingan kuring jatim teh.

Beuki gëde kuring beuki ngarti, naon sababna nini ari njeuseul sok njabit-njabit tjatjah-tjatjah kitu. Nja ieu pisan teu kapanudju nini teh. Bapa kawin ka anak tjatjah turug-turug urang lëmbur. Kapalaj nini da bapa teh menak, kudu ka menak deui. Kadjeun berod asal menak, ti manan geulis manis tapi tjatjah tur ti kampung. Kadjeun djalingkak asal menak, ti batan urang kampung tjatjah lungguh. Eta bae putu nini anu ti menak duanana mah kitu kieu oge, hih katingalina teh lutju djeung alus bae. Antieum ku antieumna. Djalingkak ku djalingkakna madjarkeun teh sonagar. Ari kuring antieum lungguh. padjah kuuleun urang kampung. Rada bëreg — lain djalingkak — padjarkeun teh djalingkak. Indung kuring kudu kabawa goreng.

Intju nu sedjenna mah dibasakeunana „agan”. Lamun aja nu teu njëbut agan, ku nini diseuseul. Ari ka kuring mah sabalikna. Nanahaon make diagan-agan, ënden bae kituh. Andjeunna ngabasakeun ka putu-putuna „nini”. Kumaha ari ka kuring? Kuring njëbut ka andjeunna mah nja sarua bae djeung batur. Tapi nini ngabasakeun ka kuring „kami”. Tjontona ge : „Emi tjandak lëmareun nu nini,” tah kitu ari ka putu sedjen mah, leuleuj, basana lëmës. Ari kakuring „Geura mantog ka dituh ka sakola, Suprihatin, ari balik kami bantuan meuleuman kueh.” Kasar djeung teugeug.

Indung kuring ku nini, disangka masangkeun pamelet ka bapa basa bareto rek ngarangkep. Tah sangkaan ieu oge djadi alésan pikeun nini tjeutjeub ka indung kuring. Malah leuwih ti kitu njangkana ka indung kuring teh. Padjah teh indung kuring djalma bangor, lantaran tjruk-tjrek teu awet lakian.

Sabab-sabab ieu djigana ku aki teu kauninga. Běňr aki oge rada njékél kamenakan tapi teu tjara nini. Pamiadégan aki mah, asal kalakuanana hade, njantri padjan tjatjah teu naon-naon. Lainun aja nu leuwih hade nu boga turunan. Disangkana ku aki nini ngewa kana aturan njandung. Turta anu katingal ku kuring mah, lain ngewa kana njandungna, tapi ngewa ka ki Mahmud — bapa kuring — njandung ka tjatjah. Djadi alésan-alésan bapa kuring hajang njandung teh ku nini djéro-djérona mah disalujuan ngan tjénah handjakal ka tjatjah. Bibi kuring ti bapa kungsi mariksa ka nini, naon margina ibu ku teu kěrsa mantuan ka tjatjah. Ari djawabna teh eta ku teu sapira. Saur nini padjahkeun teh hese ngabasa-keun, kararagok.

Tapi kuring sanadjan dikukumaha oge, ku nini estu sadrah bilah. Itung² paněbus bapa anu geus taja di kieuna. Sanggeus didongengkeun ki Alqomah ku aki, nini kungsi nanzis těngah peuting ngogukguk. Samar-samar ku kuring kadenge „Gusti Allah, abdi parantes ngahampura ka anak abdi, mugi Gusti oge kěrsa ngahampura ka manéhna . . .”

*Tina Warga, no. 146 ta. V,
30 Agustus 1955.*

Djumaahan

— LAIN geura djig-djig ka masigit apan ieu teh poe Dju-maah. Indung ngagéro ti têngah imah. Sêlang naon keneh eta teh geus satêngah duawêlas.

— Mangga ke kapamêng nudju marantoskeun karangan. Ongkoh endjing keneh, sok nundutan. Bari tonggoj kuring nulis.

— Heueuh teu tjara rek laladjo, pisadjameun deui geus indit. Teu kanjahoean deui indung geus na lawang kamar.

— Tuda bilih seepeun kartjis. Kuring tjéngkat seuri bari meresan kérétas. Sup diasupkeun kana map, bari kaleked.

— Na teu sieun beakeun gandjaran. Pan nu pangutamana kudu meunangkeun djadjaran hareup. Keun bae nundutan oge, asal diniatan i'tikap. Atuh mawa-mawa mudjidjat tamba tunduh mah.

Leos kuring ka tjai, mandi. Bari mandi hahaleuangan. Lagu Sunda, beak eta tema ku lagu Inggris sakaingét. Ngahadja disêlang. Djumaahan lila keneh pukul satêngah satu mimitina.

Pukul duawêlas kakara indit. Njakuen mudjidjat batjaeun memeh bédug. Rek make sêndal hade teu tulus, bongan sok aja nu masok. Gap kana sêndal karet rina ban mobil. Moal sabaraha lēbar mun leungit deui teh. Djol ka masigit geus rek pinuh. Djadjaran hareup mah teu pati pinuh. Kawasna djéléma teh milih djadjaran tukang ngarah asalamu alaekum leos indit teu kahalangan. Kuring sēsēlēndēp pupuntēnan ngadjugdjug djadjaran hareup. Bonganna teu diareusian, lain teu njaho nu datang pandeuri kudu di tukang.

Tjong salat taijatulmasdjid dua rakaat. Beres salat gap sasalaman ka nu aja di gigireun, hareupeun djeung tukangeun. Memeh kék kana mudjidjat rarat-reret heula. Rupa-rupa tutup sirah teh. Aja nu dikopeah, disorban, diikēt malah aja keneh anu dibēndo tapi ngan saeutik. Nendjo bēndo make ingét ka ua basa ngaheureujan amil. Harita teh djaman Wa-

landa, langka nu dikopeah komo nu kasčbut pagawe mah. Ki Amil bëndona geus butut ngan hēnteu we ajud. Djigana tara dibuka-buka da eta bae mani lodro. Ki Amil harita teh keur ngadawcung dina babantjik masigit nukangan sarigsig tēpas masigit. Ua ti djēro ngētējēp ngadeukeutan, njandak indjuk salambar beunang njabut tina sapu. Gēlēsēr punduk amil digere. Gēplak mang amil nēpak lēbah nu digere tajohna ateul tjampur getek. Ua pindah ngagerena kana handapeun bēndo. Leungeun mang amil oge pindah neunggeulna kana urut panggere. Sēr daun tjeulina ditoelan ku indjuk, kēk deui bae mang amil ngusap-ngusap daun tjeulina. Tapi djongdjong bae, sугan ngalieuk ka tukang. Nu ngagēro kalah ka rēsēp. Kēk mang amil njuplak bēndona, tērus disasar, sangkaanana nu galasar-gēlēsēr teh tumbila. Kawasna teu manggih, rap dipake deui. Geus bēnēr ngadaplokna bēndo mang amil. gēlēsēr deui na ngagere. Teu disangka ti tadina gap berewek bēndo disoehkeun bari njēbut bangkawarah kasēblan. Bari tērus njasar sisi bēndo. Tajohna aja tumbilana. Mang amil djongdjong nindēsan tumbila, ua kēkētōjēpan ka djēro masigit bari mēngkēk baham.

Mani nuhun-nuhun basa mang amil nampa bēndo ti ua teh. Tapi barang disēbutkeun ngagantian nu disoehkeun lantaran digere, mang amil ngan bati bisa ngutjap: Eum djuragan mah badeur. Teu ngambēk pedah ka dunungan meureun.

Ngareret ka katuhueun, sčpuh keur ngētirek bae ngutjēl tasbe disēlang ku heuaj mani mērēlēk. Disidik-sidik mētotan tasbena teh radjeun aja dua siki malah sok tilu siki. Sakapeung rēg eureun, lēnggut nurdutan dojong ka hareup. Dua desimetēr deui kana samak rēg eureun ngagēntak siga nu diērem. dangheuak tjēngkat deui bari ramo kentja ngusap biwir nadah ēlaj. Di djadjaran kahidji djuragan Patih pangsiun keur ngadukduk bae nētēpan sunat tasbeh. Njumponan rentjanana baheula meureun, ari geus pangsiun arek gētol ibadah.

Gorolang kuring matja Jas'in dilagukeun tapi lalaunan bae

sieun ngagandengan nu keur ni'mat nundutan gigireun kuring. Barudak tjarektjok, aja nu tjéjtjengiran, gëgëlutan silih bétot sarung. Nu araja di dinja kawasna geus barosëneun njarek, diantép bae. Tjan tamat Jasir geus dur bédug. Rengse bédug haleuang adan hareupeun mikrofoon. Sakitu geus make mikrofoon, tajohna muaddin kurang puas lamun teu tarik teh. Eta bae da mani rantëng urat beuheungna teh, ramo sapuluhana dipake nungkup beungeut, iwal dua indung leungeunna kana tukangeun tjeuli. Djëmpling adan radjég salat koblijah. Lantaran teu make imam tea nu salat teh heula-pandeurian. Aja nu geus sudjud aja geus nangtung keneh, aja nu keur ruku. Ditendjo-tendjo hët siga nu keur balap salat. Nu ngëdul kawas kuring mah tjukup dua adëgan. Nu suhud mah opat adëgan.

Tjan anggeus kabéh nu saralat, kadenge nu ngutjap asalamu 'alaekum ti tukang, direret hatib make djubah sirahna dikukudung daster ngarumbaj teu dibakutët tjara hadji. Sabot hatib leumpang ngadeukeutan paimbaran di hareup gorolang nu ngunggahkeun mepelingan jen sabot hatib hutbah, hadirin ahli djum'ah ulah ngalobrol hisi teu meunang padilah djum'ah. Dangdananana sarupa tjara hatib ngan sirahna teu dikukudung sorban. Leungeun katuhu njékël tumbak kai, tjetna hedjo aja sametër satëngah mah pandjangan. Bedjana mah ngalap tjonto ti Nabi baheula ari Nabi hutbah sok naleukeuman pëdang. Ngan kuring teu njaho maon sababna teu sakabéh masigit ari djumaah narurutan naleukeuman pëdang. Malah aja nu ditaleukeumanana teh teu djiga pëdng teu djiga tumbak, tapi djiga aseuk atawa djiga halu.

Song tumbak teh dibikeun ka hatib, kék ditjékël dibawa unggah kana paimbaran. Netjena hatib kana golodog paimbaran, nurutkeun wirahmana nu ngunggahkeun. Dina allohuma solli ala muhammad nu mimiti tje kana golodog nu kahidji, nu kadua kana golodog kadua, nëpi kana golodog katilu. Nendjo „overgave overname” tumbak kai, asa dielingan djaman gerilja. Lantaran bédil kurang, ari djaga teh nja kitu pisan tjara „scene” arek hutbah.

Tjan eureun biwir nu ngunggahkeun, di djuru tinggêrêndëng, naon nu ditjaturkeun teu pati kadenge. Kawasna bae sora hatib teu atra ka djuru mah Ari pëngêras suara ditodjokeun ka tépas masigit.

Goroleng hatib matja hutbah. Leungeun katuhu njêkël kërêtas dieusi teks hutbah, leungeun kentja njangking tumbak. Mimiti basa Arab ngalagu ngareunah angin-anginan. Hadirin lolobana ngalënggut tajohna geus lila teuing diuk katambah asa dipepende. Tutas basa Arab kakara basa Sunda Anjar keneh hutbah disundakeun teh. Kudu ku basa Arab bae tjénah, kadjeun teu ngarti oge, da Nabi oge ku basa Arab. Teu dipikirkeun ari djiwana hutbah mah njaeta mepelingan ka djëléma-djëléma, turta ari mepelingan tea kapan kudu kabarti. Teu ngingêlkeun Nabi hutbahna ku basa Arab teh lantaran andjeunna urang Arab. Keun bae masing lain Arab oge kudu ku Arab, turta Nabi teu miwarang kitu. Sanggeus sawala luar biasa, nja tjénah meunang make basa lian Arab, tapi rukun-rukun hutbah mah têtép kudu basa Arab.

Pandiang hatib mepelinganana teh. Aja sual përsatuan, sual krisis ahlak, sual korupsi. Ti tukangeun nu tjruktjêrk letah, nu heuaj disadakeun djiga nu kaluman. Teuing kaluman pedah geus lila teuing kaluman lila-lila mah djadi kageuingkeun. Ari hajoh-hajohan kadengena bosën, turug-turug dina njatana anu teu bërsatu teh anu njaho kana aturan-aturan agama anu sakuduna niere tjonto, anu krisis ahlak nja gëgëdena anu ngalarti keneh, nu korupsi nja bangsa kokodjo-kokodjo keneh bae. Umat Islam kudu ngahidji, buktina mani opat rupa, ulah krisis ahlak buktina pamingpin-pamingpin ngajakeun pëlatjuran rësmi njuguhan semah luar-nagri, ulah korupsi buktina orut mantri ditewakan. Memang kuring oge kaluman ku ensi hutbah teh. Djalma leutik tjara kuring mah butuh keneh kana bukti manan kana utjapan nu muluk-muluk.

Budak ngora gigireun kuring mani tungkul-tungkul bae. Sugan teh antëng ngadengekeun, manahoreng sare tibra. Sarungna baseuh kaëlajan. Disigeung ku kuring, tjëngkat

bari njuruput neureuj tjiduh. Waktu koniat manehna mah keur djongdjong kenéh ngalénggut. Antép bae, nu sedjen teu daek ngagujahkeun. Eling-eling kageuingkeun ku amin. Mani ngarendjag katendjo ku djuru panon kuring. Mch bae eba' nahan piseurieun. Deungdeuleueun gigisikna djeung ngulas-ngales ramo kana biwir njusutan dahdir, tjong salat.

Barudak patarik-tarik djeung paheula-heula matja aminna. Imam kakara palébah walado, éntjan kana lin, geus seah ditembalan ku amin. Tas eta gēr aha-oho barabatukan. Pedah aja sèpuh-sèpuh nu batuk tajohna kabésekan tas matja amin. Keur sinpe palébah attahijat, biwir diantélkeun kana leungeun ditiup „brot” sada nu hitut. Ditembalan ku nu sedjen. Abong barudak. Keuheul geus kolot mah nendjo barudak badeur teh. Tapi ingét kenéh basa keur budak ari aja nu ngageunggeureuhkeun ulah badeur teh sok keuheul. Kalah ka sok ngahadjakeun. Ari rek salat dina takbirotulihromna, tah ti dinja mah dēr motah udag-udagan di djéro masigit. Geus rek awehsalam djép djémpling tangkétéjép kana djadjaran urut tadi deui saurut-urutna. Kolot-kolot teu bisa nuding saha-saha nu badeur teh. Salamét teu ditjarekan. Ajeuna oge ari njarek budak teh, badis bae kuring baheula ngalawan, malah ngahadjakeun.

Sanggeus meakkeun patihah, palakbinas, tudjuh-tudjuh kali tjong salat ba'dijah. Barudak mah tjan beak awehsalam imam nu kahidji oge geus tingbérébét baridjil bari tingtjorowok : dewek nomér hidji ! Nu tinggaleun teh ngan kari kolot-kolot antèng ngutjél tasbe. Djol kana babantjik sèndal teh aja kenéh. Teu butuheun tjopet teh kana sèndal ban mobil mah. Balik ngagédig kabétot ku lapar, teu tjara indit ... ambaléje.

*Tina Warga no. 151 m. V.
tanggal 4 Nopembär 1955.*

ATI WR.

Ngaran lèngkèpna : Tina Rochiati Wiriaatmadja. Dilahirkeun taun 1933 di Bandung. Pëndidikan : B.I. Sadjarah ; patjabakan : Guru S.G.A. I di Bandung.

Nulis sadjak djeung tjarpon dina madjalah² djeung barian² : *Warga, Sipatahoenan, Tjandra djeung Sunda*. Ngagunakeun ngaran² sadjabana Ati Wr. Ati Wiriaatmadja, Tina Wiria.

Dina leu buku dimuat sadjak²na djeung tjarponna :

MODJANG, SULING, KATJAPI
SAKADAR KATINEUNG
ANGIN PAKIDULAN
TJATETAN POEAN
TELEPON

Modjang, Suling, Katjapi

Těngah peuting
djěmplang-djěmpling
hawar-hawar sora suling
dipirig hariring
modjang ngadangding.

Rěgěpkeun eta lagu .
něpikeun rasa
njětjěp njělėsěp kana hate
ngadjugdjungan eusi kalbu
neuleuman sagara manah.

Dangukeun djěntrengna katjapi
trio Sunda mēdar sěni
djěmplang tjeurik, djěmplang titi
harmoni sora, suling, katjapi
muka sadjarah Parahyangan.

Katjapi, andjeun mangněpikeun
sora tjurug nu ngaguruh
ombak rosa neumbag karang
haleuang budak angon di tēgalan
titiran djěro kurungan.

Suling, sora andjeun nu luměngis mangněpikeun
lagu angin pagunungan
ojagna pare kasilir angin
gugupaj djamur ti djauhna
seungitna malati tēpiswiring.

Modjang, sora andjeun nu halimpu ngagambarkeun
satiana Pitaloka
Purbasari nu sabar-darana
tapi oge djëritua modjang
au nandang lara sungkawa

Tina *Sunda* no. 23 tn. 1,
20 Desembër 1952.

Sakadar Katineung

keur pradjurit nu henteu dikenal.

Sumawur éros malati
majak bodas tandaning sutji
sumebar njambuang wangi
keur andjeun, pahlawan,
sakadar tanda katineung.

Pëlédug dupa
haseupna mumbul
hate djumërit ngado'a
mugia arandjeun
diampi Gusti di alam langgëng.

Duh, angin, pangnëpikeun
seungitna dupa djeung malati
pinuhan kuburan sèpi
taja padung taja tjiri
taja papan tempat ngaran.

Raga andjeun ajeuna
tingal tulang-taleng balatak
sumebar di bumi Pertiwi
boh tilém di dasar sagara
atawa antjur mangrupa lëbu.

Tapi, ieu leungeun teu wasa
diobahkeun, pikeun njoretkeun aksara
reh andjeun, pahlawan
pradjurit henteu dikenal
tanpa ngaran.

Ieu biwir teu wasa
ngahudang sora, ngutjapkeun pudja
reh andjeun, pahlawan
pradjurit henteu dikénal
tanpa ngaran.

Nu wasa anging angin '
nu mangnëpikeun
harewosna dunga djeung katineung
keur andjeun
pahlawan tanpa ngaran.

Duh, angin tēpikeun
tēpikeun ieu
seungitna dupa djeung malati.

Mieling 23 Djanuari 1950—1953.

Tina *Sunda* no. 2 th. II
tg. 20 Djanuari 1953.

Angin Pakidulan

Geus lélér topan
angin ribut bula-bali
ombak nganuk nguwak-ngawik
ngagulung sagéde gunung.

Geus repéh sora ngaguruh
guruh guntur, gélap ngampar
djeung kilat tingbaranjaj.

Antara topan djeung ombak ngagulung
parahu ngampul téngah sagara
ngadang angin djeung hudjan silantang.

Tanu tukang kuring pamit
ka indung djeung ka'
Inah, djungdjunan
dianteur ku tjipanon
djeung ibun duméling na daun.

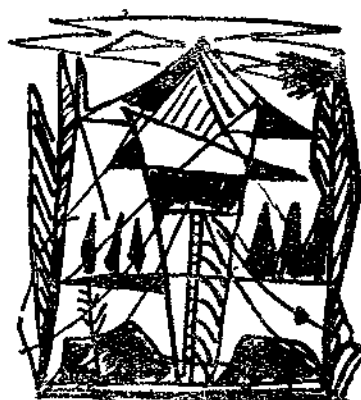
Ka mana nja njungsi harti ...
neang djawab tarutjing alam ?
na topan kuring teu manggih
teu timu di laut biru.

Geus pareum seuneu përdjuangan,
hate tjitjing djung kosong
hideung lir peuting
ngan bulan ipis
gumawang na mega salapis.

Inah, djungdjunan
Mutiaara nu diteangan
ajana di Puseur Andjeun.

papag kuring di tandjung sēpi
djeung hariringkeun lagu dēngkleung
kuring mulang dianteur
angin pakidulan.

Tina *Warga* no 81
tg. 30 Nopembēr 1953.

Tjatétan Poean

Ka : Modjang taun '33

Tjatétan poean,
lambaran kahidji pinuh ku
kembang djeung sinar panonpoe
tiiran gambir patjampur tandjung
djeung ulin ajang-ajanggung.

Katja tilu ngawungkul lagu
lagu parawan dipajung lajung
mun warna paul djeung beureum
parébut témplat di langit kulon.

Parawan nembang lagu tjinta,
lagu Sunda mawa wirahma,
ngawur rasa asih djeung njaah,
thema heubeul djeung
illusie barudak ngora.

Katja saratus émblog-émblogan
tapak kesang djeung tjipanon,
kaburu surja tunggang gunung,
peuting datang,
mun bentang baranang.

Ieu lagu sakeudeung deui beak,
mun sora geus pégat-pégat,
djeung ngilés kabawa angin,
mawa lamunan djeung tjita-tjita
ka peuntas di beh ditu.

Bagian kahidji poe ieu tamat
mun katja panganggeusan geus pinuh
djeung këtjap pileuleujan geus kédal
djadjaran panungtung ditutup ku titik.

Di tĕngah-tĕngah
antara kĕrtas djeung kĕrtas
ĕros beureum taun '50 garing
ninggalkeun hapeuk djeung seungit lĕlĕb
mawa pangeling-ngeling,
djaman gawe djeung tjita-tjita
menta korban.

*Tina Panghegar no. 67 tn. IV,
17 Djuni 1955.*

Tělěpon

DUKA kumaha bēt njolojong kana soal tělěpon.

Tadina mah maksud teh rek mitjeun waktu opat-puluh-lima mēnit, pěladjaran bebas, di ruang guru bari mukaan madjalah. Tapi bēt gok tēpung djeung artikl ngeunaan tělěpon, mani pogot dibatja nēpi ka anggeusna.

Ari soalna mah teu aneh teu sing, hidji urang Inggris nolak hirupna didjadjah ku tělěpon. Teu anch teu sing tjeuk kuring, ongkoh urang Inggris mah geus kawēntar phlegmatis djeung konservatif; djadi mun rek nolak hirupna dikawasa ku tělěpon teh kaharti.

Bēt ras kuring ingēt kana kahirupan kulawarga kuring, dibandingkeun djeung eta urang Inggris teh katjida bedana, lir bumi djeung langit.

Tělěpon teh pikeun kulawarga kuring mah katjida pēnting-na, malah kuring mah hese ngagambarkeun kulawarga kuring tanpa tělěpon. Kumaha teu rek pēnting da kulawarga kuring mah gēde — kawas unumna kulawarga urang Timur — hidji bana. hidji ēma. sawēlas budak awewe lalaki.

Tělěpon teh diadi uratnadi kulawarga, Sarebusatu matjēm pērkarā diputuskeunana karereanana — ngaliwatan tělěpon wae.

Ti sabarang kuring bisa mikir, tělěpon teh geus aja di imah. Lantjeuk kuring lalaki nu nomēr gēnēp kungsi njaritakeun jen bapa kuring mutuskeun masang tělěpon di imah sanggeus kadjadian jen dina hidji peuting djēmplang-djēmpling bapa dirugubrag ku djagamalēm kantor supaja buru² ka kantor pikeun nampa intērlokal ti Surabaya.

Basa kuring keur budak, kuring djeung adi-adi sok balap paburu-buru nampa tělěpon. mun bel tělěpon mimiti ngirining; sanggeus gēde kabiasaan kuring teh robah. aja kalana tělěpon diantēp ngirining nēpi ka eureun ku maneh atawa ditutupan ku bantal supaja sorana teu harus teuing mun kuring keur kapalang ku pagawean.

Bapa ngagunakeun télépon teh keur urusan² kantorna. Éma keur kawadajiban-kawadajiban sosialna, lantjeuk-lantjeuk na geus gède pikeun ngobrol djeung batur-baturna, kuring djeung adi-adi mangnampakeun djeung nêruskeun pêsénanana.

Diitung tina prëséntaseu waktu télépon digunakeunana di imah kuring, lantjeuk-lantjeuk nu awewe pangreana make télépon, nomër duana Éma, nomër tilu lantjeuk-lantjeuk nu lalaki, nomër opatna Bapa.

Rekor panglilana make télépon — nêpi ka ajeuna — di-tjékêl ku lantjeuk lalaki nomër gënêp, lilana dua djëm opat-puluhlima mênit tilupuluh dërik. Salila nêlëpon lantjeuk kuring nganggeuskeun pagawean imah Stereometrie lima soal, hidji têrdjëmahan basa Djërman, rëportaseu maen bal Për-sib-Përsidja, siasat njuunputan Annie babaturanana sakola nu awewe sangkan teu kadjirët nraktir ka bioskop. Anggeus nêlëpon, kriiing bel télépon teh disada, keur Bapa. Ari atos nêlëpon Bapa pohara bënduna ka lantjeuk kuring teh, nêpi ka dihukum tutupan kamër tilu poe.

Pikeun lantjeuk kuring hidji kauntungan nu lain leutik, sabab tutupan kamër hartina pikeun kuring sarerea : hudang beurang, dahar di kamar, teu sakola, service katjida mêmuas-keunana.

Pikeun Bapa rugî nu katiida gëdena — sanggeus kuring meunang bedja ti sekértaris Bapa di kantor — tilu panawaran djeung hidji kontrak pihargacun 500.000 perak poe eta leungit lantaran télépon ka Bapa diblokir.

Bënduna Bapa beuki kërêp sanggeus kauninga ku andjeun-na jen télépon teh rereana dipake kapërluan barudak wae. Kumaha teu rek pikakeuheuleun atuda, geura dangukeun ku arandjeun kumaha mun Julie, lantjeuk kuring nu awewe, nampa télépon.

Sagala pagaweanana nu keur ditjabak ditunda, da mun keur mandi teu sirikna keur disabun tjul ditunda ; kërân mah kërân tjai dina bak mudal babandjiran ka kamërsare. Rap anduk dipake muntël awak, bëlénjéng lumpat kana télépon, tjai djeung budah sabun njaraktjlakan sapatat-parat

djalan, lung ngalungkeun anggël tina dipan kana ubin deukeut télépon, gek diuk di handap, njarande kana anggël, kakara télépon diangkat. Kalakuan kitu teh pikeun kuring mah nambahan kahelok, kawas njaksian hidji rituul upatjara agama.

Nu diobrolkeunana pikeun landjang nu umurna nintjak wélasan taun — teenager tjek basa ajeuna mah — katjida reana. Tina soal pakean kana soal pangadjaran sakola, tina soal „dates” kana warung lotek anjar, tina film népi ka soal prive guru-guru di sakolana, diselang ku mutér pèlat lagu nu panganjarna, „top hits”; song télépon ditompokeun kana loudspeakerna, atawa sabalikna Julie tjitjing teu ngomong ngadengekeun pèlat nu diputér ku babaturanana beh ditu!

Tjai djeung budah sabun garing manten; bandjir di kamèr-mandi barudak di luhur ngutiurna ka dapur. Sanggeus beak pitjaritaeun télépon kakara diteundeun, mandi ditèruskeun. Eta njarita nu sakitu pandjangna teh lain pedah Julie sono geus lila teu papanggih djeung baturna. Tadi pukul satengah dua. pisah di hareupeun buruan, isukan satengah dalapan papanggih di sakola, imahna teu kahalangan ku sapuluh suhunan.

Ku lantaran rudèt ku barudak, Éma ngusulkeun ka Bapa supaja masang télépon hidji deui, lantaran Éma tara kabagean télépon pikeun ngurus kapérluan sosialna. Sanggeus Bapa yakin, télépon kadua dipasang di kantor Bapa di hareup. Tapi Éma masih kenéh tjan kabagean télépon, télépon katilu dipasang di luhur di gang antara kamèrsare barudak djeung kamèr-mandi, kalawan ultimatum barudak teu meunang ngagunakeun télépon Bapa atawa télépon umum di tengah imah.

Sakali mangsa kungsi Julie ngusulkeun supaja télépon di luhur dipasang di kamèrsarena djeung diganti ku pèsawat nu warnana bodas — kamar Julie sagala-galana bodas warnana dihiasan udat-udat koneng émas. Tapi Bapa nolak kana pamenta nomèr dua, njalujuan kana pamenta nomèr hidji sanggeus Julie tunangan kalawan alésan paedagogis keur kuring djeung adi-adi kuring. Julie pundung saminggu, tapi

lila-lila mah lipur sabab mikirkeun, untung keneh aja télépon hideung-hideung oge.

Saha nu teu rësöp boga télépon ? Modjang-modjang Sëpanjol djeung Itali nampa tjinta ngaliwatan serenade di balkon, kuring mah nampa serenade ngaliwatan télépon. Kieu do-ngengna.

Harita teh éntas kapapatenan nini ti gigir, Julie keur ngen-dong di Aki Atuh pesta wëwëtonna nu kaduapuluhdua di-tunda da ngahormat ka nu dikantun. Tëngah-peutingna, pi-isukaneun poe wëton Julie kirining télépon disada ; kuring geus sare tibra, di kamër Julie da kosong. Bari kukulutus télépon ku kuring diangkat kana tjeuli.

„Hallo !” tjénah sora lalaki.

„Ja” tjek kuring satëngah ngosom „Julie eta teh ?” tjek kang Iman tunangan Julie; tjan kaburu kuring mere katë-rangan kang Iman njeorostjos mantén deklamasi sadjak dina basa Inggris, duka Robert Burns, duka Walt Whitman duka Shakespearé; ngan nu kaharti ku kuring mah saeutik-eutikeun moal salah ngeunaan eta tea. Lulungu teh leungit, kuring djadi tjenghar.

Keur Julie, tjénah, hadiah ulang taun djeung rea-rea deui sakumaha umumna nu keur tunangan.

„Thank you” tjek kuring, „thank you very much.”

„Mana buruhna ?” tjek kang Iman.

„Buruhna ?” tjek kuring olohok „Icecreamsoda”.

„Ah, teu benki” tjek kang Iman. Sakédapan ti beh ditu djëmpling. Ari télépon disada deui sora kang Iman beda ti sasari, peura.

„Ieu teh Julie ?” pokna.

„Sanes” tjek kuring „Tina ieu mah” bari sok télépon di-teundeun.

Ti harita Julie ari teu sare di imah, kamërna sok dikontji. Ari paréng kuring panggih djeung kang Iman, sok kalamas-kelemes, sémua rada eracun.

Sanggeus kuring nintjak umur wëwëlasan, kalakuan Julie teh teu helok deui. Waktu eta, pikeun kuring télépon sarua

djeung uangsaku bulanan ti Bapa ; tanpa eta kuring sabaturbatur nu saumur moal bisa hirup.

Sakapeung, mun kuring paréng aja nu karasa, atawa euweuh pakeun keur sakola, sarta Éma keur sibuk ku kawajiban-kawajiban sosialna ; kuring sok nêlêpon ka tata-usaha sakola, niru-niru sora Éma, ngabedjaan kuring teu bisa sakola, lantaran gëring. Sakali niangsa kuring aja nu karasa deui, atawa euweuh pakeun ka sakola — duka, rada poho deui — kuring nêlêpon ka sakola — aeh, Éma ketah — bari njêbutkeun panjakit nu kira-kira djêro 2 atawa 3 poe bisa tjageur.

Sora ti beh ditu nanja : Ieu teh njonja W. ? Kade, tjénah, da kuring apal kana sora Ibu W. mah. Eta teh sora kang Iman, harita keur djadi guru Ilmu Alam kenéh di sakola kuring. Poe eta kapaksa kuring sakola.

Sakali deui têlêpon di imah kuring ngalaman nu kaalaman basa djaman Julie. Njieun „dates”, nambahan sobat lalaki, nambahan sobat djeung musuh awewe, njieun soal-soal Al-djabar, têrdjemahan Inggris djeung Përantjis, ngadengekeun top hits, djeung rea-rea deui. Bedana teh ngan saeutik, mun djaman Julie mah djaman bleus djeung Frank Sinatra, Pery Como, Bing Crosby; djaman kuring mah djaman nu leuwih dinamis, djaman Elvis Presley, Tommy Sands djeung Ricky Nelson. Djaman Julie mah djaman new-look, djaman kuring djaman can-can petty-coats djeung sack-dress.

Sanggeus dulur-dulur kuring nu galêde ngurén sarta misah imah, têlêpon teh rada reureuh. Têlêpon téngah imah — têlêpon umum — ditjabut. Di imah-imah lantjeuk kuring nu anjar kabéh aja têlêponna. Sipat bedja ajeuna rada beda. Ngaliwat têlêpon Éma kuring mere instruksi ngeunaan rêsep-rêsep kadaharan, huntu anjar nu djadi di salah-sahidji intju, soal budjang, kudu kumaha sangkan njeuseuh sêpre bodas pisan, merék pantji nu kumaha nu pangawetan, sarta sadjaba ti eta.

Sanggeus di imah ngan kari kuring, dua adi kuring. Éma djeung Bapa. têlêpon nu di kamêr Julie — kamêr kuring ajeuna — ditjabut.

Ngaliwatan télépon umum — télépon Bapa di kantor, kamar hareup — kuring sakulawarga sakapeung djéro sapuluh ménit ngadenge sora lantjeuk-lantjeuk kuring nu keur digawe atawa diadjar ngumbara di luar-négéri, di India, Djerman Barat djeung Amerika.

Kuring sakulawarga ngarasa haroongeun, keueung, kasépian, lain wae ku lantaran ngurangan djiwa, tina tiluwélas anggota kulawarga plus sakitu budjang kana lima anggota kulawarga plus dua budjang, tapi oge tina tilu pésawat télépon kana hidji.

.....

Katjida anehna eta urang Inggris !

Bel ngamimitian djam pëladjaran katilu disada barëng djeung bel télépon di kamër tatausaha.

„Hallo” tjénah — djëmpling.

„Masri” tjeuk këpala tatausaha sakola ka pësuruh sakola.

„Télépon keur Ibu Tina ti ramana !”

Masja Allah !

Katjida anehna eta mah télépon.

Tina Sipatahoenan
tg. 27 Oktobër 1959.

TINI KARTINI

Dilahirkeun di Tasikmalaja dina tanggal 29 Oktobër 1933. Sanggeusna namatkeun S.G.A. tuluy ngaguruan bari milu kursus BI basa Sunda. Sanggeusna tamat ngadjar di S.G.A.

Mimiti nulis dina basa Sunda dina taun 1959, dikirimkeun sarta dimuat dinas suratkabar *Sipatahoenan*. Ku Penerbit Kiwari Bandung, dikeluarkeun kumpulan tjarponna nu munggaran nu judulna *Djurig?* (1963).

Dina ieu buku dimuat sadjak djeung tjarpon-tjarponna:

ULANGTAUN

SURAT

DJURIG I

Ulangtaun

(keur modjang nu niup lilin).

Lilin hurung 17 siki
dibarung imut pangrungrum
dunja kiwari nu kami
ulang taun pinuh kembang.

Lilin nungtut tambah hidji
diiring imut karisi
dunja kosong ngan dirina
ulang taun teu sangka njiksa.

Bandung, 29-10-'59.

Tina *Sipatahoenan* no. 248 th. XXXVII
tg. 5 Nopembär 1959.

Surat

(Supénir keur dulur kuring nu dirapalan bulan Agustus)

MANEHNA diuk hareupeun toilet, urut kéning nu tadina di-léning² ku manehna dijabakan bari ditikél-tikél. Panonna neutep kalangkang di djéro katja, njeh seuri tuluj peupeu-reuman.

„Ngaran andjeun ajeuna lain Tia Kathia, tapi njonja Tia Hermana ... njonja ... Tia ... Hermana ... Hèmh,” manehna imut. Buukna nu ngarumbaj sémét taktakna disikat lalaunan, biwirna teu eureun-eureun umat-imut.

„Njonja ... Tia Hermana,” tjénah haharewosan.

Ajeuna leungeunna njasaran latji toilet, tuluj dibédol, panonna nu tadi neutep kalangkang dina katja, ajeuna pindah neutep kéréta anu numpuk di djéro latji. Tjahaja dina beungeutna mimiti surém, diganti ku tjimata nu tinggurilap tina djuru² panonna. Kéréta anu numpuk di djéro latji ku manehna dirawu tuluj dibukaan.

Nadjan manehna geus njaho naon eusina eta kéréta, tapi panonna mimiti nuturkeun djadjaran² aksara nu minuhan eta kéréta. Haténa milu matja.

Nita,

Andjeun tangtu heran, naon sababna kuring njuratan ka andjeun. Tapi Nita, ka saha deui atuh kuring njuratan ari lain ka andjeun mah? Andjeun ku kuring dianggap sobat sadjati, sobat waktu kuring keur susah batur waktu kuring nandang kabingung.

Nita, tangtu andjeun ge geus njaho jen Hermana téh tunangan kuring. Kuring geus opat taun djadi papatjangan manehna.

Ari ajeuna Nita, manehna rek ninggalkeun kuring. Tangtu andjeun njangka, manehna kagoda ku modjang léndjang mana ninggalkeun oge. Lain Nita, lain kitu, manehna indit

manna. Padjarkeun teh Hermana moal tulus kawinna ka kununguan tilu taun. Duh Nita, pisakumahaen teuing keueungna hate kuring, mun manehna geus euweuh. Tilu taun kuring kudu ngadagoan manehna, tilu taun kuring kudu disiksa.

Nita sakieu bae heula surat ti kuring, sabab ajeuna kuring kudu beberes mereskeun barang, bawaeun manehna.

Dungakeun bae nja Nita, sangkan manehna buru² balik deui djeung salamet di djalan.

Kuring nu sedih.

Tia Kathia.

Nita,

Manehna geus indit, malah geus datang ka Bonn tjénah. Kamari aja suratna, tjénah di Djërman ajeuna usum „wintër” nu katjida tiisna. Boro² urang Indonesia nu datang ti nagri panas, dalah urang Djërmanna oge ngarasa heran, naon sababna „wintër” taun ieu katjida tirisna. Manehanana mehmehan teu kuat tjénah Nita, bakating ku tiris, meh teu kuat ngalengkah-lengkah atjan. Leungeun njëtjêp, tiis kawas es, beungeut asa baraal tjénah.

Dina panungtung suratna manehna nulis kieu Nita : „Tia, dungakeun kaka sing kuat nandangan kasusah di nagri deungeun djeung dungakeun sing hasil maksud. Emh Tia, katijpta haneutna hawa Bandung, kapanasan ku sinar Surja.

Mun kongang mah kaka teh hajang ngapung, hajang balik deui ka dieu.

Tia, sok djeung saha mulan ...? Urang papanggih di pangimpian bae, nja Tia.”

Karunja nja Nita, naha atuh manehna teh teu puguh² make sakola ka luar nagri sagala ?

Sakieu wae heula nja Nita, sabab kuring kaburu tunduh, ajeuna geus pukul dua peuting.

Tia Kathia.

Nita,

Geus lila pisan kuring teu nyuratan ka andjeun. Atuda kuring teh riweuh.

Barudak arudjian djaba gëring, mani meunang tilu bulan diopnameu di Rumah Sakit. Tjeuk Doktër mah kuring teh tjape teuing, loba teuing indit²an.

Atuda Nita, ari tjitjing, di imah teh sok ingët wae ka manehna, korno ari malëm Minggu mah, karasa pisan keueungna teh. Tapi kuring teu bebedja ka manehna, jen kuring gëring ripuh, sabab sieun manehna susaheun, bisi ngaganggu pangadjaranana.

Surat ti manehna anggër datang sabulan sakali. Ajeuna di ditu teh keur usum „summer” tjénah bubuahan nu keur meudjeuhna asak. Manehna mah mani makmak-mëkmëk tjénah ngadaharan apple djeung peer.

Mun seug kuring di ditu, rësëp tjénah mëtikan anggur ku sorangan.

Ngabibita bae nja Nita, batur mah di dieu teu ngeunah dahar² atjan balas mikiran manehna. Heg atuh Nita, kuring rek ngadjar.

Tia Kathia.

Nita,

Peuting ieu bulan montjorong tina sêla² putjuk tjamara, mega pairing-iring ajang²an di langit. Barudak kakawihan di buruan pinuh kabungah.

Tapi kuring Nita, duh pangrampakeun ieu hate.

Nita, geus dua bulan manehna teu nyuratan ka kuring. Énja Nita, ka beh dieunakeun mah manehna teh langka nyuratan.

Ku naon nja Nita ? Gëring kitu ? Ah muga² bae sing sehat manehna teh, karunja.

Meureun riweuheun keur udjian. Tapi matak naon atuh sakotret mah nyuratan nja ?

Atawa boa² ... Duh Nita kumaha kuring.

Nu bingung,

Tia Kathia

Nita,

Kasieum kuring ajeuna djadi kanjataan. Kamari aja nu mawa bedja.

Lain, lain bedja pikabungaheun, tapi bedja nu maehan sagala angén² djeung pangharépan kuring.

Nita, naon sababna ari lalaki sok gampang mindah² tjin-ta ?

Manehna kakara sataun padjauh djeung kuring, dina waktu sataun boa kurang, manehna gantjang pisan poho ka kuring.

Padahal mah Nita, keur kuring mah, beuki lila padjauh teh beuki katjipta sarengkak saparipolalna, beuki hajang geura gok djeung manehna, papanggih.

Naha atuh Nita ari lalaki mah teu kaop nendjo nu leuwih alus sok gantjang poho ka nu heubeul. Naha manehna teu ingéteun kana kasatiaan kuring ?

Kuring geus gënëp taun papatjangan djeung manehna.

Siga naon atuh énon Djërman nu geus ngarëbut Hermana ti kuring teh ?

Geus tangtu geulis nja Nita, djeung pintér ngomong deuih meureun. Da kapan urang Djërman mah kamashur barisa ngalap hate batur.

Nita, kudu kumaha atuh kuring teh ? Kudu pértjaja kana eta bedja atawa kudu dianggap angin wae. Tapi ieu hate, asa ngagolak Nita, asa aja seuneu hurung nu njurdutan hate kuring. Duh Nita kuring tulungan.

Nu sèdih
Tia Kathia.

Nita,

Ajeuna tanggal 12 Desembër 1955, dua taun djangkép manehna ninggalkeun kuring djeung poho ka kuring.

Hènteu ketang Nita, ari poho pisan mah ka kuring teh meureun da buktina ari njuratan mah osok nadjan langka oge.

Bedja mah bedja Nita, padjarkeun teh manehna geus kawin di Djërmanna, malah geus boga anak tjénah.

Kuring kungsi njuratan ka manehna, nanjakeun pèrkara

bedja tea. tapi eta surat nĕpi ka ajeuna tjan diasupkeun, sabab kuring risi bisi manehna teu ngeunaheun bisi njĕrieun hatena, bisi keuheuleun, bisi matak ngaganggu kana pangadjaranana djeung loba deui bisi? nu sedjenna.

Dina hate kuring pĕrtjaja jĕn manehna tangtu balik deui ka kuring.

Nita, ajeuna kuring malik ngewa ka nu sok njĕbar²keun bedja tea.

Naon maksudna djeung naon kauntunganana keur manehna ujarita²keun pĕrkara Hermana? Naha manehna teu njaho, teu kuring keur katjida sĕdihna, lantaran ditinggalkeun ku manehna. Naha manehna teu ngarti jĕn eta bedja teh lir abarat peso seukeut nu ngagĕrihan hate kuring?

Ēnja Nita, da ngan andjeun sorangan nu njaho djeung bisa ngarasakeun kumaha kaajaan hate kuring.

Tia Kathia

Nita,

Gusti nu Maha Sutja sipat murah. Manehna geus tamat sakolana, bulan hareup manehna bakal datang ka Indonesia, datang ka kuring balik ka kuring.

Nita, andjeun tangtu bungah lain?

Sabulan deui kuring bakal papanggih djeung manehna, sabulan teu lila, ngan opat minggu. Ēnja Nita teu lila?

Dungakeun Nita, sangkan manehna salamĕt di djalan.

Tia Kathia

Nita,

Poe ieu manehna bakal datang, kuring rek mapagkeun ka Palabuan.

Nita, badju nu mana nu pangpantiĕsna di kuring? Duh ieu buuk kudu dikumahakeun Nita?

Kuring rek make badju paul ngarah sarua djeung pulas laut.

Nita, tjing pangnaksirkeun ieu beungeut sĕmu pareot atawa hĕnteu ?

Ku naon bĕt asa djadi bĕgang, djeung asa djadi hideung deuih ?

Nita sakeudeung deui kuring papanggih djeung manehna. Tapi ... kumaha mun balikna teh mawa ĕnon ? Wah piraku nja Nita ? Manehna tangtu balik sorangan, moal mawa ĕnon.

Duh Nita, dungakeun atuh ! Ka mana deuih djĕrit teh Nita ? Euleuh geus pukul sabĕlas Nita, mangkaning manehna rek datang pukul satu.

Geus wae nja Nita, kuring rek indit.

Kuring nu pinuh ku panharĕpan.
Tia Kathia

Nita,

Kuring lila teu njuratan teh lain polio ka andjeun, tapi ieu hate keur katjida tagiwurna, aja bungah, aja sĕdih, aja keuheul.

Kuring njaho, andjeun hajang geura njaho pĕrkara Hermana lain ?

Nita, manehna geus datang, hĕnteu, hĕnteu mawa ĕnon, manehna balik sorangan.

Tapi Nita, barang kuring gok djeung manehna, sagala nu ditjita-tjita djeung di-reka² di imah kabeh leungit.

Nita, manehna katjida robahna, manehna lain Hermana nu bareto, nu sok neutaup binarung deudeuh. Lain, lain Hermana nu baheula.

Barang mimiti gok djeung kuring, manehna mĕlong ka kuring kawas guru mĕlong ka muridna. Kuring ngarasa asa aja djurang antara kuring djeung manehna, teuing ku naon. Naha ieu teh ngan rarasaan hate kuring wae Nita ?

Manehna balik deui ka kuring mawa awak djeung gĕlar sardjana, tapi hatena teuing di mana.

Nita, tĕrus tĕrang bae, kuring butuh kenĕh ku pangrung-

rumna djeung ku paneuteupna tjara baheula. Kuring teu butuh ku gélarna.

Kuring hajang papanggih djeung Hermana nu baheula, nu ngabogaan hate djeung rasa, lain Hermana nu gandang ku gélar djeung ridu ku elmu.

Manehna deukeut tapi asa djauh.

Nita, kuring mindëng mukaan albeum baheula nu ditulisan ku manehna.

Handapeun potret kuring nu ngarendeng djeung manehna, ku manehna ditulisan sadjak, duka teuing sadjak karangan saha. Kira² k eu mun di-Sundakeun mah ;

Djungdjunan
ngaran andjeun lir galindëngna sora
nu ngusapan hate kuring
deukeut andjeun djungdjunan
hate ngarasa bungah.

Aja deui potret kuring di këbon handapeun tangkal ëros, ku manehna ditulisan kieu :

Tjinta kuring
kawas këmbang ros beureum.

Ah Nita, eta mah dongeng baheula.

Kuring nu bingung,
Tia Kathia

Nita,

Andjeun meureun bosën matjaan surat kuring. Tapi wajahna wae Nita, sing karunja ka kuring.

Nita, andjeun njaho hënteu, naon nu sok diobrolkeun ku babaturanana ?

Maranehanana tingkarëtjewis, naon sababna tjénah kuring tjan kawin wae, padahal Hermana geus lila balikna ti Djër-

manna. Padjarkeun teh Hermana moal tulus kawinna ka kuring, sabab tjénah hatena aja di Djërman. Padjarkeun teh karunja tjénah ka kuring boa rek papatjangan saumur-umur.

Duh Nita, luring teu kuat ngadenge omongan² sarupa kitu.

Dina hidji poe mah, sagala omongan babaturan teh, ku kuring dibedjakeun ka manehna. Kuring nanja ka manehna, naha énja manehna teh geus teu tjinta ka kuring? Ku kuring disébutkeun jen kuring geus sapuluh taun nungguan manehna, jen kuring geus tjukup sabar nungguan manehna jen kuring era ku babaturan, jen kuring asa diganggajong ku manehna.

Nita, teu sangka sugan teh manehna moal ambék

Ari pok teh kieu tjénah Nita :

„Tia, naha make ngagugu kana omongan batur? Naha saha anu rek kawin teh, urang atawa batur? Kawin lain pèrkara gampang, lain ngan ukur njanghareupan Panghulu tuluj matja sahadat djeung majar ipékah. Tapi hidji tanggungjawab, ka turunan urang ka kulawarga urang djeung kana hirup urang.

Naha Tia make njangka, kaka teu tjinta ka Tia? Urang lain budak umur wélasan taun Tia. Keur naon atuh kaka tipoporose sakola djauh², ari lain keur Tia mah. Keur naon atuh kaka balik deui ka dieu ari teu ingët mah ka Tia?

Tia, tjinta kaka mah teu kudu diomong²keun, teu kudu dipamer-pamerkeun.

Tapi tjukup ku bukti djeung kanjataan.

Kaka teu njangka. Tia anu sakitu satiana, népi ka boga pikiran goreng!”

Nita, manehna lila ngahulëng, paromauna bangun anu katjida sédihna.

Duh Nita, kaduhung sagède gunung, ngomong teu djeung pikiran.

Deudeuh teuing meureun manehna teh nalangsaeun. Nita kuring kaduhung.

Tia Kathia

Nita,

Andjeun heran meureun sabab ieu surat pinuh ku tjimata
Tjimata bungah Nita.

Enja bènér panjangka andjeun, kuring rek kawin.

Sanggeus kurang leuwih sapuluh taun kuring mapaj² dja-
lan anu katjida sulitna.

Angën² djeung impian kuring ajeuna djadi kanjataan.

Kuring njaho tjipanon andjeun njalangkrung, tangtu lan-
taran milu bungah nja Nita. Duh nja andjeun sobat sadjati
kuring.

Kuring teu bisa pandjang² njuratan sabab loba pigaweeun,,
sakieu wae nja.

Mun andjeun matja ieu surat, kuring geus djadi panganten
Nita.

Tampanan kabungah kuring.

Tia Kathia.

Braj panto kamarna muka, salakina asup.

„Keur matja naon Tia ?” manehna imut.

„Sĕrat ka.”

„Surat ti saha ?”

„Ti abdi.”

Kĕrĕtas nu numpuk teh ku salakina ditjokot, tuluj diilik^{an}
pek dibatja.

„Saha Nita teh ?”

„Rerentjangan.”

„Di mana ajeuna, geuning ieu surat teh euweuh nu di-
alamatkeun ?”

Manehna imut deui.

„Nita aja di dieu dina hate abdi. Manehna sobat sadjati
abdi.”

Salakina ngahulĕng tuluj neuteup, paneuteup nu pinuh ku
kadeudeuh.

„Tia, kaka boga pamenta, sadjabana djadi salaki teh, kaka
hajang dianggap sobat sadjati, gaganti Nita ... kumaha Tia ?”

Manehna mēlong ka salakina, tjipannonna mimiti tinggu-
rilap tina djuru² panonna. Leungeun salakina ngusapan bu-
ukna lalaunan, leungeun nu pinuh ku kanjaah.

„Tia, ajeuna lain waktuna keur sēdih. Kakara saminggu
lilana urang laki rabi.

Haju urang ngajakeun pesta.”

Kērēwēk kērētas nu numpuk teh ditjokot, pamadjikanana
dikaleng ka tēngah imah. Sok surat teh diteundeun dina asbak
sut disundut. Gek dariuk dina sofa rerendengan. bari nang-
gap nu dihuru.

Kērētas teh tingporongkol tingpēlēnting bangun nu hajang
leupas tina kēpungan seuneu. Barang kari tungtungna nu hu-
rung, manehna muntang kana peupeuteujan salakina bari
ngaharewos :

„Pileuleujan . Nita” tjēnah.

Bandung 17 Djuli 1959.

Tina Sipatahoenan no. 176 tn. XXXVII
tanggal 8 Agustus 1959.

Djurig!

Ti BAHEULA oge loba ari nu ngalanglangan mah. Tapi, duka teuing atuh da tara aja nu djadi, aja-aja bae halanganana teh. Teu kitu tea kieu, teu kieu tea kitu.

Ari potonganana, nja meudjeuhna bae sakitu mah, atuh mun rek ditilik tina kabêrésihanana nja lumajan bae.

Ngan, eta meureun pedah koloneunana aja kuburan djeung pérénahna handapeun dapuran awi. Padahal di wetaneunana mah imah wungkul, atuh pangensina gègèk kawantu lèmbur gède di dinja teh.

Ngan ketah deuih, di imah eta teh tjénah kungsi aja nu ngadjuru kèmbar, tapi burusut tuluj. Malah dikuburna oge di kuburan koloneun imah tea.

Dina hidji poe, gurudug-gurudug aja roda ngaliwat ka djal-an koral nu ngan hidji-hidjina di lèmbur eta. Rég eureun hareupeun warung. Panggandjél dipasang, kadali dilaan, sok loloh hareupeun kuda diwadahan ember kohok.

Kalatiat kusirna naek kana roda, rek ngundjalan muatanana.

Mimiti nu diturunkeun teh korsi hoe opat, barutut. Ditema medja lendjong, ténus bangku rejod

Torodjol gulungan kasur, leuwih pantès mun disébut sajang tumbila, anggélina ge moal kurang ti kitu dèkilna teh. Rigidig manggul gèntong songhek dieusi beas, leungeun katuhuna ngadjingdjing besek nu dibakutët tambang lamak. Keur kitu djébul nu boga barang, istri lëndjang dituturkeun ku nu manggul rantjatan.

„Udjang, tulujkeun bae barang teh tuh ka imah handapeun dapuran awi. Pek ka injah, kahade aja nu tinggaleun. Mangkaning ajeuna mah usum sagala mahal.”

Kusiwél-kusiwél ngodok duit tina pesak kutangna, sok di-bikeun ka tukang roda.

„Akang,” tjénah, „Ieu mah disuhunkeun ridona bae, kuring mah ngan boga sakitu-kituna. Atuh dina kurangna, etang-

etang mékélan bae ka kuring. Da puguh kuring mah randa, keur randa teh sangsara deuih."

Teu dilembalan-tembalan atjun ku tukang roda teh, ngan ukur ngagèrman, leos bae njampeurkeun kudana.

Bubuhan di lembur, aja kadjadian anjar teh dianggap aneh. Barita oge nu anjar datang teh pada ngadeugdeug.

„Tjios geuning ngalihna, tjeu?"

„Heueuh nja, da batur mah tara tulus Saricuneun ...”
tjeuk ma Nini bari njisig.

„Na aja naon kitu ëma?” tjeuk nu anjar pindah teh.

„Ah ... bedjana mah tacun, njai, imah teh ... cusian tjénah. Njao teuing bënëh hënteuna mah.”

„Djeun teuing, da kuring mah teu pati sieun ku djurig teh Sieun keueh ku djéléma.”

„Heueuh, sukur bae ari kitu mah,” tembal ma Nini teh.

Sorena, sanggeus beres bënëhah, meresan bubututan tea, leos manéhna nêpungan tatangga-tatangguna. Rek wawawuhan meureun ti dituna mah. Padahal teu dibedjaan oge tatanggana geus njerahoëun, jen nu anjar pindah teh ngararirna nji Ijot. Duka teuing ti saba, mahum di lembur tea bae, sok sagala gentjang nèrekab.

Nu mimiti diandjangan teh, tatangga gigircun imahna. Nu ku urang dinja sok dilandi tjeu Éneng ari salakina kang Aden. Sanggeus pupunténan, sakumaha biasa adat nu njemah, sarta sanggeus silih tauja asal-usul, udjug-udjug tiélëngkeung bae nji Ijot teh :

„Kieu salërësna mah tjeu Éneng, anu matak kuring pindah ka dieu teh. Tapi omat ulah diutjah-atjeh ka batur, da ieu mah rasiah kuring,” tjénah bari ngiséd ngadeukeutan tjeu Éneng.

„Kuring teh dinjénjéri ku salaki, dipangnjandungkeun. Ari nu matak ngënës, eta ku teu kira-kira, njandungna teh ka anak tatangga. Tatangga pisan tjeu Éneng, tatangga saburuan. Padahal mah, teu geulis teu sing budakna teh. Ngan eta meureun pedah buukna dikreul, djeung biwirna tjamerot. Djeung ngomongna diras-diris-dirës, duka teuing basa nana-

haon, da make ai lap ju ai lap ju kitu. Ongkol tiĕnah maneh-na teh kaluaran iskola, tapi teu bisa mangarti, daek ngarebut salaki batur. Mana kitu ge teu paju ka budjang nja tjeu Ēneng. Ah, kuring mah teu owél, djél wae. Měnding oge lalagasan ...", tiĕnah bari gudad-gadeud.

Meneh balik nji Ijot ngomat-ngomatan sangkan rasiagna ulah diutjah-atjeh.

„Moal atuh njai, moal bétus. Sing pértjaja bae ka eutjeu,” kitu tjeuk tjeu Ēneng teh. Tapi, heuleut tilu poe ge, anu padjarkeun miah diutjah-atjeh teh geus djadi rasiyah umum. Malah antukna mah, urang dinjana nu barosěneun teh. Atuda nji Ijot mah mun ngobrol teh, euwéh deui nu didjieun djédjör tjarita teh ngan pėrkara dinjėnjėri ku salaki.

Sabulan ti harita. Isuk-isuk keneh nji Ijot geus dirariung ku tatangga-tatangana sisi sumur. Anu sasari paboro-boro teh, harita mah ih diarantėp bae pantjuran lowong ge.

„Hiij, kakara saumur njujuhun hulu nendio nu kawas kitu,” tjeuk nji Ijot bari bibirigidigan.

„Tjing atuh tjaritakeun ti mimitina. Iain ngan bibirigidigan bae.”

„Ke atuh lanan,” tembal nji Ijot bari mēmėnėr sampingna.

„Peuting teh, keur kekerod bae di tėngah imah, bari mikiran kasusah. Naha atuh ari tanggah ka para ... Eh ketang, lain kitu ... mimitina mah tjėmpor teh ngan kulutjas-kalitjės bae kawas aja nu niupan nėpi ka kekerod ge teu ladju. Dumadakan ari tanggah teh ka para ... aja nu utjang-utjangan. Hiij, budak dua kėmbar, harideung teh Tuluj tarurun, pek igėl-igėlan ngurilingan tjėmpor. Unggal kuring rek ngagorowok, tjurukna teh diamang-amangkeun, mani antėl² bae kana tarang kuring. Hiiji ajeuna ge karasa keneh, tiis kawas gėbog tjau.”

Děr nu ngorariung teh retjok. Aja nu njėbutkeun djurig, aja nu njėbutkeun lėlėmbutan nu geus maot, nu teu pėrtja-jaeun oge aja.

„Ah, eta mah tetendjoan bae meureun,” tjeuk nu teu pėrtjaja ka djurig.

„Ih ketang énja, da ari sareupna kuring ngaliwat ka imah eta teh sok kadenge sada orok tjeurik,” tjeuk nu përtjaja pisan ka bangsa djurig.

„Lah, kumaha atuh, kuring mah susah, pindah, pindah ka mana, sakieu hareseuna kapan peangan imah teh,” tjeuk nji Ijot sému bingung.

„Kieu bae ajeuna mah njai,” tjeuk ma Kolot nu kabënëran harita milu ngariung. „Njai teh kudu njajagikeun kembang tudjuh rupa, tjai sakéndi, mënjan saguruntul. Unggal poe Dju-maah bawwa ka kuburan budak këmbar tea, pek hadiah. Insa Allah, moal datang deui geura ari diakalan kitu mah.”

Gantjangu papatah ma Kolot teh didjalankeun ku nji Ijot. Teu sakara-kara bënëp pisan ari dihadiah mah nu sok igël-igëlan teh teu datang-datang deui.

Tapi, heuleut dua minggu, geus gudjurd deui bae di imah nji Ijot teh. Harita mah ti beurang, lain peuting. Da mani teu beunang ditanja-tanja atjan nji Ijot teh. Tjalawak bae bari molotot. Sanggeus diinumana kakara bisa njarita. Kieu tjénah dongengna teh :

Manehna teh keur di dapur, rek njieun pëtjël, Lalabna geus sajadi, atuh sambarana kari ngarendos, ngan nu tjan aja teh tjikur. Kurah-koreh kana parisikan teu manggih. Gek bae manehna teh tjénah diuk dina djedjodog bari humandeuar :

„Eh, hirup teh teu boga tjikur-tjikur atjan,” tjénah.

Naha atuh ari tjlëng-tjlëng teh tjikur ratjlëng tina parisikan. Bërëbët bae nji Ijot lumpat, da basa dilieuk teh tjénah nabuturkeun tjikur teh népi ka lawang panto.

Nu rada wanian mah harita teh gantjang asup ka dapur nji Ijot, rek njidikkeun. Énja bae tjikur teh kapanggih, ngan hënteu ari ratjlëng mah.

Urang dinja buru-buru ngabedjean ma Kolot, jen di imah nji Ijot aja diurig tjikur.

Ku ma Kolot nji Ijot dipapatehan, sangkan manehna hadjat tjikur ka tatangga-tatangana, sabungkus leutik sewang.

„Moal, njai, moal aja nanaon deui geura ari geus dihadjatan mah,” tjénah.

Hate nji Ijot reugreug deui.

Malém Djumaah harita teh, da kaumbeu bau mēnjan njam-buang ti unggal imah. Barudak geus ngagaleubra disimbut buni, kolot-kolot ge geus lèlējēpan. Bulan kakara sapasi, tjah-jana ukur rējēm-rējēm, angin ngagélēbug nambahan tirisna peuting.

Naha atuh ari gorowok teh ti lēbah imah nji Ijot.

„Laillahhailallah! Laillahhailallah!” tjénah. Ditema ku sora kaleng datakolan mami gandeng.

Atuh gudjrad sarerea hudang. Mimitina mah ngadarēdēm pes bae, da marukanana aja gerombolan. Ari geus sidik mah lain urang leuweung, kakara bae aja nu wani ngélētrek ngalaan tulak. Tuluj muru imah nji Ijot. Geus kitu mah bréng bae sarerea tarurun.

„Njai! Njai! Aja naon nabeuhan kaleng?”

„Buka ponto, ieu eutjeu!” tjek tjeu Éneng-tjeu Éneng tea.

Djep nu nabeuhan kaleng teh djēmpe, kélētrek ngalaan tulak. Ari brāj, gēbég sarerea ngagēbég. Atuda nji Ijot teh, blég bae bēbégig, teu djauh ti ririwa. Buukna ngarēwig, tjeulina ditjotjokan ku kapuk. Pek biwirna dibēbēr ku lamak.

„Astagfirullahaladdim, ku naon njai teh?”

„Aja naon ieu teh?”

Sanggeus pada narija mah, kakara nji Ijot teh daek muka bēbérna tuluj tjatjarita. Tapi teu matak kaharti. Kieu tjénah :

„Aja monjet, leutik teh, leutik pisan. Huluna ge ngan sagēde djarum pēntul. Ngadjlěng tina sarigsig djandela, pek rěnjah-rěnjoh. Ari tjlěng teh kana tjeuli.

Dikir pek dikir, tjeuk monjet teh.

Laillahhailallah, tjeuk kuring teh.

Lain Laillahhailallah, Laillahhailallah, tapi Laillahhaileng-kong kituh pek!

Laillahhailallah! tjeuk kuring teh deuih.

Tapi monjet teh hajoh bae lailahhaileng-kong-lailahhaileng-kong, nēpi ka kuring nakolan kaleng. Tah ajeuna ge geus

mimiti norowetjo monjet teh. Tah tah ..." tjeK nji Ijot bari dangdak-dengdek djeung buburilëngan. Nu araja di dinja kahéh ngusap beungeut bari taud.

Ajeuna mah sarerea sapamadëgan, jen nji Ijot teh geus mimiti ngagigihau

Bandung, 26-8-'59.

Tina Sipatahoenan no. 197 tn. XXXVII,
4 Septembër 1959

HASAN WAHJU ATMAKUSUMAH

Ngaran lèngkepna Raden Undang Hasan Wahyu Atmakusumah Prawirasoebrata, dilahirkeun di Garut tanggal 27 Sapar 1353 Hidjrah (1934 M).

Sangeus milu kuliah di PTAIN Jogjakarta meunang dua taun, ajeuna nulujkeun sakola di Perguruan Tinggi Djurwalistik Djakarta, bari digawe djadi Pangatur Tata Usaha di Departemen Kèpolisian.

Ti taun 1953 — kiwari djadi wartawan *Sipatahoenan*, 1954 redaktur Lekra Bandung, 1956—1957 pamingpin madjalah *Criterium* Jogjakarta. Basa aja konpèrensi Asia Aprika djeung Mahasiswa A-A, djadi wartawan.

Aktip dina organisasi² pamuda/kabudajan. Anggota Presidium Dewan Komando Pamuda Sunda (DKPS) departemen Kabudajan.

Karangan²ana dimuat dina: *Warga, Mangle, Sunda, Budaya, Vivat, Mimbar Indonesia, Criterium*, mangrupa sadjak, tjarpon esej. Dina *Sipatahoenan* sok nulis réportaseu.

Dina ieu buku dimuat sadjak²na.

SANG KURTANG

SADJAK TJINTA

Sangkuriang

sangkuriang ngaran kuring
ti beurang tukang tjaringtjing
ti peuting tukang ngalindjing
neangan indung nu nundung
ah ! kuring hirup njingkahan kabingung
njingkahan rurubéd nu djolna ti aing
bongan kiwari geus taja wantji mustari
rea teuing sangkuriang
geus musna beurang :
alam geus ilang dangiang
tinggal peuting anu pandjang
tjul hantja, ngadukduk atjong-otjongan
tjul raga, muru-muru nu tjan karuhan

sangkuriang ngaran kuring
nu dibapaan ku badega
da bongan indung nu linglung
ngutjap djangdji tanpa ungang-ungang
indung ! bongan saha mēdalkeun sangkuriang
kitu tjek adjali
tangtu kaharti
tapi naha ? dajang sumbi ngudar utjap
apan tjek tadi
sangkuriang baris mondong njai putri
nu ninun puluh taun
tapa bari sewot kana barera
bongan geus njieun tjarita
ngagurat di nu kiwari
alam ! andjeun musuh nu wēduk ku tēluh
nu ngajuga ! ieu kuring geuwat ropea
ulah didjieun teundeun poho
bisi dunja ditangtang ka tēngah kalang tanpa sisi

sangkuriang ngaran kuring! prak raponan
samemeh dunja awut-awutan. panonpoe disosoeh
samemeh balebat ngan kari urut
bongan geus njieun ebat
ka sangkuriang anu linglung
eh istidjrad hijata andjeun teu beunang dipisobat
tangtu ku aing ditendjrag
ieu kuring sangkuriang
menta hurip mangsa bulan mun geus kembang
radja napsu rek dikéntjar-diunbar.

Rakata 20-II-1955

Cina Panghegar no. 69 th. IV
tg. 1 Djuli 1955

Sadjak Tjinta

Dina njasar, ngawang pangalaman m kaliwat
Waktu ngarasakeun nimat tjinta nu munggaran
Tina hate tukeur utjap anu suji
Kuring bogoh ka andjeun!
Tjukuraj nu bisu milu njakseun

Kum!

Tapi eta tjinta laas ka katuga
Ngidjih mujarkeun pasini ati
Djadi. Eta rasa tjinta nu teu kédal
Ambruk memeh ngawangun ngahidhi

Nji kénpa ngoleset baru boboleh
Bongan djaman nu kiwari!

Kuring kapeupeuh puhu tjatur
Tarima hirup tatjan tjukup umur
Naha di dunja aja keneh nu bisa
Mere tjinta tanpa djangdji rebu hidji?

Kiwari kuring njukang sasak kinasihan
Seangan tjinta nu panggër di unggal Insan

Tina Warga no. 145
tg. 22 Agustus 1955

SABURU

Dilahirkeun di Bandung.

Nulujkeun sakola di Univèrsitas Padjadjaran.

Keur di S.M.A. keneh mindéng nulis dina basa Indonesia dina Madj. *Garuda* (1951—1952).

Tulisan² dina basa Sunda dimuat dina madj. *Sunda, Tjandra, Warga* djeung dina *Sipatahoenan* (ti taun 1952—1959). Kungsi ngumbara di India (1955—1958), djeung mingpin madjalah *GEMA* (organ mahasiswa Indonesia di India/Pakistan taun 1957—1958).

Dina ieu buku dimuat tjarpon-tjarponna :

KA MANA . . . ?

REK TEPI KA MANA . . .

MEUPEUS KEUJANG

AREP-AREPEUN.

Ka mana . . . ?

Di manar warung kampung anu ngan kari ngaranna, disaksian ku tetangkalan pareng, ditungkulkeun ku tunggul-tunggul tarutung, tihang-tihang pasesaan, katembong aja hidji mahluk Gusti ngaheruk bari nanggeuj gado neuteup ruruntuk inah nu paselengkrah hareupeunana. Teu rusuh teu galideur estu ajem téngrém djauli ti kasieun boro-boro nepi ka inget kana paeh tea.

Hiliwirna angin harita mutuh matak ngahudang lamunan, aitol ngungkaban hal-hal anu geus karandapan. Sakapeung ajeuk nébak dangdaunan nu geus gararing, djiga nu maksa ngadjak balik ka djaman ka tukang, djaman keur ngora nu geus ampir reup-reupan, deukeut-deukeut ka alam ngimpi.

Manehna tjéngkat, rumaluh djero pisan bari luak-lieuk nélékan kaajaan sakurilingeunana.

Beh ditu katembong runggunuk pasirna, dipuntangan eurih nu geus lawas teu diduruk. Sawah-sawah nu bareto mindéng dipalotretan urang kota masih tétép ngarupakeun sengked. Ngan handjakal bélékokna geus teu barétaheun ngandjang, padjarkeun teh bonggan irigasina ditjulkeun euweuh nu ngurus.

Rada ka lébak, djalan satapak anu sasarina lédug unggal poe dipake nganteuran, geus euweuh urut-urutna, tinggal djukut ngadjédjémbrung pasélang djung peuteuj selong urut pagér. Beuki djauh beuki leungit, punding euweuh nu njambat. Ngan watésna nu sing aréntjlo kenéh teh, mere tjiri ka nu tjan njaho jen eta teh kébon Bah Hadji, guru ngadji djaman aja kenéh nji Amah.

Ka leh-dieuana rada saleubeung tangkal tjauna aja tapak ngatur manusa, tangkal kalapana paréntul sing lèkétjéng euweuh daunen djiga nu karek diduruk tjikenéh. Ngan susutanana beulah Kidul anggér kenéh, saat teu saat tara aral dipake wadal, teu adigung dumeh dipundjung.

Ieu sagala ngingétan manehna ka djaman keur budak, ti

djaman dipanggantenkeun dirarangkanan kembang sawo, djaman rësép salungkar-salingkër di pipir Bah Hadji, tërús tépi ka wanina ngandjang, ahirna népi ka kasorang kauntun ti-pung katambang beas laksana kapiduriat ka nji Amah pupaten Bah Hadji tug tépi ka harita ...

Madju ka beh Kulon deukeut djalan ronda, katernbong ke-neh urut pasantren. Adénganana méntjil teu kabaud teu ka-takon, teumeng ludeung wani lécup sorangan.

Beuki lila manehna leumpang beuki deukeut bac ka urut pasantren téh.

Bilikna geus dalohrak, sawaréh euweuh tiémpedan. Gambar burok geus pabalatak di luar patumpang-tindih djeung be-bekan awi urut golodog. Sabudéremana rantah mani ngun-dung-ngunding, geus lila euweuh nu mitosca.

Di djero poek ku ramat lantjah djeung harimurna, ngan palupurna nu katara téh marolongo, katjaangan ku tjahaja panonpoe tina sêla-sêla bilik nu geus utjutan. Gambar-gambar nu pinuh ku aksara Arab panghius bilik geus euweuh hidji-hidji atjan nu katernbong. Kitu deui hee panundjuk, sobat dalit tonggong para santri, ngan kari urut njélapkeunana di djuru.

Bilik kareupan, aja ajana mah; duka geus sabaraha djaman ngalaman diganti, tapi ari lëbah nu ngahëlobna mah asa anggër kenéh, paranti nundutan bari diajun-ajun ajat Kuran. Ajat-ajat nu ngan ukur kaharti laguna ku manehna mah.

Katijpta kasuhudanana ki santri, unggal poe ti surat ka surat, ti batjaan ka batjaan diteureujan bari sila djeung nga-dëpong. Sakapeung kapaksa kudu ngabëlel-bëlel panon nji-dikkeun tulisan ustad dina papan albasiah.

Gawe, ngan pupudjian bari silih gasak disélang ngadongeng, didengekeun bari lëlënggutan.

Tjita-tjita manehna ge harita mah ngan tépi ka hatam, geus kitu mah beak bac waktu ngora téh, diumubu-tumbu ku mantu-mantu kolotna di sawah.

Aja oge walitu nu ngabanggahkeun, njaeta bulan Puasa, këbaran, mubal djayang launon diadjak balandia ka kota. Tia-

tjap harita meh kabungah teh ... Tapi manusa kudu ngalakon.

Sadjuz deui ka tamat, ka waktu hatam nu dipiadjam, manehna dibawa ku pamanna ka kota rek disakolakeun.

Pokna teh : hirup di pasantren mah moal djadi duit, moal hurip, malah kaluhurup ...

Ti mēnit la djam, ti bulan ka taun, teu karasa, waktu beak diteureujan sadjarah.

Geus opat taun manehna ngandjrék di kota, kabiasaan-kabiasaan pasantren geus ampir musna, kari salatna nu teu leeh teh, mahmuh meh unggal bulan dilongokeun surat ti lēmbur.

Menang mimiti pisan mah rada kaluman, sagala diwaktuan diwatésan, launut euweuh pangbēbērah mah atawa kē lasna kawas pasantren, lapur meureun teu kaur balas minggat. Komo ari geus dipaksa kudu disapatu, era-era ge munggaran mah kapaksa, ngadiglen leumpang kawas njonja nagri, bari ngelek roti dibungkus ...

Aja hidji hal nu ngadjadikéun tjatjad pikeun dirina, uja eta sipat misahkeun maneh. Manehna teu ngarasa deui karakétan pasantren nu geus mangtaun-taun kaalaman. Baba turanana ajenna mah saperti nu maksa ka manehna kudu ngawatésan diri, ngawatésan tjampur. Karasa ajana gurat watés nu ka manehna dianggap watés nu mutlak.

Pangaruh guru ku manehna karasana ngan ukur djeroeun pagēr sakola, geus balik mah sama-sakali euweuh tapakna.

Teu tjara di lēmbur, meh unggal Djumaah kudu kaandjangan ustad, karasa ajana tali batin antara ustad, kolot djeung para santri.

Beuki lila manehna di kota beuki karasa ajana tēkēnan jiwa, beuki natrat gurat-gurat nu misahkeunana, antukna geus teu talian deui waleh ka pamanna rek balik deui ka lēmbur ...

Tēpi ka lēmbur, tjek abah : „Mana abah mah ti bareto ge teu nukeun maneh indit teh. Tjontona teu kudu djauh-diauh apan panna maneh sorangan kurang kumaha luhur

sakolana, kurang kumaha ngukup pangartina, geuning hirupna teu manggih basénangan, kalah ka rangkëbong, tiktikbrëk, pamadjikan gant-ganti, mana kitu ge di kota mah lain keur hirup bangsa urang. Anggursi ajeuna mah bantuan abak gagawe-gawe, tanah setiangkewok wae mah apan urang boga kenek teu kudu usaha-usah ngudag-ngudag nu tjan tangtu. Malah éma maneh geus ngarëp-ngarëp bae ti bareto, boga piomongeun tjénah. "Manehna ngahulëng ngadenge omongar bapana kitu teh, komo barang tas ngadenge omongan indungna mah teu lemek teu nyatek, manehna ngadjëntul kawas nu kapahung. Kahayang kolotna, pangpangna indungna, manehna kudu kawin, bongan bareto kungsi diadjar kudu nurut ka kolot ojaah ka jatim piatu.

Nii Amah harita geus satim piatu, tunggal kenek baraja.

Tjeuk éma: "Maneh teh geus gëde, sakola seeutik-seeutik ge éuggeus, rek ngadaram naon deui. Ku gawe-gawe kitu keur bae, radiaketa nii Amah ge, titinggal kolotna moal beal ku satim dua taun keur sebulanan mah. Pokona mah kolot teh samemeh pae halang berdie beula anak laki-laki, ar geus boga batur mah séwang meureun ninggalkeun teh, moal hariwang euweuh nu ngawes. Karanja ku nii Amah mang kaning geus teu indung teu bapa, euweuh salindunganeun. Geura unggal aje surat ti maneh basa keur di kota, kudu bae nanjakeun maneh. Dieuna era ku latangga, basana tel meureun parawan tamperik mah biasana tépi ka kolot ge moal paju. Bongan maneh bareto basa pae Mang Hadji make pipikeun ngagugulung geus bae ku sareret ge itu mah arér-arépeun."

Atuh da lain dihadja, éma", tembal manehna.

"Heueuh nu matak adalna lalaki kawin ka awewe, djeung ongkoh eta teh lain nu sedjen."

Alësan-alësan ku manehna dibudalkeun keur ngahalangar maksud indungna tapi indungna tétép mangaruhan bari nga lélëmu, jen pörlu aiaha bibit anjar keur salindunganeun ar geus kolot diora.

Nia ahima ngarëp-ngarëp bae ti bareto, boga piomongeun

tjénah ...". Manéhna mah teu bisa kumaha.

Saminggu rame nu popolah, nu ngapur balandongan teu tinggaleun keur nu njambungan ku gëndjringan.

Ti ulen tépi ka rangginang ti gulampo tépi ka wadjiit sur-sor pabaliut njambut tamu.

Manéhna diréng ku urut babaturanana masantren, digarondjak ku sobat-sobatna ti kota.

Teu njana, waktu budak téh bakal balik deui, disangka mah geus leungit baréng djeung rénungna kumis. Sosobatan karasa asa anjar deui!

Kaljida manéhna bungahna bisa ngalaman deui djaman nu ka tukang tukang, nu disangka moal kapanggih deui. Rus-ras kagagas ku sora gëndjring disèling ku pupudjian.

Tutup karia, manéhna geus rangkép djeung nji Amah

Kajaan sapopoe biasa euweuh robahna, ngan anggapan ka kolot geus beda.

Ajeuna, leuleuj tapi eusian, ngabunian tabeat „bapa” pika-bareupeun.

Sakapeung djaman ngora balik deui dina ingétanana, waktu diuk paduduaan, djaman silih baledog ku siki tasbeh, djaman menta dianteur balik tadarus ... Sanggeus sababaraha bulan kakara kanjalohan jen manéhna bakal djadi bapa énjaan. Bungah aja hariwang aja. Hontjewang, sédih, aral minuhan parasaanana.

Sidik ajeuna mah djaman ngora moal balik deui, kabebasanana waktu masantren tetela beuki ngadjauban.

Teu karasa deui kawadjihamana nambahan unggal poe, numpuk menta diangeuskeun. Pikeun satérésna sagala tanggungan bakal ngabeungbeuran taktakna, pamadjikan, anak kolot djeung dirina pribadi.

Tépi ka mana „dunja anjar” ieu watésna, mana gurat-guratna anu naugtukeun hirupna, ngan hidji tjékélan nu njampak : „Hirup andjeun keur Nu Ngajakeun andjeun ...”

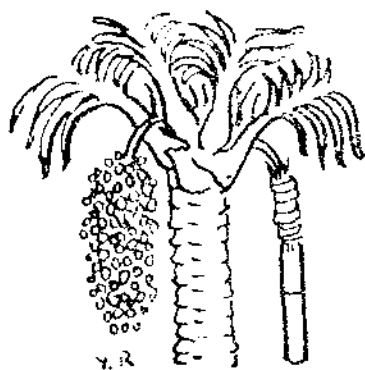
Ka mana tjita-tjitana keur ngora ...? Naha kira-kirana bakal datang deui ...?

Apan ku manéhna geus diadonan djadi këtjap „hirup”

Buktina ajeuna, Nji Amah katut budak musna, ukur djadi lamunan, balitungkeuneun djaga di padang mahsjar. Kampung antjur djadi lèbu, teu handjakal asal pantjen hirupna katédunan, kamuljaan tjeuk dirina bisa katépi. Indung bapa teu djadi soal, bongan „hirup andjeun keur Nu Ngajakeun andjeun”, buligir euweuh na mere tapsir.

Tungtungna ngahéruk njanghareupan lèbu, bari nganahanaha kana lakuna pribadi .

Tina Tiandra no. 2 tn. 1.
Djuni 1954.

Rek tepi ka mana?

Hirup saéjajana ngandung dua harti, hol ieu ku manéhna memang geus diaku ku utjap djung lampah.

Hirup kalawan hucipna, eta geus lila dipapaj, ti barang gubrag ka dunja ku indung bapa geus diwowej ku këtjap „hirup”, didjagragan bubur beureum bubur bodas ditumpangan hahampangan. Tjeurik saeutik lain ngan ukur dipirig hariring peuting lae, tapi ngéluurna mënjan djung bauna buraan panglaj njaratan hirupna nu luriip.

Tépung taun moal gadjlig babantjakan balaketjakaan teu patri lamun lain paradji teu kabagi, tatangga kaduum rata.

Nintjak umur tujuh taun, kalajang bapana laksana disunatan sabada -- lébaran. Tong ditjatur ubjagna urang lëmbur mah kapan kabéh oge pada njaho euweuh dua euweuh tilu, Den Dana putra Djuragan Komis mah. Bapa kuring kasereñan njeun balandongan leut wajang. Atuh kuring sorangan harita mah rada oge mutjékil, tara pisan anggang ti tukang kukumbah ngarah sérédan tamu.

Djadjauheun ingët kana tubéruloseu kawas ajeuna, ngeunah bae nu aja nimat asa tas puasa manggih lébaran. Ngan handjakal tjanolina ngangkir ti tenggoh, lamun seug indung kuring anu kabèunna meureun sabulan bae mah niis. Ari paman kuring ku sabab hampang birit nja teu wudu, kapeto djadi — si Lengser, purah kantjad-kiutjid. Tutundjukna mah teu beda kawas dina pantun ngan babu kotakna tara beheutan saukur liang irung rada kënubang, tapi lain pangaruh pudingan, estuning kënubang warisan karuhun, gède bawana ti kudrat.

Atuh di djaman harita mah bisa ngarondjat pangkat anu ajeuna pabalatak teh geu, lain untung deui eta bae tatangga kuring tépi ka wani narokkeun lahan katut gédongna, basana teh tjenah, tah sawalna tah ieu duitna bisa hajang ka Mëkah, asal boga minantu.

Tapi dasar sagala ge euweuh nu langgèng, panta rei meureun tjeuk urang Juman mah.

Lain soalna kaburna Walanda atawa Ustrali nu ku kuring rek didongengkeun teh. keun da eta mah bangsa deungeun pantès rek kituna teh.

Kabéh ge ngan ngarah eusina wungkul, pait saeutik naon hosena bikeun bae ka batur teu dipitjeun ge geus untung.

Teu kalis djuragan Komis anu tadina sapopoe ngadéluh njanghareupan medja, ajeuna mah kapaksa ngulak beas pèmbagian.

Mimitina mah diangkat tjokaj teh teu daek, tapi barang mureungeuh nu karareuent, djigana maru ulah batur.

Panungtungan kuring papanggih djeung anakna di Dai Toa, Concordia ajeuna, basa igèl-igèlan teu uni, keur amal maksudna mah.

Ti sémèl harita pléng lès teu bedja², atjan. Malah ku kuring kungsi ditanjakeun ka kolotna nu geus nganukim di Tjibodas, tapi tibatan daek nérangkeun mah kalah ka rambaj tjipanon, teu sakémek-kémek atjan bétus.

Teu pandjang kuring nanja teh malum rusuh katambah-tambah sok sieun andjeunna kasuat-suat. Geus tég bae, moal salah anakna teh „gugur“.

Tapi barang kuring lunta-lanto ka Pèrtjetakan Nègara, prok teh — amprok. Sadjongdjongan mah kuring oloho, ngagèbèg patjampur heran, teu wani nanja sieun kasalahan, malum di Djakarta loba dongeng Hitlér.

Keur mah pakeanana asal rap bae katurug-turug rupana ge geus salin djinis. Kulit anu sakitu bérésihna teh ajeuna mah tinggal dakina, komo buukna mah geus euweuh tapak²na raling, kalah ka godeg bae djeung — kumis matak mélang popoean.

Ku kituna mah saha nu teu rek pangling, awak anu tadina ngarareusi, djigana ajeuna mah moal salah² teuing lamun disébut peot teh.

Lila² bakat ku diteuneup bae, manéhna waleh miheulaan nanja

Geus kitu mah kakara kuring sasalaman, silih tanja pangandjrekan, biasa sakumaha ka sobat anu geus lila teu tĕpung.

Ku uplĕk²-na lat wae kuring poho jen anu dipake ngobrol teh „kamar tamu”, ingĕt² soteh sirenĕ pabrik nitah bĕrĕnti ka katon buruhna.

Atuh kuring oge kapaksa mĕgatkeun obrolan. Manĕhna ku kuring diadjak ku imah, teu djauh pĕrnahna mah, kana betja teh Rp. 1,50, mun di Bandung mah meureun Rp. 0,50 ge meunang.

Datang ka imah, njampak teh entog pabaliut djeung hajam rek njemah meureun maksudna mah ngan prihatinana nudju suwung.

Tau dipake aneh ku kituna mah da geus biasa, keur mah saung teh ngupuk, bilik salantjar teu ditjĕmpedan, tambah² di pipir teh kolomberan. Beulana djeung saung sawah teh meureun pedah eta di kuring mah dilistrikan meunang njorok ti tatangga.

Geus teu era kuring njodorkeun korsi bee tapak tjokor hajam teh. Iain sapedah ningal djirim anu njemah, ieu mah istuning kabiasaan bae.

Teu lese ngamimitian ngobrol mah kawantu urut sobat mĕdok. Ari sihareng ajana di Pĕrtjetakan Nĕgara soteh lain digawe, sarua bae djeung kuring neangan „ordĕr” barang tjitakeun, keur ngabandjĕl-bandjĕl.

Ngan kawasna mah teu njahoeun, jen kabeh kapĕrluan ti Kĕmĕntrian anu kudu ditjita, nja di dinja sumberna, buktina sakitu kuring mindĕng ka dinja kakara harita papanggih djeung manĕhna.

Djadi lamun rek neangan ordĕr teh, saĕtjanna Pĕrtjetakan Nĕgara digeĕdean, euweuh deui lian ti kudu mindĕng nanjakeun ka huluwotanana. Keur nagara „pĕnghematan Sumitro” kieu meunang bĕnĕr² nguntungkeun, sanadjau aja golongan leutik kawas sobat kuring, anu ngarasa dirugikeun dina harti „hirup nu hurip”.

Tjĕnah eta ari baroto mah samemeh aja „pĕnghematan”

bisa „fifty-fifty”. Atuh njasat disebut rek ngirit an atung eneh-atung eneh mah.

Tapi ketang eta mah kumaha kabiasaan urang, sabab ari manehna mah ninggang di tiis bae. Sakali datang poe Dju-maah, sakali deui poe Sapto, tangtu bae njamos paling oge ngan ukur disampakkeun : „Tidak terima tamu”.

Panganggeusan nja harita poe Sönen ; djawaban teh tjukun ku „Sajang terlambat”.

Tungtungna mah teu bisa kukumaha, da puguh ibarat nu baramaen, dipersabénan sakali lamun teu hajang ditjarekan mah, kapaksa ngédjat bari gégéléndéng. Tapi keur manehna mah djigana hal ieu teh geus kahajangna, hirup kawas nu baramaen.

Tah nja di dieu pisan njokona tudjuan hirup manehna teh.

Hirup bebas satjara mutlak. dibelaan ngadjauhan kasé-nangan da hajang ulah diparentah, kadjeun ngetjagkeun aga-ma ku émbung-na solat. Antuk-na wani meuli ku korsi ka-mukten anu geus sidik nampeu, tjeuk masarakat ajeuna.

Batur mah mangtaun-taun ulukuték keneh di „propaedeu-tis”, ieu mah „tingkat III teh teu nineung ninggalkeun, asal kéréteg hatena kaanteur.

Tapi lamun ku urang didjudjut, bari diadjar lologikaan, soalna teh bakal balik ka asal, kawas tjeuk Immanuel Kant :

„Kahajang djélérna mah salawasna kabeungkeut ku moral”. Ieu ngan sokadar kahajang, komo lamun kahajang ieu ngawudjud.

Kumaha ari tjeuk manehna, sagala ge tjénah kudu aja pameuli, ulah ngan hajang purakeun.

Djéro pikir : keur naon mawa obor ti beurang lamun geus sidik djalanna ngemplong, kapan ari nu ditudju mah sarua.

Tapi teu njaho ketang lamun manehna méntjak tapak latjak Buddha mah.

Geura bae pikiran, naon saénjana kabebasan nu mutlak teh ?

Tjénah eta pedah manusa nurutkeun kodratna egois.

Puguh diteang ka dinjana mah kabéh djalma ge njaho.

djeung ngarasa kakuatan pribadina sorangan, tapi teu di sukurilingeumana.

Kumaha ari manéhna?

Keur manéhna mah manusa anu paréntul teh dianggap sépi.

Eta bac tatangga kuring tépi ka békong bakating ku kaget ningali manéhna geus njampak di hawu njeungeutkeun udud. Sugaan puntén sugan naon, hih ieu mah istuning sagénalina, urta ka dapur teh ngaliwat --- pangkeun. Basana teh tjénah asal ulah maling bac. Kuring mah nu kasébut pribumina mani geus asa teu beungeutan ku sakitu ge.

Pantès di Përtjetakan Nègara teu hasil ari kitu taladjakna mah.

Nurutkeun dongengna nu énggeus² beunang oge manéhna teh disebut djëléma buron. Kabur tina békénëran jumpai ngudag nu ijan tangtu.

Geura bac saha nu teu rek njëri, kolot anu hajang njénang keun anak, dibelaan tisuksruk tidungdung hajang njakolakeun ter sirikna ditoker, djadjauheun kana mulang tarima teh.

Pokna ge, njaho naon kolot baheula mah. ajeuna mah geus beda. Edison teu kudu sakola luhur² teu burung dihargaan, tjita²na katépi djasana djagrag atuh elmuna kaaku.

Kuring ngahulëng ngadenge dongeng manéhna, nëpi ka wani ninggalkeun bapana anu keur gëring pajah, biheung sore biheung isuk teh lain bobohongan, tega ngëdjat teu bebedja, aja kadua menta pangdu'a kawas batur.

Tong boro tépi ka mangnjiarkeun ubar teh atuh ieu mah nungguan².

Ras kuring ingët ka hidji guru urang Rusia nu tangtungana beunang oge disebut abnormal tjeuk urang mah.

Pokna : „Keur naon nu gëring mah make diubaran, ang gursi sina paeh sakalian. Tinggal² di dunja anu sarehat wungkul, meureun dahareun teh moal parëbut.”

Moal boa kapangaruhan mah ku guruna baheula? Ah da sidik, manéhna ngaku sorangan ninggalkéun agamanya ge kakara. Sabab tjeuk anggapanana mah ngan saukur alat nu

ngabelotkeun, anggeuhan djelema nu teu pèrtjaja ka dirina sorangan

Ngadenge kétép manéhna kudu djarodjoj boga hate hajang „mamamahar“ tapi henteu anu pok mah, sok sieun kawas malaria ditaragal ku kina sapéla, tibatan tjageur mah kalah ka terek

Tepi ka mana atuh saénjana kabebasan anu mutlak téh ? . .

Uia Sunda no. 5 tn. II,
20 Pebruari 1953

Meupeus Keujong

BALIK digawe ngahadja manehna didjangdjan ku kuring rek diadjak ka bioskop, tapi basana teh rariént tjénah. Teu maksa kuring teh da bisa gering énjana, heng éngke katémpuhan kudu ngajakeun „sajembara“, untung lamun kuring sorangan anu bisa njageurkeunana lamun keur tiis mah meureun kapaksa kudu bungah lu ngegel tiuruk. Djeung deui ku paksaan mah sagala rupa hal tara hasil, radjeun banglus saka-peung tara luput ti ririwit, dipikangewa tea dipisirik tea, malah rêmén tépi ka aja nu ngamusuhan pisan.

Tadina mah pedah premir piléni „A Queen is crowned“ tamba kawaranan peupeuriheun ka London henteu kaondang atuh laladjo-laladjo, sugan bac kaimpikeun ngarasa djadi radja.

Ngan aja untuigna manehna henteu mihi teh tjajakan daekeun tangtu balik teh bakal aja krisis. Moal salah manehna bakal ngurihit menta dipangmaulikeun pakean kawas Elisabeth, saleuheung ngan ukur sakitu, naradjang lamun tépi ka ngalamun : kawin teh bajang make mobil, diajang-ajang ku dajang : alésanaun teh meureun : kareta emas moal kaalaman atuh mobil-mabil bac mah piraku. Sédéng ari modjang ajeuna tea lamun teu digugu kabajana, teu kabeuli hatena kadjeun ngalubarkeun djangdji ngarémpak sumpah, ti batan dack asor.

Harita kuring ka Metropole teh sorangan, teu make „blek-taj“ da surat ondangan kamari mah geus teu laku, rek laladjo di kelas panghareupna bac ngarah murah. Sidik padjédjél-djédjélna mah di bioskop teh abongkena keur kabéh umur. Sanggeus korban „parasaan“ djeung tanaga katut duit sa-perak, kakara bisa diuk di pangtukangna djeung pangtengah-na, djadi watés anu nisahkeun antara kelas koredas djeung stalés, henteu lieur deui bubuhan tuman.

Nja teu wudu pikabitaeun pilémna mah, sagala harurung-herang matak héroj anu ningal, duka tikél sabaraha diban-

dingkeun djeung basa rarasnaan mestakeun radja Padjadjaran mah.

Barang braj panto darurat dibuka tanda lekasan kuring gura-giru kaluar sieun kaburu heurin njokot kareta mèsin.

Tapi dasar leur sue, pangisialna manusa bae rarasnaan mah, ti panto beulah kulon kareret aja awewe prèsis rupana saperti Etty, modjang anu geus djangdji rek silih kelaan djeung kuring. Disidik-sidik teu salaki, érokna érok patjuk tjeu malah rendana mah beunang kuring anjar mangmeulikeun, barèng ngarendeng djeung lalaki dèdèg-dèdèg hideung santèn.

Bisa djadi tjeuk manehna mah kasep lalakina teh, leuwih kasep ti kuring tapi pikeun kuring mah teu leuwih gandang ti djongos sakola asana.

Pikiran kieu teh tangtu bae didasarlakeun kana itung-un tung-rugi diukur ku adpèrtensi ti hidji kongkuren ka hidji pangusaha anu geus meunang monopoli. Saperti pangusaha tea tara ienih tèrang-tèrangan njawad barang batur teh kitu deui kuring katian djeung kagémès ka kongkuren teh lèntea diebrekkeun di haraupeun manna dina hate wae nganèk-ngunèk.

Lamun seug harita euweuh djélèma, nioal teu dipaleng-peng ku koral tah lalakina teh, bongan asa ngalalakianan pisan wani-wani ngarèbut awewe dokan batur.

Pangpangna mah awewena bae deuih asa katjida mapanasna, dipégatkeun onaman teu nanaon da dunja teh léga, alaihim aja watèsna, nu buleud mah teu tungtungan. Ieu mah eta bae ari ti beurangna ku kuring ngahadja diadjak dadaku riut, kabuktian ajeuna manehna indit, tur barèng pisau djeung lalaki sedjen.

Timburu kuring beuki ngagugudag nendjo manehna sa djadjalan teu eureun-eureun galetjok siga teu beakeun piomongeun, da ari barèng djeung kuring mah asa tjarang takol pisan.

Dipikir, ras kuring ingèt, paingan tjeuk Imam Sjafii : „Teu kabéh djélèma anu dipikatjinta, dipikarunja ku maneh, hatena bakal mikatjinta ka maneh kitu deui hēnteu kabéh djē-

leuek anu meureungeun anu sabeneran hane maneh, manehna oge kanyar kani. Lamun kasajjaran pantijsiaan henteu kaluar tina kate anu meureungeun anu leutik, euweuh gunana dem neruskeun pantijsiaan anu dijieun-djieun.”

Paribawa : manggung mah tara salajan tetela bohong.

Sanggus dipikér ti lalak-balik, bener euweuh gunana neruskeun pantijsiaan anu salik ngan dihaeriman ku sapihak.

Nja teu wado baluk teh lieur, tjaatjekan teu digébah ku pulik anu, kumaha tian hurang. -meul ingét jero kudu meunghol.

Sedint ngan ka anu teu diritna ninggangkem maneh kani dijan, horo-horo rapi ka ingét kani tjaatj-tjaatj teu baka ting ku bungung makicamara. Gédong-gédong sagala teu gémah, meureum hane anu leutik dihaeriman, nangbrak keurkeun anu katijpta beuki ngengklakan.

Ras ingét kani potret manehna dina medja, korehat hane, teu antap urah harita keneh disosok, kabeh potret anu kasélagan napa manehna dihidjéwé dihidjékan djeung antah.

Sanaekali teu anu teu balukna kumaha dibabuskeun di dandapan anuget, paha jero, kumaha sal dihalawa anu.

Pati alihna dibeneran teu diingkekan, langka loba teu datangna manehna. Sa, anu manehna manehna ngémbar, ngan teu diantjeun kanten di dangkeun kana horongka antah, teu perah anu anu anu ti manehna mah heuk disasaak, na beuki ti ka masuh geuk. Malah gambar-gambar anu meunang péréakeun djeung anu anu anu manehna katara harita, péréakeun teu anu, teu diingkekan harita keneh dihaeriman teu ditare anu.

Kan sagala bat anu anu anu kungsi ditiekél ku leungeun manehna ngadadek béraku hukun anjar : baram.

Paribawa anu dipikér, pantijsiaan mah kabeh oge ieu teh euweuh deui tian ti lalakon kuring, bioskop, sandiwara nu dimaenkeun ku kuring sorangan, dilalakjean ku kuring pribadi. Tapi kuring ngarasa bagja sandiwara kuring henteu palsu, henteu

basilat tépi ka hén teu bisa dilalahdjoan ku manusa anu sama.

Naon atuh sababna pangna kuring harita hén teu lalahdjo lalakon sorangan tara ngadji diri prihadi, sédéhng lalakon batur mindéhng dilalahdjoan, sok njeungseurikeun sok mangtjeurikeun tara élat njémpad teu towong géde omong?

Kakara ajeuna kuring manggih pidjawabeunana nja eta tindauru djeung sirik, anu waktu eta mah djadi napsu kamé-gahan kuring.

Duanana oge ari huluwotanana mah sarua, sakotjoran, nja eta ajana barga diri meuntas kana rasa teu pèrtjaja, pedah sorangan ngarasa pundjul.

Sirik pedah kuring teu kapilih teu baréhng djeung Etty waktu harita.

Timbura pedah Etty baréhng djeung lalaki sedjen.

Dua hal ieu geus mere kasémpétan kana amarah kuring, anu saban ménit neangan djalan kaluar.

Tungtung-tungtungna napsu kuring tépi kana puntjakna. Adi kuring anu sok ngirim-ngirimkeun surat ka manehna, ditjalukan :

— Dasar silaing mah djéléna sial. Laman silaing hén teu mawaan surat mah moal énja dewek tépi ka wawuh djeung si Etty. awewe piduit, mata kerandjang, kabéh oge ieu téh silaing djalanana. Dina surat mah : tjinta satuhu, tjinta satuhu, rek sapapait sanamanis, sabaraha kali manehna djangdji rek silih belaan.

Buktina ... tuh gubug ka ditu suratna, duruk, bari disepak budjurna.

Tjan puas ku kuring ditongtak badjuna disuntringkeun sakali. Adi kuring lumpat ka kamar bari rawah-riwih.

Kötjlik tina saku badjuna siga surat satjéwir ragrag.

Ambék-ambék oge ku kuring panasaran surat téh ditjokot.

Barang braj dibuka ... djenghok téh. Eusina pondok tapi pikabungaheun pisan alah batan meunang lotre Rp. 25 000, -- mun énggeus mah, kalahdjakalanana ... ngadiégir sagéde gunung.

Pokna teh : „Sah, lain ngalieureujan. Lamun tulus laladjo
teh sampeur bae ka Gang Těngah, kabėnėron aja lantjeuk
ti Bandung hajang njaho Metropole tjėnah. Tadina mah
ėmbang soteh, ėnjaan rarieut ...

Sagan teh kabogohna, hanas potretna beak didjėdjėwet,
albeum musna dibeuleum, saputangan onaman aja keneh
dina karandjang.

Tapi ketah, biasana tjėnah ari tas pasea mah, ėnja oge
hėnteu toroljogan, sok leuwih sono beh ditueun ti sono.

Geuningan meupeus keujang teh aja untungna keur kuring
wah ...

*Tina Sunda, no. 20 tn. II,
20 Djuli 1953.*

Arĕp-arĕpeun

Tasik sameneuh disĕrhu ku Walanda dina pambaranaana beda djeung djaman ajeuna, tapi tihothatna djĕlĕma dina marĕbutkeun hirup di-mana² sarua, boh keur nu euswerh boh keur nu geus leuwih. Hidji tjiri jén manusa hirup ku kahirupanana.

Kuring datang kalawan harĕpan rek bisa marĕbutkeun hirup kawas nu lian, malahan mun bisa mah hojaan ngaleuwihan sagala. Tapi naha atuh ari geus didieukeutkeun djeung kanjataanana bĕt make mundur. Maksud mah rek usaha bari sakola ngan barang nendjo barudak nu disarapata hate teh make mandĕg majong. Ret kana sareat kuring barita, bĕt sorangan ge ngalĕkĕtĕj, asa aja nu ngawarĕsan antara maranehna djeung kuring. Teu ngarti sababna mah. Nĕon zeur budak kuring kungsi dikukutkeur, dicĕdekeun ku Bab Dja'i nĕpi ka tjampur dieung anak² tukang patri teh pĕnĕ biasa deui.

Tjĕnah eta kamĕkaran djiwa kuring geus bagangan ku lĕ-tjap djihad nu tjan tĕpi kana waktuna timu, anu antuk-antuk-na geumingan abus Hizbullah abus Sabilillah, djadi Tobang dapur umum, manggul bĕdĕl di Pameungpeuk, ngan kadurung ku hajang diadi nu boga lalakon wungkul, kakara tĕpi kana kajakinan panghuap Ustadz.

Nu sidik kuring datang ka Tasik teh pinuh ku anasir² djeung arĕp-arĕpeun, halang dagang tjombro diharĕpan djeung sakola. Tjopel rautjarangan mah, leuwih babari nĕjanana tibatan ngalakonanana. Buktina: teu boga modal, bese gedumukan, kurang karvani, sieun disengserikeun babeh ngagagalkeun niat kuring mĕniti. Tumatungna mah sare ge kapaksa milu di masjid, bari ngararasakeun lumaha tĕrĕsa nu teu boga imah, bari diadjar hudang mĕnulaan kĕlĕl subuh. Puguh nu bĕmanĕun mah ku Muezzin nu ngaguguhrag nitah ka tja. Daek teu daek da numpang, kapaksa bĕnĕg ge tjĕngket, bari rada gĕgĕlĕndĕng ngingkig rek wĕlu. Tjag-

kém babawaan mah teu hariwang leungit dipihapekeun ka pagawe masjid. Pértjaja weh.

Eta mah tépi ka tjaai, na da sadjongdjongan mah ngahulěng bae, mikiran pipésacun ngaliwat. Lain heurin² teréng ku djělěma tapi eta nendjo nu tingdarungkuk didarat, katja ngan ku rějěm-rějěma listrik lima wat ti djuru masigit, na da asa euweuh leur nintjak. Geus puguh ari banna mah, tjan tépi geus mare tangara, bangas djělěma djeung bau hangseur naballut minuhan leung, ngan teu njangka jén eta teh datangna ti darat. Djišana nu kitu meureun mérédeka manuk teh. Tapi unteng keneh betana, ngerelek² bae mah aia keneh tjaian leděng telu, sanadjan wabu tětěp asa teu lartis. Malahan salat ge teu pati husu, balas njeutentan embenan. Puguh bae beres aweh salam teh mani asa baliděg loba teuing konsentrasi. Tiaseur soteh sanggeus di luar, malahan benteung Japar ge kakara karasa harita, ma'hum ti Salawa keneh tien kataraban naman.

Niat mah rék ka pasar Tieplak, ngan kaburu kabengbat mantén ku tukang baudeum kėtan peuntacun masigit, kabuki kuring ti lendentik. Handiekol euweuh sambělna tépi ka teu bisa malikkeun panineugan ka djaman ngaliwatan Bandjaran pulang anting ka markas. Komo nendjo batur riab balangsiar, nu ka pasar djeung tanggunganana, nu balandja djeung djingdjinganana, nu sakola djeung bukuna, nu digawe djeung sěmuna, asa euweuh weh arěp-arěpetun teh. Naredjang kuring mah apan tjan usaha tjan sakola, sanadian duit masih tukup keur dahar dua pociun deui, da ari njaho pibeakeun mah kalingung teh beuki tambah.

Ahirna kareksa njeun keputusan anjar : abus těntara abus TRI belawan harěpan lamun balik bisa nembongkeun pak bawar bėdil ka kalot, panjarsenoh kasanggungan djeung keura. Tapi nasib hade djišana masih keneh milik batur. Da eta bar ngguzul kuring diarekna awak tara leuh dipepende, danikna teh, mani salimna pisar. Komo di markas Tjitarung mah salian ti dipepehek pėndek teh make dipapenas ku nu ngadiaga sarala. Padahal kuring ge njipta² wae mah

nu datangang nu ngarupakeun puntjakna sayela karaman di hareupeun masjid ...

Molaha munang lima poe di masjid teh dua kamedja geus leupas, tapi kororaah tépi ka bisa ngasaan kopi barontak, kodangketa hajang tambah sangs salunglus ge teu wani da sieun euweuh keur isidna. Ari patjabakan teu maunang², diel ba diru diel la dieu teh teu wéleh niames euweuh nu hantem.

Ite oge ari kana balik deui la lémbur mah, ruing mung-palang djeung kolot, ingét kuring teh, ngan geus kapalang ku laora, bongon kalépasan dijangdji ka diri: moal balik laun teu ngagembol.

Digana sarua djeung nu sing karutiuwis di pipir masigit, pala² hajang nom' onyeun ka „kuring” angkananana di lémbur, dibelakan mopohokeun ajana masigit, ajana laora, ngalalana nu kaluwihan rédjéki.

Kuring eta oge nêpungan harita nu landës di Tjibeureum, pedah dilatih tadina mah sakalian beureng diluskeun djadi saur, tapi dasar tjan waktuna milik teh diudag-udag mah kalali ka ngadjauhkan. Teu tjara disungkan, diantép pedah geus boéh, teu burung manggih patibakan.

Terus térang wae harita mah djadi ALAI teh ngan miha-nakeun beureung wunukuk teu paduli masing dipo'ok Ang-batan Balang, pedah latihanana di empang nu pinuh ku geng-geng. Teu aréél pusing nedian diasramakeun di pabrik sabun tjina. Tangtu bae leutik² wae mah arép-arépeun teh aja, sugan wae bakal bisa dikirinkeun ka lont maha bakal silém kawas dina piléa, sugan bae bakal bisa pokantii di lémbur djeung ngala kaguruhana. Ku kituna sanedian musuh djeung tjal, teu nadijai, teu ngambang² atien, lih teu sieun teu risi. Molah urang aja latihan nadijai di Situ Cile kuring mah tara tumpang, bisa lae asal katendjo laasuh, beri njékélan silit asawa pambu lahu kélét'ohson.

Anu leuwih ngagélakeun hate mah euweuh deui lian ti djeung komandan: tjénah asrama kuring teh ukur sahoul-haan, nu watak sare dina luhur kas sabun oge moal lila

Ujénah unporém bakal dibere, duil bakal seuneung, dijah saheulaanan mah kas sabun ngadorokdok oge kudu sabun, djadjan ladang pakean sorangan kudu ngawajahnakeun, pakean tatambalan ge kudu tawékal, apan aja arép-arépeun tea. Ketang asal dahar dibere, harita mah geus achi, da ari laha dijaban mah teu pati beurat: isuk² apel dikontongan ku beusi urut érel, beres apel géwat badan, eureun sakauleung tórus ka kébon kalapa diadjar ngalangsud bari njénjékul halu sokali kalieun diadjar nientang kalapa saurang sapelot dina saminggu, bédil piligénti make.

Moal ngaleuleungit ngamarkas di pabrik sabun téh, unggal sabun bagian lenir, si babah sok hidéng sorangan. Kera batok kuring mah sok meumang gula ester nanyan babah banyu adas tjotjog djeung adat, tépi ka babu si babah kanyahit. Nganu rugi mah kuring keneh, unggal ngadijaga babah djeung marehna mah tunggu heula si babu tépi ka babah. Teu ngaraskeun ka nu keueung mah. Ti beumang sok diparake mandi soteh da ari pouting mah sora walungan téh sa la djurig tiai utjing²an.

Untung, bae teu lila ngamarkas di dinia téh, kuring sarere dipindahkeun ka asrama nu leuwih léga, di dieu lila keneh. Di dieu mah djiga énjean, eta bae lamun apel isuk² téh sok make tarompel segala, teu njaho nanyan nanyu ti mana. Atuh lamun sare ngabarak sarere dina panumpang, samak saheulaj, anggélno anggél bagor hidéng sarere. Pandeuna mah asa rada njaho sok dijadi kénéh laju téh.

Ngan tangtu piparakit anu mah dibeukon. Geus pangah budug panjakit sarere, eta make hajoh ditaribahan ku barak segala, teu bisa leumpang² atjan, tépi ka upas² leum sarere, unggal poe kudu dipangruheurkeun tiai banyu keur ngambuh diapah. Njébut sobat ge kapaksa nja diskepinan, ngan ka nu gétol mangruheurkeun tiai mangkul.

Ku kituna waktu nu kosong téh keur kurir mah bawéh loba. Iatihan² tara milu ngadijaga diirwalkom ari dahar nyé euweuh bedana géring tiageur ge ngan ukur taraba. Nja dina waktu² nu kosong eta kuring kabara niaho jeu asrama téh.

maabedil djeang jeroan, a meunon Walanda, didjaga ku ras
na pakas ngan loba loba, jadi bawita tuing dihandangs-
keun djeung nu dipigara. Lalat plam nu tinggal kuit
djeung djeur deudeur loba nu jolihgeun meudjang bu-
duga nu kureng, jadi sapanjang maraneuhana ten bisa
maabedil deudeur deudeur, jadi pakasana, panto
kureng dihandangs ku nu asalna, tapi abéhna jadi bawita
ngeunah djeung djeur deudeur loba, jadi loba di Djeuman.
Nyan tawar, ari meudjangan nu kureng, jadi meudil di wa-
buran, jadi loba ku nu meudjaga. Adu meudil ku nu
ngahap, jadi loba ku nu meudil, jadi loba meudil meudil
ku meudil, jadi loba ku meudil, jadi loba meudil meudil
loba.

[illegible]

Karena itu, sebagai orang tua yang bertanggung jawab, orang tua harus mengetahui dan memahami tentang kemampuan dan kemampuan belajar anaknya. Orang tua juga harus tahu mengenai data diri dan kemampuan anak, sehingga orang tua dapat mengetahui dan memahami tentang kemampuan belajar anak. Orang tua juga harus mengetahui dan memahami tentang kemampuan belajar anak.

Dua hal yang harus dihindari agar tidak terjadi suwam
kula, yaitu diformulasi : para. 11. Terjadi memang masalah
Mendiknas

[illegible]

Untuk itu, kami telah datang untuk menjualkan hasil produksi di rumah kami. Kami telah menjualkan hasil produksi kami di rumah kami.

keur digagandong ku Kang Udung, urang Diabarta. Malah
harita ge abah datang teh kuring mah kabara tos mandi di
balong rek ngadon selat di tadug pentasana asrama.

Séléh meureun abah mah ningali kuring teu, sabalikna
kuring sorangan ngarasa ora ku ka-entéhjisan kuring me-
buktikeun kasanggupan sorangan. Malah daék soréh turing
dibawa balik ka Tarogong bane didjandjian dibarengan
arèpeun, diidinan sakola deui kalawan pamukeurana ti ko-
ring : rek ngabantu kolot dina urabaya, sabisa-bisa sakolah
kuring ..

Tina Sipatuhomun

tanggal 9 Nopembér 1949

SAJUDI

Dilahirkeun di Bandung. Sanggeusna namatkeun S.M.P. nuju-
keun ka Konservatori Karawitan Sunda, bari digawe di Kantor
Pos Besar Bandung.

Kadjabana nulis dina basa Sunda, sok nulis dina basa Indonesia,
dinaust dina madjalah²: *Kisah, Indonesia, Puspa Wanita*.

Tulisanana dina basa Sunda dinaust dina *Warga, Mangle* jeung
Sipatahoenan. Ku Penerbit Kiwari Bandung, dikeluarkeun kum-
pulan sadjakna nu mimiti, nu mangrupa kumpulan sadjak mung-
garan dina basa Sunda (1963).

Dina ieu buku dinaust sadjak-sadjakna -

NEANGAN
PANCALIKAN
LONGSER
KATUMBIRI
INDUNG JEUNG ANAK
ONIH
LANGIT JEUREUM
HUDJAN
TJINTA
LALAKI DI TIGAL PATA

Neungan

Keur *Axa* di Sundakalapa

Radjah : Bieu modjang geura midang
anu majung dina lajung
tempat utun mundung wajung
ngumbar ku kanjaah rasa.

Mangsa : Pétjat sawéd bati ewéd
tengah dalu ngan handjélu
lumampah maréngan langkah
tinggal ngahelimun gunung
napak talaga tjimata
ujungsi dipukpruk kanjéri.

Lieuk leuweung lieuk lamping
rus djémpling tengah peuting
taja rorongkeug ngaronggeng
sépi djangkrik teu ngaréngihik
ngan batin nu mēlas-mēlis
lalakon hirup nunggélis.

Pasini : Tapi kula hanteu suda
ti ajeuna meungpeung duda
neangan bebene hate
mo' humandeuar ku kadar
teu rek lumpat ku nu ngupat
teu rek ngédjat ku supata.

Kadjeun tungkul nundjang ngidul
sorangan nandang wiwirang
ngotjor gētih djeung kapeurih
batan teu patepung lawung
ajeung pamundung nu liwung
pangeusi diri nu hirup.

Sukukidul Tangkuban Parahu : 7-4-55.

fica Panghegar no. 59 tg. 22 April 1955.

Pangbalikan

Taneuh beureum panonohan tjihtjir peuting
solasih anu ngadjaring
paréntul tunggul kabingung
pangbalikan témpat anggang
hateupna kuwang-kuwang papung paal
simbutna halimna gunung
dunja dunjana
lampuna gantung kasawang sadjagat
rupana ngelebet hideung
kuring-kuring andjeun-andjeun

taneuh beureum panonohan tjihtjir peuting
solasih anu ngadjaring
paréntul tunggul kabingung
lalakon nu rak datang teu kateang.

Tina Warga no. 153

ca. 22 Oktobér 1955.

Langsa

Kear, Aka di Deth

Lang! Lang! Lang!

Gêmbrung garêdau saak sat-rakan
randa dangdan ngembang gila
budjang neongan sanggeutan

Ronggeng dengser mangung la-ru
igêl-igêl tanpa wêrahna
imut-imut pangotian

Lang! Lang! Lang!

Gamelan mandjog kasukan
dilingkung ku kembang dijaho
kalangènan kalanggéngan
dihibaran beureum ebor
dina mênit hujung das
tisa jaba ku panandio

Kora Sangkurong, Pebruari 1956.

Tina Wurga no. 167
es. 7 Februari 1956.

Katumbiri

Katumbiri ngukir langit
Titihan putri panjari
Turun mandi leuwi biang
Pangbibita urang huma
Pangbebendjo budak angon
Sanpeureun mangsa rek datang.

Katumbiri panjilo diri
Sari langit taja bukti
Ngaradja katuna daja
Pananggeuhan dunja maja.

Katumbiri dina ati
Tuduh luhung kasakti diri
Mangsa samagaha rasa
Pangruatna : mangka tanggah kana mega
Djeung tungkul ka tapak suku.

Kota Sangkuriang, Marêt '56

Tina *Warga* no. 173
tg. 22 Marêt 1956.

Indung djeung Anak

Anak : Éma naon eusi langit
djeung di mana tungtung langit
katut bentang nu baranang.

Indung : Teu djauh ti dada éma
eusina napas djeung gëti
bentang teu djauh ti udjang.

Anak : Éma saha nu boga langit
djeung bentang anu baranang
Saha nu boga bulan
katut beureng djeung pentingna.

Indung : Kapan sagala nu udjang
paeh hirup anu udjang.

Kota Sangkuriang, Djuni 1956.

Tina Warga.

Onih

Onih bulu taneuh urang dajeuh
keur leutik mongmongan éma
hirupna njampak di bapa
tjeurik ukur ku pamenta
teu njaho di wudjud dunja.

Geus gēde tendjona djodo
dirangkul lamunan endah
ngapak ngapung moro djauh
tinggal kalaungkang ngajangkang.

Kamari Onih patali djangdji
ka ponggawa ngabuhaja
dasar Onih sisit kadal
geus nahun tjintana gagal
harēnĕg di dada teu suda.

Ajeuna Onih rumadja kota
awakna montok tjintana hapa
kĕlet pamelet udagan duda
seuri Onih seuri duit
hirupna di dunja tanpa tjimata.

Kota Sangkuriang, Djuni '56.

Fina Warga no. 185

Langit tjeudeum

Langit tjeudeum
hate hieum

Hiliwir angin bërëwit
angin tuhur nutup kudjur
mawa tjarita naraka
bubuara njësëk dada.

Hidji hidji djarudji djandela muka
djalan kunang kunang
ngaplak dataran tarahal
digurat kudrat tangara durma.

Langit tjeudeum
hate hieum
saha nu tandang meunang
saha nu tungkul rëmk.

Kotá Sangkuriang, 20 Djanuari 1957.

Tina *Warga* no. 210
tg. 25 Djanuari 1957.

Hudjan

njumponan pamenta ajip.

tiisna hudjan sēpina djalan djarnika
bulan kaleungitan rupa
peuting kaleungitan pesta
katjapi ge teu bisa ngungkulan kiritjikna kamalir
kawih modjang kawih sumbang.

raat hudjan raat hudjan
meungpeung peuting tatjan balik
ka saha menta bebela
hiap hudjang hiap hudjang
meungpeung samping tatjan busik
raga saha nu mibanda.

tiisna diri sēpina taja birahi
hudjan nu djadi lantaran
peuting kaleungitan laki.

Kota Sangkuriang djuni 1959

Tina *Sipatahoenan* no. 207 th. XXXVII
tg. 17 Sept. 1959.

Tjinta

keur Kos. & Y. Subaya.

tjinta teh lagu pangidungan manusa
nu mere rupa laku dirina
nja manehna nu ngajuga sagala.

datang mangsa bulan rumadja
menta panande tina hate
poma sungkan njeorang peuting
seungitna tandjng seungit sausum.

mun umur lantis ku taun
tjinta mah banda nu teu suda ku katiga
anu hurung dina tangtung
mandiri ti bali geusan ngadjadi
lémah padumukan indung.

mun lembur dirandjah batur
tjinta anu nêpak dada
poma sungkan mēsāt pēdang
da manehna nu ngajuga icu dunja.

Kota Sangkuriang 5-10-'59

Tina *Sipatahoenan* no. 230 th. XXVII
tg. 15 Oktober 1959.

Lalaki di Tegal Pati

Tjitrarēsni sari wangi
si Lëndjang lulan ngalangkang
sampulur miindung lajung
lampajak mirupa mērak
sampajan kēmbang kamēlang
kēmbang dada Sri Baduga
nu ngageugeuh taneuh pageuh
di luana warna warna.

Geulis kaasih pohatji
katjapangan para radja
ti bumi tērusing langit
bumi antjikan lalaki
langit antjikan birahi.

Diungung-ungung ku dēgung
ditimang-timang ku gondang
atina dina katjapi
rasana diri manusa.

Raratan ka tatar wetan
ngalengkah-lengkah ka Bubat
tjundukna lain rek taluk
datang lain rek sumērah
sōdia njungsi djangdji diri
sōdia ngudji ku pangadji.

Lampah diala ku Radja
nu ngawasa tatar wetan
sōdjana didama-dama
dingung papaiung agung
tandjakan angkat ka Bubat
man tiunduk nunggu saisuk
baris dipapag djampana
baris diarak ku pesta.

Tjag :

teundeun ingkeun urang tjeungtjeum
tunda satengahing dada
rabut ka puhu papaj ka akar
geus dibeuweung tjaritakeun
urang buru bukur galur
urang papaj pileumpangna
bisi kalangkungan saur
bisi katjampalak këtjap.

Sapat lampahna ku niat
didjadiap para satria
samakta pakarang përang
bisina aja dododja
bisina aja tjotjoba
banteng njëta gadjah mëta.

Kolebat tègalan Bubat
pasangrahan supa majak
umbul-umbul hulu maung
rurumbe tameng ranggeteng

Nja gehger gëgër ku ibër
gëlap ninggang pabeubeurang
bedja pabentar ti sangka.

Ratu tipu ! Radja nista !
subaja dipulang tjidra
nu Geulis dipulang këris.

Rendjag para sinatria
sarcundeuk ngabeungeut seuneu
sarindat singa bajangan
hurung tihul na djadjantung

Saur manuk rampak sumpah
satria mo intjah sëmabah
bongan lampah ditjatjampah.

— Tjilik gëti
tjilak nanah
mo inggis ku tjongo këris
hamo gëdag dibibira
bujut nja biluk ka musuh
satia ka Padjadjaran.

Sakolepat pindah tjapat
reueuk deuleu ku katjeutjeub
langit dihuru ku napsu
tëgal diampar amarah.

Sawidak ahad tatandang
pasir kalindih ku gëti
nja tëgal tëmpat ngadjagal

Eundeur beungeut-beungeut dajauh
kasurak ka balarea
Radja Padjadjaran tandang.

Ibis-iblis ting puringis
setan-setan ting puringkak
ngabëdëga Sri Baduga
djirim sadjungkiring pasir
tangtung saluhur Galunggung
sapuringkak bulu landak
urat-urat Sangkuriang
diaping para pradjurit
didjaga para satia.

Nendjrag bumi tilu kali
ojag lëmah sadjadjabat
tingkotjenk urang Bubat.

Gaur saur putu Galuh
mapat adji-adji diri
nja saur guludug urug
ngareuhak paralak ruhak.

- Lalaki aing lalaki
 tukang ngujup gēlih djurit
 tukang ngalan bajah pērang
 geura datang Radja tjidra
 geura datang sato djelma
 papagkutan aing ku pambak
 djedjaplan ku tungtung didang-
 na batu aing Tjitaradaj
 kato aing Tjibahane
 nundang ngulon Udjungkulon
 — min sent kere parang

Tungkēb balak salindjagat
 ngala njawa Mela Radja
 ngagilir Kudang anggon
 silinderna Gubang Tjadjah
 sipuhan Jalsa salapan
 diindrukukan Radja Tēleh
 ditunggar marang sepuluh
 dipagagasah pambak ngga
 panikas dua bererang
 sentekent dua pambak
 na bulja ngantih na ati
 kaba na pak di dera

Himan lejar H dja Tjida
 njawa djarjara tjarjara
 unar ketangkul Lu kobar
 djadjalen karsed muntan

Mōm tju rikis litjik
 ngutus pambak gulang barang
 na wēduk alur di tēmbur
 anu lēlang bajah lēlang
 Papatih ati djēdjēh.

Ēntrang-ēntrang tēngah beurang
panonpoe bahe ngaler
samagaha ninggang uga
kila-kila aja baja.

Mangsa lajung ngēmbang gunung
djurit kasapih ku burit
tangara ngahalang pērang
Sri Baduga mulang nukang
Kudjangna mērod ngatjatjang
bawana teu daek mulang
tjiri aja nu njamuni
paler soteh ku pamapes.

Sadjorelat pēdang mēsāt
nigas djangga Sri Baduga
dihantja sawēlas hantja
ditindak sawidak nindak
kahidji teu busik-busik
kadua teu tjeda-tjeda
katilu teu mētū urut
kaopat taja tapakna
ukur malipis palipis
ukur nganggang lukur tarang
liat kulit batan kēris
teuas tulang batan pēdang
panigas kalah ka peunggas.

Maha Radja maseuk tancuh
tolaga kuda-kudana
nia wēdāl adēg-adēgna
hanteu kaunggutatan gugup
hanteu kalinian gimir
hanteu gigis bulu bētis
malik pigir lawan ngēdjat
ngusap birit Patih indit.

— Pangira lalanang pěrang
rupa gadjah atah warah
nja hate gēde tampele
ti hareup teu wasa meureup
ti tukang daek ngawēngkang.

Ki Patih malipir hini
sēber wawanen ngaladen
dilieuk ngabeungeut bucek
undur laku ka djauhna
nunggu-nunggu waktu mulus

Kēbat lampah Sri Baduga
sadjuringkang langkah dangah
mipir majit njukang bugang
nja mapaj-mapaj babatang.

Katurih-turih ku pikir
kasuat-suat ku rasa
galindēng na implōng-implōng.

— Rumasa aing nandasa
sadjalma nu boga tjidra
tan kawilang nu harilang
lalaki aing samisti
asih ka pangadji diri
taroh umur bela lēmbur
sasadji bali ngadjadi.

Srangenge tomper ka kaler
harieumbeungeutna reueuk
tiis djahe hangru bangke
pasangrahan pada lungse

Tjihtjir ngurilingan peuting
madjuna ka tēngah dalu

bulan ditalcukeum tjeudeum
hiur angin ngajuh tunduh
mirig peuting sungkan njaring
gémpar balad Padjadjaran.

Tëngah dalu nuoggu isuk
nja njukang tjarangtjang tihang
gugah Maha Radja gugah
tjutjul-tjutjul dukung tarung
dilaan Kudjang enggom
rêp sidakêp mapat radjah.
ngudjur ngidul ngajuh kidung
mënékung ka Sang Rumuhun
nënêda ka Nu Ngajuga.

Sang Rumuhun dina kurung
nu Ngajuga dina rasa
ngahidji dina dirina
ngutjalkeun sagala napsu
ngitjalkeun rupa kabajang
mepes sagala djadjaten
neang manusa nu dakwa
neang lalaki nu bakti.

Kodjengkang Papatili tjuwang
nja njamuni di nu suni
anu njunput di nu singkur
anu nganti ti tatadi
ngadu wêlok teu kauntup
ngadu tarang teu kasawang
ti tukang sok susuganan.

Nu mënékung djumun tangtung
nu tarang sawenang-wenang
milih kulit anu ipis
bisi meulit kana bitis
bisina malindës tênggêk.

Suruduk duhungna mangprung
nëwëkna satakër këbëk
sakali këris ngagaris
nu kadua njasar dada
katilu tjunduk ka wuku.

Gëlëgër lëmah ngagëdër
gunung-gunung muiggah urug
angkub satungkëbing peuting
gëlap ngampar ngadak-ngadak
pada muui
pada njaksi.

Buriak pangeusi Bubat
kotjeuk njambat karemat
pangira dunja pralaja.

Ki Patih kapitjïs miris
kasima dangiong Radja
mëlësät sang Kudjang luntjat
bebela ka Sri Baduga
sadjerelat Patih ngëdjat
diebrot ka mana andjog
satungtung laku titipu.

Ngarumpujuk Ratu Agung
titis-tulis nitih wantji
ngahandju dibarung ngidung
sasadjina geus katampi
pupus puguli keur mënëkung
hilang pedali keur ngaradjah.

Gendjong nonggong turun laun
djadiap napas Maha Radja
ngëmbat-ngëmbat bulan majat
mapag njawa Sri Baduga.

sakërëläs gëgër ngilës .
sabaranjaj bulan ngëmpraj
montjorong njorot ka lajon
dipirig ku wawangian
disambat ku kékembangan.

Beuki leutik bulan indit
beuki seungit lajon dëmit
beurang nganggang lajon ilang
nu tinggal raratanana
anu kari lalakina
tilëm djëro angën-angën
ngahidji djeung katumbiri
nutug leuwi-leuwi diri
ngahiang di para budjang
nu malire Tjisadane
nu sanggup ngabëndung Bandung.

Tjag :

teundeun cunteungeun
tunda ajakeun
tjangtjang dina tulang-tulang
geus dibeuweung dipakukeun
dina tjupu hulu laku
dina padaringan ati
urang teang balukarna.

Kawarti ka Tjitrarësmi
Ratu Pundjul puput umur
pada tihang Padjadjaran
nu Geulis katurih eurih
nu Geulis mëdal tjitangis
nja miripis hudjan ipis
lieuk paneukteukan beuheung
sareret bangke ngaberes
para satria geus sirna.

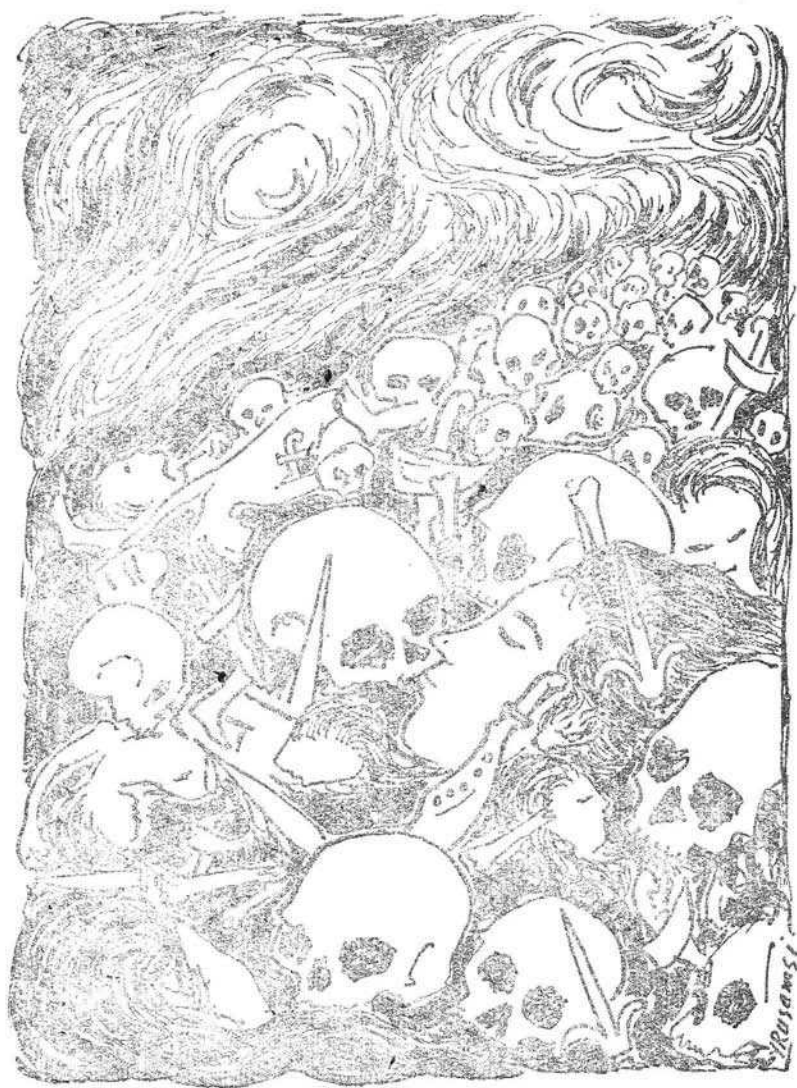
para istri geus lastari
ngamukna adjur-adjuran
ngalabrak anggeus-anggeusan
ngiring sasadji ka Gusti
milu tuturut ka Ratu.

Alumna kuwung-kuwungan
sédihna djég kingkilaban
galindéng tčrusing ati
kari milih-milih wantji
uja tinggal nataan mangsa.

— Batan taluk kadjeun undur
batan pasrah kadjeun hilang
tjadu kasiku ku nansuh
pantrang karagap ku lawan
djeung pasrah ka Radja tjidra
mënding rarabi ka pati.

Sagërëntës angën tētës
disaksi para pohatji
rěp sidakěp mapat radiah
uja radjah-radjah pamunah
pamunah sagala rasa
anu ngatjatjang di dunja
museurkeun sagala pikir
nu ngantjik di bumi lahir
ngageuing mulih ka djati
sangkan naratas djalanna.

Dilagar wangkinganana
diběběnhër kana angën
dilělěbah kana manah
rěp sarerěp sirěp
wangkingan malang na raga
Tjitrarěsmi labuh pati.

Iliuk angin wawangian
mirig Putri nu lastari
dipapag ku katumbiri
nu tinggal raksukanana
anu kari lalakina
nja sampeureun para istri.

Tjag :

tutug laku
pungkas kětjan
teundeun paseukeun
tanda pėlakeun
susun na tangtung
entep na hate
kari neuteupkeun ka hareup
tinggal njawang ka nu anggang
mangka ludeung ku katineung
waspada ku pangaboga.

Urang tutup galur tjatur
padakeun tēpi ka dinja
Bral.

Fina Lalaki Di Tegalpati.

KUSNADI (EDI) PRAWIRASUMANTRI

Dilahirkeun di Sukabumi dina tanggal 4 Pebruari 1934. Kungsi miu kuliah tértulis Akademi Administrasi Daerah Swatantra ti Balai Kota Bandung. Taun 1955/56 kungsi digawe di N.V. import-eksport, Kiwari djadi pémbuku di hiji Bank di Sukabumi.

Mimiti résep tulas-tulis boh dina basa Sunda boh dina basa Indonesia, taun 1955. Dina basa Indonesia, sadjak-sadjak djeung tjarpon djeung kritikna sok dimuat dina madjalah-madjalah *Kisah*, *Mimbar Indonesia*, *Siasat* dsb. Sadjak-sadjak djeung kritik-kritikna dina basa Sunda dimuat dina madjalah-madjalah *Warga*, *Kiwari* dst.

Dina ieu buku dimuat sadjak-sadjakna :

SANG KURIANG
SUKABUMI

*Sang Kuriang *)*

I

Médal téngah leuweung huwang lawung
dipapag rampe djeung kembang
dianteur ku guruh tjurug
dilir ku angin silih

Sang Kuriang njangkong géh
géh indung na djantungna
térak dewa swargaloka.
Sang Kuriang mawa napsu
napsu bapa na atina
rupa andjing sato lain :

Tjuméluk gunung ti rébéh kaler
Sang Kuriang anak setan
alungkeun ka tjaah walungan !
Gěrona laut ti pakidulan
Sang Kuriang budak agung
geura géde geura djangkung !

II

Si Tumang perlaja ku leungeun anak
bongan dosa ka manusa.
Dajang Sumbi wét kabobodo
nébus utjap sagawajah
Sang Kuriang ku inlung ditundung
aja indit baréng djeung bulan
anungguh tetung pabeubeurang
man penting teu gérah ti tjeng.

(*) Keur ieu antologia dipigawe mudo ku panadjakna (nu njusun).

III

Kalunta-lunta ngubék buana
Sang Kuriang ajeuna mulang
ka lemah tina nja datang.

Sang Kuriang puguh ge linglung
da leumpang teu eueña lèmpèng
madjar deungeun nu puguh indung
antéb bogoh barang gók amprok.

IV

Déna langit démi bumi
nu njaksian kadjadian :
Sang Kuriang anak pituin
horain kuring kudu kawin !

Sang Kuriang bédang démi sorga djeung naraka
démi sagala nu teu kadeuleu :
Dajang Sumbi bagian kuring
sok abong hanteu katjangking
nadjati sarat siga beurat
Tjitarum kudu dihéndung.

V

Sang Kuriang eleh geleng
puguh tipu madjar padjar
Dajang Sumbi nu waspada
ngarasa otina lèga
rek leupas tina tjotjoba.

Wét talak tara kasor memek wantji
pamohalan panédja hanteu laksana

Dajang Sumbi djeung Sang Kuriang
pengkuh nu émbung keukeuh nu hajang.

*Sukabumi *)*

(Keur dida,

kétir nu hariring djéro djantung padumukan
hirup djeung lastari balawiri tanpa tjiri,
ti djolongdjong paninggaran ngarampa dada
ngusap mata ngémbéng mili lontaran sasab.

duh lëmbur nu liwung njanding wujung
kawas hapa kateubënëran hirup kuring.
nja pasrah pasrah ka saha, dida
kumélëndang djalma dipérikh pati
poe rasa isuk djeung isuk.

pagunungan nu simpe desa nu reho
tapi kuring tjinta ka manehna,
mun girimis miripis di pipir kadenge
ragrag na tjongo ati pasosore
kuring deuk miang ngadjugdjug nu teu kateang

*Tina Kiwari no. 6/7 Des.
57/Djan. 1958*

*) Keur ieu antologia dipigawe mindo (revisi) ku panadjakna
(nu njusun).

K.S. WIDIJAJA

Ngaran lèngkepna Koerdi Sockandawidjaja, dilahirkeun tanggal 6 Mei 1934 di Kuningan.

Kungsi milih kursus B. I Ilmu Pisawat di Sēmarang bari ngawulang di sawatara S.M.P. djeung S.M.A. Sēmarang.

Ajeuna djadi shopmanager toko sapatu Bata di Sukabumi. Eubingung dina lapangan organisasi Sunda, boh di Bogor atawa di Sēmarang. Kungsi djadi redaktur *Venus* djeung *Projector* (Tjirēbon), *Sora Putra Sunda* (Bogor) djeung *Sora Padjadjaran* (Sēmarang).

Karangan-karanganana dimuat dina *Kiweri*, *Warga*, *Sora Padjadjaran*, *Venus*, *Projector* djeung via R.R.I Tjirēbon, mangrupa sadjak djeung tjarpon.

Dina isu buku dimuat sadjak djeung tjarponna.

KEUR NGANDIT IS HEULA

TJARITA DI SISIL OLEDAK

BALUR

Keur nu indit ti heula

Kamar heureut
Hate raheut
Hidji-hidjina lampu maturan njileuk

Pikir balik ka lagu lawas
Hariring biwir nambah tjeurik
Bèner urang lungsi aja
Njieun tjarita nu pégat ku tjinta.

Tapi
Napas nu émbung pégat dina kapoean ieu
Djeung rasa nu teu pachi ku ngabur maneh
Tétép leumpang
Saperti andjeun nendjo keur inditna

Kamar heureut
Hate raheut
Andjeun indit ninggalkeun kaludeung.

Tina *Warga* no 209
tg. 19 Djanuari 1957.

Tjarita di sisi ombak

Pangbalikan tjarita na peuting harita
Lampu kapal ngitjeup di tĕngah laut
Mata bebene ngitjeup dina keukeupan
Kuring katjangtjang ku dua kahajang.

Tjitjing, tjitjing, kapal indit
Bebene mĕrĕdih ngadjak balik
Kuring tjeurik ku dua kahajang.

Na peuting eta keneh
Hawar-hawar sora nu nĕmbang
Kuring tjeurik ku dua kahajang.

Na peuting eta keneh
Hawar-hawar sora nu nĕmbang
Lagu kaunggulan
Tapi

Kapal indit
Bebene balik
Kuring pĕgat di dua kahajang

Sĕmarang Djanuari 1957.

Tatjan diumumkeun.

Balik

hadiah keur mod'ang nu ngadjak imut

KA MANEHNA kuring hajang njaritakeun kumaha kaayaan kuring djéroning ngumbara, kumaha tjara-tjara kur ng njing-kahan unggal-unggal kadjadian nu bisa mawa béntjah kana hubungan antara kuring djeung manehna, sarta rupa-rupa deui nu manehna kudu njaho; sangkan manehna njaho; sangkan manehna tuluy rumasa jen kuring nu djadi harépanana salawasna aja dina kapértjajaanana. Masih napél kenéh dina biwir kuring kětjap-kětjap kuring sorangan basa rek inlit --- di mana tos hasil mah, mung ka Ros akang mulang --- djéroning kitu manehna teu pětöt pětöt neutep beungeut kuring napél kenéh dina tjeuli kuring omonganana basa sa-keudeung deui kana papisah. Iérés ikhlas akang ngantun keun abdi? -- nu ngarupakeun pananja nu salawasna maréngan di pangumbaraan. Harita nia kuring nja manehna teu bisa leuwih pandjang deui njerita. Tjukup ku pateuteup mata nu ngandung rupa-rupa pikahareupeun. Kuring djeung manehna sarua bungkém. Karasa dagdég djantung kuring ngagantjangan lantaran teuteupar panonna tea nu teu pětöt-pětöt. Siga anu teu pértiaja ka kuring pedah rek ngasupan karaman kota sedjen. Siga manehna teu pértiaja deui kana maksud kuring njeun dialan liwataneun babaréntan diaga. Laun-laun, d'baréngan ku sora peluit kapala stasion dicung leugeujeungna kareta api, leungeunna lesot tina tjékélan leungit kuring. Kareta api lumpat ngetan dianteur ku gupajna Manehna teu tembong deui. Tapi manehna kabawa lumat. Manehna nempatkeun pangdiukan nu teu kagébah-gébah ku nu lian. Manehna maréngan kuring salila pördjalanan sarta manehna salawasna ngadago dina saben-saban pangeurcunan. Tépi ka ..., tépi ka ... ah manehna taia cureunna tieurik maréngan tjeuli dicung hate. Ngan manehna, ngan manehna, tieuk kuring salilana. Ku leuwih tembong deui kuring wani njébutkeun jen manehna, teh hidji-hidjina dijiwa kuring.

Djakdjak, djakdjak, djakdjak. Sora beusi diadu djeung beusi. Sisineu lokomotif ngadérít sadjadjalan. Sora mésin disél tea. Sora kondéktur. Sora nu nanewarkeun dagangan. Djeung sora panumpang-panumpang nu naek djeung turun di unggal pangureupan. Ah, ieu tjeuli tambah pinuh ku rupa-rupa sora. Ieu hate geus ngarasa hasén ku sora-sora sarupa kitu. Tapi, anéh huring bér tuluj leungit karumasaan, padahal ku djirim nu boga ieu sora pisan kuring dibawa lumpat balik ku ranehna an ngadagoan sanggeus sakitu lila-na padisah. Karetu ninggalkeun watan (bea kareta ieu keneh réa kungsi mawa kuring balik sarta njaksian kuring djeung remelina patung barita) ngabédér ku tanaga nu di luar kamampuh kuring djeung manna-manusa sadieuana. Tapi lumpatna téh keneh téh bisa poudag atawa piarangan lumpatna ieu téh kuring. Kuring geus bisa papahareun djeung manehna téh taaré djirim. Djeung teuing ku geus katampi kaajaan-keajaan an kahayangna, an béré pinuh ku kabungkahan diguno kandelahan. Pantès mun kuring tuluj kukulutus kana asan djeung ka saba bae nu tiuk kuring ngahalangan ka-keulang kuring sorangan. Pantès mun kuring tuluj mawa ka nu ngatur lumpatna kareta, nu padahal aia dina péndirunga nana. Pantès mun kuring diadi idit ka panumpang-panumpang nu lalan lésat hareupeun kuring. Djeung pantès mun kuring ngarasa ieu pandjangan réa kareta api geus ngulur nambahkeun pandjangan. Beu kuring teuing manehna nu geus diuk di rerén ngadagoan kareta api nu mawa kuring balik.

Sadidieulan aya téh ngar noutem méndirong bae ka luar diandela. Nerdia nu tilijine djeung réa pérak dina waktu nu ukur sapaliwatan. Halten-halten nu nimum ku djéléma. Ieu-wengul-wengul nu ngahionman di jalan kareta. Pasawahan nu lolobana pinuh ku pélak tiwa. Tia laut nu saeutik deui ngahontal di jalan kareta. Badak angor nu keur ngagiring sarta angoranana bari diélémbangan ku lalaguan pilihan hatana. Nu ngaréwis aya nundag-nundag kareta lamun kareta diadi laun. Djeung lolobana deui nu kabahanana téh diadi panjombo keur kuring nu lajarg buru-buru népi. Djeung

keukeuh ingétan mah mihcaraan bae kareta api. Katijipta kajaan sêlasian nu sakeudeung deui kadatangan kareta nu mawa kuring. Kota nu sakeudeung deui baris rancu ku anu daratang. Di dinja raneug rupa-rupa sora. Nu nawarkeun roko djeung dahareun nu djadi harmonisan eta lora. Botja. Seda. Hotel. Djeung mangrupa-rupa sora deui. Djeung dina sakitu sora téh kaasup sora manehna. Katijipta kajaan di imah, alo-alo kuring ngabongkar elék elék mawa rancu naranjakeun itu-ieu ngunaan kota pamatulan kuring. Katijipta indung kuring djeung pimentuennana pakplikpèk sedja dahareun keur kuring nu karek datang djeung batena pinuh ku kasugêmann. Oge Katijipta kajaan di imah manehna, indungna teu beda djeung indung kuring sarasana. Ah, ténang ku candah kajaan-kajaan nu kahareupan, tap ku asa ngarajap ieu kareta nu keur ditumpukan.

Djeung deui katijipta kajaan basa kuring balik dina janggan tukang; harita manebua aja di peron ngadagoan kuring. Manehna teu leungit kascherannana sakitu kareta nu didagoannana téh élat datannana. Harita -- Ros! -- kuring ngagorowok tina djandela. Manehna tuluy ngukuntit kareta api nu masih keneh madja. Kasugêmannana tetela pisan njeorot tina panonna. Kareta eureun. Kuring eureun. Kuring turun. Manehna geus njaropak dina lawang. -- Ros! -- tjeuk kuring gugup bawaning ku atoh tana. -- Kang! -- tembalna ku sora nu mek katutup ku sora djajina reu nu keur tarurun. Manehna ngasurkeun kembang éros sanggang kena saku kuring dilaréngan ku imutna. Imut d'balès ku imut deui. Kasoro hate tiukup dipuncibkeun ku patimbel leungeun nu teu lesot-lesot djeung ku imut na teu réot-péot. Ma'lum balik sanggeus padiah kakara. -- Oh! tjeuk kuring sanggeus njeuseup seungitna kembang éros nu njantong hareupeun imung -- bain enggal uli -- tuluy leungeun kuring lalaunan lesot tina tjékélanana. Isukna djeung dina poe poe satuluina ..

Kuring ngarendiag kapérah ku babul nu udjang-udjang ngagoak tjeurik hareupeun. Harita keneh sirineu lokomotip nga-

djérit dumeh rek ngasupan halteu pangeureunan. Manéhna
 nu keur anténg ulin dina pangbalikan pikir kuring harita
 kenéh leungit. Pantès mun kuring ngewa ka budak anu bieu
 tjeurik nu padahal tjan njaho di nanaon lian ti ngarasa panas
 ku hawa. Teungteuingeun, tjeuk kuring nu hadena masih
 bisa kenéh nahan kasabaran. Tuluj kuring ngerakéteun
 tjongo irung kana katja djandela. Karasa tiis. Muta kuring
 balik deui ka sakur anu katendjo sapaliwatan. Pikir kuring
 teu burung balik deui ka manéhna nu bakal ngeusi hirup
 kuring dina waktu-waktu nu baris datang — Ros ! — kuring
 ngaharewos kana hate sorangan. Tapi nu kabareupan lain
 deui tjarita nu tadi kapékatkeun ku ngadicitna budak tea.
 Ah, teuing ku nêlah kôtjap ros nu tuluj djadi ngaran manéhna
 panjileukan kuring. Kuring ngutjap sukur ka Lily Marlene
 djeung ka tangkol kembang éros nu geus mere ilham ka
 kuring, dina njipta nu tatjan ngadjirim. Piraku mun manéhna
 tuluj ngalaman kadjadian-kadjadian saperti nu kaalaman ku
 nu ngilhamkeunana, nu tjeuk kuring ulah sanadjan hade
 oge. Sugaan meal. Tapi teu njaho. Ah, kuring pértjaja ka
 manéhna nu sarua hajang ngaabadikeun tjinta nu timbal
 balik antara manéhna djeung kuring. Kuring teu kudu sangsi
 deui, lantaran lain ajeuna-ajeuna bac manéhna aja di diri
 kuring teh sarta njaksian deui kuring di manéhna. Manéhna
 hidji-hidjina djiwa kuring. Katjida hadena hubungan kuring
 djeung kulawargana. Tapi manéhna teu njarahoeun jen anak-
 na djeung kuring geus ngarasa sabetungkeut sarta boga ka-
 hajang pikeun babaréngan ngeusi hirup. Tuluj kuring djeung
 manéhna padjauh. Hidji kadjadian nu geus misti ngingôtkeun
 nikahareupeunt. Salila padjauh teh hubungan kuring djeung
 kulawargana, geus karuhan ari djeung manéhna mah, ma-
 laban tambah hade. Djeung kuring salila padjauh teh katjida
 ati-atina boh dina lampah boh dina utjap. Pantès mun laku
 kuring kitu, sabab kuring oge geus ngalahirkeun kasanggupan
 pikeun njujponan kahajangna nu sahiji djeung kahajang
 kuring sorangan. Kuring tetapa di diéro karamcan lola. Ku-
 ring teu mirosea maranehna nu bisa mawa béntjah kana

karakétan kuring djeung manehna. Kuring bisa. Keur saku-
ringeun kuring ngarasa geus hasil

DJAKDJAK, djakdjak, djakdjak. Kareta api terus lumpat
djeung ngadjërit sadjadjalan. Kuring hajang geuwat nêpi
Kuring geus teu tahan hajang buru-buru panggih djeung ma-
nehna. Manehna, modjang nu wungkul keur kuring sorangan.
Modjang nu bisa ngarti kana hirup diri kuring. Teu karasa
deui panon kur ng nu keur ngeunah-ngeunahna ngararasakeun
endahnya tetendjoan sore nu ukur sapaliwatan djadi kahalang
ku datangna peuting. Panonpoe surupna teu pamit deui ka
kuring nu keur butuh ku tjahaja. Sëdëng kareta api tjan nêpi
kench bae ka tempat nu djadi djugdjugan. Ngaguruh. Roda
djeung rel nambah rame kana hate. Lokomotif teu bosën
bosën ngadjërit. Angin karasa neumbragan beungeut. Karasa
tiis. Asa diusapan ku manehna basa harita kuring keur gëring
Ngareret ka tèbeh kaler. Kapal-kapal nu keur ngangkleung
dilaut kaler ngan katendjo lampuna bae teu ngitjeup-ngitjeup.
Siga panon nu salawasna ngawaskeun kuring bisi nêpi ka
djalir. Bentah kidul gunung nu djadi kapanasaran kuring
teu katembong pisan. Sarua bae djeung hideungna langit beh
dinja. Kareta masih terus lumpat. Kuring teu njaho naha
panumpang-panumpang sedjén oge ngalaman rasa-rasa sa-
përti nu keur ngantjik di kuring. Tjëmpor-tjëmpor nu tjelak-
tjelak lampu-lampu mobil nu djalananna kapëndët ku kareta.
lampu-lampu listrik nu tjahjana saliwatan njaangen beungeut
kuring dina saban-saban kareta api ngasupan kota, djeung
rea-rea deui lampu, kabahanana nambah kapërtjajaan ka diri
kuring jén pikahareupeun kuring oge ngandung tjahja nu
baris njaangan nu pangpangna ka kuring djeung manehna.
Hate kuring keukeuh teu sabar. Hajang geura gok djeung
manehna. Kuring geus bosën ku panglamunan-panglamunan
nu sakapeung hajang lumpat miheulaan kareta nu keur
ditumpakan. Kuring geus bosën ku panglamunan-pangla-
munan nu sakapeung tjeuk kuring sorangan endah. Maneh-
na geus keur ngadagoan kuring balik.

Kareta api ngadjêrit. Ieu teh djêritan panganggeusan du-
meh rek ngasupan pangeureumanana. Lumpatan ngëndoran.
Kuring geus tarapti sangkan bisa turun pangheulana. Panon
kuring geus miheulaan mapaj unggal leungeut nu aja di
peron. Sungui geus sapokeun pikeun ngagéroan manehna.
Tjauh geus diwangkulkeun pikeun narima sora manehna. Rêg
kareta eureun. Eureunna barêng djeung ngadjlengna ingétan
nu tadi maréngan sadjadjalan. Kabungahan djeung kasono hate
geus kari sabroean bac tamplik ka manehna. Tapi manehna
tatjau tembung. Sakitu leungeut djéléma nu minuhan peron
asa geus kareret kabéh. Sora djéléma raong narawarkeun
nu aja dina kamampuna. Tanaga. Beja. Hotel. Djeung rupa
rupa. kuring masih ménédkeun maneh dina kepahibutan
djéléma nu keur tarurun. njidik-njidik nu mapagkeun. Ka-
paksa kuring turun ti tempat luhur, kasurung ku nu tarurun.
Babawaan diémbrakkeun harcapuan suku. ngaherajan kuli-
luli sérasan. Djéléma-djéléma masih pahibut. Ti sakitu reana
leungeut, leungeun manehna teu katendjo. Ti sakitu sora, sora
manehna teu kadenge. Lala-lila djéléma di peron ngurangan.
Karaméan djéléma teu djiga tadi deui basa kareta karek da-
tang. Sabalikna hate kuring acimiti rame. Pinuh ku sora-sora
kuring sorangan. Rupa-rupa nu aja. Hariwang. Tjuriga.
Géring? Indit-inditan? Surat kuring teu katampa? Rupa-
rupa pamarja katut djawabanana nu ngeusian pikiran kuring
Tungtungna kuring balik sorangan atawa pamanja nu ku
kuring sorangan kama'lum.

Saperti biasana, alo-alo kuring ngaburu kuring nu karek
datang. Kabungahanana ngan népi ka oleh-oleh rupaning
bubualan. Indung-bapa djeung dulur-datur kuring njampak
keur arindit. Djeung kuring teu nanja ka marana. Ieu ka-
sanggangan hade keur nêpungan manehna ka imahna nu
anggangna idur kahalaungan ku sapengkolan. Katjida sonona
hate nu geus asa gok asa gok bae. Katjipis pisan kaaajaan nu
sababaraha ménit deui baris kaalaman sarta nu baris pinuh
ku katrésnan.

Ti kadjuhan keneh kadenge sora gamélan sora nu ngan-

dung daja tarik gède pugpangna pikeun kuring sorangan nu salawasna djauh ti imah djeung indung. Tetela sora rëbabna asa ngeset kana hate kuring nu puguh keur gandrung. Hawar-hawar sora sinden nembongkeun lagu lamengut kuring. Lamun ënja eta sora datangna tina radio, kuring badjeun mun kudu ngaraketkeun geuli kana liang-liang bilik anah nu bogana. Kuring ënja-ënja hajang ngadenge eta lagu leuwih tetela deui sarta ka nu tegana kuring rek ngutjap sakur djeung bungah. Tapi kuring leuwih perlu nanggihan manehna heula nu sorana geus dedengeun djeung nu imutna geus asa na panon. Keun bae, kuring teu rek ngabeulakeun kapérluan kuring sorangan nu geus puguh di diri kuring ninggalkeun tapak kandé. Manehna heula. Manehna nu kudu leuwih diheulakeun sanadjan bënëér di dieu masih ngandung harti kuring-kuring keneh oge.

Tapi kuring djadi gugup djeung reuwas. Naha geuning di imah manehna loba sarta rame ku djéléma ? Sihoreng ti imah manehna pisau datangna sora gamélan, rëbab djeung sora sinden teh ! Kuring ngarandég. Kuring njidik-njidik djéléma djeung karaméan. Piraku mun njunatan adina atawa ngawinkeun lantjeukna nêpikéun ka kuring teu dibedjaan ? Dadakau ? Atawa pedah kuring djauh sarta mun datang hartina ngaganggu djeung ngahahambur duit ? Atawa bisa dihartikeun jen njaho ka diri kuring ? Tuluh kuring njélèsépkeun maneh ka djéléma nu padjedjél minuhan djalan. Maksud rek nje-rangkeun heula sameneh kuring asup. Sora gamélan djeung sora rëbabna ënja keur kuring leuwih tetela. Sapanténna pisau mun kuring ngarasa sugéma.

Djeung sakudjur awak kuring asa teu tanagan barang breh nendjo manehna pananggeuhan hirup kuring. Sapokeun deui kuring ngadjeritkeun këtjap - Res ! -- saperti biasana dina saban-saban gok anprok. Tapi sakëtjap atjap nu geus madët dina dada ti barang kareta api ngasupan pangeureunana, harita keneh leci ku sapanendjoan ka manehna. Pakéanana, ali kuring teu sanggup nataanana. Ti sakitu kembang nu ngabajak hareupeunana anu katendjo ku kuring ngan

ku kuring duaan djeung manehna daratang narembongan deui. Kabehanana siga nu mupias. Kabehanana siga nu nagih hutang. Tinggal hate nu pinuh raheut. Tali nu meungkeut kuring djeung manehna geus pégat. Kuring hajang njorei ngaran manehna tina tjetétan-tjetétan nu geus ditulis babaréhangan. Kanjérian djeung kalandjakal mumbuk di hate kuring sorangan. Kuring asa leungitem hidji tihang nu sabila-lila ngadeudeul panangtungan. Asa leungitem kaler kidul. Djeung dina waktu-waktu kitu kuring milih leuwih hade eureun sagalana tina leumpang nu pinuh ku rekaan kalajang. Manehna lain kembang pudjaan kuring deui.

Dua poe ti harita kuring balik ka tempat kuring ngumbara. Ngahadja kuring nepungan beula manehna dina poe same-mehna, nja eta pikeun pamit nu keur salilana, tanpa ngutik-ngutik deui kadjaliranana. — Wiludjéng Ros ! — tjeuk kuring barang gok amprok di panto imalna. Karasa pisan tikoro asa mēpēt. Djeung manehna nu rupana ngartieun kana polah kuring sarta rupana mah rumasaéun oge ku polahna, rek ngarangkul ka kuring. Dina laku kitu kuring géntak mundur ngadjauhan manehna. — Kang ! — manehna ngaheunggen, matana mēntjrong djeung nembongkeun pangartianana jen manehna geus djalir. — Hapunjén abdi. Kang ! — Tjeuk manehna. Tuluj tjeuk manehna kenéh — kumaha atuh, da djirim abdi téh mung hidji — djeung manehna tuluj tungkul. Siga ngadago kaputusan nu rek ngahukum lampahna. Tapi kuring lain hakim. Kuring teu rek djeung teu bisa ngabukuman manehna kadjaba ti — wiludjéng kantung. Ros ! — nu pikeun salilana. Kuring balik ka pangumbaraan, tempat pikeun meakkeun sesa hirup kuring.

STASION geus rame ku djéléma-djéléma nu rek lumaku. Kareta api geus njampak njanghareup ngetan. Kuring teu njaho naha kareta api nu eta-eta kenéh. Njalojongna kareta api nu dipiluan balik ku kuring, dianteur ku gupajna leungeun-leungeun nu lain keur kuring. Waktu kitu kuring tjukup ku dianteur panineung-panineungan ti nu énggeus-

enggeus. Sadjadjalan kuring teu bisa deui mirosea kaendahan-kaendahan alam nu katemibong saliwatan siga dina dua poe katukang djeung dina poe-poe baheula. Kuma tjeuk maranehna. Kuring teu rek mere komentar deui kana rupa-rupa tjipta nu geus lahir liwat maranehna

Djakdjak, djakdjak, djakdjak. Sora beusi diadu djeung beusi diselang ku djeritna lokomotif. Ngaguruh. Tapi nu ngaguruh dina hate kuring leuwih tarik. Tapi lil-lila kuring djadi biasa. Tjeuli djeung hate kuring geus kandél ku sora-sora sarupa lila. Kuring dibawa lumpat ku nu loka eta sora, balik ka tempat kuring ngumbara. Karetapi nu ngadjerit sadjadjalan ajeuna mah bènér-bènér leuwih gantjang batan pikiran-pikiran djeung kahayang-kahayang kuring. Kuring henteu ngarép-ngarép nèpi. Rame. Leuwih rame deui karaméan hate kuring nu keur tagiwur. Di dieu kuring meakkeun sesa hirup dibaturan ku lajuana kembang éros nu abadi keur kuring sorangan

Lina Kévari, no. 3 tn. 1.
Agustus 1957.

JUS RUSAMSI

Dilahirkeun di Mantjagar, Lébakwangi (Kuningan) tanggal 12 Agustus 1934. Taun 1960 lulus ti A.S.R.I. djurusan Seni Lukis di Jogjakarta ti mimiti taun adjaran 1954. Kungsi djadi guru S.M.P. Negeri II Bandung.

Mimiti nulis artikél, esej djeung kritik, babakuna ngeunaan seni rupa djeung kasénian umumna. Tulisanana ngeunaan kasénian sabada dibeberes deui baris dibukukeun kalajan didjudulan *Strange-nge* anu mangrupa panganteur ka dunya kasénian. Nulis sababaraha tjarita buhun Sunda djeung Djawa dina basa Indonesia, anu dimuat dina surat kabar *Pikiran Rakjat*, *Warta Bakti*, *Semesta*.

Djaba ti eta nulis tjarpon djeung sadjak. Sadjak-sadjakna dimuat dina *Sipatahoenan* djeung *Mangle* make sandiasma *Rs. Perbawa*.

Dina ieu buku dimuat sadjak-sadjakna :

PEUTING DI KAMPUNG

PASUNDAN

BANDUNG

SAPARAPAT ABAD

KASINOMAN

Penting di kampung

indung penting nu ngadingding ngan ukur djadi panggeuing
mega hideung nu maleukmeuk ngan ukur nambah kasieun
kabeulah naritah njingkah ka djaulina
penting djempling ngan djadi karuagsing
bulan meotjrang ngan djadi karingrang
taja landjang nu ngagondang
taja budjang nu maridang
da bulan matak salémpang

taja modjang nu ngabungbang
taja budjang nu ngarandjang
taja nu sare njangkere
da hate kabeulah njanggejeng
panon tjaleuj neutep hateup
paneuteupan panglamunan
di mana njangsangkeun badan

ngan subuh anu ditunggu
braj beurang nu diantian
da mun subuh pangatjian djadi karumpul
da mun subuh miniti lelengkah halu
da ngan beurang nja raga asa njawaan
da ngan beurang manehna bisa rumingkang

Djuni 1959.

Fina Sipatahoenan.

Pasundan

nadjan hamham ku kajakinan
nadjan waswas ku kamamusan
gondewa mēntang ngintjēran bulau
kingkilaban nu njaksian

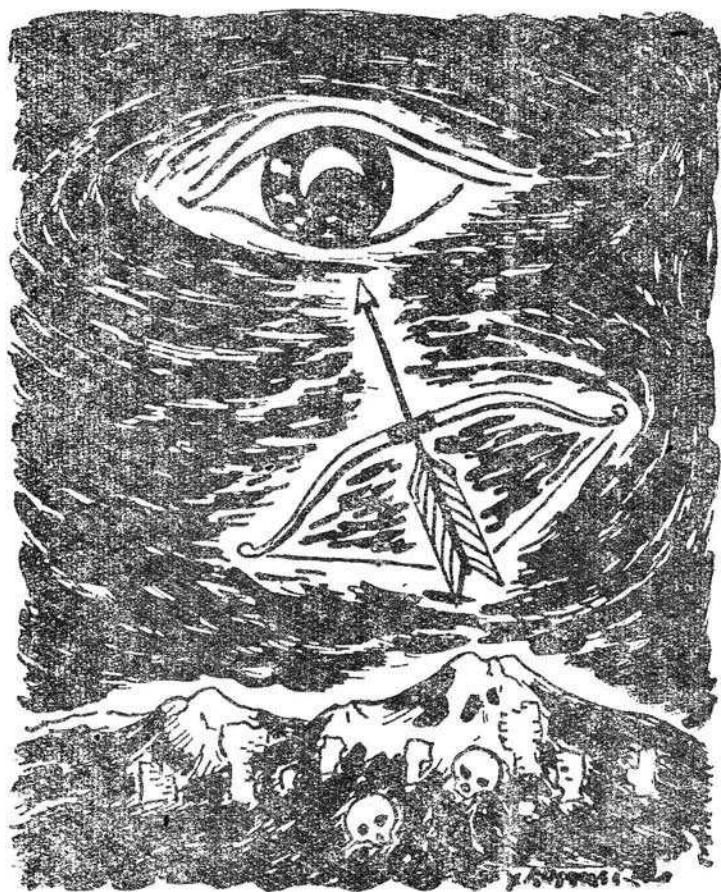
barēng djeung gurilap gēlap
barēng djeung djorelat kilat
bulan bēdjad bēntjar na dada
tulang-tulang pasolengkrah

lain kēmbang ti kajangan
nu njambuang sapesundan
tapi
gētih ti langit anu njaktjlakan
hinis hideung nurih ati
'jongo peso ngagorek gēnggērōng
gurat bumi tilu kali
kingkilaban nu njaksian

dēmi maranelua nu balajar na sagara tjimata
dēmi maranelua nu arisik saateun gētih
dēmi tangkorek djeung tulang-tabeng nu pasolengkrah
barēng djeung ojagna djagat
nantjēb katjinta na dasar dada
daratang nu marubing ka asalna
nareuleup geugent njumman lēmah

gondewa mēntang ngintjēran bulau
hinis hideung nurih ati
nu kumēlip tēpi ka mami
kingkilaban nu njaksian

Djuli 1959.

Pasundan

nadjan hamham ku kajakinan
nadjan waswas ku kamanusan
gondewa méntang ngintjéran bulan
kingkilaban nu njaksian

baréng djeung gurilap gélap
baréng djeung djorelat kilat
bulan bédjad béntjar na dada
tulang-tulang pasolengkrah

lain kembang ti kajangan
nu njambuung sapasundan
tapi
gétih ti langit anu njaktjlakan
hinis hideung nurih ati
'jongo peso ngagorek gënggërong
gurat bumi tilu kali
kingkilaban nu njaksian

dëmi maranehna na balajar na sagara tjimata
dëmi maranehna nu arusik saateun gétil
dëmi tangkorek djeung tulang-tulang nu pasolengkrah
baréng djeung ojagna djagat
nautjéh katjinta na dasar dada
daratang nu marubing ka asalna
nareuteup geugent njiuman lëmah

gondewa méntang ngintjéran bulan
hinis hideung nurih ati
nu kumélip tépi ka mati
kingkilaban nu njaksian

Djuli 1959.

Bandung

mun kanari kasili - angin djanari
mun halimun ma'ëndung ngurudung gunung
kuring nangtung li bandung

mun lémah parin ah ku nu someah
mun semah barét ah sarungkan pindah
kuring nangtung li bandung

mun lampu djeurg bentang baranang siang
mun modjang maridang sapandjang djalan
di bandung kuring nja nangtung
kageugeut kuring kameumeut kuring

tapi kiwari
deudeuh teuing bandung kuring
kadatangan nu barédang
kaimpungan nu unaing
nu ti alas nu ti peuntas
nu asli njigi *) njarisi
hidji tangtangan nu naradjang

Bandung, 5 juli 1959.

*) njedek.

Saparapat Abad

(120834 — 120859)

di djalan nu ngẽmbat pandjang
hidji² tapak djeung latjak ditinggalken
nu didjeucung djeung nu diteundeun
teangeun djeung ngkabaneun
nu kasorang ngan djadi luang

hidji² kakasih anu arindit
hidji² kakasih nu balik deui
nu lawas nu anjar datang
pagendjang di djalan pandjang

djeung indung anu mapajung dina djadjantung
djeung bapa nu njakra na dasar dada
djeung hate nu teu suwung ku kagandrung
ti bihari tẽpi ka kiwari
rampak sėkar saparapat abad
„gėbėr² hihid aing
hihid aing kabujutan
utinggal nini awaking

Bandung, 12 Agustus 1959

Tina Siparahoenan no. 181 th. XXXVII
14 Agustus 1959.

Kasinoman

panjawer keur panganten Olla

déngkleung kuda babar pajung
diiring kidung djeung dĕgung
titihan arwah karuhun
ngahĕlaran nu di dunja
nu hatena keur patjantel
nu ragana keur pagendjang
panineungan panglamman
katjuponan djeung laksana
impian djadi kanjatan
ngariung-riung djeung indung
maridang-midang djeung kadang

wur sawerna di bangbarung
gung dĕgung marĕngan kidung
panjinglar goda rantjana
panjieun aweuh-aweuhan
njingkirkeun nu njiliwuri
ngadatangkeun hĕrĕkahna
ti teureuh ti kahijangan
di bali geusan ngadjadi

Jogjakarta, Oktobĕr 1959

Tina *Sipatahoenan* no. 222 tn. XXXVII,
5 Oktobĕr 1959

WAHYU WIBISANA

Dilahirkeun di Tjisajorg wé wengkon Tasikmalaja dina tanggal 19 Djanuari 1935.

Kungsi djadi guru di sawatar: S.R. di Singaparna djeung Bogor.

Sanggeusna lulus K.L. P.S.G.A. nulujkeun sakola ka BI basa Sunda, tuluj pindah ka Fakultas Kaguruan Ilmu Pëndidikan djeurusan Basa Djeung Sastra Sunda: Universitas Padjadjaran, Bandung, kalawan meunang tugas beladja ti kantorna, Djawatan Kabudajaan Dèpartèmen P.D.K. Djawa Barat.

Dina taun 1957 djadi redaktur madjalah *Mangle*, 1958 rédaktur *Kalawarta L.B.S.S.*

Mimiti nulis dina taun 1954 lina *Warga*, *Sipatahoenan*, *Mangle*, *Kalawarta L.B.S.S.* Saka jeung mah make sandiasma Oey Haw, Dewi Sukesih drrd.

Sèsèpuh Seksi Drama Sunda Djawatan Kabudajaan Dèp. P.D.K. Djawa Barat, njékél ro'angan kabudajaan djeung sastra Sunda R.R.I. Bandung, njékél s'ksi kabudajaan djeung drama Nonoman Sunda. Sèsèpuh Seksi Sastra L.B.S.S. taun 1958.

Nulis sadjak djeung tjarpon, kitu deui artikél sarta drama. Drama²na sering dipanggugkeun, boh di Bogor, boh di Bandung djeung kota² lianna.

Dina ieu buku dimuat sadjak-sadjak djeung tjarponna :

SANDIWARA SABAGAR

PANJUSUL

PAPANTJEN

PANGBALIKAN

TJARITA NU SARUA

HALIMUN

BI EMPAT

Sandiwara Sababak

DALANG :

Dina iuh-iuh tandjung
nji modjang antěng ngalajung
djauh panineungan, rasa ke panutar
nu lawas di pangumbaraar:

ANGIN .

Gunung suwang nu ditudju
nagri lain nu disungsi,
ulah kitu Eulis ...!
ngumbara tanpa tudjuan

TJURUG :

Turun gunung milang leuwi
halangan sarebu hidji
sagara nu disědja
laut djauh nu ditudju
kudu kitu Ĕnung ...!
hirup teh boga tudjuan.

GUNUNG :

Nangtung rebu-rebu taun
mun parěng hade poena
dipudji-pudji budjangga
ulah kitu Njai ...!
hirup gumantung ka batur
taja agěman nu tangtu.

SORA TI NU DJAUH :

Eulis ..., ĕntong kamalinaan
tjipanon geura susutan
ěngkang datang, tangtu datang
asal eulis Srikandi
mun ĕngkang Ardjuna
babarěngan neangan kamu'jan!

MODJANG :

Engkang ..., nlah waka sumping
mun tjangtjaja masih njanding
duh alam duh Gusti
abdi kahutangan budi

DALANG :

Ras eling ti panglauruan -- nji modjang
langgeor nu geulis mulang

MODJANG :

Beuen ... bët lajung kaburu surup.
kapan bulan tatjan datang ..

Tina *Warga* no. 116
tg. 20 Nopembër 1954

Panjusul

Kumaha akalna sangkan hate djadi simpe
sagala kénangan supaja musna ?
ulah digoda ku kabungahan nu geus tegu
liwat djeung mere tapak dina rasa

Kumaha akalna sangkan kalbu ulah ngalagu ?
Sagala lalakon nu geus kasorang
ulah mere sora kana djiwa nu lara
sanadjan dipikangén ge taja gumana

Ah, ajeuna datang mangsana
— duh awak
balitungan tjeda djeung dosa
na maréngan suka-seuri baheula

Pileuleujan ... Pileuleujan !
ieu lagu nu panganggeusan
ka luar tina sungut nu geus bau
djeung badan nu leuleus-lěsu

Rek paeu teu dina pangkuan kakasih
mun di leuweung lodaja bagianana
di muara buaja antjoanana
di laut lauk hiu nu geus nunggu
njasaak awak népi ka beak
meakeun riwayat nu hěnteu kěbat
ramasa bongan sorangan

Pileuleujan ! ... Pileuleujan !
ieu lagu nu panganggeusan '

Tina *Warga* no. 149
tg. 22 Septemběr 1955.

Papantjen

Bisa djadi aja nu nanja
ka kuring nu madjarkeun toga
ngan sabenerna dina tjinta
kana rasa

Upama aja nu datang bari naradjang
kuring hajang ngadjak sasalaman
sakalian pileuleujan
ieu lalakon geus tamat
kuring rek kēbat
liwat !

Aja deui hidji popotongan
nu muntaungan
bari njaritakeun deui dongengna
djeung ngalangkang
dina lensa-mata-palsu
saru

Ah, naon gunana setan ?
ieu djaman tērus leumpang

Hidji-hidjina kahayang
nu ku kuring rek dibadanan
bisa djadi keur manehna
hidji-hidjina patjadian

Tina *Panghegar* no. 15 th. IV
tg. 9 Desembēr 1955.

Pangbalikan

Iuh, iuh gunung kuring
angin ulin dina ĕmbun-ĕmbun
sawaktu-waktu kuring kudu nĕyangan
dumeh hirup halabhab ĕjanta
di maranehna nja ajana

Aja sababna kuring tibĕlat
aja sababna kuring pĕgat
tapi nu ahir lain kaabadian
kakasih dina hate ngawih deui

Iuh, iuh gunung kuring
njata, njata tanda-tanda
ngabalungbung djalan hirup
nĕpi ka njawa rek surup
ka maranehna kuring rek balik
ka maranehna kuring rek pamit

Pjawang, 28-7-56.

Tina *Warga* no. 193

tg. 22 Agustus 1956.

Tjarita nu sarua

keur kalendër nu ngitung waktu.

Peuting nu kuring beurang nu kuring
ngagilisir kana ati nu geus diadjar ngarti
lëwang djeung ludeung
mëlang djeung tega
taja bedana ti kamari

Bentang nu datang bentang nu indit
sampurasan djeung pamit kana ati
nu geus diadjak ngarti
Kakasih djeung satru
bëlah djeung susah
taja bedana ti kamari

Hareup djeung tukang
nu ënggeus djeung nu rek datang
kabéh saperti sasari, nu beda ngan
nu tjan aja
djeung anu përlu diadjar ngarti

Tina *Warga* no. 209
tg. 19 Djanuari 1957.

Halimun

HALIMUN ngarasiahkeun ieu kadjadian. Biruna Gunung Galunggung nu sabenerna palsu, harita tjan neimbongan. Njumpul dina simbut-alam-bodas djeung baseuh tur tiis. Kalangkang nu biasana satia tjan gélar ka alam dunja. Dadap-tjangkring di sisi Tjikunir tanpa kalangkang, kabeh teu bogaeun kalangkang, kawas Batara Guru dina dunja-wajang. Bodas. Bodas. Tapi poek Djeung ieu lain hidji kaanehan.

Tjiibun nu maruntang kana dangdatnan tjan meudjeuhna dipudja saperti pémata, lantaran tjahaja tjan datang. Ah, tjahaja geura datang! — kitu harépanana — ngarah di dieu pinuh ku kalangkang panenpoe. Ngarah njata, jén beurang anjar geus datang djeung tjengbar. Tapi ieu kakara pamenta. Nu bukti halimun tétép ngarungkup. Dunja harita djadi goreng potut.

Djeung tjai dina kamalir ngotjor terus ka Tj'junir tanda kanjataan hukum dunja. Lain, lain di bulan. Lain di aherat deuih: tulujna lalakon awal ajeuna.

Aja hidji barang datang ka dinja, kaluar tina lalangse halimun. Katerabongna hirup. Tapi eta barang tjan boga hak disebut „manehna”, lantaran tjan tangtu djéléna. Bisa djadi munding leupas ti kandangna. Djeung sabangsa munding ti baheula népi ka ajeuna miskin ku lalakon. Alam dunja pego keur bangsa bewan mah. Moal bisa mudja, moal bisa ngewa. Teu njahoeun endah, teu njahoeun goreng.

Tapi, hej! nu tadi obah téh beuki obah. Tórus hirup. Beuki lila beuki njata. Leumpangna sasampojongan kawas nu neangan tempat nu cuweréh halimunan. Naon? Sidik, teu sak deui manehna djéléna, lantaran munding mah tara aja nu bogaeun sarung poleng hideung. Manehna diharudam. Leumpang mapaj-mapaj galéngan nudju ka beulah kaler. Djeung di kaler kadenge sora tarompet di markas téntara. Tapi lain mapag atawa ngahiap-hiap ka manehna.

Ti beulah kulon datang deui barang saperti nu tadi. Ieu ge djélénna. Sarungna sarung beureum bélel. Leumpangna rumanggieu ngap galéngan na ngudjur ngetan.

Duanana tangtu lai di, djinis manusa nu boga tanaga leuwih kuat ti batan awewe.

Nu ti kulon terus ka waduleun djeng nu ti kidul terus ka kalérkeun, beuki ngeun tu, manana. Tapi dua galéngan nampungkeun mananahna di djuru kotakan.

Kira-kira duawelas langkah deui ka pahareup-hareup si poleng hideung nanja :

— Saha eta ?

Kuring ! — si sarung beureum nerubalan.

— Saha ? Ah moal éja anak bapa kirup deui ? Teu bisa djadi. Sura ! Sura !

— Iain, kuring moal han Sura. Eta saha ? Piraku adi akang kirup keruh ? Ah, mustalil. Baed ! Baed !

— Baed ? Naha maneh Sura nake njalakén Baed ka bapa ? Iea bapa maneh, Sura ! Tjik pangnungtunkeun. Bawa ka Tawanglanteng.

— Moal éja Baed nake polé deui ka akang ? Tjing gangtang ka dien ieu awal, geus teu kuat.

Deumana ngadjaranteng ieu nuluikena leumpangna. Teu Ela maranahan liék dadi.

— Sura ! — si poleng hideung ngagésan deui. Sorana peura.

— Panjana bapa teh manéh geus taja di kleuna. Sukur euji, silahing sabanéh. Ka manéh manéh pouting lumpat ?

— Baed ! — sora ti beulah dien laluman. — Geuning urang teh sabanéh. Neluca Gadi ? Di manéh silahing njumpui ti peuting ?

Sura maranahna sabéhna ugan kadenge ku sorangan. Beuki hila beuki ngeun. Tapi teraspet di beulah kalér terus manéh sarung barabé. Sakapeteng hawar-hawar, saku peung tarik, nyalans hawa lalak djeng halimun. Baréng djeng sora teraspet dumasihan deui kadenge si poleng hideung ngamang deui.

kieu teh. Kadenge keneh omengadana ka maneh, pokna teh geuning : „Haju ajeuna mah urang bérdoang ngabelá lémah tjai !” Tuluj manekna teh ngomong ka bapa : „Pa, mugi ulah salémpang, sanaos abdi djadi téntara, tapi kapan aja dina bébéhérana. Sagala rupa tija tija nagara upami tanpa téntara moal tiasa kalaksanakeun. Abdi saréng pun adi bade bérdoang. Pa, Éma, teu aja geunah ajeuna mah nangis dina sédih. Musuh parantos aja di Singaparna. Empang kamari disérbu. Tjinta-réja parantos dibeuk. Musuh parantos ngintip Tjiawang. Éma. Bapa, diugekeun abdi sangkan hasil sapanédja. Abdi ajeuna djadi téntara ...

Sora bantjet di sawah rame, kawat nu pipihueun njarita. Hawar-hawar sora bajang kongkecongok di Tjipenteuj ditembalan ku nu di Desakolot.

— Baed, asa kahayang nu moal kalakonan deui upama urang mikahayang desa aman saperti baheula teh. Bédér kitu tjatjandran karahun : Galunggung ngadég tuménggung teh ? Tuménggung nu kinehna steh ? Rano Adé ? Ah, Baed, tinggal waasma ajeuna mah upama ngingét-ningét lalakon baheula teh. Meureun tjan walitana lae kitu ? Bédér ketang. Batubeulah ge tjan asup mobil. Kapan tjénah upama Batubeulah geus gède berichana nepi ka bisa asup mobil, eta tandana jén Tawangbantung bakal dijadi kota péde. Heha atuh, rja ? Sugan bae ku urang kaulonan. Tieg aman ... euh tado teuing bungahna.

— Kungsi manekna teh kibédil an Wanda ita geuning. Manekna ngalémpreh di imah, diwar ku urang maneh. Emh, kotjipta sagalana oge. Meureun maneh ge ngabélos djeung sédih nendjo lantjak manek kitu teh. Titi manekna tulu keneh kana kawatibaratna. Béhina salawasna aia di gigireunana. Matjerkeun teh ... Pamadikun abdi mah bédil. Pa. Leungit béd ! sawi saréng leungit kulakian abdi.” Na, da barang ngatempo madjor aja Wanda ka Hantjapaku, anu djung teh nangtung han ngadjeurwang bédilna. „Mana Wanda ? Mana ? Mana ?” Ku mangu maneh teh diwaru bari diulag, sampakan ulah meksakeun maneh. „Ah, Éma, kapan

abdi téh hidji téntara nu wadjib nandonkeun pati?" Indung manéh ramisak beré ngomong: „Udjang, kapan eta ‘atu tjan tjageur. Éngke kumaha mun karasa deui di téngah djalan?" — „Ulah salémpang. Ma. Gétih abdi seneur keneh, tanaga atuh kiat keneh saréneun rebuan Gusti, ieu sumanggöt ngagédur keneh dina dada abdi." — „Udjang, udjang sing karunja kona badan, leuh. Sing laranja ka Éma deuih. Moal Énja Éma ditinggalkem sorana." — „I den. Saha deui nu rek mutungan iwal ti Udjang, kapan bapa geus sakitu kakoloten". Manéhna ngadjawab tanduk: „Moal Ma, abdi ajeuna kédah mios. Teu aja nu gaduh bak ngahalangan kana pamaksadan abdi." „Udjang, Udjang! Ku béntaran Udjang, Éma djadi géring hate. Udjang djadi téntara, Éma nu djadi indungna teu wéleh salémpang." Ari djawabna téh: „Éma, kapan Nabi ge sok pérang. Urang nu t Malé, ku mayi kitu munasabah upami urang ge nurutan Andjeunna!"

„Entong, Udjang, kapan géring keneh" „Hénteu, Éma, kapan aditua djadi téntara mah."

Ti kadiaubon kodenge andjing babauing. Sorana nu ngalajang ngalanglang nu keur njarita. Djeung nu disarong beureum ngomong deui:

— Sok radjeun bapa paminpin nyalanglang mah. Tapi bazana téh: „Sing salébar bae", tjénah. „Kaamanan téh gumantung ka rajat di dieu. Upama bajang teréh aman kuéu deak ngabantu ka alat-alat pamarentah." Tapi kapan ngabantu mah kurang kumaha? Rajat mah ngan saintu kakutanana. Teu bogaan natarang teu biseeun pérang. Baed, urang ngungsi bae atuh ajeuna mah ka kota, ngarah reugreug hate. Susuganana papanggih djeung urang kota nu bareto ngungsi ka urang tea. Diraku sugan teu ngaku mah. Kapan bareto mah ceuning manéhna mikabutuh pisan kana rédjéki urang téh. Haju urang ka kota. Lain ngagugat Ajasa, tapi menta kaadilan ...

Tjai dina kamalir ngerelek ténus, kawas nu teu mirosea ka nu njarita. Sabagian ngotior kama kotekan sorana ngalontor baréng djeung sora manuk di sisi walungan. Nu

disarang beureum ngulisik mérékeun sarungna bari pok njarita deui:

— Eini, eta mah kedjadian penting aya moal bisa poho seumur-umurna. Maneh Sura, njakim lapa lantieu maneh datang? Bapa harita teh nempat di landapeun bakul di dapur. Kadeng sora di tégéh luhur: „Aya geureubog bapa maneh teh?” Kawasna sora penting dina: „Ték teangan adi maneh nu jadi P.D. teh. Adi tinggal adi tapi musuh téép musuh. Terobok tang asa-asa. Kadeng aya nu madjjawab, kawasna mah lantieu maneh: „Pa sing amut, abdi di dieu dilahirkeun. Ieu indung abdi. Ieu adi abdi. Upami bapa kantos kagungan indung atanapi adi, tangtos bisa ngaragap angén abdi ajeuna.” Si Pamungpa madjabana: „Maha pi bato?” Teu perlu loba koma star jadi téntara mah. Téntara kudu tega tapi satria.” Lantieu maneh madjjawab: „Satria? Teu sombong pangmaha upami abdi ngaku satria. Abdi marib ngaku, jen itu indung abdi, abdi marib jen moal aya abdi upami teu dilantarankeun ku indung, eta tondona abdi satria!” „Tong loba loba!” si pamungpa teh mientek. Gébung! manehna naliéh arute cipeu. Basahatah teh sora bari ngomong: „Tah ieu kula dierahan ku maneh teh!” Indung maneh ngadjerit: „Sura! Sura! ... anak éma ... Udiang naha geus poho jen ieu teh aya maneh? Udiang naha lapa lantieu maneh mah maneh teh sora di dieu maneh aya?” Ki lampa djawabna lalaunan: „Izén éma, ... geuraos teu dierahan komo deui abdi oge eant keneh. Salawasna pikeun „Bali ieu tega.” Bapa pamungpa njerak: „Maha aya bapa, aya bapa jadi téntara! Haha luhur! Haha ayeuna di mana kula kudu kaluar!” Indung maneh madjerit deui: „Moal, abdi mah moal kaluar upami teu disal aya bapa diawa anak abdi mah. Sura, Sura, hiju urang kaluar ayeuh ...

„Montong!” sora nu njerak. Kadeng rada eta nu digusur. Indung maneh diulik bayu mblaurkeun: „Sina anak éma, Udiang anak éma, pikeun manehna tega nampi ku kitu ... ? Tah harita kaluar sora jadi lapa lantieu indung maneh geureupan di luhur. Allahdelillah, Sura, maneh geuning sala-

mët, kumaha akalna? Di mana ajeurna luntjeuk maneh?
Indit deui? Ah, duanana ge aruk bapa, sarua njanahna ...
Sukur, Sura, maneh salaméh ...

Halimun tétép njinibutan tempat eta. Kabéh sarwa rasiah.
Ti beulah kidul katembong aja ludak awewe umur dalapan
taun luhumpatan. Sedjenedjoneun ngarandég polah nendjo
aja nu tjinutrun di djadjalanemu: Tei, lila manehna ngago-
rowok: — Bapa! ... Bapa! ... Ti poleng hidang ngalieuk.
Gantjang diburu ku nu bapa-bapana tadi: — Bapa! ... bapa
damél naon?

— Eh Kenah geuning, leu lapan djening Kang Sura.

— Kang Sura? Mana? Papat, ceat-reret ka sakuriling-
bungking tubij gégeron: „Saur! Saur! Ka mana, aja?”

— Kapan Kang Sura meh paros wéan.

— Hilang! Ah, moel éntéh ari lila ahi? ... Ti ge nundjati
nu tjinutrun di beulah kidul.

— Duka, da di lila téh ari ditéun nu tarutung duaan.

— Heh, Tarutung? Saha Kenah? — ngagébég.

— Saur éna mah Kang Sura saréng Kang Udjang.

Djung bapana nangtung. Tuhun nana rowok: — Saha eta?

— Sorana peura. Awakna ngadegdeg.

— Akang, Baed, gantjang tuhunna leu tulang tonggong
asa rérmuk. Hain manéh laper ka téntana di Tarangbentang.

— Masaalloh ... Saha atuh eta téh?

— Lain manéh téh Baed?

— Lain, kuring mah.

— Masaalloh ... Saha atuh?

— Kuring, Nata ti Tjiboutou, Eta saha?

— Kuring Wilharma ti Kembangdang. Mana atuh si Baed
teh? Da bieu mah rarasann téh di barapuan ...

Si poleng hidang téh njanpa akang. Lemperana raram-
pajakan. Dituturkeun ku anakna. Saanajan deudeut manehna
ngarong:

— Kuring ge rarasann bieu téh pahareup-bareup dicung
anak kuring, tapi ...

Tih diéléma lila ngabareubung. Tuhun nana ari nu

teu wéleh ngotot. Halimun kandél keneh ngahalangan panendjo. Madhab papat bodas, bodas, tapi poek. Djeung ieu lain hidji kaanehan.

Bantjet-bantjet di sawah galumbira disada, manuk retjet dina tatangkalan di sisi Tjikunir. Djeung sora tarompet disada deuih, sakapeung bawar-hawar. Tapi lain mapag atawa ngahiap-hiap ka maranehna. Kadenge sora dua djéléma bareng njebutkeun :

— Geuning urang teh sanasib ...

Sora tarompet ti beulah kaler ditodjokeun ka beulah kidul — tandana di dinja aja markes téntara — meuweuh térus meuweuh njingrajujeun halimun isuk, kawas nu nganggoukeun ieu tjarita ...

Tina Warga no. 167.

Bi Empat

Ku indung kuring di gunung, nu baheula
kungsi ulah disebut indung

BEURANG keur meudjeulna tjatjaangna. Djalan Tjiawang-Singaparna nu garekgok ku batu sisi-sisina, diuhun ku tatangkalan. Sélang-sélang sawah patjuleun, pipiteun, rambeteun kaliwatan, tetendjoan nu ngaganibarkun gulisna rupa desa. Baheula, ajeuna, sarua. Ngan nu milarana nu beda. Djeung taun-taun beuki ngagédéan, nandakeun jen djaman teu bisa reureuh. Terus leumpang.

Baheula djalan eta sok dilanglang ku para menak ti dajauh Sakur djélérna nu kaliwatan brék naragog bari atjong-atjongan njénbuh, sieun alahbatan ku malakalmaot. Djeung djuragan opsetér ngahadja datang réréntjépan. Datang ka sakola desa, djuragan guru lasampak keur nundutan, malah njégrek kerek. Tapi barudak djarémpe, lantaran „barabe” upama djuragan guru wéra.

Ti dinja nema ka djaman Djépan. Sora kohkol sakali dua kali djeung tilu kali atawa dititirkeun, kungsi djadi reflek badan-badan urang desa, djlung-djléng lalumpatan kana djéro lombang panjumpulan atawa kaluar bari surak, jen dunja teu terus lébur kiamat ku bom nu dipikasieuu ku muraneuna.

Diganti deui ku djaman bérontak. Pédjuang-pédjuang nu djalabrig buukna, rambosbos kumis djeung djonggotna ari tas bal'k ti front terus ngobrol obrol-bohong, jen loab Walanda nu kabédil ku manehna ; ngomongna kitu bari ngareret ku djuru-panonna ka modjang-desa nu tjita-tjilana djadi Lesjwi, tapi teu diidinan ku kolotna, sabab manehna anak hadji, katurug-turug hadji djadi adjéngan deuih.

Nu ngarungsi ti kota ngaramekeun padésan har'ita. Desa udjug-udjug djadi kota. Djeung bangsa Indonesia nu teu ngarungsi, „penghianat” nagara kabéh.

Djol deui djaman kampanjé. Datangna barèng djeung urug-na kakatjowan ti Gunung Galunggung. Ajeuna pamingpin

N.U., nu pidatona di pasantren nu adženganana pro N.U., isukna bapa Masjumi di masjid dagang partejna, pagetona bapa P.N.I. di bale desa, terus ahli biantara ti P.K.I. pidatona pinuh ku sumangët rek ngabela rahajat, bari nundjuk-nundjuk pare pipiteun kadenge djangdji nu tangtu loba djölëma nu katadji. Peutingna gër diduruk.

Memang ajeuna rajat desa geus loba pangalamanana. Aja sukana, loba tunggarana. Djeung ka hareup loba keneh djam-djaman nu kudu dianggeuskeun. Maranehna pèrtjaja, beulah ditu karabardjan ngadagoan, sanadjan bisa djadi djauh keneh.

Eta gambaran abrag saliwat.

Tapi Bi Empat apaleun pisan kena kadjadian-kadjadian peuting di desana. Malah upamana pangalamanana dibuku-keun, tangtu leuwih kandël ti batan Kur'an.

Keur sakitu-kalina Bi Empat nintjak deui djalan Tjiawang-Singaparna. Bagian nu hidig di sisi djalan arula-arileu leungit dina pengkolan.

Sakapeung manehna ngareret ka lalaki nu leumpang hareupanana. Tapi leungeunna teu lesot njékëlan pigeulang budak lalaki umur tudjuh taun.

Paroman Bi Empat katembong surëm. Tapi lain pedah panonpoe ngarorob djagat. Upamâ kitu, tangtu aja hidji bal nu ngalanterankeun Bi Empat nandangan kasédih.

Hate nu réngat beuki beulah ka omongan budak nu ditungtun tea. Basa aja alap-alap libër handap tuluh kikiplik luhureun saung, si budak teh ngagorowok :

— Tuh alap-alap, Ma ! Keun ku Éndang urang titah ngigël

Alap-alap pangugigëlkeun.
diburuhan kadat buntung,
kadat buntung sisi saung ...

Budak teh kékëprok.

Bi Empat mëlöng lélëb pisan. Dua këtjlak tjipanonna teu karasaeun djaradi tina djuru-djuru panonna. Teu lila kaluar, ngëmbat masenhan pipina, djeung njaab tinggal rëgëdna.

Ku ngadenge omongan budak tadi, kadenge deui ku tjeuli-
hatana pertainjean-pertainjean tina sungut eta kenel: nu moal
bisa ditanggikeun ku halang poho: „Ma, ku naon ari tas
keurang sok peuting? Ku naon ari tos peuting sok beurang?
Di mana makékat nu sok n'umputkeun panonpoe teh? Di
lancit? Naha teu narrag? Bisa ngapung? Kawas alop-alap?
Naha lain keur? Tara barangdhar? Kawas manianukan?”

Béntang-rébutang de tingah sawah aja awewe, Manelma
ngalak lalak nu diension ku pare ranggaian.

-- Ma Anah ieu téh?

Sélak hate Bi Émpat njéblak beuki dongglak. Bisa djadi
palak ngadenge kénéh: „Ma Anah” nu kungsi ngareuwaskéun
hatana. Dinaur dina hatana kadenge eta nu guném-tjatur,
sora si lalak ton lancit, beung halmar deui.

„Ma, ku naon kadenge di eta anak Éra? Man awewe
Éra, Édang asal eta? Geuning si Tisa, si Utin deui?
Ieu anak Éra? Naha indungna lain Éra? Naha Éra
Ma — tiuk Ma Anah -- Édang téh lain anak Éra? Bo-
hong? Naha teu diwarah ku indungna bahuula? Geuning
Ma Anah sok mapatalan anakna?”

Panonpoe lérapéng lulureun Émbun-Émbunan nu laleur-
naur. Manéhna teu pati leba ngalabal, nora sakapeung-
kapeungna si lalak nu soraing tawisik-tawisik ku ténpat-
ténpat nu barata kungsi dindi alamna, bari ditjaritekeun deui
ka babaturanana. Tapi dina hatana si lalak ieu -- nu make
tjelana wel -- nabrak sorangan. Datapan taun ka tukang
manéhna wawah diéang dialan eta, Taun 1917. Di dinia
manéhna rarasdayan kabalasakan hirup. Katipta keneh
bisa manéhna éntang ka dinia tinggal awak, niawa dieung
pakeun sarabéh awak. Kitu deui pamadikarana. Téntora
Welandi kénéh ngarasa, nu ngarasa ge beuki rubus ka
ténpat-ténpat nu manéhna mah teu sangka bakal dida-
tauran.

Pasa manéhna nintik deui tétélar Empang, hatana koo-
habkeun ku diandé nu tinaral tuncu'na, kitu deui kapait
bante tinggal sapak nu geas tjejer ku kamulusan lahir.

Masih dedengeun keneh basa pamadjukanana nanja ka manehna bari njanda kana tangkal djambi djeung nodjer kana batu nu harita mah geus ouweuh : „Djauh keneh kang ieu përdjalanan teh ?” „Ke sakendeung deui, sngan tub di ditu aja lëmbur. Ju, kuatkeun bae Nji !” „Ieu beuteung geus karasa.” „Heh ? Geus karasa ?” Manehna gësit ngadeukeutan pamadjukanana bar. njapaan beuteungna. Hidji përdjuangan awewe nu aja di antara hirup djeung paeh, harita kauksian ku panonna pribadi. Djambi eta nu njaksian. Alana harita pego, tapi manehna ngagerowok dina djëro batena mapag nu mödal.

Tjatjah-djiwa dunja nambihan deui saurang. Di datu loba nu paraeh djeung di dieu aja nu lahir. Manehna bungah. Ti barang pruk kawin, geus diaman kabungahanana upama boga anak lalaki. Djeung kabënëran diparëngkeun boga anak lalaki. Kaunggulan keur maranehna. Geus diipta samemehna sënangna miara anak. Rek diskolokkeun ka sakola luhur. Man geus pintër tangtu bisaun neangan rëdjékina keur dirina pribadi djeung keur kolotna.

Tapi barang insap kana kajataan harita, segala harëpan leungit lëlis, lantaran kajataan djauh beda djeung nu di-tjita-tjtakeun. Kabungah pedah boga anak ditelukkeun ku katunggara nu keur karandapan. Ajeuna djadi tilu beuteung nu kudu dieusian. Ajeuna djadi tilu badan nu kudu dipakean. Tapi ti mana ? Sanggup kira-kirana ? Ret ka pamadjukanana nu keur ngalëmpreh, tinggal sarupët awak. Kitu deui manehna. Orok buligir keneh. Ti mana neangan badjuna ? Kadarahanana ? Ah, ieu kabéh djadi p'kiran nu teu bisa dibang-lukerkeun, dumeu kasorang kaputus-asaan, geus kadupak ku sampan kahirupanana. Galunggung beulah kulon nu agung teu kawasaeun mulungan. Langit biru teu bisaun ngahibur. Manehna pribadi nu kudu njanghareupan dunja nu aja kalana dina hudji waktu bisa mateni.

Heulang këlak-këluk hubeun lëmbur di tengah sawah. Teu lila nijirorot ka handap, ditema ku patang-gorowokna barudak njarurakeun pedah anak hajanna rek dijadi korban

si heulang. Nu lileumpang ngureret sakeudeung. Geus kitu djongdjon deui ku lamunanana sewang-sewangan. Bi Émpat ngarandég sakeudeung basa ngadenge aja budak tjeurik ténah poe pedah anak hajaran disambér heulang. Ingétanana ngalajang ka budak nu dipikajajah ku manehna. Tapi ku naon? Bi Émpat ingét ka budak, padahal budak nu dipikajagét hanna keur ditungtun? Ku naon make inélang? Ku naon sora heulang nake nambahan kakélar? Kakélarna tambau kélar basa si budak tea ngomong ka manehna:

— Ku naon bajaran teu bisacun hibér tjera heulang, Ma?

Bi Émpat teu nembalan. Tapi gantjang ngaliens kawos teu kanteun ngadenge sora budak nu manja tea.

— Ku naon, Ma?

— Lantaran disapa ku widadari, tembel bi Émpat duma-reuda.

— Widadari? Naon widadari teh?

— Widadari, istri geulis di sawarga.

— Ma, ngadongeng widadari, Ma!

— Engke atuh.

— Engke nja, Ma, penting ari tos ngadji, nja Ma, nja?

Bari ngabeueuhan Bi Émpat ngaliens deui sorana ngalimba beurat. Aja kenéh waktuna kitu-keur ngadongengkeun widadari? Bisa éngke penting? Ret deui kana heulang nu geus mek leungit. Hatarna njerita: — Ite heulang teu njaho di karanja. Ngaronggolan anak batur dibawa luhér teu njaho ka mana. Nu tongta si korban iétép djadi korban.

Indungna kekotak, hijangmeuang ka hilir ka pampang. Anakna leungit budji. Rek hibér teu bisa, rek njusul teka tanaga. Samadjan manehna hampang malingan, samadjan manehna njah ka anak, tapi taklir leuwih kédjén deui njékekna. Dua masluk padjauh. Djeung meul bisa riung mangpahang deui. Ah, bener heulang teu baturgap meul batur. Paduli batur nja dua katonggapan, nu di manehna suka-seubeuh. Ngrwat matak batur teu beulah. Teu diadji jén eta teh geus dipara ku indungna ti barana da slogkeun nepi ka megar nepi ka hanna. Nasib aing ..."

Putjuk awi ogag katébak angn. Kalangkangna ge oban ngagambaran djalan nu ku maranehna kaur d'untjak. Ioba manuk-manuk nu ngawulan dina tarangkalan dunuh panas nu sakitu nongtongna. Tangtu — milik kana galagatna aah — éngke rek hudjan. Hudjan gôde lir kasaimbangan tina panas-kédjén harita.

Mega ti beulah wetan geus nikreuh k. kulonkeun. Saku-
deung deui andjog ka puntjak atawa bamping gunung. Di
dinja maranehna rek reureuh. Katilsan djadi tjai. Djeung
têrus hudjan. Menging Gunung Galunggung harita geus di-
bungkus ku mega. puntjakna. Gunung bémpong nu ngabeda-
keun rupa bini di suku gunung djeung rupa lolas di puntjak-
na geus katenbong. atra méling.

Bi Émpat disieuhkeun kumanaana ka antupan budak :

— Rek hudjan, nja Ma ?

— Hêéh, rek hudjan.

— Ti mana tjuhudjan teh datengna, Ma ?

— Ti langit.

— Ti laut, Ndang. - a balati nu ditjolina wol teh ngam-
bangan.

Budak teh ngalieuk geus kita ngereueu deui ka Bi Émpat
bari nanja :

- - Ku mana tjuhudjan teu maho kawas tjupeueu kaper tju-
laut mah asin, Ma ?

Nu ditanja teu nembalan. Remanna beuki mélam. Bisa
djadi pedah si balak tee njaritakeun tjupeueu nu harita geus
ngalenghera deui kaur pipana, tapi geurung disuara sangkan
ulah katenbong ka nu sedjén. Remanna tjupeueueu beuki
djuuh kawas pthudjanenu nu geus tembong tanda tandana
rek murag njiram bumi.

— Ti dieu mah geus deuleun ka Singaparna rek nja Ma ?

Kétiap "deuleun" deuleun dadikeun para nu keur di-
rampana ku tjeuli Bi Émpat. Bi Émpat ngadiért bari nga-
gabrug budak tea tjuh dirangaul carjamtjeurikan.

— Ieu mah anak riny ... Ieu mah anak aia ... Têlêngs-
têlêngs teuing ... Di Lurah kumaha atah abdi teh ?

-- Heeh, -- Bah Emuh nempat, -- hakim, upama ngagugulung rasa karunja wungkul moal aja putusan, di ajana ge bisa djadi teu adil. Kitu sanes, Pa Tjamat? -- bari ngareret ka Pa Tjamat hejang dibantuan.

-- Ke, kumaha atuh nja ieu teh? -- Pa Tjamat nanja sému bingung. Ieu pértanjaan teu ditema ku ngagorolangna omongan Pa Lurah:

-- Upama Abah atanapi saha bae, kantos kagungan putra, tangtos tiasa ngaragap hate Bi Empat. Pisakumahaen teuing njérina, sanes, upama kadjanténan kieu? Abah mo uninga pisan pangorbanan nu geus didarina-baktikeun ku Bi Empat. Tapi kuring.

Djol aja dehuman ngaliwat ka dinja. Panunpangna awewe hluhan. Nu saurang ngalahuan budak leutik, kawasna mah anakna. Budak dina delmanu teh nanja ka awewe nu rada hideung:

-- Ku naon Bi Utju, itu? -- bari mundjuk lutju ka nu keur ngagoler dina kuta.

-- Tah! -- Pa Lurah rada njéntak -- naha sora budak eta teu ngétrok panto rasa sadajana? D' dieu ajana kabungahan nu djadi indung-bapana. Budak diurus ti barang brol. Pisakumahaen teuing tugénahna upama dina hidji waktu kudu papisah.

Mega madju térus kakulonkeun. Karasa panas ngarerab deni. Heulang kélak-kélik ti kadjauhan teu katembong djirimna ngen kadenge sorana. Bi Empat inghak-inghakan keneh bari teu lesot ngarangkul budak. Sakapeung ngagorowok deni:

-- Ieu mah anak aing! Ieu mah anak aing! Paduli nu sedjen teu pértjajaeun, tapi si Endang tétép anak aing. Moal énja ti baheula dipiara, ari ajeuna geus gède rek diawat batur?

Pa Maskur morongos ngadenge omongan bieu teh. pokna:

-- Anak bibi? Rumasa bibi ngadjukeun ieu budak?

Bi Empat tjénglat. Djung nangiung. Pokna dumareuda tapi tarik:

-- Ari kitu si Endang teh anak saha? Anak andjeun?

Rumasa andjeun mara ieu budak ti barang lahir ? Teu ingët andjeun basa kédal utjap baheula ? Kapan tjénah ieu budak teh geus dibikeun ka kuring ? Ti harina andjeun teu ngaloga-boga. Ari ajeuna ...?

— Ah, nu baheula mah, baheula. Djeung mana buktina, mana saksina, jen kuring geus njerabkeun ieu budak ka andjeun ?

Bi Empat ngéluk basa ditandjokeun saksi djeung bukti mah. Tapi terus nengterewelang :

— Memang nu asili dipulang sěngit. Bareto andjeun di-djait tina kabalangsakan, diplara, tapi ieu wawalösna teh ? Amal kuring dileungitkeun ? Endah dipenta ? Lain agul pedah geus bisa nulungan andjeun, tapi kuring hajang njaho kumaha panghargaan andjeun. Kuring hirup babarěngan djeung manéhna geus tudjuh taun. Kenjaah kuring mo beda ti ka anak nu didjurukeun ku sorangan. Ragap hate andjeun, upama andjeun djadi kuring !

Ti kadjauhna kadenge sora ole-olean di těngah sawah. Barudak gogorowokan mudji-mudji ole-oleanana. Nu saurang deui. Ti ditu tjewong ti dieu tjewong. Ĕndang tjungas-tjingeus kawas rek lumpat. hajeungeun ulin djeung barudak tadi.

— Nandang, di Bandung mah rame geura. teu kawas di dieu. Loba nanaon ge. Ĕndang ka ditu lain, ajeuna ? — Pa Maskur ngolo.

— Měnding ge di dieu ketang. Ĕndang, ... Bi Ĕmpat nempas. — Sakendeung deui apan urang teh rek dibuat. Lain Ĕndang rěsěp kana Ĕndog dina tjonghōt tea ? Heng njeun ole-olean, tuh kawas barudak ita (bari mudjuk ka těngah sawah nu rame sora ole-olean).

— Di dieu mah tiiseun ketang.

— Ari di Bandung rame kitu ? — budak teh tjuringhak nanja.

— Rame.

— Kawas rek dibuat ?

— Leuwih rame.

Rumasa andjeun mara ieu budak ti barang lahir? Teu ingêt andjeun basa kédal utjap babula? Kapan tjénah ieu budak teh geus dibikeun ka kuring? Ti harina andjeun teu ngaboga-boga. Ari ajeuna ...?

— Ah, nu babula mah, babula. Djeung mana buktina, mana saksi, jea kuring geus njerahkeun ieu budak ka andjeun?

Bi Émpat ngéluk basa ditanyakeun saksi djeung bukti mah. Tapi terus nengterewelang:

— Memang nu asli dipulang sěngit. Bareto andjeun di-djait tina kabalangsakan, dipilara, tapi ieu wawalösna teh? Amal kuring dileungitkeun? Tuduh dipenta? Lain agul pedah geus bisa nulungan andjeun, tapi kuring hajang njaho kumaha panghargaan andjeun. Kuring hirup babarěngan djeung manéhna geus tudjuh taun. Kanjuh kuring mo beda ti ka anak nu didjurukeun ku soréngan. Nagap bade andjeun, upama andjeun djadi kuring!

Ti kadjauhan kadenge sora ole-olean di těngah sawah. Barudak gogorowokan mudji-mudji ole-oleanana. Nu saurang deui. Ti ditu tjowong ti dieu tjowong. Éndang tjungas-tjingeus kawas rek lumpat. Hajangeun ulin djeung barudak tadi.

— Nandang, di Bandung mah rame geura, teu kawas di dieu. Loba nanaon ge. Éndang ka ditu lain, ajeuna? — Pa Maskur ngolo.

— Měnding ge di dieu ketang, Éndang, ... Bi Émpat nempas. — Sakeudeung deui apan urang teh rek dibuat. Lain Éndang rěsěp kana éndog dina tjongtjot tea? Heug njeun ole-olean, tuh kawas barudak itu (bari nudjuk ka těngah sawah nu rame sora ole-olean).

— Di dieu mah tiiseun ketang.

— Ari di Bandung rame kita? — budak teh tjuringhak nanja.

— Rame.

— Kawas rek dibuat?

— Leuwih rame.

-- Kawas intihanan, euh kawas samén meureun.

— Hěěh, tapi satérusna.

— Teu tjapeeun djělěmana rarameanu bac ?

— Hěnteu, da loba.

— Kawas di pasar ?

— Hěěh, tapi lěga Bandung mah.

— Euh, kawas di sawah Hadji Abdullah meureun.

Nu ngadarengekeun mesém, iwal Ri Empat nu djoagdjou njusutan tjipanonna.

— Kapan Ndang teroh samén di desa teh. Éngke ku Éma dipangmeulikeun badju nu alus, sapatu deuih.

— Énja nja Ma, kawas nu Koko Pa Adi tea sapatuna, nja Ma.

— Hěěh.

— Badjuna bodas sětrip-sětrip samlehna ka tukang tea.

— Hěěh, keun urang meuli.

Pa Maskur rada panas kawanna mah. Pok deui ngolo.

-- Éngke upama geus népi ka Bandung urang meuli badju kobj.

— Kobj, Naon kobj teh ?

-- Eh gagah geura. Make pepestalon sagala.

-- Kawas Pa Unu pede.

— Hěěh, tapi leutik.

-- Euh, pede leutik meureun.

-- Hěěh, pestolna ge bisa dibeukaskeun sagala rupa. Dar ! Dar ! tjěnali.

— Haaar, atuh kawas pěrtěmpuran. Moal dipaahan ku pede ?

— Moal, da pepestolanana oge teu peloran

-- Naon nu disadana ?

-- Obatna wungkul.

-- Euh, kawas bėdil Mang Daha nu matjet tea, meuruen

— Is, lain.

-- Haaar, na kawas naon atuh ?

Pa Maskur seuri. Nu sedjen mesėni. Tapi Ri Empat dja-medud. Pok deui ngomong :

— Lain Endang rēsēp milu ka Pa Djamhari ? Tah, ĕngke, upama ngawuluku deui, milu.

— Ĕnja nja, Ma. Pa Djamhari mah bageur. Bēiutna teh sok dika-Ĕndangkeun kabeh. Kere nja, Ma ?

— Komo di Bandung mah rēsēp tumpak kareta-api.

— Api ? Euh . . . , api teh seuneu ?

— Hēēh.

— Kareta seuneuan. Eh-eh model, model Ma !

— Disadana teh : Kong ! Kong ! tjēnah.

— Kawas bangkong ?

— Hēēh, tapi sok ngaguik deuih.

— Sada andjing diteunggeul ?

— Hēēh, awakna pandjang teh.

— Kawas oraj ?

— Leuwih pandjang ieu mah djeung gēde, ti dieu nēpi ka ditu tuh, kana kotakan pangdituna.

— Wah ! Kawas naga dina dongeng Ibu Tiktik tea meureun.

— Hēēh — tembal Pa Maskur bari seuri.

Sanggeus Bi Ĕmpat puruneun deui indit, bral maranehna lalumpang. Bi Ĕmpat tērus inghak-inghakan. Leumpangna lalaunan kawas nu sungkaneun nakēr. Singaparna — keur manehna — lir ibarat singa anu kudu dideukeutan. Di dinja manehna bakal papisah djeung „anakna”. Ti harita tangtu padjauh, teu kawas nu geus kaliwat. Sora tjapetang tina sungut budak tea moal kadenge deui. Imahna tangtu leungit komarana. Hatena sēpi.

Tapi Singaparna geus ditintjak. Tēmpat nu dipikasioeun harita geus katendjo. Oplet geus ngadjugrug nu rek mawa Ĕndang ka Bandung. Sakeudeung deui tangtu indit.

Bah Emuh mulak tjangkeng; dina hatena surak bungah pedah paduna meunang. Manehna pokrol. Bisa djadi pokrol bambu. Ku kapintēran njaritana nēpi ka lawanna teu bisa nuinge.

Kitu deui Pa Maskur, hatena bungah, pedah budakna nu baheula leungit harita kagandong deui. Saha nu teu bungah papanggih deui djeung anak ? Manehna ngarasa, jen pama-

déganana bēnēr. Manéhna hah nu geus puguh hak manéhna. Manéhna nu ngalantarankeun ajeuna Éndang. Upama ieu kitu budak eta moal aja. Djeung ku lantaran eta alésanana kuat.

Tapi Bi Émpat sabalikna. Katembong, jén hatena dirahcutan djeung rek térés raleut. Éndang nu dipiara ti mangsa djabang-baji keneh, diasuh ku kasahna, dijaga ku kanjaahna, geus gede diuwat deungem. Saha nu teu sédia, upama kadjadian kitu? Sabenerna manéhna boro hak njebut ka Éndang: „Arah! Hah! Lantaran upama teu dipiara ku manéhna tjan angku hirup. Tjan teogtu ngadhirin kawas ajeuna.

Tapi Bi Émpat eléh padu. Kaunggalan „Lala di” Pa Maskur anu dihanto ku pakrol rébagan: Bah Émuh. Sanadjan Pa Émuh andang ngabela, sanadjan Pa Tjumat reda aja di pihak Bi Émpat, tapi sabab pangaruh hah Émuh, kabéh nana li nu sateuacana. Katéh taja daja.

Djeung ajeuna kaunggalan manéhna rek dilaksikeun. Éndang rek dibawa ka Bendung. Sakeudeung deui. Ajeuna pisan.

Tapi Bi Émpat muntahan keach bari teu eureun-eureun ranchisik. Nana tjan. Bi Émuh dijadi „bapan nu panganggusan katembong ku anakna”. Kitu deui rupana.

Bah Émuh geus asup kana oplet.

Pa Maskur ngabian tjan. Bi Émuh di luar ngadaraan Éndang nu tjan dibal nut ku indungna.

— Haja Éndang ...! — bari ngo leuwang leuwang budak. Ajeuna leut ajeuna pangsékél beunana. Djerewet Bi Émpat ngadjejeret bari ngalupahkeun anakna, sangkan balik deui ka manéhna.

— Ka jieu Éndang! Mula manéh tegu ka Éma ...?

— Haja ketang — Pa Maskur maksa.

— Émbung ...! Indungna mah émbung ka Bendung. Karunya ka Éma ... — omeng budak bari adjol-adjolan halang lesot. Djeréplég deui lompat ka indungna, gebrug ngarangkul bari geurik:

Éma ... Éma ...!

Ku indungna atangkéup bari midangdam.

— Enja Éndang mënding ge di Tjirawang baréng djéung Éma. Ulah, ulah ninggalken. Éam euweuh batur. Kapan ti laheula ge ureng teh hirup deui ...

Siréntil Pa Maskue njampurkeun. Budak dirébat deui. Satengah digusur rek diasupkeun kana oplet. Tapi budak lesot deui lantaran emaningkeun. Pong Ng Li indungna. Gantjang dirontok deui. Djéung hatana bungah deui.

Kabéh nu maja di Éndang leumpang lungan nu lu watir. Ret ka Bi Émpat. Ret ka Éndang. Éndang ténén nu wani mentahkeun jiwa manusa. Antara hat Bi Émpat djéung hate budak geus aia tili nu karu nu modal gampang dipéngkahkeun. Ku karu nu mla teu heran budak teh mentel bec.

— Sing abéh hat Éma. Pa Tjirawat ng braugbraugkeun
— Leura budak nu di Éndang ti deui ge samra diurus.

— Da eta si pabal golhe. — Pa Lurah njumau.

Njei hate Éndang Éndang. Ti Éndang kabéh deui. GÉR paron paronrea omong marékahkeun pébén Éndang. Pa Lurah rada kapopod.

Djéung budak dirébat deui tina pangarangkul indungna.

— Hei urang ka Pa Éndang!

— Éndang ka Éndang. Éndang kabéh ka Tjirawat ... hatu ... hatu ... hatu ... (Gélag geus diadab) ... ka Éndang ... (gélag pantona d'utrukeun) ... balik deui ka Éma. Éndang ...! (madjura berébat ti Éndang deui ka Bi Émpat). Tina oplet kadenge sora budak mukur Éndang Éndang ... Éndang

Béng oplet eumara. Deui geus aia mla. Tjirawat aia l Éndang l Éndang. Éndang rek njokot Éndang ... ka Bi Éndang. GÉR deui. Bi Émpat geus deui. Éndang Éndang. Éndang Éndang oplet kadenge keneh budak tjerébat.

— Éma ...!

— Ditémbal ti luar:

— Éndang ...!

GÉR deui oplet madia Éndang.

— Éndang ... ka Éndang ...!

Ditémbal ti djéro.

— Éma ... Éndang ka Éndang ...!

Oplet madju beuki tarik. Di djuru alun-alun mengkol ngulon. Tërus ngulon ka-Bandungkeun.

Bi Émpat Éndang-Éndangan keneh. Tjipanonna baseuh keneh. Loba keneh. Ka anakna njaah keneh djeung sabênërna rek tërus njaah. Tapi ... teu kaparëngkeun hirup babarëngan tërus. Budak rek balik ka indungna nu sadjati. Bi Émpat ukur darma miara saheulaanan nu ahirna hatena kasiksa ku aniaja

Tina *Warga* no. 178 tn. VI,
tanggal 30 April 1956.

EDDI TARMIDDI

Dilahirkeun di Sagalaherang, Tjiamis, taun 1935. Nulujkeun sakola ka fak. Hukum Gadjah Mada terus pindah ka Univ. Padjadjaran.

Sadjak-sadjak djeung tjarpon-tjarponna dimuat dina madjalah-madjalah/surat kabar : *Panghegar, Warga, Kiwari, Kalawaria LBSS, Kudjang, Sipetahoenan*.

Kadjabana ti dina basa Sunda, oge sok nulis dina basa Indonesia, babakuna mangrupa karangan-karangan batjaan barudak.

Ngabantu madjalah-madjalah boh di redaksi boh di administrasi: *Panghegar, Dajatsruna, Lembangan Keluarga* (pēm. rēd), *Kalawaria LBSS* (pēm. rēd.)

Ilubiung di lapangan sēnilukis, sēnidrama, sēnitari, gamēlan, reog. Ajeurna njékel kalungguhan panitra Lēmbaga Basa Djeung Sastra Sunda (ti mimiti 1958) ; sēsēpuh pakumpulan Sēni Sunda Wirahma Rantaj Kantjana ; sutradara D.H. & K. DAD TT III djeung anggota nu ngadégkeun studiklub Teater Bandung.

Dina madjalah-madjalah sakapeung ngagunakeun rupa-rupa sandiasma, antarana : Sonda Herlina, Nina Komalasari, Eddy Widiaja, Putra Geluh.

Dina ieu buku dimuat sadjak-sadjak djeung tjarponna :

KIAJAI MUJUP
PEUTING
RONJAS

Kijai Mudjur

keur ki tisna nu aia di lëmbur.

di momonggor gunung gundul di tjélah dëngkeng
panënësan nanggung lodong dua tandjeur
peso sadap ngagunilap seukeut li lalantjippati
bulubitis ngadjëdjëbris njeuseup reumis
buludada tanpa tutup ngaliglag tanda digdjaja
aki mudjur
menak tédak pabueran -- kokodjo sagalaherang
tulakpanto pasir gendul -- senapati légok tjatjaban

buukna digélung djutjung dibeulit ikët wuhung
kurnisna sérëg di lawang
godeg pamarepek panghang
panggunir rampog djeung badjo
matana seneng puputan lir nuntjang djadi

aki mudjur géti asli sagalaherang
babakan endah ditunggu ranteilantiana
putri panglamunan lajang
madëg ratu di baba dakeur beureut kota
karatonna di tjarinein tjareklina
di dada kadjojan
tamanari pamandian di Nagasari orai wëling
ditungguan meung lamian diongo kénad bukol
diukna dina tanggal teuwal kétéla
njerangkeun korawa beladur lalan kalangusiran
nu datang ti tjekabahan
puseur deureuh meureunagardi

aki mudjur larehant kadidi tan
tameng dala beuteng nagara
gawena njadap ngaharna
niolak kapes mintal kantele
nirun nganjani gawena si nini mudjur
djeung mungguan puseur kelet deuk dititis

aki mudjur andékak sila mareu gula
bondjeran sapagarangan hareureng
mun geus loba diaugkeun ka kuringan
ditukeur djeung kantjah, seung djeung katei
békél njanghareupan hirup tengah leuweung

aki mudjur nitis gula dijitak hareunang
ngaguis taupa sosodok — mude kakod
mepes peueut lain muatjang dipreprekan
tapi kalapa huluan dirémekkeun dina taur

aki mudjur kadatangan semah palak
pintér mepes tiikelong tjemende
make ulin lagam pamondat pamatjan
awakna séség djeung dödög diiket baran-bayang sampak
ki semah tetendireg meuteu radjahana
deuk diauglut diumjel ka palakana
aki mudjur léléh ngariteu di taur meureu
— radja bangsat utusan monak radjahana
andika teu perlu djeung sentak sngor
tembongkeun ka kula chin dierang sélé
mun kula toter bawo radjal aya ka nerasi kaler
turutan kula, eheng gula keur nyalengkeun
susuguh kula tiu gogor diikat bawo saharita
bangsat gérot badiingna paksi
ngarumutujuk sudud hareureng aki
aki mudjur unggul léléh tandang
tug ka kiwari ngarumutujuk pasir di taur meureu
pasir mudjur kamashur
urut ngahabakan monak sora dierang
ketjéluk unggul kawéntar cawak
seuweu ratu rantuhkandina tégéh taurana

dirangki di jorja waktu kula inéti te
lémbur — 7 sapa 1377.

Tina Kiwari no. 4-5-6:
Septembér-Oktober-Nopembér 1957.

Penting

Keur Rusman Sutiasumarga

dina birit birit penting nadjan bulaan ngébrak tjaang
hamo saurang oge dijalan bira ngarasa -onang
nadjan biwir ngabéhiring ngébrehkeun kasuka
nadjan ramo ngahjéntrang na kawat katjapi
djurudjana ngabédloga dina dada djeung waruga
neuteup kuméhret kabongroj amisna njawa

dina gumantung parjar bidjilna lantera dunja
nadjan nuwuk nuwuk rotet luhureunana
kumaha bisana pértjaja jen beurang datang
nuwa - peuprodian - qum saunan ngagédur bandingan beurang

sabab basa balebat nembongan
ngébrakkeun bandera sakitjeupan
manehna ngaragap dada djeung palipisan
gétih djeung lamprana -- belah djeung wijina
harégungna ngutahkeun rewuan pananja
ti mana paneuteup eunteup
djeung badan njampai njangsaja
naha masih kaneh di alam dunja ?

kadjeun keur benteng batanang kadjeun keur bulan tjaang
kadjeun medjang ngélatan neangen lajan
manehna teu milih ka laut meulit
iswal ti huananleuarna na panjumper
beurang ulah ilang kuring hontjawang
penting ulah datang kuring laléwang

lain teu njarahoeur
burit karek indit
beurang kerék miang

bandung 19/11-52

Tina Sipatahoenan no. 134 taun
ta XXXVII, 19 Djuni 1959.

Ronda

Sempalan tina hiji tjarita

GEUS biasa pikeun Djumanta mah datangna sok geus penting, malah sakapeung mah djam duawelas penting kakara kurutak. Pamadjikarana mah ngan sasat teu unggal poe ngabaeudau. Ma'lum bae djéléma laki-rabi, saha nu teu hajang lila reureudjeungan, mangkaning ieu mah tuda braj beurang miang, geus poek kakara datang. Tapi lubuhan Djumanta djéléma saber dikitu-dikieu oge ku pamadjikanana tara dilajanan da ari geus senbeuheun ambékna mah sok repeh sorangan.

— Kang, tadi aja nu ka dieu mager aja pèrèlu ka akang. Ku kuring teh disébutkeun bae jeu akang sok geus penting balik ka imah.

— Pèrèlu naon tjéneh? tjeuk Djumanta bari utuh-utuh, harita teh geus meh djam duawelas manehna kakara datang.

— Teuing atuh da di dieuna ge teu lila. Barina oge tjing atuh kang ulah sok amplèng-ampléngan teuing, batur oge teu cuweuhun nu dagang kawas urang tapi da tara népi ka tjul imah tjul rabi.

— Hih ari maneh kawas teu njaho bae, sakieu djaman sagala mahal teh. Hénteu papohoan mah atuh avar manéh kedio. Keun teuing batur kitu, sugan manéh lila oge hiji-mana mahi, kapan urang mah nadjan adugongkol oge sakieu ripuh-na. Loin, ari nu tadi ka dieu teh kumaha dédénéana?

— Djangkung, kumisan, dibopeah pangsi. Loin ti saélu mah duka da kuring oge teu pati tégés. Ngan pokna aja penting ka akang, ku kuring oge ditanja rupan bisa dilatalakeun, tapi pokna teh keun bae isuk rek ka dieu deui. Ngan ku kuring dibedjakeun jeu akang balékna tara tawar.

Djumanta teu ngomong deui, tuluj bae bapa tel-mung nu geus didjagragkeun dina bale-bale, brak dedabaran. Pamadjikanana teu repeh-repeh njaran ulah sok penting teuing ba-

— Sina da saktu mada salulu deung ba oge an ka mah mah ukur mawa beuteung korong.

— Heueuh naha bajang dikirna manahana? Wang mah asal njatu bae, bajang ngala bru mah pamanana bisa, manasina dagang dimodalan, ieu mah wungkul modal kadaek babagan keur mendi bens oge geus maling.

— Nj, eta atuh bang kudu mah sok hawa ku deungpeudeungeun, siga bababari naha manawan dakt teh, kuring mah salakian burih soringgit og. Lari sok gapoj-gapoi. Ari rek ngagoporeng milik lain pibadeun da paguh usik-anilik dijuga ku Nu Kawasa, bisi matak dora. Rek ngagoporeng djamin djeung elana bae, tarkeop aja ngakjak matak tambah lora-balangsak, tarawade manuk nendhar pati, mangka ka-ajana keur siga lora.

— Nja eta rek sarwa sakti, ngomong, salaku teu ngomong da paguh omongkeun da pira ku kudu ngebut sugema rewuhan kali tapi lari djeung teu sugema hate omongan. Sabar mah sabar ti bahanda oge kurang kuduaha nje sabar da sabar di dahar-sabar oge kapar sabar teh aja watikan. Nu tarungkeunkeunana mah eta was anu dilaréndo.

— Baku alang mah ari geus tuluhan teh, omong pama-djikanana bari tjitres, tjitres, mendeuan lica beunang nja-likrik.

— Ari maneh, mada kudu neon deui anu diomongkeun? Kapan kitu kanjatanana. Boga kuwu ngan ngarah untungna bae, ka rahajat mah geus teu mulira. Da tjatjakan henteu rea mate-mate mah bante lareh oge geus didorongkolkeun tah kuwu kubaja teh.

— Iis mi akang sok gagal ah teuing rekitu aja ronda teh. Barina oge kapan urang mah larongdahar majéng kenéh, pake tetan rudin-rudin teuing.

— Nja niénding, akang mah masing teu porot dalur teu rudin pake oge hate mah tara daekeun djongdjong. Rudin ku rudinna, hade ku hadena, keukeuh bae hate sosama mah kudu d ragangan. Geura bae pikiran, lamun urang rēpi ka porot dahar meuteun moal bisa usaha, rek dikumahakeun anak

pamadjikan, da akang mah moal tega. Anu matak lamun kadjadian akang datang peuting ulah dipke omong da lain ngalédu. Dina hadena pake, dahar tjumpon, émh, kumaha ari gorengna lamun urang makmak-mëkmëk sorangan teh. Djadi sarwa salah bae.

Dikitukeun teh pamadjikanana teu nembalan, djongdjion bae njaliksik bari emok-tjabok. Meusmeus tjëtres meusmeus tjëtres nindësan lisa atawa luar anu beunangna njaliksik make dilamot heula sagala. Ronda djeung baturna tea mah djarongdjion bae arudud teu pipihueun ka nu keur pabentar pamanggih, ngan sanggeus pamadjikan Djumarta teu nembalan deui, kakara milu nimbrung.

— Nja eta kang kuring oge teu ngarti ku taladjak Pa Kuwu, babasan teh sing alakur, sing darack silih tulungan kabutuh djeung batur saléhnaur, tapi maréhna sorangan hirup mewah ari rahajat mah kekecepesan. Kalah pamadjikan bae di unggal deulub, oggok ari anu di panglaladjoan mah, sigana geus moal aja dua kuwu buhaja. Komo ka ronggeng mah ari barang-bere oge mani bro-broan. Padahal djeung manan duit dipake ka ronggeng atawa pëlësir ka dajauh mah bagikeun bae ka nu miskin.

— Ah keun bae urang antép karépna ajeuna mah, sabab samangsa-mangsa djëlëma geus popohoan ka awewe, kana kadurjaan djeung kamasiatan eta tanda tereh leungit djajana.

— Mulun ari kitu tea rauh, tapi eta bae kahajang teh ulah njolok mata buntjëlèk teuing.

-- Ari kitu kumaha euj?

— Kamari bae basa tas ti dajauh, leuh balandjaanana mani ngorobag ka bodjona nu ngera mah. Radio rumbu, mèbél, papandolan anu mewah anu pikeun di kampung urang mah kurang pantës kamewahan siga kitu teh, komo lamun diukur ku kemadjuan mah da desa urang teh katinggalana ku desa talangga oge. Ieu mah kumaha rahajat bisa lila sabar da kuwuna ngeunah sorangan, imah mah imah da unggal dijuru sasatna. Sédëng ari pagawean beurat kabeh

diteunbleulikeun ka Bapa Ngabihi, manehna mah éntjak-éntjreung bae ngudag-ngudag ronggeng ka unggal nu hadjat. Djeung eta deuih bapa Ngabihi sakitu djéléma teuneung teh make eleh ku wêwésen kuwu baragadjul buhaja darat.

— Énja ari kuduna mah anu djadi kuwu teh Mang Ngabihi atawa Ngabihi Mantën. Tah mun eta mah na djadi kuwuna meureun rahajat teh rada bae dipalire.

— Uhun, kuring oge mupakat lamun salah saurang di antarana djadi kuwu mah, anu ajeuna mah kalah ka ngadabrul wungkul. Eta bae pamadjikanana anu ngora ongkoh anu sok ngahalangan bae ka kuwu teh. Abong-abong urut ronggeng.

— Ungkluk-ungkluk atjan si eta mah.

— Komo ari kitu mah.

Sabot uplêk ngobrol trong-trong sada kokkol dua kali di bale desa.

— Hih geus djari dua geuning.

— Heueuh nja, teu karasa ari ngomongkeun batur mah, njaho-njaho geus peuting weh.

-- Ah rek ngidër deui kang.

Pek atuh, tong antitati bae da ajeuna mah geuning
bangsat oge djadi tambah loba bae abong keur sagala hese.

Ronda tarurun, teu lila kadenge trak-trek-trok bari ting-
ga-ero.

-- Tong saare teuing ! tangghi !

Na dihudangkeun aja nu nembalan magar njaring, aja nu
ngan ahur ngadehem atawa betuk ngarah disebut njaring,
padahal mah pamohalan da geur djom dua. Saking hajang
meunang pamadji Lac meureun ambek disebut tanghian.

Bandung, Djuli 1959.

Tina Sipatchoenan no. 182 tn. XXXVII,
15 Agustus 1959.

SURACHMAN R. M.

Lengkepna: Maman Surachman Radea. Dilahirkeun di Garut dina tanggal 13 Septembér 1936.

Waktu asup ka S.M.P. mimiti sok tulas-tulis, kajaning dangding narpon djeung dongeng-dongeng, babakuna mah ngeunaan rohangan pikeun barudak dina madjalah-madjalah atawa surat kabar basa Sunda djeung basa Indonesia.

Ti taun 1954 ngahususkeun maneh nulis sarta nungtik lapangan puisi, nja eta waktu djadi siswa S.M.A. bagian sastra di Bandung.

Sadjak-sadjak Sundana dimuat dina madjalah-madjalah: *Sunda, Warga, Tjandra, Kiwari* djeung surat kabar *Sipatahoenan*.

Mimiti nulis keur di S.M.P. keneh, dimuat dina *Sipatahoenan, Sunda, Panghegar*.

Ari sadjak-sadjakna dina bahasa Indonesia, dimuat dina madjalah-madjalah *Kisah, Gélanggang/Siasat, Indonesia, Genta, Merdeka*.

Dina taun 1958 sanggeusna lulus udjian Sardjana Muda Hukum ti Fac. Hukum Universitas Indonesia (Djakarta), diangkat djadi djaksa dikota Purwakarta, tuluy pindah ka Karawang.

Dina ieu buku dirihat sadjakna

ISUK-ISUK DI BASINIK
PRABU MANDURA TARA
LEMAHTJAI
BALADA BAPA KOLOI
ELEGI PAMUNGKAS
LAGU PATURAJ
TJIMATA INDUNG
ROBINSON CRUSOI
SAMAGAHA
INTJU KURING

Isuk-isuk di Basisir

Kusir sang aditya tunduk di langit wotan
mendon puring pamitan

laung dengah mabenghap naps
adami adami
gulungan ombak mantjawura
djambegur nambak basisir

di lha dumiling montjorong
ngurmeung di laut sapara
dalah-dadali di djomantara
ngamangsa antara sinai sagara

tjorong kapal ngabudalkeun haseup hideung
manabul möntjar patarënggang
sakotji npiriwik nurih djaladri
yaburëntja) tinggarupa lajar putih

easi laut di tengah panuahan budah
pada mibanda tjarita rasiah
korban-korban kasambut di poe naas
kapal-kapal tarapa dasar samudra

sang aditya gumawang di arwang-awang
tanda beurang datang tardang

Tina Yjandra no. 6/7 th I
Oktober/November 1954.

Prabu Mandura Tapa

dina nuh-nuh areu suku tjurug
luhung ménékung ngagulung hidji tudu
képral baeja njimbeuhan nu tapa
guruh samawur agasor swara kurusetra

bongan ngagém langgala ngabahja dunja
dipéntijikeun ku krisna wisnuhatara

dina nuh-nuh areu suku tjurug
binila wéleh teu djadi térus ditunggu
djaub ka hangru medan danalaga
guruh bitotama kadeseh ku tjai nutug

geura lugaj ti patapan he térah yadu !
pinasti kaget ku balukar nu hebat
murangmaring kaporotan djurit
bongan katipu ku dewa
agéman taja gunana

Iina Wargu no 165
g. 22 Djanuari 1956

Lēmahitjan

tatjan balilahan inggalajauh djanh
dina prungna dir, museur dina larabus

nya teu piala wadiah budira bedjana
gaur taunggaran nu kélar tanpa tjinata

redna kula teh kulisik kensik
ten kéndarna disipuh budah kikisik

tatjan balilahan djanh dina prungna
utpali, puseurdiri na lambutna

Sina Waga no. 174
tg. 30 Maret 1956.

Balada Bapa Kolot

kalangkang bingbang na tembok
batuk-batuk djeung bongkok
bapa kolot masakot
wantjina liwat

untjal djempo dibotörök burit
neangan latjak neangan rungking
lantaran ganggong geus geleng
ditjukor kahuruan peuting

— boga naon ajeuna dibawa mulang bapa?
bedja nu mana beurat na taktak?
— udjang! na kandungan ieu endong aja saung
bari saperti bedja tea nu ditunggu-tunggu

ilang kalangkang tina tembok
titataradjong djeung bongkok
bapa kolot liwat
nëkënkeun iteuk

lamun padjar sesumbar pandji-pandjina
kaluar bapa kolot mutéran kota
nunggu bedja padesan aman
tina sakumna antjaman

tjunduk ka tadi isuk
aja kadjadian nu matak ngarandjug
bapa kolot tiwas
kagirës karetaekpres

Tina *Kiwari* no. 2
Djuli 1937.

Elegi pamungkas

tjangkurleug djalu nunggalkeun eunteupan
peurih letah katurih tjujuk mandakaki
masing srangenge njangkere na watës poe
langgëng kapieling gëndang ibun peujar na hate

tong ngagenri
tjénab tjinta bantjet untjéran wéling
gumatilog ganti galéngan

pikeun kuring kudu dirébut dipake tumpang
tjinta memeh karangkul lir lahar
andjeun gesëng satëngah teu eling

tjangkurleung nunggalkeun dahan eunteupan
ajoreang gendang ibun nu peujar
kapal nu ditundung ku panglabuhan
heber lajar lampar

Tina *Kiwari* no. 2,
Djuli 1957.

Lagu Paturaj

soara njawa kari sakesetan napas biola
ngölöpörkeun lagu lumajung hideung
tongtrém têmén andjeun njangsaja, önung
luang katukang ngulahet nembongan lila

sakesetan duh sakesetan ti dinjo surna
mutiara kuring lina watangna
napas biola nu ngagërihan
njëkleukna djërö tangkeupan

Tina Kiriari no. 3
Agustus 1957

Tjimata Indung

bari era kuring pèrlu menta ampun
pikeun kasabarabana, éina
ieu tega mcutjrong rambisakna ibun
dikorbankeun ku dahan andjeun nu tjata

njéröpi ka sakudjur bodan nangkuban lumpuh
ngudaran uraturat napsu

Tina Kiwari no. 3 Agustus 1957.

Robinson Crusoe

katenggangkeun tina lingkung hirup kumbuh
angkenhan mah ngumpul saluhureun alun
roroesan ka watès implèngan
djawabna kunangkungan

bisa djadi pueh teh djalan kaluar nu panghadena
dalah tarekah pèngkuh djadi tjëtjèkèlan
hidji kapten dina kapal pangimpian
mireungeuh manehna ku solobong toropongna

tapi samemeh pangharèpan ngabukti
goreng mun teu mjalujukeun diri

1957.

Tina Sipatchoenan
tanggal 31 Agustus 1959.

Samagaha

pabeubeurang kuring ngénu sangkaan
nu belina maah ngababatang satumuh nyawaan
penting nu nyubajaan kaendahanana, subaja
kaajaan kalah ringrang bajemungiang

ibarat buleudan poutup nenggél angén pisan
kasatiaan anu dibokong ti tukang
lakara kakoreh mokaha hartina
ruparupa nu geus taja dikeuna

Tina Siparahoean

tanggal 10 Septembér 1959.

Intju kuring

*Dialamankeun
ka Nini Anteh di Bulan*

pageto lamun aja nu nempo
eta pasti intju kuring
djaga upama aja nu njaba
tan lian rundajan kula

atawa andjeun geus djengker?
atawa njanipak réténggér?
mustah!! taja bahan pakéan pertjaja
kapan andjeun awet ngom awet djaja
(kěntreung deui kěntreung deui
kěntreung lain tamba keueung)

di mana langit opotwalas ngémpur
sok hajang turun ka lulur
sok hajang mulang ka beuteung
meureun napakkeun dampal sorangan
njakskeun anbu kuntjen huanan
upama djaga dikandung

(kěntreung deui kěntreung deui.
kěntreung soteh keur nu ludeung)

nini anteh! nini anteh!
běnteu beakeun kanteu?
ngan manéhna intju kuring, nu nangtukeun
beunang nium naun?

djadi boch bungkus bumi
anu kari rorongkongna
atawa djadi amparan
intjakaneun nu digelaja

(kěntreung deui kěntreung deui
kěntreung pikeun intju kuring)

13 Septembér 1959.

UNUS SUR

Ngaran pandjangan mah Unus Suriawiria. Dilahirkeun di Bandung tanggal 13 Septembér 1936. Résep nulis ti keur masih di S.R. keneh dina surat kabar *Persatuan, Padjadjaran*, nja eta dina rohangan barudakna. Kabehdicunakeun karangan-karanganana dimuat dina madjalah-madjalah *Panghegar, Warga, Tjandra, Sipatahoenan*, dst.

Kadjabana ti nulis tiarpon djeung sadjak, oge sok nulis ngeunaan pengawéréh, babakuna bab elmu-hajat djeung kaschatan boh dina basa Sunda boh dina basa Indonesia.

Ajeuna masih mahasiswa di Département Kimia-Biologi, Institut Teknologi Bandung.

Dina ieu buku dimuat tiarponna

SANGGEUS DALAPAN TAUN

Sanggeus dalapan taun

Dina pamariksaan nu pangabina, kuring geus bisa narik kasimpulan : duanana teu ngabogaan panjakit impotensi. Tapi nu pasti, sanggeus lila kuring ngajakeun deui panalungtikan, aja kaabnormalan di-pihak pamadjukanana. Nja hal ieu pisan meureun, alatanana teh. Oge hal nu kudu geuwat² diindungan lantaran, manehna katjida hajangna boga anak. Ah da salu atuh manusana nu teu hajang boga anak oge moal kaiwal-keun kuring pribadi.

— Doktër, abdi teh katjida hojongna gaduh anak omongna pinuh kalésuan. Parantos dua — katilu taun ajeuna abdi laki-rabi. Oge parantos kasakitu kalina ngajakeun usaha saréng ihtiar sangkan gaduh anak. Namung teu hasil wae. Mangkaning doktër, omongna teu ditulujkeun, manehna tungkul, tuluj ngaluarkeun saputangan leutik tina tasna, dipake njusutan tjimatana nu njalangkrung. Kuring tjitjing keneh. ngabêtëm teu njoara ngadagoan manehna nulujkeun tjaritanana.

— Abdi teu wérat njébatkeunana Doktër, omongna deui lalaunan bari ténus tungkul njusutan tjimata

— Naha ?

— Pun lantjeuk doktër !

— Naha kumaha raka teh kitu ?

Manehna teu nembalan. Tjimatana beuki njalangkrung minuhan panonna.

— Naha ku naon raka teh ?

— Abdi alim dipangwajuhkeun doktër. Alim³ dijawabna gantjang nakër, tapi lalaunan.

— Oh, bade ngawajuh raka teh

Namung kumaha atuh upami sagala usaha tos taja nu mëntal, sêdöng raka apan mani sakitu palajna putraan. nja taja djalan sanes deui pangintën iwal ti . . .

— Doktër ! !

— Sanes pisan kuring ngandjurkeun supados raka ngawa-

juh, mung dèmi kanggo ngenalan kakurangan nu meniang
pèrtu pisan apan, taja djalan lian deui.

Namung sim kuring pèrtjanten ka doktèr !

Pèrtjanten kumaha ?

Utamana bakal laksana

Apan ku nu tipun ge los garagal, aja mo beda ku
sim kuring oge

- Namung n'tèp sim kuring pèrtjanten, doktèr bakal tiasa
mènjangan karurupér ieu

- Naha ?

- Duka, mung dina hate leutik abdi aja gèrentes doktèr
nu bak I tiasa nulungan.

Keur awatara diangdjungan, kuring teu ngadjawab. Djeung
memangna, asa dosa mun kuring teu ngajakeun usaha nêpi
ka titik ahir kamampuh, keur nulungan manéhna.

- Upami kitu, mangga. Endjing kédab sumping demi
kuntèn tebih salapan, sarèng raka, tjeu kuring mutus

Sanggeus ngamimitian manéhna anit, Kuring nganteur
leuri nêpi ka luyang. Sanggeus véring sora mobil kadenge,
kuring kakara asup deui ka kamar gawe. Bari ngagabut nji
eun laporan, ras ingêt ka waktu nu geus kaliwat, waktu ku
rang kungsi djadi asisten vertebrata keur barudak tingkat
dua

Di antara 20 praktikan nu ku kuring diasistean, aja dua
praktikan, malah méréna diébut, modjang duaan, nu ka-
tjeda lajéutna. Boh keur kuliah atawa keur praktikum. Tin
djetug Is ngaranana teh. Nu hidji Rustini pandjangna teh,
sélèng nu hidji deni mah Hulinah tapi ku barurna di Is-Is :
duanana pada pada urang Tasik. Duanana mun keur prak-
tika tara padjauh, djeung sok milihian darink deukeur medja
tempat preparat². Basana teh boh babari mun aja kapérluan.

Foe eta, saraca kudu ngamimitian nitenan „urogenital
system” tina Cavia. Mangkarang Cavia nu harita pada njang
harapanan teh, geus kapat minggu dipake praktika nu sa-
menekna d'leueun beula ari geus atawa memeli praktika
dina formatine

-- Ieu kuat Is mah, ieu mam tambaj kieu tjiptanok oge.
omongna bari ngaluarkeun saputangan leutik tina djeroan
saku lab djasna

Tong deukeut teuing anéh Is, tuh tjara Tin wae, geus
bisa ngamimitan.

- Atuh da teu kapanggih wae Cavia arut Is wae Tin.
omongna deui bari ngagulanggeper Cavia dina formaline.

- Lain nomer 13 nu Is teh !

Enja, tapi ari nomornu anéh aja, ngan Cavia na duka
ka mana.

-- Nu apa wae atuh Is, bisi beakeun waktuna, tuh geus
pukul satengah tiu.

Kuring nu diuk nungguan tukangeunana ukur anut Da
geus teu anéh ku nu dua ieu mah. Biasana unggal waktu ge.
sok aja wae nu ribut. Komo Is, mah !

-- Ari nu Tin „female” nja ?

Lain „male”. Naha kitu ?

- Tah bisa „changing” ah éngke. Nja Tin, nja.

-- Teu kenging atuh, tjek kuring pipilueun.

-- Da si Is atuh, heug wae akang njahoeun, omong Tin
lalaman. (njarebut „akang” biasana ka kuring teh). Geus kitu
duanana aranteng deui ngabantja bantjawa raasing?. Da ukur
sora pesel, pinsel atawa guiting wae nu dipake ngabédah
beuteung Cavia nu kadenge satérésna teh. Atawa mun teu
kitu, rumahuh Is nu bari ngagisik panonna nu ku gas for
maline make saputangan leutikna.

- Tin, kapanggih „ductus epididymus”na ?

-- Entjan, karek ge „corpusna.

Tah „cauda”na ge geus kapanggih. Ngan „vas dif-erens”na
mah geus lila diteangan tjan kapanggih kenéh wae !

-- Tanjakeun wae lila ka akang, omong Is bari ngikikik,
anu dituturkeun ku Tin diukna ngisér bari ngiwit ka Is

- Pek, pek ! njéri ah Tin ! Geura akang jeuh !

- Eeéh, haretaeun wae nja, omong kuring.

- Da si Is atuh !

-- Tin ketah !

Plèng, lès wae jeuh dua praktikan teh tara kaas'stenan deui sanggeus kuring kudu nulujkeun studi ka Djërman. Naha manéhna tuhu sakolana atawa bènien, kuring teu barangtanja. Népi ka kuring balik deui kalawan hasil pamaksudan.

Tapi, ku teu di-sangka, bér djoi teh salahsaurang ti nu duaan tea, datang ka tempat kuring ngajakeun praktek sore, di imah. Is, nu ajeuna geus djadi njonja direktur ti salah sahidji C.V. ekspor djeung impor.

Manéhna datang, sabab boga kasusah, hajang boga anak. Lain heueuj tjara baheula.

Lala kuring ngajakeun pamarksaan, kalawan digawe beurat. Bieuna geus putus pisan pangharépan. Tapi, ku sabab paritig hate hajang nulungan manéhna, dina hidji panalungtikan kuring nangenan ka abnormalan pamadjikanana, Is tea. Kitu ge mehmehari taak, beak harépan. Da ari panjakil impotensi mah di duanana ge negatif.

Alhamdulillah, kuring njébut sukur ka nu Kawasa, basa opat bulan ti saënggeus kuring mraktekkeun pamanggih kuring keur nulungan manéhna. Is datang deui barèng djeung salakina, kalawan pinuh gumbira.

— 'Tos tilu sasih dokter pun bodjo teh!

Ah, saha nu teu suka, mun nulungan sasama aja hasilna!

Sanggeus boga dua, Is pindah dibawa ku salakina. Tjenah mah ka Bandjarmasin. Kuring ngan ukur ngadudunga, sangkan maranehna loba boga anak. Da apan kahajangna. Sok ras deui ka waktu baheula, basa keur manéhna djadi keneh praktikan kuring.

Ajeuna sanggeus dalapan taun lilana, ti basa menta nulung, manéhna datang deui barèng djeung salakina, nu tjénah mah geus pindah deui ka Djakarta.

Ajeuna tos gaduh opat, kalina nu eukeur, doktër, pun anak teh. Opatanana awewe, omong salakina

HATO'AN WANGSASĔNDIAJA

Dilahirkeun tanggal 23 Septembĕr 1936 di Tasikmalaja. Sanggeus namatkeun S.M.A. nulujkeun sakola ka Fakultas Ekonomi Universitas Padjadjaran, Bandung.

Mimiti nulis keur di S.M.P. keneh, dimuat dina *Sipatahoenan Sunda, Panghegar*.

Dina ieu buku dimuat tjarponna

MANUSA KARIM

Manusa Karim

Satésing kuring teu njaho ti mana kuring kudu ngamimitian pangakuan kuring. Hirup kuring asa ngagantung di awang-awang, teu njaho ti mana mimitina, sarta teu njaho di mana pitungtungemana.

Aja oge ingetan kuring rek ngamimitian pangakuan kuring tina gagalna pèrtijntaan kuring djeung Inah. Inah mitjinta kuring. Oge kuring mitjinta manehna. Hirup kuring keur Inah, hirup Inah keur kuring. Keur kuring djeung Inah dunja ukur keur duaan.

Geus lain sakali dua kali Inah menta ka kuring supaja gentang dipihukum. Gantang saganjang-gantjangna. Ulah kôsöl ngadagoan basana. Matak ngeunah kana hate, beubeuruh bêt ngagugedjeug, maksa rosa ngagagantjang, hajang gentang dipibanda. Tapi kumaha atuh. Ari keur kuring kawin lain-hidji hal nu babari. Teu babari kawas djëléma nêpungkeun hate, hate kuring djeung hate Inah. Ukur ku téjung tontong, ieu rêsêp kuring rêsêp dibarêngan silih pikaasih bari silih pikanjrah. Kawin mah da kudu aja saratna. Maénja kawin ukur mawa hadji sarakèt awak onaman. Sédêng kuring, menta oge njaho meureun kumaha kahirupan tuking belja. Keur naruh hirup hirupna diri pribadi oge kudu digawe dug hadu pèt njawa.

Hadji pée lusa kuring kakara ba'k tas nambahan, kuring naruh nepu surat ti Inah (Inah kungsi sakola PBB). Suratna teu panjang. Nêrangkeun jen indung Inah dadak sakala tolosa supaha Inah daek dikawinkeun ka hadji. Hadji bung-bung. Beureus aja ngénès aja. Tapi kumaha da keur kuring nu masakat pa hadji nu sakitu beumgharna lain bantrak-bantrekeun.

Tilu pée ti harita Inah geus oawewuh di lembur. Inah geus kawin geus dibawa ka kota ku pa hadji. Ku kuring kakara balik ti man sababna ti baheula Inah sok ngagugudiég menta supaja gantang dipihukum.

Supitun, leu hour luring teu matak jadi angétnan. Deu-
 -neng, leu hour luring teu matak jadi angétnan ngawawens, teu leu
 hour luring teu matak jadi angétnan.

1. Untuk itu, perlu kiranya diadakan pengkajian, peng-
 2. ulangan, dan pembenahan terhadap materi dan metoda
 3. pengajaran, terutama terhadap metode belajar mengajar dan djam-
 4. pang pengajaran, dengan tujuan untuk memperoleh hasil belajar
 5. yang lebih memuaskan dan tidak membosankan.

... dan itu yang menjadi kekhawatiran adalah anggaran di
... dan itu yang menjadi kekhawatiran adalah anggaran di

1. Untuk mencari luas bidang datar lain yang mempunyai panjang dan lebar yang sama dengan luas bidang datar tersebut.

[illegible][illegible][illegible]

ratna manéhna nérangkeun jen hirup sangsarana kaleuleu-wihi, djauh bedana djeung keur di lémbur basa aja keneh indung, basa aja keneh bapa sanadjan sabéhna hirup barita ge geus mangrupa hirup nu heurin ku tjetjoba.

Tungtungna mah sok kalah hajang ngajonan, népi ka mana dododja hirup téh. Maranehna hajang njoba tolotjer dina dododja nu pangkahotna. Lamun paréng isuk pael, halang pael ngaringkuk ngeukeupan tapak, pértanda jen kungsi hirup, kungsi babadug ngalawan dunja nu gangas, hirup nu taja keukeupaneunana.

Pagawean kuring di kota teu beda djeung keur di lémbur ... Karim néruskeun ... Isuk² indit njokot betja ka tolot, ngabéngkot sapopoe, pukul duabélas tengah peuting balik sorawa duit sesa setor dahareun duaan djeung Uti nu leas kalarangan ... hidji kahirupan nu matak borén.

Kuring geus njoba-njoba lumpat tina karamean kota, dijalan jalan nu pingrakat, tina sahengna sora maobil, sora betja, tapi salawasna luntjat mulang wae. Geus lila sakali dua kali kuring usaha geusan leupas tina kahirupan nu sakian malik régédna, kahirupan narik dijélma. Tapi langkah téh teu kaur djauh, gédiéd. Lamun paréng bisa luntjat, tara lila, mulang deui ka asalna da meureun geus ka dinja luhurna.

Kungsi kuring diadjar dagang sautek-sauteik. Tari dangdut teu kaur ajaan. Nja lumpatna kana betja deui. Batja batur hirup kuring. Dijigana mun di dunja euweuh betja, kuring mah teu boga hak hirup.

Sabéhna geus karasa ti baheula awak kuring moal kuat dipake ngabéngkot sapopoe dijiga kitu. Komo sanggeus kuring rémèn batuk mah beuki katara njirorotna awak téh. Ku ingétan moal kungsi tépung bolan awak kuring tangetan urang bro. Awak kudu diubaran, nu tangtu menta duit. Uti geus bulanna, nu tangtu menta duit.

Kumaha djeung ti mana nja kuring kudu meunang duit kuring sorangan teu niaho. Mun ngandélkeun ladang sapopoe, dipake sapopoe ge kurat-karet keneh. Djeung naha kira kira na aja dijélma nu pértijaean ka kuring?

Beuki lila kandungan Uti beuki gēde hartina beuki deukeut kana mangsana kuring boga anak. Beuki dieu kuring kalah beuki lēwang, beuki sieun njanghareupan pikahareupeun.

Tjeuk kilinik kuring kudu diopnamau. Uti kudu dibawa ka doktēr ahli.

Dunja djiga nu hajang mupuas hajang tjatjap ngulinkeun nu keur sakarat. Mangkéluk dunja kiwari, dunja nu tjek kini dunja tereh kiamat, dunja nu tjek djéléma² dunja edan. sanadjan bari teu hajang njaho naon sababna pangna dunja kalah disébut edan. Malah teu kapang edan, bisa djadi nu njébutna sorangan nu djadi mangkéluk edan.

Manehna néruskeun : Penting harita bulan ukur bise dilélah, katutupan mega hideung ditungkup ku indung peuting. Kuring kaluar ti imah kalawan langkah lésu tapi ngagem pikiran nu pasti. pasti bakal dilakonan.

Kuring ngawawaas : bulan nu ngan katembong lébah na, sakuriling sēpi djempling. Djalan leutik ngérobat hideung beuki djauh beuki poek. Sora ronda nakol kai, troktrak hasvar² di diauhna. Langkah nu lésu ngaleughoj, tjalana nu rada gobrah gubar-gaber maréngan njéketna sora tarumpah kateueulkeun dampal suku. Djeung buuk nu gondrong, kumis nu rogek tiarang, djanggot nu keur mimiti djadi. Di kenti katuwu lébah palip'san godeg pandjang hideung aréng meunang ngahadia tadi beurang. Sarta dina djero sirah ngagawat niat nu pasti. pasti bakal dilakonan.

Imah panggung nu djadi tudjuan, poek sakuriling bungking kahieuman tatangkalan.

Djiwa hoghag pasea antara nu njalahkeun djeung nu mēnērkeun. Pikiran nu salah mēnērkeun, nu bēnēr njalahkeun. Duanana patorong-torong, pada² njékél bagianana. Pikiran nu bēnēr nitah supaja balik deui, nu salah ngagēbérar supaja ngagantjangan leumpang.

Karim néruskeun deui : Kuring abus tina djandela téngah. Djigana nu boga imah pohocun nulakan, da sanggeus sélot lesot, didiundiungkeun saeutik, diandela muka. Kadiaangan ku sorot listrik nu norobos liang² bilik, rēmēng-rēmēng ka-

KARDJO WANGSAATMADJA

Dilahirkeun tanggal 24 April 1937 di Garut. Lulus B.I. Basa Përantijs tahun 1959 di Djakarta Kungsi ngawulang basa Përantijs di S.M.A. Kanisius, Djakarta, S.M.A.-Negeri Tjiamis. Nulujkeun Sakola ka Fakultas Sastra djurusan basa djeung sastra Përantijs Universitas Padjadjaran Bandung.

Nulis sadjak djeung tjarpon dina basa Sunda djeung Indonesia. Karanganana dimuat dina *Gelombang Sastra, Kiyari, Wamta*.

Dina ieu buku dimuat sadjak-sadjakna.

ROH
PILAR DJAFATI

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

32

33

34

35

36

37

38

39

40

41

42

43

44

45

46

47

48

49

50

Ann. *Libri* no. 3,
Anno 1957.

ESON SUMARDI

Dilahirkeun di Lémahabang, Wadas, Krawang, tanggal 27 Nopémber 1937.

Sadjak-sadjak djeung tjarponna dimuat dina *Siparahoeunan*.

Dina ieu buku dimuat sadjak-sadjakna :

MUHI

ANGIN PEUTING

Muih

sora sora djadi garing.
ngoleng kagedag gënding,
lun gënding njurup dangding.
génding aing djatning aing.

lêp sip p aing bega karôp
manuketa larat tungtung pati
tis manitis di bumi tis
njukjruk asal balik asal.

Bandung, Okt. 1959.

Tina Sipatahunan no. 253 th. XXXVII
tz. 11 Nopember 1959.

Bandung, Des. '59
1025 *Spinohecton* no. 292 in XXXVII
pp. 30 December 1959.

AJIP ROEMDI

- Dikabhi'kan: 1. *Manuskrip* (1954) (n.p.).
Kupah: 1. *Manuskrip* (1954) (n.p.).
basa: 1. *Manuskrip* (1954) (n.p.).
basa: 1. *Manuskrip* (1954) (n.p.).
Kepandita (1954) (n.p.).
1954. *Manuskrip* (1954) (n.p.).
pukan: 1. *Manuskrip* (1954) (n.p.).
ting: 1. *Manuskrip* (1954) (n.p.).
Gjina: 1. *Manuskrip* (1954) (n.p.).
Tjina: 1. Manuskrip (1954) (n.p.).
Gjina: 1. *Manuskrip* (1954) (n.p.).
Manuskrip (1954) (n.p.).
Kulungan (1954) (n.p.).
Pula: 1. Manuskrip (1954) (n.p.).
Indana (1954) (n.p.).
Santa: 1. Manuskrip (1954) (n.p.).
niaeta: 1. *Manuskrip* (1954) (n.p.).
traan: 1. *Manuskrip* (1954) (n.p.).
hasli: 1. *Manuskrip* (1954) (n.p.).
Manuskrip (1954) (n.p.).
taun: 1954. *Manuskrip* (1954) (n.p.).
Gjina: 1. *Manuskrip* (1954) (n.p.).
Dina: 1. *Manuskrip* (1954) (n.p.).
barada: 1. *Manuskrip* (1954) (n.p.).
redaksi: 1. *Manuskrip* (1954) (n.p.).
n.p.: 1. *Manuskrip* (1954) (n.p.).
opat: 1. *Manuskrip* (1954) (n.p.).
Gjina: 1. *Manuskrip* (1954) (n.p.).
1954. *Manuskrip* (1954) (n.p.).
Silang (1954) (n.p.).
1954--1954. *Manuskrip* (1954) (n.p.).
Sila: 1. *Manuskrip* (1954) (n.p.).
djina: 1. *Manuskrip* (1954) (n.p.).
Pula: 1. *Manuskrip* (1954) (n.p.).
Lila: 1. *Manuskrip* (1954) (n.p.).
nisai: 1. *Manuskrip* (1954) (n.p.).
ang: 1. *Manuskrip* (1954) (n.p.).
Sastri: 1. *Manuskrip* (1954) (n.p.).
Dina: 1. *Manuskrip* (1954) (n.p.).
Dina: 1. *Manuskrip* (1954) (n.p.).
Dina: 1. *Manuskrip* (1954) (n.p.).
Dina: 1. *Manuskrip* (1954) (n.p.).
Kira: 1. *Manuskrip* (1954) (n.p.).
Cura: 1. *Manuskrip* (1954) (n.p.).
Kira: 1. *Manuskrip* (1954) (n.p.).
Dina: 1. *Manuskrip* (1954) (n.p.).

Djante Arkidam

Panonna beureum siki saga
Leungeunna seukeut lalantjip gobang
Niplasan badan dahan gedang
Arkidam, Djante Arkidam

Di pangaduan di kalangan ronggeng
Ngon hidji djagoan
Arkidam, Djante Arkidam

Ti penting angkéban mëndung
Djante radja alampeténg
Maték adji panarawangan
Mandjing ka liang sasorotng sinar
Djaridji beusi pakgade miléj ku ramona

Ti penting ngadalingding wanga
Djante radja dina tajuban
Ngagakgak seuri ngibungan ronggeng

'Mantripulisi, ngalieuk ka ieu' -
Bantingkeun kartu bantingkeun dada!
Wadana, ulah maulatan li dinja!
Urang ngibing djeng kula, Djante Arkidam'

Silih teuteup wadana djeng mantripulisi
'Djante, Djante Arkidam
Ngabongkar pakgade penting tadi
Ajeuna makalangan di nu tajuban'

'Enja, kula Djante Arkidam
Sing saha nu wani madju rek ditigas
Leungeun kula lalantjip pédang!'

Ngahiephiep sapanglalatjoan
Neuteup ka Djante, matana kembang wera

'Ku naon neuteup ka kula ?
'Têruskeun ngibing, peuting njerelek beak'

Rame deui kalangan, rame deui pangaduan
Djante masih ngibing njalempang saleudang
Ngujup arak sloki kasalapanlikur

Waktu beurang datang, Djante ngagoler
Diburu ku mantripulisi :
'Djante, Djante Arkidam, Nusa Kamibangan !'

Ngagisik mata hajang sidik
Djante mēntjrong mantripulisi :
'Ki Mantri, tindakan andjeun lelewa bikariz
Ngabokong djalma keur tibra'

Arkidam ditalikung leungeunna
Sorot matana ngentab seumeuan

Samemeh beak poe kahidji
Djante minggat nitih tjahja '
Kaluar ti pandjara

Samemeh tjunduk peuting kahidji
Mantripulisi njungsëb di dasar kali

'Saha djago nu nungtut bela ?
Datang mun kula njaring'

Susumbarna ngumandang di beuteung peuting
Djante ngabédëga di sesakgantung
Taja saurang djalma nu datang
Djante nguntjud neuleuman djëmpling

Rangda maesan tadi beurang
Ka imahna Djante datang

Wanita mana nu teu taluk ka manehna ?
Simbar dada hideung galing
Biwir amis djëruk garut
Letah madu kalapa puan
Kumis reuseuk sapu indjuk
Arkidam, Djante Arkidam

Teng tilu di tangsipulisi
Djante lilir katilu kali
Ngadjambak mëlës buuk handapeunana .

Teng liina di tangsi
Hianat rangda gigireunana
Djante lilir kabarihinan
Gëblig langkah sakuriling imah
Djante ditingkër, panangtang wadana :
'Djante, hudang !
Urang datang nungtut bela !'

'Sing saha djago, asup !
Mun geus bosën nja hirup'

'Mana ari Djante nu gagah ?
Geuning teu wani bidjil ti imah ?'

'Badan andika palapah gëdang
leungeun kula lalantjip gobang'

Nëmbus katja Djante nangtung di wuwungan
Ngabëndeng njerangkeun nu ngëpung
Djante sidakëp barina ngitjeup

'He balarea Djante ada di mana ?

Ngaralieuk djalma nu ngarëpung
Sora Djante handapeun tandjung

'Udag mangkêlukna minggat !'

Djante lumpat ka kēbon tiwu
Kēbon dikēpung djalma sakampung
Djante njumput di dapuranana
Taja nu wani muru
Lalantjip gobang leungeunna

'Djante nu sakti, kaluar mun énja wani !'

Djante gigideug tilu kali
Mangrupa istri '

'Euleucuh geulis katjida eneng nu ngalangkung
Na hēnteu ningali Djante di dapuran tiwu ?'

'Djante ? 'Ten mendak djalma saurang
Di djēro kēbon tjarangtjang tihang'

'Na siga rurusuhan, na aja budjēngeun ?'

'Njisi, bisi pasar kaburu sēpi'

Sanggus anggang Djante leumpang
Gigideug mangrupa asalua

'He balarea sakampung
Mata andjeun mata dadu !'

Tinglatileuk djalma nu ngēpung
Djante bohok tukangeunana !

Diudag deui diberik deui Djante Arkidam
Lumpat nitih tjahja beurang
Napak kantjang beungent walungan
Nēpi ka panjamputanana ...

Djatiwangi, 1956.

Tina *Panghegar* no. 44 th. IV
tg. 29 Djuni 1956.

Tanah Sunda

Hedjo pagunungan
Paul lautan
Hedjo
Paul
Langit na hate kuring

Masing di mana kuring nangtung
Masing ka mana kuring leumpang
Tanah lembok tempat bumélah
Angin njeot njuman tarang

Masing di mana andjeun nundjuk
Masing iraha andjeun tjunéluk
Kuring mo mungpang kuring rek datang
Neueulkeum tarang neueulkeun djantung

Kuring tungtung teuteupan
Kuring tungtung
Teuteupan
Tungtung bédil
Ngintjér dada

Kuring geus njaksian gētih ngahajabah
Gētih maranehanana nu nākatjinta andjeun
Kuring geus njaksian panon tjarélong tanggah
Djasad nu ruksak ngahungsar na dada andjeun

Hedjo pagunungan paul lautan
Taja kamarasan ngan katugénahan
Hedjo pagunungan paul lautan
Taja katéngtréman ngan antjamaan

Ngan lantaran kuring tjinta
Ngan lantaran kuring trësna
Langit hibar lëmbur musnah
Djalan lëtjék ngabalungbung ka kota

Këmbang beureum buah biru
Këmbang wera këmbang djajanti
Tanah tēmpat kuring sidëku
Ngurugan mun kuring tēpi ka pati

Tina Kiwari no. 4-5-6 bl. Septembër/
Oktobër/Nopembër 1957.

Keur Toto

Mun datang ka dinja, urang poho jen panto imah molongo
Lantaran leungeun nu deudeuh ngusapan
Kamar nu lawangna maruka, potkembang dina medja
Ngagagak seuri minangka tanda masih njawaan.

Mun datang ka dinja, urang poho jen di imah didago-dago
Da kungsi manggik katineung nu djangkung lëndjang
Haseup mulék, panon galak ngadilak
Nuduhkeun lulurung hideung na hirup urang.

Mun ngadjugdjug ka eta imah, kuring apal lëbah-lëbahna
Ari tandana kagumbiraan anu paksa
Lalangse hedjo ngulang-ngulang ngadjak ngandjung
Njatjapkeun katineungati.

Tatjan diumumkeun

Katumbiri

Sangeusna matja Hhm.

Katumbiri nutug leuwi
Widadari rek marandi
Mubraj taradje kantjana
Hurung lajung hibar inega
Njaangan leuwi hakek:

Katumbiri nutug diri
Pilihan para pohatji
Ditampenan ku paradji '
Sorangan gubrag ka dunja
Neangan pantjéring aing

Katumbiri nutug diri
Pilihan Nji Purbasari
Njolojong hirup sorangan '
Lalajaran dina leuwi
Nja ngudag sirnaning aing

Katumbiri nutug diri
Tjiriwantji teu maranti
Totonden naek nu naek
Tanda nu hirup sampurna
Leuwi aing leuweung aing

Katumbiri nutug tandjung
Djalan hirup ngabalungbung
Natrati liliwatanana
Ngabandung tudjuh luhurung
Kadalapan keur d'sorang

Umur beuki ngolotan

Hidji hidji poe daratang, tandaning umur mandjangan
Beuki ngarti hartina hirup : aja nu pasrah narima aja nu baha

Sumpĕg lamunna aral, da kanjĕnjĕrian
Ku kapeurih, ku kabalangsakan

Hidji hidji poe lastari, tandaning umur ngolotan
Ngarti hartina hirup: aja nu ngagĕlĕnju, aja nu lolongseran
Imut tandaning sadrah sumĕrah, da larawirang
Ngan wungkul tjotjoban

Duh, poe nu geus lastari mangka waluja di djalan !
Masing ngolotan umurna manusa mah taja nu satia
Deudeuh teuing poe nu arek datang
Kuring mukakeun lawang : bagea sumping !

Tina Kitwari no. 4-5-6 th. I
Septembĕr-Oktobĕr-Nopembĕr 1957.

Katumbiri nutug tangtung
Pilihan aing tjeuk aing
Mapaj hirup dina hirup
Nja natrat lëbah-lëbahna
Sirna rasa sirna pati

Katumbiri nutug tangtung
Pilihan aing tjeuk aing
Hirup nu aing nu sia
S langlang ngodjajan leuwi
Nja ngudag sirnaning aing

Katumbiri nutug tangtung
Tjiriwantji teu maranti
Totonden naek nu naek
Tanda nu hirup sampurna
Tandjung aing lëmbur aing

Sambidang, 14 Juni 1959

Tas *Siprahoeenan* no. 215 th. XXXVII,
26 Septembër 1959.

Djati Walagri

Kurungan nu rēmuk sabuku-buku
Deudeuh, njangsaja taja tanaga
Aing njaah ka sia
Da ngan ku lantaran sia kumawula
Aing djadi si Wēnang'

Sia nu rēmuk sabuku-buku
Sia nu njangsaja taja tanaga
Deudeuh, aing njaah ka sia
Da ngan ku lantaran sia setia
Aing djadi si Hirup

Na sia ngagugu lain ka nu baku
Rēmuk tulang sabuku-buku?
Na sia ngawula lain ka nu biasa
Njangsaja taja tanaga?

Ngaran sing si Waras
Datang domang leumpang senang
Ngaran aing si Suka
Taja basa ngarasula

Sia nu ngawula ka aing
Sia si Waras
Sia nu setia ka aing
Sia si Suka

Djati Walagri

Tatjan diumumkeun.

ODJI SETIADJI AB

Dilahirkeun di Tjiparaj, Bandung, tanggal 6 Pebruari 1938. Sanggeusna namatkeun SGA dina taun 1959, nuluhkeun ka Fakultas Kéguruan Ilmu Pendidikan Djurusan basa & Sastra Sunda Univer-sitas Padjadjaran Bandung.

Sadjak-sadjak djeung tjarpon-tjarponna ieu dimuat dina surat-kabar *Sipatahoenan*.

Dina ieu buku dimuat tjarponna :

LEUPASNA HIDJI BURONAN

Lampasna bidji baronan

MANEUNA bebedja ka pamadjikanana rek neang sawah, bari sakalian rek ka Gêrëwoh nyokot seeng nu ditinggalkeun basa ngungsi.

— Aja bedja eteh gëring! pamadjikanana ngomong kitu bari nyot nudud daunteu wang. — Sakalian deuih teang sawah nu di ljlleutik sugan geus aia abeunana.

— Heueuh! muna teu buri. Pan përluna miah seeng.

— Eutja, neang para përlu, seeng përlu, barina naon manutna seeng uri eueuh leas miah. Bieu ge dahar teh meunang ngetjlok ti si Marti.

— Heueuh! ukal-akal heula we sugan beunang ditjaja-keun!

Kërtling Kurdi indit. Turun nerobos kana rungkun waluh tukangeun imah. Basa ka sawah, leumpang mapaj galëng. Daun para karasa morang ngagarisan bitis. Dahar bieu meunang ngadujuk; manehna ingët ka Tiah pamadjikanana. Dibuat tanggëi baréh. Seeng nu rek ditjokot ku manehna ajeuna moal gëndi kadenge sahengna tanpa leas pisangueun.

Hudjan ngarantjik ti loker kench. Nu baralik ti këbon kapaksa kulumbutan ngan ukur diting pongkolan daun. Horcam ngadagoan hudjan orot da hudjan kitu mah biasana hudjan moal leun.

Tina rungkun waluh kaloreun imah Kurdi ngurunjung Inta badjuna geus miah laotis kawantu teu diting-tiung atjan. Lëbah panto dapur ngarandég, pupuntënan bari braj; nju-rungkeun panto.

— Geuning aja, keur naon Di?

— Aeh, akang, jap ah sideang.

— Keun we Di diarëblog tuh! Lain, geus meunang bedja etjan?

— Bedja naon Kang! Tiah noredjol ti djero.

— Ieu mah keur urang we saurangun Ulah diributkeun bisi bohong; sebisa-bisa peuting ieu ulah mondok di dieu ulah aja di imah.

— Na kumaha kang? Kurdi olohok.

— Isuk, tabuh lina ieu lembur, njasta Elos, Tjibulan, djeung Antjol rek diampal ti gardah. Tuh geus ditagogkeun kanon deukeut toko si Ahuk.

— Kumaha atuh urang? Kurdi ngaharewos.

— Ih teu ku kumaha. Ajeuna kudu indit ari lëbar kenah mah.

— Tiah, Tjeng hajoh atuh buru² beberes, Tjeng si Djawer awak urang ka Gërëwöh.

— Tah lita we, tiak lita. Ju atuh akang ge rek ka Tji-barero. Lita indit. Hudjan mihpis keneh, tapi langit beulah kulon mah ruha² lajungan. Sanggeus ngabedjaan tatangga² pangdeukeutna Kurdi indit. Kurdi naragwang antjung nu di-eusi paparabotan djeung anggël nu diparekos ku samuk sulam. Tiah ngadutun ngais gembolan palor. Djeung ngelek secong tambaga pusaka.

Si Atjeng nambisak ngilirik ngelek si Djawer — hajam djago djangkung gëde akuan mamecina ti leuleutik.

Piripis maseuhan pipi, djeung tjinata kabalangsak ngadjarang/djlang saponjlang djalan. Djalan sanghareupaneun geus limpu² disimbut poek djeung piripis nambahan leueurna taneuh porang sorangun. Geus sababaraha kali si Atjeng labuh, saban blug labuh hajam dina kelekna disada „kok” kawas njénggakan.

Bada isa mamecina audjog ka Gërëwöh. Datangna teu di-naha² kawantu geus lila diaëp-orëp da ka dinja mah geus samëbar bedja: lembur Kurdi iukan rek dihudjanan palor.

Tiah — taya biasana awewé-datangna tjeurik bari nandandam. Bor² isuk mah leak, mangkaning babandaan nu tinggaleun.

Isukna subuh kenah bedja ti lita teh bukti. Sora bëlil ting-djalëgur tinggëlëgër nguntuj nëpi ka braj beurang. Imah

alantjur dipake bitu pelor njasab. Sawah garudawang dipake gujang kanon nu baritu.

Sangeus rada aman Kurdi balik deui. Saha nu bétah di imah batur népi ka aja mingguna mun teu kapaksa mah. Njampak teh subunan beak, bilik balalongor tapak pepetelan.

Manéhna teu aral teu ngarasula, hirupna kudu ngamum ka djaman. Teu bisa njalahikeun sasaha. Keun da geus djaman, magar teh.

Kurdi ngarongbeap nandjak. Manggul seeng tambaga nu diala minjakna. Mun manéhna nendjo djungkiringna beusi paranti masak sereh tea batena ngarasa agul. Pedali bareto kungsi mantuan bébélétrangan ugéling, kuli ka Hadji Muhammad.

Manéhna agul leuwih ti nu bogana nadjan pangdengena népi ka ajeuna djadi rada terek ku djégerna sora palu kana baud² beusi.

Lébah balong patiisan papah² panas nu dieusi minjak manéhna ngarandég.

Balong tea ngolettrak saat, djeung beusi²na geus paburantak awut-awutan.

Ras manéhna ingét ka anak Irtasan nu maot tikantlung di dinja. Njasat paeh dilecob ku tjal ngagolak. Leos Kurdi indit deui, sawah² nu kaluwatan rata² kakara gède pare. Sakapeung satengah awakna kahilangan ku djangkungna pare nu ngagédod.

Panen lila keneh, mangkaning geus teu boga békél.

Lébah kébonua manéhna eureun tuluj kukurusukan na lan-
gég djagong nu kakara sémi.

Djagong nu ahus teuing loba nu pondéh ku angin. Sémina loba nu ngaleklek dikorowot andjing.

Kurdi turun ka lébak, hol ka imah.

— Tuh deuleu uwa, jap wa kabénëran tuh boga rédjeki.

— Ah keun wae Li, da moal lila.

Gek Kurdi diuk nangkeup tuur.

- Kumaha eteh teh tjageur?

— Tadi si Tasman ti ditu, tjageur tjénah. Puguh sorangan ge tjan neang. Tjing tah Wa, raosan nangka atah² ge.

— Ih geuning seungit !

— Eta puguh rek njokot seeng. Randona mah geus beak pat seeng kaleng kalimana meunang meuli basa keur di dieu tea. Kumaha Li akang mah geus kapoosan.

— Eh uwa mah, leuheung uwa geuningan geus rajrajan. Di dieu mah bét tanggöl kenéh. Lila kenéh élok-élok.

Kurdi ngarongheap nandjak. Manggul seeng tambaga nu herang meunang mērēsihan. Népi ka walungan Tjibulan téh geus reup-reupan. Barang rek djéng meuntas kana batu lempar, manéhna nendjo nu ngadjanténg. Rég ngarandég, disidik-sidik énja djéléma.

— Akang ti mana ? nu ngadjanténg tea nanja.

— Eh Aman. Ieu tas njokot teu ti Géréwok.

— Akang kudu ka ditu tjeuk Pa Aden.

— Pa Aden ??

— Énja Pa Aden.

Tuurna ngadak² ngélépér. Panonna molotot teu nendjo. Angénna ratug, sieun, hariwang, keueung pagaliwota. Sababaraha balikan manéhna istigpar. Astagfirullah ! Ngalang-kang hareupeunana beuteung Lédég herang. beubeuniga karasa linu. Émh ! Ajeuna.

Biwirna kunjarn-kunjarn njébut Pa Aden sababaraha kali. Penting ieu aing moal bisa tēpung deui djeung Tiah djeung si Atjeng.

Bulu pundukna asa tjongkat kabéh nadjan ngadenge ngaranna, komo djéntulna mah. Djéléma di lemburna djadi dua blok. Blok agama djeung nu biasa disebut Barisan Beureum. Kurdi beureum, Pa Aden tea rja eta pamingpin urang leuweung nu diaku imam ku Kaom Agama. Datangna ka wēwēngkon eta anjar kenéh, tapi unggal aja tēntara sutji turun ti leuweung Kurdi sok kapentaan sangu, keur njurubang.

Rajat mah darma ngawula, nu dipambréh ngan salamét. Ka si itu si eta oge darma nurut. Da man baba beubeung gantina

— Di mana Pa Aden teh Man?

— Di masjid Hadji Abdulah.

Duaan paining-iring. Nèpi wel. Lantera ngétet, ngaganung dina pangorèt masjid. Pantona rekep nutup. Braj muka disurungkeun ku Aman. Nu di djero maralik, römëng² ka-tjaangan ku lampu templok nu songsongua tinggal tiluparapatna.

Kurdi asup. Sok seeng ditangkubkeun deukeut panto.

— Naon Pa, ti tadi hajang panggih.

Kurdi njolongkrong, beungeutna sèpa, gadana noroktok nadjan harita teu pati tès. Eeuheungna sisiakan, lomo barang mendjo bédog dilugas mah.

— Pa wawuh ka dieu?

— Pan anak.

— Saha?

— Ejen.

— Jen, énja ieu teh bapa maneh?

— Simbulun Pa. Tapi dua waktu ieu geus tala bapa tala anak. Man teu saaliran djeung kira² ngabaluhakeun bisa diberes.

— Bapa beureum nja? tjeuk nu dibaret. Pa! bapa tara solat, bapa mindéng lapor, nja? Sok hadangan ka kota, nja?

— Ah tara Gan. iueha make lapor. Pikeun abdi tara solat, abdi mah sok di rorompok Gan.

— Bahong. Man bapa sok solat kudu nganuun di tadjug. Teu meunang di imah. Kamari bapa lapor nja? Dawa ka luar Man.

Kurdi dibawa ka luar. Djéléma² urang dinja kalaluar ti imahna rek laladjo nu dirasanan. Kurdi diuk dina rimbagan njangigirkeun seeng. Tuurna ngadegdeg. Manehna ingét kana bedja peuting kamarina, Hadji Hason didjagalkeun di dinja.

— Sër nialbigir! Anun ka luar ti masjid ngabar² bédog-na geus dilugas. Man teh meureun ladani da tinggéréndéng.

— Kang tunda seengna! Kurdi peureum. Geus pasrah Tisorona ngagétér njeblat Tiah djeung njeblat Gusti piligénti.

Ngaharoshos manehna ngomong : Mun dosa kuring satimpal, kuring pasrah palastra peuting ieu. Tapi mun hênteu, sagala dosa kuring tanggung ku andjeun.

Njawana geus dina tungtung bôdog. Geus karasa seresetna bédog nu ramping ngeset beuheung nepi ka rampung.

Braj manehna beunta. Hareupeunana ngadjarêga Pa Aden, Ejen. -- anakna -- djeung Aman. Beungeut Pa Aden katembongna geuneuk ku serot, lantera. Djëlêma² nu ngarogrog tembong ku manehna siga teu ngarambêkan. Ret manehna ka Ejen; beungeut anakna sarua geuneukna djeung Pa Aden. Ko'omprang seeng katoker, manehna njuuh kana suku Ejen anakna bari ngomong satengah tjeurik -- Jen, Ejen anak bapa.

Mungsratna gëtih tina raheut beuheungna gudawang geus karasa linuna. Lantera beuki surêna tjahjana. Bulan geus bidjil tina sêla² mega nu ti tadi tjeudeun. Kurdi tjéagkat di antara dua bitis anu ngadjagang.

-- Bapa bisa balik.

Ret manehna mendjo brungent Pa Aden, beungeut Aman, beungeut Ejen djeung kabéh beungeut² nu aja di dinja. Hajang tẽmbus kana dasarna djeung bajang uanja sakali deui kana tjeulina naha bẽnér omongan nu bieu teh. Asa nintjak asa hẽnteu manehna naugtang, tjẽg kana daun seeng. Leos indit.

Aman -- djagal nu kasohor -- teu tulus ngajap gëtih manehna nu kuled ku kasieun. Bédogna asup kana sarangka tanpa baseuh ku gëtih tina beuheungna.

Datang² ka imah bluk Kurdi njuuh kana palupuh, sesẽgruk tjeurik njêri toja papadana.

- Êmh ! si Ejen Tiah ... si Ejen !

Ku naon kang ?

Kurdi teu ngomong deui. Kapeurih hatena djeung adjalna nu geus njëlêk kana tikoro teu pẽrlu dilalakonkeun Tiah nu keur kakandungan teu kudu njaho. Budak nu bakal lahir teu kudu njaho lalakon bapana.

Saban seeng tambaga warisan ti indung Tiah saheng, ma

lehna sok ngurutan beuheung. Tapi Tiah mah teu njahoem
uon sababna.

témbang tarik radjeun génah kadugena, da tjeurik mah
matak haribang. Tjerha hiris teu péntu dilalakonkeun

Tiah teu kudu njaho, sasaha teu kudu njaho.

Tua Sipatahunan no. 272 th. XXXVII

tg. 4 Desembär 1959

APIP MUSTOPA

Dilahirkeun di Balubur Limbangan (Garut) dina tanggal 23 April 1938. Sanggeus sateuacun di SMA, kaluar tuju nêruskeun ka Pendidikan Télégrafis PTT. Ti mimiti ta. 1957 nganbasa di Bali. Dina ta. 20 Nopémber 1958 meunang Hadiah tina pangeling-ngeling paputan Margarana (ngueuna I Gusti Ngurah Rai).

Sadjak-sadjakna dina basa Sunda dimuat dina madjalah-suratkabar: *Katawarta IBSS, Mangle* djeung *Siputaboeman*.

Kiwari djadi Télégrafis PTT di kantor Pos & Télégrap Den Pasar.

Dina ieu buku dimuat sadjak-sadjakna :

DOSA

ELEGI

DO'A

ANGIN BULAN MEI

Dosa

datangna teu karasa
kawas impian djanari
djiga nimat, djiga sawarga

tapi lamun padjar geus penjar
karasa diri leuwih rutjah manan mēri
nggèt ka basisir témpat balabuh
di mana lajar geus rapuh

dosa,
leuwih amis manan anggur
mun seug neunibag dada nu diabur
tapi di mana tumiba lara
kaduhung poe make ditundung

duh gusti
nadjan ka mana nja indit
dosa teu wěleh ngukuntit

derpasar 20 djuni '58

Tatjan diumumkeun

Elegi

kadjadian kamari geus latari kasambut ibun djanari
bentang djeung bentang deui, teu noli ka nu ngageuri
dulu, dunja na di mana témpat nu sirna
nu suwung tina sagala kawujung?

kadjadian kamari geus lastari ti buana
tapi langgeng kalangkangna
beuki lila icu njawa beuki katjida dëwangna
njeungtjeurikan impian nu kari bangkena

duh dunja
padjar modjang pamitjeunan sagala kalara
témpatna dunja nu sabënërna

tapi buktina
langit djadi sundék, ambékan djadi apék

Tatjan diumunkun.

Don'a

baturan na eta Iskandar donata.

djungdjunan

panguangkepkeun eta ariwa

nu indit taja nu nanja

taja tapakna di dunja

angon

pangatusikkeun sapangusi buana

ieu aja suatna nu perlaja

di wewengkon langit sunda

bulan

baturan eta ariwa nu diundung

di tempat laktina taja nu daek ngadiungdjung

he panonpoc

geura awurkeun panas nu ngaduruk sagala

sangkan ieu dada

sakumna njawa sunda

njaho boga pahlawan digdjaja

rumah gunung agung 21 juni 1958.

Tina Kalawarta L.B.S.S. no. 11

Agustus/Septembär 1958.

Angin bulan Mei

1

angin bulan mei geus turan ,
luhureun beungut kota
haréng djenog sagala kalana
lauun angin njeet ngahulu kota
bakal kumaha ieu diri nu hina ?

2

aja bulan balabar isuk-isuk
didjurang angin bulan mei
dina beungut talaga bisa kabatja :
kalana leungiteun tapal
djeung kuda paeh ngadadak
angin bulan mei
bakal kumaha éngkeun eta bulan ?

3

angin bulan mei tumiba kana lautan
haréng djeung sanggita kembang
tina ka dasar ati
angin na diri kula rasa ny teu nareuh pareuh
kambang-simbing diri ku kalirupan

4

panjadiak ku kasohorana ngurip hirup
kalanya lante sanggeus koten kalén dimati
panjadiak riista marupa nu palina sanggeus
nyarupa diri dina diri
djeung angin bulan mei
haris lastari

Tatjan diumumkeun.

SIMONSUMINAR

Sandiasmana. Ngaran sabenerna Iskandarwassid Dilahirkeun di Tjipagaran, Tjimahi dina tanggal 10 Mei 1939. Dina taun 1959 namatkeun S.C.A. di Bandung, tuluj diadi guru. Nuhikeun diadjar di F.K.I.P. Unpad mimiti taun 1959.

Karangan-karanganana dimuat babakuna dina surat kabar *Sipatahoenan*.

Dina ieu buku diuuat tjerpon-tjarponna :

KOSONGNA KANDANG SI MANIS

PANTO TADJUG

Kosongna kandang si Manis

MINDENGNA Intasan ngandjar ka bibi, nu tara biasa ti sasarina, mangrupa hiji tatarutjingan kuring (Ti leuleutik kuring tjjjing teh di bibi). Tulujna ngalantarankeun kuring spontan ngewa ka manehna. Ari saénjana mah minangka djalma katilu kuring teu boga hak milangewa, malah teu pèrhi nula tjampur tangau. Djeung sblénerna kuring ge éuja teu hajang.

Intasan nagih hutang ka bibi. Hutang pare bareto. Sakintal satengah djémbar Bangawan nu pasti kungsi kadahar ku kuring.

Sual nagih, sual wadjar Tindakan ilahar ka nu sok ngandjuk atawa midjan midjeun kaléked majar. Memang bibi leuwih ti kaléked. Bibi moal bisa majar njeuna. Hasil dua kotak rantja nu bareto diantjokeun keur majar hutang tea, teu njujponan kana pangharépan bibi. Tapi kalékok batur lautanar mudur pandeu ti tenira. Hasina, nu biasana ngan sababaraha puluh blek teh, harita ukur saparapatna Harapa ! Nu pasti koro? bisa majar hutang.

Mistina Mad Juus njaho kana hal ieu. Tapi manehna para ilahar djalma beungkar sedjenna nu di jalan tatangga deukeut ge. Untung rugi leuwih diadili batan rasa dituduhan. Hal ieu ngalangkang di djalma titahanna : hutang tea. Tapi Intasan sorangan meriang djélerna serius. Estu koma pisan dipilih jadi tukang nagihan teh. Teu leuleut ku luluh talus (nu disuguhkeun ku bibi) nuu narah teh. Orongomana didjug djug sapérhuna, saringgét, daréncé ' Beda djeung jalana pondokna nu nja kempang nja ngaliwatan tuur. Tapi njeunehna teu beumang disaduhkeun. Memang bibi nu sadah. Koma nuu ngingétkennu jen geus liwat waktuna majar mah.

Kalakuan andjuk-ngalutang teh, kalakuan enuwéh alusna. Teu rek ngiwalkeun bibi sanadieu pangrangna dilantarankeun ku nombrona émang waktu harita.

Ngabutang sadjéroning hirup salawasna bakal djadi beung-

beurat di jiwa, bakal nglantarankeun jiwa kapéngkèk nu salawasna moal ngarasa sémang, ngarasa merdika, nadjun hirupna di nagara merdika nu pangdemokrasi-demokrasina di sadunya. Kana hal ieu bibi moal ngarheut, tapi ngarasaean. Pasti!

Kéjap! Intasan nu ngerogek, nu mare tjeda kana hate ku ring (kanjeri, kaera bibi teh nja, kanjeri, kaera kuring). Moal rek poho dina djaréan ngotaa. Leuwih lila peuribua batan ditotol di dada léleh djadantung ku patlot lentjop! Kuring teu rek ngadablenan nateuna. Hak napih apa nu nganatarkeuna, kawadibuan majar apa di bibi sakalian djemur sanggung-djawayua. Man teu bisa ngapir dipo waktuna.

Taruh hubungan antara manusa djemur manusa? -- 'Tjenk, anje diperhatoskeun we éngke mah. Minggu pajan abdi ka luan dem.

Omongan Intasan omongan Jénès pado tju'ur! 'Kenap' himis nu ngegerihan an? Beungeut bibi asak ka tjenu-tjenu! Bibi mindéng mastindur! Émang teu bisa dilawa kana suat rupa? Éta nu bisa ngastatuturuk nu djalan deui kasakitna. Bibi mekik polah ngadjaran sorangan. Tapi curun sanggup rana gawe beurat nu dipaké ku loba hirupna. Apamanang luan nu beurat ngadéan batu.

Kurugha djalanana wawisan pikira bibi nepi ka boga mar'utna luan sareut anu a Manis djemur. Dantén ku kuring an katamarkena. Ari meksyaka mah pado kieu main luan tana. Bibi ulah ngadjaran lantan nu man mahabua di sagi djeura mah djepok nu luanu kieu dililapigau. Bibi teu ngomong luan luanu anjeu, man a luanu. Sawaé contja nu dua beuk anu kieu. Madj Jénès. Dina djaraba palendenheun saba. Si Manis djemur a Dantén nu dipikara di bareut ti kieu carakna kureuh. Teu nu luan nu dila' maték program si Dantén nu mekik kureuh djeura, sarta moal salawasna dantén mekik di djeura si Dantén anu si Manis hétéu! Pan si Manis ge tjan kungsi luan mar'ut. Ajeah. Tapi eta kamerdikaan bibi, omangka nu ngabogaan hak. Memang Shakespeare bisa "manegerahan" djalan nu samaneu hirupna teu njaho, teu

sanagara djeung hirup teu saabad djeung manehna

Si Manis djeung si Dantén ditakdirkeun hirup sapama kanaan. Duanana bisa hirup rukun nadjan samemeh sakan dang duanana pada" boga tjarita pangalaman sewang-sewangan. Duanana pada" ngarasa dipikanyaah ku bibi.

Si Manis pamere aki (bapa bibi), ku kituna kaitung teu lachutan. (buluna bodas, aja tjomot hideung sakuriling mata tana kentja katuhu sarta parat kana buntutna). Ari si Dantén estu ladang kesang é mang basa digawe keneh di P.S.M. Buluna lestréng sorana djéwe!

Njahoz Mangsur (tukang domba) kasampak keur rébut tawar djeung bibi. Ten kungsi djadi da bibi magol hajang sapuluh dua teh ari nu nawar ngan warienn salapan ratus. Garingna tjérah sakitu teh. Pokna.

Bisi aja nu warienn ngaleuwihan ti sakitu mah, pek we dijual ka bann. Tjenk!

Kagumabéran djeung kaatoh bibi waktu harita bisa kaboga dina pamentuenna. Dibikeun sapanawar ge tjukup keur majar hutang mah. Tapi bibi rek susugman, hajang leuwih ulah ngéplès teuing. Kahayang tinggal harépan da ti harita Mangsur tara nawar² deui, saadajan mindéng liwat ari ka pasarkenn. (Maah bibi teh sisi djalann, djalann désan. Malah kawas nu geus pohoeun jén manehna kungsi nawar domba salapan ratus.

Memang manehna tukang dijual meuli nu ngabogaan dipwa dagang!

Tilu poe, lima poe, saninggu, salapan poe, minggu kaduana datang deui nu nawar. Hamun tlain tukang domba jén mah, teu djadi deui bae da bibi tétép hajang sapuluh. Hamun ngan ukur ngangrod nêpi ka dalapan ratus perak.

Bibi ngadjéngkok. Bibi bingbang jagét kana panawar Mangsur! Tilu poe ti harita djol deui nu sedjén. Ngarauna Darma, tukang djagal. (Kuring njaho ngarauna téh sanggeus manehne balik, ti bibi). Heran! Benki njimot bae panawar téh. Ma tehma ukur warienn tudjuh ratus tudjupuluh lima! Bénér matak heran! Pangharapan bibi antjev, bingbang, metah

Tapi ka ěmang mah tara nembongkeun ěemu. Kabingungna terus dikěmu. Malah pĕrkara panyawar Hamim djeung Darma ge dijavak direa omongkeun ka ěmang. (Tangtu bae njarek-na teh ka Luring).

— Kumuaha domba teh? Tjenk ěmang.

— Tjan panggih deui djeung Djang Mangsur ge!

— Bikeun bae atuh, ngarah teu njusahkeun. Da teu kudu nembalan deui lain!

ěmang satilana bajang kasĕnangan. Kasĕnangan djiwa diauh tina kakasutan.

Pagumĕman sakitu teh --- nu sakitu pondokna! — ku Bibi mah dianggap lidji „pĕrtimbangan masak” nu biasa di kulawarga luhur mĕrlukeun waktu sababaraha puluh diam. Tjaraan ěmang mangrupa katandĕsan. Harĕpan Bibi mimiti adĕg deui. Katijpta pisĕnangeumana mun hutang geus kabajar. Lunas. Hate tĕngtrĕm teu rerendjagan kawas ajeuna.

Tapi si Manis!

Memang dua poe, tilu poe Kang Mangsur teu datang² vae, (malah ngaliwat ge tara ajeuna mah). Tungtungna djalma nu di-arĕp² teh kapiheulaan ku datangna Intasan nu harita datang teuing ka sabaraha kalina.

Kasĕdihan, kasusahan djeung tjarita² peuhcur tina runtuhan tjatĕtan kalirupan Bibi dipungkas ku ditungtungna si Manis djeung si Dantĕn nu paitna bakal karasa keneb pikeun sababaraha bulan.

Berelena si Manis, mugĕna si Dantĕn ditungtung ku Intasan didjadiapkeun ku panon Bibi nĕpi ka pengkolan beulah ditu, nu ditungtungna ku muruhutna tjipanon waktu si Manis „ngotjeak”.

Memang aja hubungan rasa batin antara dua sato djeung lidji awewe!

Si Manis djeung si Dantĕn bangun pada² rumasa boga hutang kahesean anu sakitu lilana. Ngarasa tjan bisa mulang tarima ka lobi, nu sakeudeung deui bakal bisa (harita si Manis geus njiram).

... Sakodjong djukut lalampujangan nu teu kungsi kapa-

rabkeun, arit nu njélep dina bilik-sorog lanka, carapen nu ngulinting garang dina pamakaman, kabéh mangrupa bukti² jen si Manis djeung si Dantén kungsi aja ..

Tilu poe ti harita, dina sorog beulah luhur, nu rubakna pah aja tulisan aréng meunang ludak nu unina : kandang domba.

Gipageran-Hapit katompernakeun.

Tina *Sipatahoenan*
tanggal 9 Juni 1959.

Panto Tadjug

Di Trimuan kuring indêkos ngadon sakola di esgebe. Geus kadua bulan ieu teu bisa majar, lantaran duit tundjangan likatan dinas" ditjabut. Mu kudu manggak nêpi ka tilu bulan teh nja rek dikamanakeun beungent kuring. Memang nu diindêkosan teh djalma bageur, tara tunja-tanja soal duit. Pasténana anggêr darehdeh kawas bareta basa kuring anjar datang. Ngan kuring teh da geus baleg. Kasêhul geus kelas opat kitu, kelas opat es-ge-be ! Kudu geus njaho dikaera djeung rana-rumasa. Kudu geus bisa ngabedakeun antara hirup di kolot sorangan djeung di deungeun?. Njaho kana kawadjiban majar. Unggal huap kudu diitung piduuteunana di sagigireun meurasakeun nimatna.

Hate nu pinuh ku kaera djeung kasusah edjegeleu ngadjak ka Tjikande, balik ka lêmbur sorangan. Ngadjak boholeh ka aki, balaka kawiwirangan, sarta isukna digaga.

Teu mikir pandjang jen lêmbur keur meudjeulna baneut. Keur meudjeulna matjeul. Setan" ngagalaksak, samémèna lantaran pos pulisi di Djati, minangka lawang-saketông desa Tjikande kari lèbuna. (Teu nu djadi matak pang kuring geus katilu bulan ieu teu wani laha-loloh ka lêmbur).

Aneh, tapi kabarti, barang gok teh nini kalah ngaliniba. Geuwat kuring dibawa ka imah maniteu sirikna ditujan, sarta teu meunang turun" deui. Naon maksud pangna datang mah teu kaburu katjaritakeun da kolot kaburu *sarti*.

Hadana geus njumpak, tudjuh lawe. Geus milik maneh meureun Karja ' omong nini

Hate ngahêlas, njeri pinuh ku karumasa kana kahese aki djeung nuu aon tibothat mendi kesang pikeun ngabajuan kuring

Bada magrib sup kuring ka tadjug (dikulikeun ku Aki '), nu pahareup-hareup djeung imah. Djépet disosi ti tuar ku Aki dibarongan ku babatjaan. (Teu kabarti da basana ge ku basa Arab) Meureun maksudna mah mo liwat ti kieu.

— Pari harip pun baje, teu bade ngalalakkeun Jang Widi.

Poeuna di djero anjing mawa peuk kana pikiran kuring, nu kumalayang naki-kumi nja pipelaan, man tana ngadja teu datang bulat leungit.

Panon nu bapa pinusuhuan lantaran keueung, teu sirikna dipeureun-pennamukna. Kumalayang hate djero bumanan. Kari ka Aki nu geur meunja atah kadengna repleha mun keur nangguap. Iftikik kadékanan nu terah popot. Agis géléndrang, njelep keneh dina tjeuli karukna nu mindéng iéslesan, d'uturkeun ku sora koak-koak gedjlok.

(Lah geunang andeunget karuk!) Bae deui ka bapa nu langka réprung lantaran djauh mihak kumbur. Kumalahna ka kuring kaséngker ku bilih. Indung tere kuring? 'Emh mun aya keneh éma).

Ana inget ka sakola bati nalangsa Lulus ku busana, duru mudiangan waka ditjaban. Mun le buan. Meneun kuring moal kuring wirang, make nunggak sagala indékos tel.

Laraman terus ngangkleun, hate mah mubanduan ngadja sak.

Géhég! Djéng, djéng, sora andjing ti djaulma, kasawar ku gélébingna angit, mere kugara kurang bade. Nanggang kana hate nu keur rémpun rementjagan kadengna sada sora nu sosoak : - Heuh, kade? Aja djalma liwat lah kadinjakeur Njingkah! Njingkah, sing ajaraah kana diri.

Teu sak deui.

Bérérek, Bruk, bruk, kédépruk! sada nu leumpang ngabu bahan. Seak, seak, sada sere-ser un méran pokarang (Adah Gusti!)

- Tjepét, hma-lima jah!

- Bism abis Pa?

- Bism iédis sémua! Ipkande kina nggalkaa segéra.

Djap djéng, Kédépruk, Kédépruk, Dengek sora budak Bi Aping nu awéwé, Djérit, rada bali ditu, teu sidik. Kotjeak di lèbak : - Aduuuh! rek dikaméhakeun salaki kuring ...!!!

Djép djarémpe deui, rada hla.

Bélédag! Bélédag! sada panto ditadjongan.

- Iuka!

Kulturak (Danti Aki, naha make dilaan).

- Bawa sin!

Malik katukangkeun kokod!

Teu kédah diborogod atuh, da moal ngalawan abdi mah,
(Gustii, sada sora Aki).

- Ngadjédog! Silaing tuakampung?

- Sane!

- Deuleu tah ku sia sing sidik, padjar palapah tjau teh!

Geura ieu asana, mun teu meudjit tah kana tjaduk teh!

Korolak . . korolak!

- Logokkeun geura ka dinja!

- Sabaraha hidji anak?

- Nu mawi nu gaduh hidji² atjan.

Bolong! Pangkeug djeung para imahna pariksa!

--- Siap Pa!

- Sabaraha urang okade nu ngontrol sore ieu?

- Tara aja nu ngontrol tos lami

Hah?

- Duka, Teu terang.

- Ngabohong sia, kolot²!

- Muluun, duka.

- Mangkukna ku aing kadeuleu tingkilampréng ka dieu!

Djarénpe, Kédépruk, Kédépruk

- Ieu mah saba anjar hah?

- Tadjug.

- Tadjug?!?

Lép' Kurang muni asa kumaha mah. Koleang awak asa teu
nawak kana sanek nu keur dikédéngan. Ari awak tingsariak!
Ngadépey, Tuntey, Tuntung bédog asa geus karasa tinsna,
seresetna kaula beuheung kukururjudan.

Kédépruk² sada nu ngurilingan tadjug.

Bélédag! Bélédag! Rér awak ngelépér. Panto tadjug dita-
djongan. Rékot! Tadjug meh tbangkieung (Énh peuting ieu
aing pamungtungan hirup teh!)

Hadena pageuh. Braj tina sêla² panto. Tajohna dibatrean.
 — Disosi Pa!
 — Rodjok ku bédog! (Aduuh Gusti ...!)
 — Njumputkeun naon silaing di djêro? Pare?!
 — Ah pare ti mana. Budjêng-budjêng. Disosi soteh bilih aja
 hajam bae ka djêro. Kadenge lumêngisna sora Aki. (Ēmh Aki
 disisia ku setan bungkeuleukan).

— Hajam?
 — Gaduh dua deui. Mangga we tjandak, di dapur. Sora
 Aki kadengena rada tégér.

— Ambil!
 — Siap!
 — Sing sadrah, tong kumerewed da dibaktikeun! (Tajohna
 komandanna jeuh mangkêluk teh).

Djarêmpe sakeudeung. Teu kungsi lila këtjêwis nu haha-
 rewosan. Tjikikik nu seuri lěbah siraheun pisan. Gěbėg! Sěr
 tingsariak saluar awak. Ambėkan dipěngkėk. Kesang rėmbės,
 karasa dina beungeut. Tajohna tadjug teh ditingkěr ti unggal
 djuru.

Simpe deui.

Sukur. Nuhun Gusti tos masihan akal ka Aki. Gêrêwêl hajam kekeokan mani aluk²an. Reuwas djeung sieun meureun, keur djongdjong² hees digêrêtak. Teuing ditikêlkeun beuheung-na teuing dipeuntjit harita ngan nu kadenge we—kek! tjênah.

(Djago, sia geus nêbus njawa aing. Mun hênteu, peunting ieu pasti aing gujang gêtih, ditjatjagloakkeun setan².)

— Rek saliduru ?

— Imah mana ?

— Ieu we tadjug ! (Aduuh ! Mun meugeus geura marantog atuh sia setan !)

— *Tong* ah, Tjikande mah tjengtjelenan.

Djêp djarêmpe deui rada lila. Lila pisan djarêmpling. Kadenge nu dehem. Dibalês ku batuk. Nu batuk. Nu dehem deui.

Bêrêték deui ngaguruh tjara tadi (Tada teuing ngaliudna di buruan tadjug !)

— Siap sêmbua ?

— Siap.

— Hajoh !

Seak, sada bédog ngarampih. Aleutan ngaguruh kékêdêp-rukan sapatu ka tonggohkeun.

Djêrit, sada sora awewe ngabêlêsat ka langit ! Meulah peuting nu mêdên ngariringkik, gangas lir setan siluman, buuk-na ririaban !

Tjungungung, tjungungung, sora Si Lutung di galéngan Tjukang Batu.

Nêpi ka isuk², nu tjaangna malotjor kana sêla² bilik, kuring teu kungsi ngêrêdjêp. Njanghundjar lambar dina samak saheulaj bari njarande kana tihang. Awak lungse, leuleus taja tanaga (Babatjaan mah teu pêtot sa-bisa²).

Kareuwas kaganti baluas nu matak „soak”, matak rêntag djiwa.

Kulutrak, kélêtrek, djêpret ! Braj panto muka dibaréngan ku :

— Assalamualaekum. tjênah. Sup aki ka djêro.

— Karja ..., omongna dumareuda.

— Aki ... (anging Gusti Allah nu nangtoskeun. Andjeun-

na teu ngaridoan, kuring dijadi wadal panandasa durdjana.)

Djung kuring nangtung. Karasa suku njerodtjod kenéh, leuleus satulang sandi. Kék sasalaman. Gabrug nini ngarangkul bari tjeurik midangdam langun nu nalangsa kabina-bina. Brék kuring andiprék satengah meubent. Geus teu bisa ngomong, sungut tjekup barcurat. Panon niéntjrong kana palupuh anu teu katendjo aja tjonggongna, da tjipawos sakeudeung deui ngagaradjag kana lalanan.

Lila heula pĕhĕnĕng-hĕnĕng.

Nini mah da awewe, tĕrus ngĕlingling. Sakapeung Aki neuteup kana leungeut kuring nu kĕsu. Neuteup antĕb hajang tĕngĕt jen ĕnja kuring tĕh hirup kenĕh. Rarasaan teu beda ti pangimpian, asa ngimpi pachi balik deui. Asa aja taunna teu panggih djeung Lolot panjĕrubahan kuring nu ajeuna hareupeun. Sono.

— Ĕmh Karja ...

— Geus Ĕmot, da geus salamĕt ajeuna mah. Tinggal nganuhunkeunana ka Nu Ngajuga, tjeuk aki.

— Sing kuat Karja. Sing tĕgĕr. Tjotjobaning Pangeran eta tĕh, Muga² kahareup ulah kasorang deui.

— Sing djauh balai, deukeut rĕdjĕki, didoankeun ku Aki. Ari ajeuna manĕh ge tangtu njaho, kumaha pĕhadĕeunana.

Maksud Aki geus kadjudi ; nitah gantjang² njangkah ! Nini kari inghakna.

— Lain Aki ngadjudjurung, tapi bongan Aki deudeuh ka manĕh, Karja. Teu kĕtara njach soteh pedah euweuh keur merena, da puguh batan sabĕu. Ilate mah aduuh manĕh tĕh estu beubeulahan ati Aki.

Lila heula lanan, pok nini pĕgat².

— Duit bawaem manĕh ge digĕrĕdjud. Ija ! Naon nja keur ongkos balik atuh. Ngindjeum, ngindjeum ka saha da sarĕrea oge sirikna teu dibĕrĕsilkeun.

— Keun wae, leumpang bae ni da kuat. Sageuj ka Tjimahi nĕpi ka mopo. Menta du'ana bae.

Leumpang malang ngagandeuang, kate motah hajang tjajarita djeung sing saha nu amprok.

Djalan saupat nu diomang ngalir di penggolau beulah diri,
lir siloka hirup kuring pikahareupena. Iban na maentjaget
ngagénjas, akur tja kaserot sinar.

Tjisotja nini njalanphrung pinuh kawajung, anggel tetes
trésna asih, trésna asih ka matjuna.

Ech haraputa kuring aki, nini, bea mead lunga lepong
heula rem ali djewag ali mawadung, bongun tja na kina
wae.

Opigjean matjuna adu kabirjawung.

Tina panyana kas
tanggal 22 bulan 1299.

AJATKOMAEDI

Dilahirkeun di Djatiwang, Tjiribon 5 Desember 1939.

Nuturkeun sahola ka Fakultas Sastra Universitas Indonesia jurusan Ilmu Parbhakala.

Mimiti nulis dina basa Sunda taun 1956, dina basa Indonesia taun 1957 mangrupa sadjak, tjarpon djeung tardjamahan tina basa Inggris.

Karangan-karangana dina basa Sunda dimuat dina : *Kalawarta LBS* (djeung *Sipatahoenan* (Bandung), *Mungle* djeung *Warga* (Bogor), *Kiwari* (Djakarta).

Dina nu basa Indonesia dimuat dina : *Gelombang/Siasat, Indonesia*, *Manifestasi/Asadi*, *Minbar Indonesia* djeung *Tjërta* (Djakarta), *Basis* djeung *Budaya* (Jogjakarta), *Sulawesi* (Makassar).

Meunang hadiah kahiji madjalah *Basis* sadjak-sadjakna dina taun 1958.

Mimiti nulis (dina basa Sunda) sok ngagunakeun sandiasma antaran : A. Jatry, A. Soetardi djeung R. A. Dajaatmadja.

Lian ti di widang sastra sok ngeureujeuh ngagamelan djeung agregor di Seni Sunda Fakultas Sastra *Géntra Panandjung*, Djakarta.

Bekuna nu mangrupa kumpulan tjarpon dikaluarkeun Dinas Penerbitan Balai Pustaka, Djakarta 1960, anu judulna : *Hudjan Munggaran*.

Dina ieu buku dimuat sadjak-sadjak djeung tjarponna :

PAMANOGIR

IMAH

BULAN

PEUTING

LÉMAHTJAI

BANDUNG

INDUNG

BULAN NGEMPUR

Pamanggih

Salapan bulan ngakandung

Moal aja hidji djalma
leuwih ti indung mitjinta
indung gudang pangampura

Salapan bulan dikandung

Moal aja hidji djalma
leuwih ti anak nu rumasa
anak gudang dosa

Salapan bulan ngakandung
pinuh rasa djeung rumasa

Salapan bulan dikandung
pinuh dosa djeung rumasa

Tina Warga no. 210
tg. 25 Djanuari 1957.

Imah

Keur : isoh urang tjiamis.

imah nu ukur kabodoan djéro dada
taja guna
leuwih hade ngumbara
unggal lëgokpach urang saba

imah nu malindës noon guna
tinggalkeun bae

tur imah bobo eta rubuhkeun
sare bisa nadjan di mana
ngimpi djogo di unggal medja
sarta teu perlu ngadëgkeun deui
lantaran gunana hënteu beda
padahal urang teu mikabutuh

tanpa warnawarna tembok nu niir
urang tëtëp bisa mikir

imah nu bobo
isukan runtuh
geura ngumbara djauh
na iuh tatangkalan urang reureuh
di palabuan urang halabuh

ngan sakali-kalieun urang mikabutuh
tur urang kalah ngawagu
padahal eta
musuh urang pangpangna
imah bobo nu bakal pujar
wiludjëng kanton kuring arek balajar

4 april 1957.

Tina *Kiwar* no. 1, Djuni 1957

Bulan

bulan ngangkleang na kentali penting
dipiring sora kotjapi
nu ngèlik bariring suling
ti penting piamb beungsiang
moro beurang ku kumawang

bulan-tumanggih na dipenting
tjahjana ukur kabingung
Lakasih ninggal belajar

Sina Kalawasta I. P. C. S. no. 11
Agustus/September 1958.

Pendira

dawa banga gens sias salimena man-dias
an dleandaw bu bap anu ngadiga
gens tala and n'osa, gens las
ngadigana n'ala ngag and ngag pang an

ngag an ngadiga an pang an
keur nu bekeun pameudeutan

dab, kaula di pameudeutan n'ala tala
dada awaling di ngag manawa

ngag ngadiga an ngag an
ngadiga an ngag an ngag ngadiga
sangsara di ngag ngadiga

Pendira di ngadiga

Lēmah-tjai

upama sakali mangsa kuring mulang
taja katēngtrēman anu mepag ngagadenter
tapi karisi-kagimér turuvadi na unggal dada
ti barang gubrag ka dunja

upama sakali mangsa kuring leumpang
lain tjipanon anu ngatur paturaj tineung
tapi kagurebiraan na di la da leungit musuh
ti barang gubrag ka dunja

upama sakali mangsa kuring mulang
taja kagandruungan anu mepag ngagupajan
tapi tjuriga na di nu hilang kapérjajaan
ti barang gubrag ka dunja

upama sakali mangsa kuring leumpang
lain kakasih djeung indang-bapa djadjap ka pawatēsan
tapi raga pangarahan ngahadun pōdang-anjaman
taun hareup rébut pati

upama sakali mangsa kuring leumpang
upama sakali mangsa kuring mulang
lain gandruug djeung tjipanon nu narima
tapi raga un hilang kapérjajaan
ti barang gubrag ka dunja

ti barang gubrag ka dunja
ngan salēnipang djeung babarwang
nu ngukuntit ti paméran
nadjan ka mana hunampah
dina mulang pōd waktu leumpang
ka sēsēla lēmah-tjai

Taijan diumunkew

Bandung

Surat keur idjoh-d

Impian djanari pujar hidji-hidji
Mreungeuh balebat Bandung
Katcbak angin tunggara

Wirahmadunja kumpul djadi hidji
Neuteup padataran Bandung
Katoljo tjahjarumaksa

Na pisah djeung nu ngagimbung
Pakaleng di deujeuh Bandung

*Tina Kiwari no. 7/8 ;
Desembër 1957/Djanuari 1958.*

Indung

Indu terdijung serungfusa wawadahan wadung
Indu indung pōrb wawadahan wadung
Indu di danda naga di indung di indung
Indu Indu wadung wadung wadung

Indu Indu wadung wadung wadung
Indu Indu wadung wadung wadung
Indu Indu wadung wadung wadung
Indu Indu wadung wadung wadung

Indu Indu wadung wadung wadung

Byden Agemur

Bulan Alor Minggu Kali Minggu di lang't nu kabéhérar
leumpang: Bontang's nager. Nu kiah di nu deulaut, nga-
daga sang badan. Kira nager. Bontang's kabéhérar leun.

Wahrscheinlich ist, dass die 10.000 Mann, die am 1. April 1941 in die deutsche Wehrmacht eintraten, nicht nur aus den deutschen Gebieten, sondern auch aus den Gebieten, die damals noch als "unbesetzte Gebiete" bezeichnet wurden, stammten. Diese Gebiete waren die Gebiete, die von den Deutschen besetzt waren, aber nicht als "unbesetzte Gebiete" bezeichnet wurden. Diese Gebiete waren die Gebiete, die von den Deutschen besetzt waren, aber nicht als "unbesetzte Gebiete" bezeichnet wurden. Diese Gebiete waren die Gebiete, die von den Deutschen besetzt waren, aber nicht als "unbesetzte Gebiete" bezeichnet wurden.

It is important to understand that the Ode to the Great Wall is not a political statement. It is a statement of the Chinese people's love for their country and their determination to defend it. The poem is a masterpiece of Chinese literature, and it is a testament to the Chinese people's spirit of sacrifice and heroism.

[illegible][illegible]

Đến đây, tôi đã hiểu được ý nghĩa của bài thơ. Bài thơ này là một bài thơ về lòng yêu nước, lòng căm thù giặc, và lòng tự hào dân tộc. Bài thơ được viết bằng ngôn ngữ giản dị, dễ hiểu, và có tính giáo dục cao. Bài thơ đã được phổ biến rộng rãi trong dân chúng, và đã trở thành một bài thơ kinh điển của văn học Việt Nam.

Alasan lain yang mungkin disebabkan karena kurang bari pok
 sebagai contoh dan lain-lain :

- Anticorrelat

Bari nanja kitu teh manehna imut, imut nu katjida endalina da luja djeung bulan nu imut di langit.

Ti mana manehna njaho ngaran aing, sœdœng karek ajeuna aing lunta ka dieu teh, kitu oge bane bae aja nu ngadjak, tjeuk kuring dina hute.

Djêroning raikêr kitu teh kuring ngarendjag, lantaran teu njangka tea. Tapi barang ku kuring diingêt-ingêt bari disalujukeun djeung sora nu bareto kuingsi sêring kadenge, lian ti eta oge mata kuring geus bisa awas ka manehna, kuring ngomong, bari rada bageur.

— Idjeh ieu teh?

— Sumuhun, walonna.

— Naha aja di dieu? kuring nanja deui lantaran kuring njaho jen manehna teh sakola, tur harita lain usumna pœre.

— Piknik sarœng rezentjangan.

— Tanetos sarœng Êlin, sarœng Nani sagala nja? kuring nanja deui beuki wani bae.

— Sumuhun.

— Di marana ajeuna? kuring nanja tœrus hajang njaho. Geus katjida pisan sonoga ka para kanija, ka nu lëndjang ka nu gondang. Geus beuki katjipta bae na sawangan, Êlin nu gëndut diwang Nani nu rangkeas keur sawala soal elmu-ukur.

Ah, naha bêt teu ngabaredjaan heula piknik teh? Upama ka dajauh sedjén mah kumadiaja teuing, tapi ieu mah ka dajauh témpat aing sakola, nja abong mani teu ngabedjaan heula mah. Geus maritjean meureun ajeuna mah ka aing teh, tjeuk pikir.

— Aja di pamondokan, walonna kana pananja kuring.

— Naha atuh Idjeh aja di dieu?

— Nja eta duka atuh. Kapan abdi teh nœmbe ajeuna bae lunta ka Djakarta teh. Teu tœrang-tœrang atjén Menteng ajana palœbali mana.

— Dongkapna ka dieu?

— Tadi teh ti pamondokan ngawartosan bade ka djalan sakêdap, bade meser dahareun. Na da teu karaos deui suku

teu njusud ka dieu. Eta rupina mah pedah aja Ajat.

— Ah, da. Ajat oge nĕmbe ajeuna pisan ka dieu wĕngi-wĕngi teh. Sasarina mah wajah kieu teh tos disimbut buni pisan, aja di alam pangiripian.

— Njeta ari nasibna kĕdah patĕpang mah nja tĕpang bae, tjĕnah.

— Rupina, tenabul kuring.

Bulan nu ngĕmpur di langit beuki ngatrek bae ngulon, tajolna mah tiriseun meureun, rek neangan tĕmpat geusan njiruruk sangkan hĕnteu kabulusan. Wawangen ti walungan nu butĕk tea, masih tĕtĕp ngadalingding nĕbak lung, pon kitu bentang-bentang nu banyang masih leneh nojek, malah aja siga-siga nambahian. Para pemuda nu ngaliwat ka hareupeun ka gigireun, masih tĕtĕp kawas tadi, pakaleng leungeun bari tinggĕrĕjem lalakanan, lir nu sangkan pisan kadenge ku anu lian.

— Jat, masih emut kana lalakou kapungkur? manehna nanja.

Kuring asa digĕbali. Da pugah mah tadi oge keur djong-djon bae ngahulĕng ingĕt ka mangsa keur aja di lĕmbur, ari seug ajeuna bĕt ditanja kitu pisan. Tapa bari api-api teu ingĕt, kuring malik nanja :

— Lalakou nu mana tea?

— Ah, upama sadaja lalakou mah tangtos moal emut sadaja. Anu pĕntingna bae, tjĕnah.

Nu disĕbut pĕnting lu manehna tangtu lalakou mangsa kuring sok reureudjeungan keneh djeung manehna. Ari ingĕt ka alam harita, naha ieu hatĕ mani asa disasaak ! Naha bĕt ngadak-ngadak ngambang deui sagala katugĕnah ka batur kuring, nu unggul dina ĕnggoning macĕbutkeun manehna, modjang na ajeuna aja hareupeun?

Kuring sanggeus sawatara lilana wawuh ka manehna, bĕt ngarasa jen kuring teh saĕnjana mah mĕtjinta manehna. Tapi kuring teu njaho, batur kuring oge — sobat nu pangdalitna — mĕtjinta manehna. Kuring sabisa-bisa njumputkeun rasa kuring ka manehna, sangkan batur teu njarahoeun. Malah

batur kuring na pangdalitna tea oge teu njahueun. Jen kuring mitijinta eta modjang. Sigana mah manehna geur teu, sabisa-bisa njumputkeun katimurugna ka meunbira. Kuring oge teu njaho, jen li silih tehi mulahdang. Dina ngan keur salab pada-pada teu ngeus, kakuwara reueus tijsan karim oge ng manehna masing? mihakajang eta modjang. Tapi li, penting eta beun Darsim -- ngaran sobat kuring tea -- li kuring mibape surat, sarna diwang djalma nu mibape surat ka kuring Ondo penting ieu, keur manehna.

Aduh, naha... Darsim tehi teu njahueun kieu, jen aing mitijinta Idjoh, tapi ka waktu nu mibape surat ka aing? deuk pikir.

Demi, pangua kuring njaho jen Darsim mihakajang tehi, lantaran eusi surat nu kudu ngalibet ka kuring deuikeun kudu saomelana, da telina kuring, kumpi laun man tea njaho hinda eusi tehi.

Tunggu bae kuring manehna ngeus ka Darsim lantaran eta tehi, meunbira manehna manehna tehi kumaha gaus kumawara ngantaw deuikeun nu dipikareta. Tapi sedua teu tehi ngan ngantaw kasalibet Darsim bae kieu. Naha kuring tehi mahu salab deuikeun hal teu? Darsim, teu bebadhe leuwih tiheula, jen kuring mitijinta Idjoh? Pedalul kuring eta sapung... aing deuikeun Darsim unggal poe bebadheugan. Tapi dina karepkanabuh sapagarna, bae kuring poe kieu Darsim, asana tehi tian kungsi aja nu kedah ujjap njebutkeun jen mitijinta Idjoh. Nadjan sual-sual sedjen mah beumang disebutkeun kuring, apa... Darsim tehi kudu deuikeun teu teu hal bae na teu karepkanabuh karepkanabuh... Darsim penting eta, basa Darsim mibape surat ka kuring... Darsim dina hal teu mah... kungsi deuikeun ka Idjoh.

Kuring na kieu... aing penting manehna kieu tehi. Muga-muga... Darsim... Darsim... Darsim... Muga-muga manehna leuwih kieu... Darsim kuring manehna ka sobat kuring. Ngan eta-cana harépan, nu manehna... kungsi deuikeun manehna... kungsi dina kieu... Muga-muga bae beun kieu.

Katjaan pisan gumbarna Darsim barang matja surat ba-

lir nu keur mikir djero pisan.

— Ah, ...

— Ku naon ? Di mana Darsim, mana tara aja sĕrat-sĕratna atjan ?

Bĕrĕbĕj tjipanonna bidjil. Katjirina lantaran teu sakumaha lila antarana manehna njusut panon ku saputangan.

— Njeta atuh, ...

Kuring teu sabar :

— Ku naon ?

— Darsim parantos nikah kamari ieu ka Ēmah, ...

Manehna tjeurik, njĕri ati manĕ asa digĕrihan meureun. Kasuat-suat ku beubeureuh nu nnggalkeun lunta balajar ka nusa-kabagdjian. Leungeunna muntang kana punduk.

Kuring ngan olohok nu aja, meunang sawatara djong-djongan mah, nendjo pĕtana kitu teh.

— Naha ? Naha atuh teu bedja-bedja ? Naha taja ulĕman-ulĕmanana atjan ? Sarĕng, naha atuh mana neungteuinganan teuing kitu ? omong kuring.

Na aja ambĕk ka Darsim. Bareto ngarĕbut ti leungeun kuring, ari ajeuna sanggeus kuring mitjeun maneh sangkan hate teu njĕri teuing, Darsim njoeun pĕta kitu. Naha atuh bareto wani rĕrĕbut, ari ajeuna rek njieun taladjak kitu mah ? Upama harita Darsim aja, geus boa geus, kuring teu bisa ngagambarkeun naon nu bakal kadjadian.

— Sumuhun, tembalna. Djadi ajeuna tĕpang sarĕng Ajat teh mani bungah katjida. '

— Bade naon kitu ? kuring nanja.

Manehna balĕm deui, nguteup ka kuring, lir nu menta dipikawĕlas bari neangan puntanganeun.

Rada hamham manehna njarita :

— Ajat masih kĕrsa nampĕ Idjoh, nu kungsi nganjĕnjĕri ?

Kumaha bungahna hate ngadenge kĕkĕtjapanana kitu. geus lain gambarkeuneun. Ngan hate masih tjangtjaja, tĕrus djeung alina atawa ngan ukur na biwir bae ieu teh ?

— Naha lĕrĕs ?

— Tada teuing isinna upama Idjoh bohong, tur ka djalma

nu kungsi dinjénjéri pisan.

— Ah, nja ieu meureun nu disébut asa hirup nimu deui dina paribasa teh, tjeuk kuring dina ati.

Kuring teu kaduga ngawalon. Tapi teuteupan kuring geus tjukup ngadjawab kana pananja pande kitu.

Barang kuring rek njarita deui, bét sada sora nu ngagéroan.

— Ajat ! Ajat !

Kuring ngarendjag. Ngalieuk ka lébah datangna eta sora, sarta saheulaanan mah poho ka modjang nu rambisak hareuppeun.

— Haju balik ah, tjénah.

Barang kuring ngalieuk deui ka lébah modjang nu tjikeneh pisan nangtung hareuppeun, geus teu aja. Ka mana inditna? Kuring ngalieukan ka tukang ka gigir, tapi wéleh teu kapanggih. Malah teu kalangkang-kalangkangna atjan.

— Neangan naon ? Haju balik !

Astagh ! Djadi kuring sakitu l'lana teh tadi ngan ukur ngalamun. Ngan ukur pikiran bae kumalajang kumatjatjang ka lémbur, pedah di lémbur aja modjang ngaran Idjoh djeung sobat kuring nu ngaran Darsim, nu pada-pada mikahajung eta modjang ? Na ngalamun teh bét nènéménan pisan !

Démi nu njalukan tea, mang Ondo anu tas nganteurkeun surat, nu eusina kuring henteu njaho da puguh teu di bedjaan djeungna deui tjénah kuring mah teu kudu njaho.

Bulan beuki ingag'dig bae ka kulonkeun, rek neangan tèm-pat geusan njiruruk lantaran kabulusan, diiring bentang-bentang nu baranang, sédéng ti walungan buték nu nampeu hareupeun masih keneh kaambeu dal'ngdingna seungit barang-barang nu geus maur djeung leutak tépi ka teu katendjo deui warnana nu asli, kaangin-angin mabék kana irung, terus njéléndép kana djantung.

PDF Reducer Demo

Ditjetak di Balai Pustaka
B.P. No. 505 — '60